

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

HAZIRLAYAN, ÇEVİREN VE NOTLANDIRAN
ALTAY TAYFUN ÖZCAN

MOĞOLLAR AVRUPA'DA

MOĞOLLARIN AVRUPA SEFERİNİN ÜÇ TANIĞI



MOĞOLLAR AVRUPA'DA
Moğolların Avrupa Seferinin Üç Tanığı:
Dominiken Misyoner Julian, Splitli Toma ve
Torre Maggioreli Üstat Roger'in Görüp Duydukları ile Yaşadıkları
(1241-1242)

—
Hazırlayan, Çeviren ve Notlandıran
ALTAY TAYFUN ÖZCAN

KRONİK KİTAP: 145

Avrupa Tarihi Dizisi: 2

YAYIN YÖNETMENİ

Adem Koçal

EDİTÖR

Can Uyar

KAPAK TASARIMI

Kutan Ural

KAPAK RESMİ

Aleksandr Ejov, Osada Kieva 1240 goda
(1240 yılı Kiev kuşatması)

MİZANPAJ

Nurel Naycı

1. Baskı, Şubat 2020, İstanbul

ISBN

978-605-7635-47-1

KRONİK KİTAP

Şakayıklı Sk. N°8, Levent
İstanbul - 34330 - Türkiye
Telefon: (0212) 243 13 23
Faks: (0212) 243 13 28
kronik@kronikkkitap.com

Kültür Bakanlığı Yayıncılık
Sertifika No: 34569

www.kronikkkitap.com



BASKI VE CİLT

Optimum Basım
Tevfikbey Mah. Dr. Ali Demir Cad. No: 51/1
34295 K. Çekmece / İstanbul
Telefon: (0212) 463 71 25
Matbaa Sertifika No: 41707

YAYIN HAKLARI

Bu kitabın tüm yayın hakları saklıdır.
Tanıtım amacıyla, kaynak göstermek şartıyla yapılacak
kısır alıntılar dışında yayınevinden izin alınmadan
çoğaltılamaz, yayımlanamaz ve dağıtılamaz.

HAZIRLAYAN, ÇEVİREN VE NOTLANDIRAN
ALTAY TAYFUN ÖZCAN

MOĞOLLAR AVRUPA'DA

MOĞOLLARIN AVRUPA SEFERİNİN ÜÇ TANIĞI

Dominiken Misyoner Julian, Splitli Toma ve
Torre Maggioreli Üstat Roger'in
Görüp Duydukları ile Yaşadıkları
(1241-1242)

DOÇ. DR. ALTAY TAYFUN ÖZCAN

15 Mayıs 1979'da Giresun'da doğdu. İlk, Orta ve Lise eğitimini Giresun'da tamamladıktan sonra 1998 yılında Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümünde okumaya hak kazandı. Bir yılı İngilizce hazırlık sınıfında geçen Tarih öğrenimini 2003'te Prof. Dr. İsmail Aka'nın danışmanlığında *İslam Öncesi Türk ve Moğollarda Hâkimiyet Anlayışı* tezi ile tamamladı. Aynı yıl Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Ortaçağ Tarihi programında Yüksek Lisans Eğitimine başladı. Bu sırada İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Latin Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalında Prof. Dr. Bedia Demiriş'ten Latin Dili Gramer derslerini takip etti. 2005'te Prof. Dr. Gülçin Çandarlıoğlu danışmanlığında hazırladığı *Hazar Kağanlığı-Bizans İmparatorluğu İlişkileri* başlıklı tezi ile Yüksek Lisans Eğitimini tamamladı. 2005 yılında Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dünyası Araştırmaları Enstitüsü Türk Tarihi Programında başladığı Doktora Eğitimini 2010'da Prof. Dr. İsmail Aka'nın danışmanlığında *Moğol-Rus İlişkileri (1223-1341)* başlıklı tezi ile tamamladı. 2015'te Genel Türk Tarihi Anabilim Dalı'nda jürinin mülakatı neticesinde oy birliği ile Doçent unvanını aldı.

Altay Tayfun Özcan hâlen, 2005 yılında Araştırma Görevlisi olarak adım attığı Dumlupınar Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü'nde Doçent Doktor unvanı ile görev yapmaktadır. 2018 yılında *Moğol-Rus İlişkileri (1223-1341)* başlıklı eseri ile Türkiye Bilimler Akademisi Telif Eser Ödülü ile taltif edilmiştir. 2019'da ise çalışmaları ile *Ziya Gökalp Türk Ocakları İlim ve Teşvik Armağanı*'na layık görülmüştür.

Altay Tayfun Özcan çalışmalarında İngilizce, Latince ve Rusça kullanmaktadır. Evlidir ve Gündüz Ural ile Çağatay Uluç adlı iki evlat sahibidir.

Sevgili Eşim
Fatma Çağım Özcan'a...

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	xi
KISALTMALAR	xvii
BİR NOT	xix
GİRİŞ	
A. MOĞOLLARIN BATI SEFERİ	1
Cengiz Han, Sultan Muhammed ve Altayların	1
Batısındaki Yeni Dünya	1
Seferin Arifesinde Moğollar ve Avrupa	6
Moğolların Avrupa Harekâtı	12
Yıkımın Ardından	24
B. KİTAPTAKİ KAYNAK METİNLER VE YAZARLARI ÜZERİNE	31
1. Dominiken Misyoner Julian'ın Seyahati ile ilgili mektubu ve Riccardo'nun raporu	31
2. Splitli Toma ve <i>Historia Salonitanorum atque Spalatinorum Pontificium</i>	37
3. Üstat Roger ve Eseri	42
I. METİN	
MACAR PAPAZ JULIAN'IN SEYAHATI İLE İLGİLİ METİNLER	49
Papa IX. Gregorius Zamanında Kardeş Riccardo	
Tarafından Öğrenilen Büyük Macaristan'da Olanlar Üzerine	51
Tatarların Yaşam Tarzlarına Dair Mektup	67
II. METİN	
SPLITLİ TOMA	
SALONA VE SPLIT PİSKOPOSLARININ TARİHİ	87
Tatar Musibeti	89
Tatarların Doğası	112
Macarların Kaçışı	121
Tatarların Vahşiliği	124

III. METİN

TORRE MAGGIORELI ÜSTAT ROGER**MACARİSTAN KRALLIĞININ TATARLAR TARAFINDAN
YIKIMI ÜZERİNE AĞIT**

	135
I. Kral Bela'nın Niyeti	137
II. Kral Bela Kumanların Kralını Macaristan'a Nasıl Davet Etti?	139
III. Kral ve Macarlar Arasında Düşmanlığın Ortaya Çıkması ve Nefretin İlk Nedeni Üzerine	143
IV. Kral Bela ve Macarlar Arasındaki Düşmanlığın İkinci Nedeni	144
V. Düşmanlığın Bundan Hemen Sonra Gelişen Üçüncü Nedeni	146
VI. Kral Bela ve Macarlar Arasındaki Düşmanlığın Dördüncü Nedeni	147
VII. Ortaya Çıkan Nefretin Beşinci Nedeni	148
VIII. Düşmanlığın İlk Nedenine Cevap	148
IX. Düşmanlığın İkinci Nedenine Cevap	149
X. Düşmanlığın Üçüncü Nedenine Cevap	151
XI. Düşmanlığın Dördüncü Nedenine Cevap	152
XII. Düşmanlığın Beşinci Nedenine Cevap	153
XIII. Anlatının Devamına Kısa bir Ara	154
XIV. Macarların Genel Kanaatleri Hakkında	154
XV. Tatarlara Karşı Kralın Düşüncesi Hakkında	158
XVI. Tatarların İstilasının Palatin Tarafından Haber Verilmesi Üzerine Kral Bela Ne Yaptı?	159
XVII. Başka bir Ara	161
XVIII. Geriden Takip Eden Bir Ara	161
XIX. Macaristan'a Giren Tatar Krallarının Adları	161
XX. Tatarlar Rusya ve Kumanya'yı Nasıl Yakıp Yıktilar	164
XXI. Tatarlar Nasıl İlerlediler ve Ardından Geçide Nasıl Hâkim Oldular?	170
XXII. Vaciensis Kenti Nasıl Yakılıp Yıkıldı?	172
XXIII. Avusturya Dükü Tatarlara Nasıl Saldırdı?	173
XXIV. Kumanların Kralı Kuthen Nasıl Öldürüldü?	174
XXV. Krallarının Öldüğünü Duyan Kumanlar Ne Yaptılar ve Kral Bela Tatarlara Karşı Nasıl İlerledi?	176
XXVI. Chanadiensis Piskoposu Kumanların Elinden Nasıl Kurtuldu?	177

MOĞOLLAR AVRUPA'DA

XXVII.	Waradiensis Piskoposu Tatarlar Tarafından Tuzağa Nasıl Düşürüldü?	178
XXVII.	Kral Bela'nın Tatarlarla Giriştiği Talihsiz Savaşa Dair	180
XXIX.	Quinque Kilisesinin Piskoposunun Kaçışı	187
XXX.	Bahsedilen Muharebede Katledilen Piskoposlar ve Diğer Din Adamları Üzerine	187
XXXI.	Tatarlar Zafer Yağmasını Nasıl Paylaştılar ve Kralın Mühürü ile Nasıl Sahte Mektuplar Kaleme Aldılar	190
XXXII.	Ordusunun Savaş Dışı Kalmasından Sonra Kral Bela Ne Yaptı ve Avusturya Dükü Tarafından Nasıl Yakalandı ve Yağmalandı?	192
XXXIII.	Avusturya Dükü Macar Kaçakları Nasıl Yağmaladı ve Tötonların Macaristan'a Hücumları Üzerine	195
XXXIV.	Tatarlar Waradiense Kentini Nasıl Ele Geçirdiler ve Thome Köprüsü Ötesi ile Diğer Bölgelere Nasıl İlerlediler?	196
XXXV.	Tatarlar Kendilerini Ormanda Saklayanları Nasıl Tuzağa Düşürdüler	202
XXXVI.	Bu Ağıt'ın Yazarı Tatarların Eline Nasıl Düştü?	205
XXXVII.	Novo Villa ile Egres Manastırının Yok Edilmesi Üzerine	206
XXXVIII.	Tatarların Tuna'yı Geçmenin Çarelerini Ararlarkenki Kurnazlıkları Üzerine	209
XXXIX.	Tatarlar Strigonium'u Nasıl Yakıp Yıktilar?	211
XL.	Macaristan'ın Tamamını Yakıp Yıkımlarının Ardından Tatarlar Kendi Memleketlerine Nasıl Döndüler?	212
	BİBLİYOGRAFYA	219
	İNDEKS	237

ÖNSÖZ

1237’de Avrupa’da pek çok devlet adamının, Papa IX. Gregorius tarafından İznik Rum İmparatorluğu ve Bulgar Çarlığı tehdidine karşı Constantinopolis’teki Latin idaresini korumak üzere ilan edilen Haçlı seferine kulak kesildiği bir sırada Rus sınırlarında yeni bir fırtınanın ilk alametleri belirmeye başlamıştı. Bu sırada başka bir gündem içerisinde, kavimdaşları Macarları bulmak ve onları Hristiyanlaştırmak adına İtil boylarında çileli bir yolculuğa girişmiş olan Dominiken tarikatından rahip Julian bu fırtınanın ilk Batılı tanığı olmuştu. O, *Tartar* adıyla andığı Moğolların henüz İtil boylarında bulundukları sırada Roma’ya kadar ilerlemek niyetinde olduklarını ve bunu nasıl başaracaklarını aralarında tartıştıklarını da öğrenmişti. Dahası Julian “önlerinde kimsenin duramayacağına inanan” bu savaşçı halkın askerî gelenek ve kabiliyetlerinden de bahsetmeyi ihmal etmemişti. Bununla birlikte bu yeni tehdit ile ilgili aktardıkları kimi entelektüellerin dikkatini çekmekten başka bir netice vermedi. Dört yıl sonra, 1241’in başında Moğollar Orta Avrupa sınırına dayandıklarında Avrupa, tarihinde gördüğü en büyük istilayı neredeyse hiçbir hazırlık yapmadan karşılamak üzereydi.

1241 yılının Mart ayında başlayan Moğol saldırısı, eş zamanlı olarak dört ayrı ordunun şimdiki Polonya, Macaristan, Romanya’nın orta kesimi ve Romanya’nın güneyinden Sırbistan’a uzanan sahanın hedef alınmasıyla kendisini gösterdi. Nisan ayının ikinci haftasına girildiğinde Orda ve Baydar’ın idaresindeki

Moğol ordusu Polonya'da Tursk, Chelmnik ve Leignitz muharebelerinde rakiplerini neredeyse imha ederken Batu ve Subetaý'ın komutasında Macaristan'a girmiş Moğol ordusu ise aynı günlerde Mohi muharebesinde Macar ordusuna ağır bir darbe indirmiş, arda kalan birlikleri ise önüne katmış bulunuyordu. Romanya'ya yönelmiş ve buradan Macaristan'ın güney sınırlarına paralel bir şekilde batıya doğru ilerleyen iki ayrı ordunun işi ise daha kolaydı. Karşısına çıkan cılız kuvvetleri kolaylıkla ezip geçen birisi Kadaan ve Buri'nin, diğeri de Böçök'ün idaresindeki bu iki ordu-dan ilki Macaristan'ın orta kesimlerinden Macaristan'ın güneyi-ne kıvrılırken ikincisi Romanya'nın güneyinden Sırbistan'a doğ-ru uzanıyordu. Artık Orta Avrupa ve Balkanları Doğu Avrupa'ya bağlayan bütün önemli geçitler aşılmış, ardındaki kuvvetler yok edilmiş ve bunun yarattığı ümitsizlik içerisinde arda kalan böl-ge yıkıma boyun eğmişti. Avrupa'nın geride kalan kısmında ise pek çok insan bu felaketin bundan sonra hangi ülkenin üzerine çökeceğini merak ediyordu. İtalya'daki kentler mi, yoksa Kutsal Roma Germen İmparatorluğu mu, yoksa Fransa mı? Sadece in-sanların değil, aynı zamanda asillerin ve din adamlarının ve hatta Kralların ve İmparatorların bile korkuya esir düştükleri günlerde Avrupa koca bir hapisane gibi görünüyordu. Eğer bir zafer ka-zanamazlarsa... Parisli Matthew'in *Chronica Maiora* adlı eserinde Fransa Kralı IX. Louis'nin de tam olarak bunu düşündüğü görülür: “*Eğer gelirlerse Tartar olarak andıklarımız Tartaryalarına defolacaklar, geri göndereceğiz, ya da onlar bizim hepimizi cennete gönderecekler*”. Moğol korkusunun sınırları erittiğine harikulade bir şekilde işaret eden bu ifadeler, telaşın Hollanda ve İspanya'ya kadar yayıldığını gösteren diğer kaynaklar tarafından da destek-lenir. Açık bir şekilde Avrupalılar bilmedikleri bir düşmanın bil-medikleri niyetleri ile karşı karşıya bulunuyorlardı. Buna muka-bil Moğollar, henüz yeni ulaştıkları bu topraklar hakkında pek çok şey biliyorlardı. Harekâtları sırasında takip ettikleri stratejiye harita üzerinde şöyle bir göz ucuyla bakıldığında bile, Moğol kumandanlarının coğrafyaya kat'i bir hâkimiyet gösterdikleri ve

gayet üst düzey bir askerlik anlayışı ile bir plan ortaya koydukları hemen anlaşılır.

Moğolların Avrupa seferi ile ilgili günümüze erişmiş pek çok türde kaynak bulunmaktadır. Ancak bunlar arasından en ilgi çekici olanlar, bizzat hadiseler içerisinde bulunup başlarından geçenleri, gördüklerini veya duyduklarını aktaran kimselelerin kaleminden çıkan eserlerdir. Bunlardan bir kısmı, bir veya birkaç sayfalık mektuplar halinde bulunmakla birlikte üç ayrı kaynak, diğerlerinden gerek hacim olarak ve gerekse nitelik olarak üstündür. Bu çalışma işte bu üç kaynağın diğer kaynaklarla karşılaştırılarak notlandırılıp Türkçeye tercümesi olarak takdim edilmektedir.

Çalışmada yer verilen ilk kaynak Macaristanlı Dominiken rahip Julian'ın kavimdaşları Macarları bulmak adına İtil boylarına doğru çıktığı seyahat ile ilgili, birincisi yine aynı tarikattan Riccardo tarafından Papa IX. Gregorius'a (1227–1241) sunulmak üzere kaleme alınan genel bir tasvir, ikincisi ise bizzat Julian tarafından Perugia Piskoposu Silvius Salvi'ye gönderilen bir mektuptur. Bu iki ayrı metin, gerek Moğolların Batı Seferinin erken evresindeki durumu tasvir etmesi, gerek Moğolların Avrupa'ya ilerlemeyi tasarladıkları gibi önemli bir istihbarat bilgisini taşımaları, gerekse de Moğollarla ilgili ilk batılı tanımlamaları içermesinden ötürü Moğol tarihi açısından son derece önemlidir. Bu metinlerden Julian'ın mektubunu 2011'de *Tarih Araştırmaları Dergisi*'nde bir makalede ele almış, çevirisini de eklemiştik. Ancak şimdi bu çalışma vesilesi ile hem bu mektubun H. von Dörrie tarafından yapılmış en güvenilir Latince neşrini kullanma fırsatı yakaladık hem de aradan sekiz yıl geçtikten sonra çok daha düzgün bir çevirisini yapmak imkânına sahip olduk.

Kitapta yer alan ikinci bölümde Splitli Toma'nın *Historia Salonitanorum atque Spalatinorum Pontificium* (Salona ve Split Piskoposlarının Tarihi) adlı eserinde *De Peste Tartarorum* (Tatar Musibeti), *De Natura Tartarorum* (Tatarların Doğası), *De Fuga Hungarorum* (Macarların Kaçışı) ve *De Sevitia Tartarorum*

(Tatarların Vahşiliği) başlıklı Moğollarla alakalı dört kısmın çevirisine yer verilmiştir. Söz konusu kısımlarda Splitli Toma, Moğolların Macaristan saldırısının nasıl geliştiği ile ilgili detaylı bilgiler verip Macar Krallığı ordusunun neredeyse imha edildiği Mohi muharebesini gayet canlı bir anlatımla aktardıktan sonra Moğol taktikleri ve savaş usulleri ile gelenek-göreneklerinden bahseder. Bunu, Moğol komutanı Kadaan'ın Macar Kralı IV. Bela'yı takiple yazarın da içinde bulunduğu Split'e gelişi ile ilgili kayıtları takip eder ki Moğolların kent önünde ortaya çıkması ile Split'te ortaya çıkan paniği tasviri, Moğollar tarafından kuşatma altına alınmış diğer kentlerdeki toplumsal psikolojiyi tahayyül etmemiz açısından önemlidir.

Torre Maggioroli Roger tarafından kaleme alınmış *Miserabile Carmen Super Destructione Regni Hungariae per Tartaros Facta* (Macaristan Krallığının Tatarlar Tarafından Yıkımı Üzerine Ağıt) başlıklı mektup ise Moğolların Macaristan Krallığı'na düzenledikleri saldırılara adanmış bir eserdir. Bu eserinde Roger, öncelikle Moğolların ortaya çıkışından önce ülkenin genel vaziyetiyle ilgili bilgiler vererek Macar Krallığı'nın durumunu çözümler, ardından da tanıklıklarına başvurduğu insanların anlattıklarına bağlı kalarak Moğolların gerek Macaristan ve gerekse Romanya'daki faaliyetlerini aktarır. Bunu, Moğol saldırıları devam ederken başından geçenleri anlatması takip eder. Yazar, Moğol saldırısından kurtulmak için yaşadığı kentten ayrılarak ormana sığınmasından dört bucak kaçmasına, esir edilmesine ve en nihayetinde firarına kadarki yaklaşık bir senelik süreci tüm canlılığı ile sunar. Moğollara esir düşüp de başından geçenleri bu kadar detaylı bir şekilde aktaran başka bir kişi olmamasından ötürü Roger'in anlatısı başından sonuna kadar Moğol tarihinin en etkileyici kaynaklarından birisi olarak ayrı bir yere sahiptir.

Son olarak, bu çalışmanın neşri vesilesiyle kendilerinden çok şeyler öğrendiğim ve akademik hayatımın şekillenmesinde büyük katkılarını gördüğüm Hocalarım başta Prof. Dr. İsmail Aka ve Prof. Dr. Gülçin Çandarlıoğlu olmak üzere Prof. Dr. Tuncer

MOĞOLLAR AVRUPA'DA

Baykara'ya, Prof. Dr. Necmi Ülker'e, Prof. Dr. Ahmet Taşağıl'a, Prof. Dr. Mehmet Ersan'a, Prof. Dr. Cüneyt Kanat'a ve Prof. Dr. Bedia Demiriş'e sonsuz teşekkürlerimi ve minnetlerimi sunuyorum. Bu çalışmanın ortaya çıkmasında Adem Koçal başta olmak üzere Kronik Kitap ailesinin de payı yadsınamaz. Gerek *Hazar Kağanlığı ve Etrafındaki Dünya*'da ve gerekse şimdi bu çalışmada bana büyük kolaylıklar sağladılar. *Moğollar Avrupa*'da eğer bir kitap bütünlüğü içerisinde yayımlanıyorsa bunda, bu atmosferin önemli bir payının olduğunu ifade etmem gerekir.

Doç. Dr. Altay Tayfun Özcan

17 Aralık 2019

KISALTMALAR

AOASH	<i>Acta Orientalia Academiae Scientiarum Hungaricae</i>
BSOAS	<i>Bulletin of the School of Oriental and African Studies</i>
EP	<i>Encyclopedia of Islam 2nd edition.</i>
MGH	<i>Monumenta Germaniae Historica.</i>
MGT	<i>Moğolların Gizli Tarihi</i> , çev. A. Temir, TTK yay., Ankara 1995.
MGTç	<i>Moğolların Gizli Tarihçesi</i> , çev. M. L. Kaya, Kabalcı yay., İstanbul 2011.
PSRL	Polnoe Sobranie Russkih Letopisey.
Rashid al-din	<i>The Successors of Genghis Khan</i> , Translated from the Persian of Rashid al-din, by J. A. Boyle, Columbia University Press, New York–London 1971.
Rashiduddin Fazlullah I	Rashiduddin Fazlullah, <i>Jami'u't Tawarikh: Compendium of Chronicles, A History of the Mongols</i> , Part One, English Translation and Annotation by W.M. Thackston, ed. Ş. Tekin, G.A. Tekin, Harvard University Department of Near Eastern Languages and Civilization 1998.

- Rashiduddin Fazlullah II Rashiduddin Fazlullah, *Jami'u't Tawarikh: Compendium of Chronicles*, A History of the Mongols, Part Two, English Translation and Annotation by W.M. Thackston, ed. Ş. Tekin, G.A. Tekin, Harvard University Department of Near Eastern Languages and Civilization 1999.
- Raşid-ad-din I/I Raşid-ad-din, *Sbornik Letopisey*, Tom. I/ Kniga Pervaya, Perevod s Persidskogo L. A. Hetagurova, redaktsiya i Primeçaniya A. A. Semenova, İzdatel'stvo Akademi Nauk SSSR, Moskva–Leningrad 1952.
- Raşid-ad-din I/II Raşid-ad-din, *Sbornik Letopisey*, Tom. I/ Kniga Vtoraya, Perevod s Persidskogo O. İ. Smirnovoy, Primeçaniya B. İ. Pankratova i O. İ. Smirnovoy, Redaktsiya A. A. Semenova, İzdatel'stvo Akademii Nauk SSSR, Moskva–Leningrad 1952.
- Raşid-ad-din II Raşid-ad-din, *Sbornik Letopisey*, Tom. Vtoraya, Perevod s Persidskogo Yu. P. Verhovskogo, Primeçaniya Yu. P. Verhovskogo, V. İ. Pankratova, Redaktsiya İ. P. Petruşevskogo, İzdatel'stvo Akademii Nauk SSSR, Moskva–Leningrad 1960.
- SHM *Secret History of the Mongols*, by Francis Woodman Cleaves, Vol. I, Harvard University Press 1982.

BİR NOT

Macar Rahip Julian, Splitli Toma ve Torre Maggioreli Roger'in eserlerinin notlandırılmasında birbirlerine yapılan atıflar bu çalışma içerisindeki kısımlara yönelik olarak şu şekilde gösterilmiştir:

- “Dominiken Misyoner Julian’ın Seyahati ile İlgili Metinler”, s.
- “Splitli Toma, Salona ve Split Piskoposlarının Tarihi”, s.
- Üstat Roger, “Macaristan Krallığının Tatarlar Tarafından Yıkımı Üzerine Ağıt”, s.

GİRİŞ

A. MOĞOLLARIN BATI SEFERİ

Cengiz Han, Sultan Muhammed ve Altayların Batısındaki Yeni Dünya

1218'de Cengiz Han'a bağlı tüccar kafilesinin Harezmsah Sultanlığı'nın doğu sınırında yer alan Otrar'da kentin valisi İnalçık tarafından tevkif edilmeleri ve hemen ardından katledilmeleri¹ Moğolların batıya doğru yayılmaları ile neticelenecek hadisele-
rin başlangıcını teşkil eder. Elbette bu olay olmasaydı bile Moğolların günün birinde Harezmsah Sultanlığı egemenliğindeki topraklara sefer düzenlemeleri tarihi bir zorunluluk, âdeti bir kaderdi. Zira Moğollardan önce Moğolistan'da kurulmuş Hun ve Göktürk devletleri de güçlenmelerini müteakip Aral Gölü civarındaki topraklara kadar egemen olma siyaseti gütmüşlerdi. Hatta bunu bir övünç meselesi olarak gördüklerini biliyoruz. Nitekim İlteriş'in dirilttiği Göktürkler de Orhun abidelerinde, yüceltikleri atalarının izinden giderek Seyhun'a kadar uzanmayı bir prestij olarak sunmuşlardı². Bu yöndeki örnekleri artırabilmek mümkündür. Ancak temelde İç Asya'da kurulmuş devletlerin

1 V. V. Barthold, *Moğol İstilasına Kadar Türkistan*, haz. H. D. Yıldız, TTK yay., Ankara 1990, s.422-423; İ. Kafesoğlu, *Harzemşahlar Devleti Tarihi*, TTK yay., Ankara 2000, s. 240-241.

2 E. Aydın, *Orhon Yazıtları*, Kömen yay., Konya 2012, s. 40, 45, 47, 50, 58, 72, 78-79, 84, 119-121.

bu istikamete doğru genişlemeleri, zaman duvarını aşan, İç Asya İmparatorluklarının İpek yoluna egemen olma isteğinin bir dış vurumuydu³ ve Cengiz zamanında Moğolların faaliyetleri de bunun tekrarından başka bir şey değildi. Elbette Cengiz Han'ın tarzı biraz farklıydı.

Moğol Hanlığı ile Harezmşah Sultanlığı arasındaki ilişkiler aslında iyi başlamıştı. Nitekim Cengiz Han Pekin'i 1214'te ele geçirdiği sırada huzuruna gelen Harezm elçilerini izzeti ikramla ağırlamış ve müteakip tutumu ile Harezmşah Sultanlığı ile iyi ilişkiler kurarak Kuzey Çin'den Harezm'e uzanan ticaret yolunda nüfuz kazanmıştı⁴. Sonunda taraflar arasındaki ilişkiler öyle iyi bir seviyeye yükseldi ki Harezm'den gelen tüccarlar Cengiz'in yanında büyük zenginlikler elde edebileceklerinden emin bir şekilde gidebiliyor ve bekledikleri ölçüde zenginliklere kavuşabiliyorlardı⁵. Dahası Cengiz Han, Sultan Muhammed'e yüklü hediyeler göndererek onu hoş tutmaya çalışıyordu⁶. Fakat Cengiz en nihayetinde bir Handı ve Moğolistan'ın tamamını egemenlik altına alıp Çin'in başkenti Pekin'i ele geçirmiş bir hükümdar olarak üstün konumunu bir başkasıyla eş tutmaya hiç de niyeti yoktu. Aynı şekilde Muhammed de en nihayetinde bir sultandı ve İran'a gidip Halifelik sınırlarına dayanmış, Çin'i ele geçirmeye yönelik hayaller kurdurabilecek bir güce sahipken⁷ kudretinin gölgelenmesine

-
- 3 Bu konuda C. I. Beckwith'in *İpek Yolu İmparatorlukları* başlıklı eseri bu meseleyi konu edinir ve İç Asya tarihinde ticaret yollarının önemini geniş bir tarihi perspektif içerisinde vurgular. Bk. C. I. Beckwith, *İpek Yolu İmparatorlukları*, çev. K. Yıldırım, ODTÜ yay., Ankara 2011. (Ancak bilhassa bk., s. 117)
 - 4 V. V. Barthold, *Moğol İstilasına Kadar Türkistan*, s. 420-421; M. Biran, *Cengiz Han*, Türkçesi A. F. Yıldırım, Vakıfbank Kültür yay., İstanbul 2019, s. 83.
 - 5 Bu konuda ilginç bir kıssa Alaaddin Ata Melik Cüveynî tarafından aktarılır. Bk. Alaaddin Ata Melik Cüveynî, *Tarih-i Cihangüşa*, çev. M. Öztürk, Kültür Bakanlığı yay., Ankara 1999, s. 116-119.
 - 6 Cengiz Han ile Sultan Muhammed arasındaki ilk temas sırasında Han'ın Sultan'a gönderdiği hediyeler ile ilgili olarak bk. Minhâc-i Sirâc el-Cûzcânî, *Tabakât-ı Nâsırî* (*Moğol İstilasına Dair Kayıtlar*), Çeviri ve Notlar M. Uyar, Ötügen Neşriyat, İstanbul 2016, s. 52-53.
 - 7 Muhammed Harezmşah'ın bu yıllardaki gücü ile ilgili olarak bk. C. Beckwith, *İpek Yolu İmparatorlukları*, s. 158.

rıza göstermeye niyeti yoktu. Fırtına, Muhammed'e yolladığı bir mektuptaki bir kelimenin fısıldanmasıyla koptu: *Oğlum!*⁸

Sultan Muhammed *oğlum* ifadesinin ardındaki zihniyeti göremeyecek kadar saf veya tecrübesiz değildi. Neticede hadiseler, her türlü işinde aşırıya kaçan Sultan Muhammed'in Cengiz Han ile ilişkilerinde de benzer bir aşırılığa kaçmasına kadar vardı. 1218'de Otrar kapısından kendilerinden emin şekilde giren Moğol heyetinin beklenmedik şekilde tevkifi ve hemen ardından idam edilmesinin kaynaklarda Sultan ile ilişkilendirilmesi, işte bu aşırılığın neticesiydi. Sultan, Han'a belki bir ders vermek istemişti, ancak kendisinin hareket ettirdiği ilk domino taşı sonunda kendi devletinin çöküşü ile neticelendi. Kendisi için daha da kötü olan şey bundan bir ders çıkarmaya vaktinin bile olmamasıydı. Moğol fırtınasının girdabında, debdebe içerisinde yaşadığı Sultanlığı bir anda çökerken kendisi de güç bela ulaştığı bir adada son nefesini ibretlik bir sonla veriyordu⁹.

Harezmşah Sultanlığı topraklarının fethi Moğollara bir yandan çok geniş bir toprak parçasını egemenliklerine katma imkânını sağlarken diğer yandan da İran ve Hindistan'a uzanan yol kavşaklarına ulaşmalarına ve daha da önemlisi uluslararası transit ticaret yollarının efendisi hâline gelmelerini sağladı. Moğollar, bir zamanlar üzerinde Selçuklularını hüküm sürdüğü bu geniş topraklarda huzur içerisinde yaşayabilir, buradan Hind'e giden yolları tutabilir, İran'a sarkabilir ve Ürgenç üzerinden Yayık'a ve hatta bu kent üzerinden ticaret kervanlarının izlediği kadim yolu

8 Cengiz Han ile Sultan Muhammed arasındaki bu yazışma ve Harezm sarayındaki tesirine dair bk. V. V. Barthold, *Moğol İstilasına Kadar Türkistan*, s. 421-422.

9 Moğolların Harezm Sultanlığı'na saldırımları ve hadiselerin şekillenışı ile ilgili olarak bk. V. V. Barthold, *Moğol İstilasına Kadar Türkistan*, s. 428-462; İ. Kafesoğlu, *Harzemşahlar Devleti Tarihi*, s. 253-285; Z. M. Bunyatov, *Gosudarstvo Harezmşahov-Anuşteginidov 1097-1231*, Akademii Nauk Azerbaydjanskoy SSR, Moskva 1986, s. 135-155; İ. P. Petruşevskiy, "Pohod Mongol'skih Voysk v Serednyuyu Aziyu v 1219-1224 gg. i ego Posledstviya", *Tataro-Mongolı v Azii i Evrope*, red. S. L. Tihvinskiy, İzdatel'stvo Akademii Nauk, Moskva 1977, s. 107-140; S. M. Ahinjanov, "Horezm i Deşt-i Kıpçak v naçale XIII v.", *Vizaimodeystvie kočevnih i drevnih tsivilizatsiy*, red. V. M. Masson, Alma-Ata 1989, s. 326-335.

takiple Bulgar'a uzanabilirlerdi. Bütün bunları yaparken aynı zamanda doğu ile batı arasında uzanan ipek yolunun önemli bir kısmına hükmetmekle dünya ekonomisinin tam da merkezinde bulunarak kendi şartlarını muhataplarına dikte edebilirlerdi. Artık Moğollar sahneyediler ve rollerini kendileri belirleyebilecek kadar güçlüydüler.

Harezm Sultanlığı'nı tarihten silip ülkelerinde hüküm sürmeye başladıkları andan itibaren Moğollar bir dünya meselesi hâline gelmişlerdi. Şüphesiz ki Cengiz Han da Harezm'i ele geçirmesinin kendi devleti için bir dönüm noktası olduğunu görüyordu. *Tarih-i Cihangüşa*'da Cengiz Han'ın Harezm seferi öncesinde topraklarını oğulları arasında *ülüş*lere ayırdığından bahsedilmesi¹⁰ seferin devleti için ne denli önemli olduğunu takdir etmesi ile ilgiliydi. Şüphesiz Cengiz Han bu paylaşım ile devleti içerisinde bir denge yaratmaya çalışıyordu. Ancak bir de kendisinin kudretini aşan bir takım sorunlarla tam da şimdi karşı karşıya kalmıştı. Harezm seferi gündeminde bir veliaht belirleme süreciyle yüzyüze gelen Cengiz Han, aile içindeki dengelerin yönlendirmesiyle Ögedey'den yana bir tercihte bulunmuştu. Bununla birlikte bu karar büyük oğul olmasından ötürü veliaht olarak belirlenmesini beklemekte haklı olan¹¹ Cuçi ve evlatları için büyük bir hayal kırıklığına neden olmuş olsa gerektir. Elbette bu kararı Moğol Hanlığı'nın bundan sonraki şekillenışı açısından

10 Alaaddin Ata Melik Cüveyni, *Tarih-i Cihangüşa*, s. 96. Benzer kayıt için bk. "İz İstorii Vassafa", *Sbornik Materialov otnosyashchysya k İstorii Zolotoy Ordı*, Tom II, İzveçeniya iz Persidskih Soçineniy, Sobrannie V. G. Tizengauzenom i obrabotannie A. A. Romaskeviçem i S. L. Volinim, İzdatel'stvo Akademii Naul SSSR, Moskva-Leningrad 1941, s. 80-81. Kayıt ile ilgili olarak ayrıca bk. V. V. Bartold, "İstoriya Turkestana", *Soçineniya*, Tom. II/ I, İzdatel'stvo Vostoçnoy Literaturı, Moskva 1963, s. 147.

11 Moğol hukukunda büyük yaşın sağladığı üstün konuma dair bk. B. Y. Vladimirtsov, *Moğolların İctimai Teşkilatı*, çev. A. İnan, TTK yay., Ankara 1995, s. 81, 86/84. dn.; C. Alinge, *Moğol Kanunları*, çev. C. Uçok, Sevinç Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi yay, Ankara 1967, s. 146; V. A. Ryazanovskiy, *Mongol'skoe Pravo (Preimuşestvenno Obişnoe)*, Harbin 1931, s. 15; E. Endicott-West, *Mongolian Rule in China: Local Administration in the Yuan Dynasty*, Harvard University Press, Cambridge 1989, s. 66.

bir dönüm noktasıydı. Belki Cuçi'nin Büyük Hanlığında Moğol İmparatorluğu'nun Harezmi merkezli bir devlet hâline gelmesi gibi bir geleceği de bu arada tahayyül edebiliriz. Ancak bu olası yaşanmamış geçmişini düşünmeyi bir kenara bırakacak olursak Cengiz'in kararı ile Cuçi nesli aslında Harezmi'den kuzeybatıya doğru uzanan topraklarda yeni bir tarih yaratabilmenin tam da eşiğine gelmiş oluyorlardı. Bunu bizzat Cuçi de Harezmi seferinden hemen sonra hissetmeye başlamıştı. Onun ayrılıkçı bir düşünce içerisinde olduğuna yönelik söylentiler¹² herhalde bu hissin yarattığı davranışların bir sonucuydu. Cuçi, "tarihinin" hemen kıyısında olduğunu görüyor ve buna adım atıyordu. Ancak nedeni bilinmez bir şekilde 1227 Mart-Nisan'ında hayatını kaybetti ve bunu, aynı senenin 18 Ağustos'unda Cengiz'in ölümü takip etti. Büyük Hanlığın başındaki Cengiz Han ile Cuçi hanedanlığının başındaki Cuçi'nin birbirleri peşine ölümleri ile artık yeni bir hikâye başlıyordu. Bu, Moğolların Büyük Hanı olarak Ögedey'in ve Cuçi ailesinin reisi olarak da Batu'nun hikâyesiydi.

Cengiz Han'ın ölümünden iki yıl sonra, 1229'da toplanan kurultayda Moğol Hanlığı'nın başına, ölen Han'ın vasiyetine uygun olarak Ögedey'in getirilmesi Moğol tarihinin bundan sonrakine alacağı hâl açısından bir dönüm noktası oldu. Bu yeni, daha doğrusu "farklı" dönemin ilk sinyali Han'ın aldığı ilk kararda kendisini hemen gösterdi. Nitekim Cengiz Han zamanında Moğol harekâtı, ordunun tek bir parça hâlinde hedef noktaya sefer düzenlemesi şeklinde gelişirken şimdi yeni Han aynı anda üç ayrı noktayı hedef olarak göstermiş ve farklı komutanları emirlerinde kalabalık ordularla bu bölgelere göndermişti. Çin ve İran'a düzenlenen seferler bir tarafa bizim için önemli olan 30.000 kişilik bir orduyu Yayık civarına kadar uzanan bölgenin ele geçirilmesiyle vazifelendirilmesiydi. Cengiz Han'ın Cuçi'ye ve soyuna *ülüş* olarak verdiği bölgenin ele geçirilmesi için düzenlenen 1229'daki bu harekâtı 1232'de ikinci bir dalga takip etti. Neticede Moğollar

12 Mesela bk. Minhâc-i Sirâc el-Cüzcânî, *Tabakât-ı Nâsirî*, s. 104. Cengiz ile Cuçi arasındaki ilişkilerin son seyri ile ilgili olarak bk. V. V. Barthold, *Moğol İstilasına Kadar Türkistan*, s. 483; M. Biran, *Cengiz Han*, s. 104.

bu iki saldırı ile Yayık boylarına kadar olan alanı kontrol altına almaktan başka daha sonra düzenleyecekleri harekât için de bir köprübaşı elde etmiş oluyorlardı¹³. Bu nihaî harekât 1235'te toplanan Kurultayda alınan sefer kararı ile artık gerçeğe dönüşmeye en yakın aşamaya gelmişti. Artık Moğolların en büyük harekâtı Batı seferi için her şey hazırды.

Seferin Arifesinde Moğollar ve Avrupa

Ögedey Kağan, 1235'te toplanan son kurultayında ağabeyi Çağatay'ın da yönlendirmesi ile bu zamana kadar vücuda getirilmiş en kuvvetli Moğol ordusunu Kıpçak yurtları, Rus ülkesi, Alan ve Başkurt toprakları ile Macaristan'ın ele geçirilmesiyle vazifelendirdi¹⁴. Ögedey Kağan ve Moğol Büyük Hanlığı'nın üst yapısı bu sefere gerçekten büyük önem veriyorlardı. Cuçi'nin oğulları Batu, Orda, Berke, Şiban ve Tangut'tan başka Ögedey Kağan'ın oğulları Güyük ve Kadaan'ın, Çağatay'ın oğulları Büri ve Baydar'ın, Tuluy'un oğullarından Möngke ve Böçök ile Cengiz Han'ın Kulan Hatun'dan olma oğlu Kölgen'in ve aralarında Subetay'ın da bulunduğu çok sayıda tecrübeli komutanın sefere iştirak etmesinin emredilmesi de bu yüzdendi¹⁵.

Muhtemelen 70-80.000 kişiden müteşekkil Moğol ordusunun¹⁶ bir kolu tarafından 1236'da Bulgar Hanlığı'na düzenlenen ilk saldırı ile başlayan Batı seferi 1240'ın sonunda Kiev'in zapt edilmesine kadarki dört yıllık evrede Yayık boylarından Dnyeper'e, Novgorod'tan Kırım ve Kuzey Kafkasya'ya kadar uzanan bölgede Moğollara direnebilecek tüm güçlerin ezilmesi ve yerleşim

13 Söz konusu Moğol seferleri ve elde edilen neticelere dair bk. A. T. Özcan, *Moğol-Rus İlişkileri (1223-1341)*, TTK yay., Ankara 2017, s. 55-57.

14 Sefer kararı ile ilgili olarak bk. MGTç, s. 241; Raşid-ad-din II, s. 37; Rashid al-din, s. 55; Rashiduddin Fazlullah II, s. 324. Ayrıca bk. B. Spuler, *Die Goldene Horde in Russland*, Otto Harrassowitz, Wiesbaden 1965, s. 16; A. T. Özcan, *Moğol-Rus İlişkileri*, s. 57-58.

15 Sefere katılan Cengiz torunlarına dair bk. A. T. Özcan, *Moğol-Rus İlişkileri*, s. 60.

16 Moğol sefer gücü ile ilgili pek çok değerlendirme ortaya konmuştur. Bu görüşler ve benim nihai değerlendirmem için bk. A. T. Özcan, *Moğol-Rus İlişkileri*, s. 61-62.

birimlerinin de ele geçirilip yağmalanmasıyla neticelendi¹⁷. Moğollar bundan sonra atlarının başlarını Avrupa'ya doğru çevirmeye hazırlardı. Peki, Avrupa Moğollara hazır mıydı? Büyük bir felaketin Avrupa'nın kapısına dayanmış olmasına karşın Avrupa'da Moğollara yönelik etkili bir önlemin alındığına ilişkin hiçbir belirti yoktur. Dahası, bu dönemde kaleme alınmış kroniklere bakıldığında eli kalem tutan entelektüel kesimin bile yanı başlarında bulunan Rusya'da olup bitenden büyük oradanda bihaber oldukları görülür. Bu, Moğollara dair hiçbir bilgi edinemediklerinden değildi. 1236'da Lehistan ve dolaylarına ulaşan ilk dedikodulara¹⁸ 1235 ile 1237 arasında Julian'ın İtil boylarına yaptığı seyahatlerde elde ettiği bilgiler eklenmiş ve böylelikle Moğolların Rusya sınırlarına dayandıkları haberleri pek çok kimseye ulaşmıştı¹⁹. Hatta Julian'ın Perugia Piskoposu Sylvius Salvi'ye gönderdiği mektununda Moğolların askerî kabiliyetleri ile savaş usulleri hakkında tatmin edici bilgiler vermekten başka Macaristan ve hatta Roma'ya kadar ilerlemeyi tasarladıklarını bile bildirmişti:

Sudal Dükü²⁰ benim aracılığım ile Macar Kralı'na birinci ağızdan, Tatarların gece gündüz Hristiyan Macar Krallığını nasıl yeneriz ve ona nasıl egemen oluruz diye birbirleri ile müzakerelerde bulunduklarını bildirdi. Hatta Roma'ya ve Roma'nın ötesine de gidip buraları fethetmeye niyetlendikleri de konuşuluyormuş²¹.

-
- 17 Moğolların Bulgar Hanlığı sınırlarından Kiev ötesine uzanan saldırıları ile ilgili olarak bk. A. T. Özcan, *Moğol-Rus İlişkileri*, s. 62-121.
- 18 *Codex Diplomaticus Poloniae*, Tomus Tertius, ed. J. Bartoszewics, Varsaviae 1858, s. 24.
- 19 Julian'ın seyahat anlatısı ve bununla ilgili olarak Riccardo tarafından hazırlanan genel rapor için bk. H. Von Dörrie, "Drei Texte Geschichte der Ungarn und Mongolen", *Nachrichten der Akademie der Wissenschaften in Göttingen*, No. 6/ 1956, s. 151-161, 165-182; "Dominiken Misyoner Julian'ın Seyahati ile İlgili Metinler", s. 51-85.
- 20 Vladimir-Suzdal Büyük Knezi Yuri Vsevolodoviç.
- 21 "Dominiken Misyoner Julian'ın Seyahati ile İlgili Metinler", s. 81. Ayrıca bk. A. T. Özcan, "Macar Papaz Julian'ın 1237 Tarihli Moğol Raporu", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, C. XXIX/ S. 48, 2010, s. 98.

Tüm bu bilgiler ve hatta Julian'ın Macaristan'a dönerken yanında taşıdığı, IV. Bela'ya gönderilmiş gayet sert bir Moğol ultimatom mektubu şüphesiz başta Papalık olmak üzere pek çok üst düzeyde devlet adamına erişmişti. Nitekim Julian'ın 1237 veya 1238'de Perugia Piskoposu'nun okuması için kaleme aldığı mektubu bir şekilde Macar Kralı'nın amcası Aquileia Patriği Andechsli Berthold'un eline geçmişti ve o da bunu Papa IX. Gregorius'a sunmuştu ki bu mektubun Macar Kralıyla da paylaşıldığı şüphesizdir²². Aynı tarihlerde Moğollarla ilgili haberler doğudan da gelmeye başlamıştı. 1237'de Philip adlı bir din adamı Papalığa gönderdiği bir mektubunda Moğolların İran ve Kafkasya'yı tarumar ettiklerini haber veriyorken²³ benzer haber 1237'de Kudüs'e gelmiş Yakubi Kilisesi'nin Patriği tarafından da bildiriliyor ve dahası yetmiş bölgenin bu yeni güce diz çöktüğünü iletirdi²⁴. Bunu bir yıl sonra 1238'de Haşhaşi elçileri ile 1239'da Gürcü Kraliçesi Rusudan'ın adamlarının yine aynı haberlerle Avrupa'ya ulaşmaları ve Moğollara karşı yardım talep etmeleri izledi²⁵. Bir anda 1237'de Avrupa'nın gündemi farklı yerlerden gelen, ancak hepsinin odak noktasında tek bir halkın Moğolların bulunduğu işte bu haberlerle ciddi bir değişimden geçiyordu. 1238'de Moğollara dair havadislerin İskoçya'ya kadar yayılmış olması bu açıdan önemlidir²⁶. Ancak, bu haberlerin son derece tehlikeli bir vaziyeti konu etmesine karşın, bu yeni tehdide yönelik bir önlemin alındığına dair hiçbir iz bulunmamaktadır. Esasen halkın bu tür

-
- 22 D. Sinor, "Un Voyageur du Treizième siècle: le Dominicain Julien de Hongrie", *BSOAS*, Vol. 14/ 3, 1952, s.600-601; P. Jackson, *The Mongols and the West*, Pearson-Longman Press, Harlow 2005, s. 61.
- 23 G. A. Bezzola, *Die Mongolen in abendländischer Sicht (1220-1270)*, Francke Verlag, Bern und München, 1974, s. 29-30; P. Jackson, *The Mongols and the West*, s. 59.
- 24 "Annales Colonienses Maximi", Tomus XVII, Societatis Aperiendis Fontibus Rerum Germanicarum Medii Aevi, Edidit G.H. Pertz, Hannoverae 1861, s. 846.
- 25 Haşhaşi elçilerinin ziyareti ile ilgili olarak bk. A. T. Özcan, "Chronica Maiora'da Moğollara Dair Kayıtlar", *Tarih Okulu*, S. XVI/ 2013, s. 31-33. Rusudan'ın elçilerinin ziyareti ile ilgili olarak bk. P. Jackson, *The Mongols and the West*, s. 60.
- 26 P. Jackson, *The Mongols and the West*, s. 60.

haberlerden ziyadesi ile etkilenerek fıslıtı yoluyla bu havadisleri daha da abartarak kuvvetlendirmesi beklenebilirdi. Ancak durum öyle gösteriyor ki halkın kayıtsızlığı da devlet adamlarından farksızdı ki bu vurdumduymazlık bizzat Splitli Toma tarafından da dile getirilmiştir²⁷. Kuman başbuğu Köten'in tam da bu sırada 1239'da Macaristan'a gelişi aslında bu havayı dağıtabilecek önemli bir hadiseydi. Bununla birlikte Kumaların Macaristan'da yarattığı olumsuz hava öylesine can sıkıcıydı ki Macarlar bu meseleyle uğraşmaktan âdeta bir diğerinden korkmaya fırsat bulamadılar. Gerçi Moğollar henüz çok uzaktalardı. Herhalde Papalık ve ülke sahiplerinin rahatlığı da bundan, Moğolların bir çırpıda sınırlarında belirebileceklerine ihtimal vermemelerinden ileri geliyordu. Hatta doğudan gelen haberleri kendileri için yararlı bile görüyorlardı. Winchesterli Piskopos Peter des Roches'un Moğol saldırılarına karşı yardım talep etmek üzere Avrupa'ya gelen Haşhaşi elçileri ile ilgili olarak sarfettiği sözler bu sıradaki bakış açısını iyi bir şekilde yansıtır: “*Köpeklere, yok olup gitmeleri için karşılıklı olarak birbirlerini kemirmelerine izin verelim. İsa'nın düşmanlarından hangisi kalırsa dünya tek bir kilisenin, Katoliklerin hâkimiyetine geçmesi için gelir, katleder ve kutsal toprakları temizleriz. Sonuçta tek bir çoban ve tek bir sürü olur*”²⁸. Kimin bakış açısı ne şekilde bir görünümde olursa olsun, Avrupa'daki hiç kimse Macar Kralı IV. Bela kadar tehdit adlında değildi. Ancak bunu ne derecede kavramıştı?

Macar Kralı aslında Moğolların hedefinde olduğunu gayet iyi biliyordu. Nitekim Julian'ın mektubundan öğrendiğimiz üzere daha Rus hudutlarına dayanmalarından önce Moğollar IV. Bela'ya kendilerine biat etmeleri yönünde elçiler gönderiyorlardı.

27 Thomae Archidiaconi Spalatensis, *Historia Salonitanorum atque Spalatinorum Pontificum / History of the Bishops of Solona and Split*, ed. and trans. O. Perić, D. Karbić, M. Matijević-Sokol, J. R. Sweeney, Central European University, Budapest 2006, s. 255, 257 (Latince Metin-ki bizim çevirimiz buradaki metne dayanmaktadır), 258, 260 (İngilizce çeviri). Ayrıca bk. Toma Splitskiy, *İstoriya Arhiepiskopov Saloni i Splita*, Vstupitel'naya Stat'ya, Perevod, Kommentariy O. A. Akimovoy, İzdatel'stvo İndrik, Moskva 1997, s. 114 (Rusça Çeviri), 291 (Latince metin)

28 A.T. Özcan, “Chronica Maiora'da Moğollara Dair Kayıtlar”, s. 33.

Hatta Vladimir Büyük Knezi Yuri Vsevolodoviç Julian'a, Moğol elçilerinin Macar Kralı'na sunmak üzere götördükleri, ancak kendi sınırında alıkonulan elçilerin taşıdıkları mektubu teslim etmişti ki Julian tehditvarî bir usluhta kaleme alınmış bu metnin Latince çevirisini mektubunda paylaşmıştır²⁹. Yine Parisli Matthew'in *Chronica Maiorasi*'nda da Macar Kralına ulaşan Moğol elçilerinin benzer uyarıları ilettikleri ifade edilir³⁰. Dolayısıyla Macar Kralı, kendisini egemenlik altına almayı bir hak olarak gören ve Kumanların kendisine kaçmasını da bunun bahanesi olarak kullanan Moğolların hedefindeydi. Ancak IV. Bela bunu ötelemek üzere herhangi bir girişimde de bulunmamıştı. Mesela bu noktada yeri geldiğinde ayrıca ifade edeceğimiz Alman İmparatoru II. Frederik'in, huzuruna gelen Moğolların tabiyet taleplerini geri çevirmeyerek boyun eğmesine veya Anadolu Selçuklu Sultanı Alaaddin Keykubad'ın da yine aynı şekilde bir karar ile Moğollara tâbiyet bildirmesine³¹ bakıldığında Macar Kralı IV. Bela'nın tutumunun garip olduğunu vurgulamakta beis yoktur. Elbette bunun nedenleri ne idi gibi bir soruyu burada sorup bu konudaki ihtimalleri sıralamak mümkündür. Ancak bu meseleyi başka bir çalışmaya bırakacak olursak işin aslı, Macaristan Almanya'dan ve Anadolu'dan farklı olarak Moğolistan'dan batıya doğru uzanan bozkır kuşağının son noktasıydı ve bundan ötürü de Moğol saldırısının bu ülkeyi vurması bir ihtimalden öte tarihî ve coğrafi bir kural gibiydi³².

29 "Dominiken Misyoner Julian'ın Seyahati ile İlgili Metinler", s. 82-83; A. T. Özcan, "Macar Papaz Julian'ın 1237 Tarihli Moğol Raporu", s. 98.

30 A. T. Özcan, "Chronica Maiora'da Moğollara Dair Kayıtlar", s. 48.

31 Sultan Alaaddin ile Moğollar arasındaki söz konusu temasa dair bk. E. Uyumaz, *Sultan I. Alâeddîn Keykubad Devri Türkiye Selçuklu Devleti Siyasi Tarihi (1220-1237)*, Türk Tarih Kurumu yay., Ankara 2003, s. 89-91.

32 T. Sălăgean, Moğolların Avrupa seferini, Moğol seferinin ana hedefi olan Deşt-i Kıpçak'ın güvenliğini sağlamak ile ilgili olarak görmüştür. Bk. T. Sălăgean, *Transylvania in the Second Half of the Thirteenth Century the Rise of the Congregational System*, Brill Publishing, Leiden 2016, s. 31-33. Bu değerlendirmesine iştirak edebilmek mümkün değildir. Nitekim Roger'in kayıtlarında göreceğimiz üzere Moğollar Macaristan'ı ele geçirmelerini müteakip burada idarî sistemlerini kurma yoluna

IV. Bela'nın Moğollara biat etmemesi bir hata olsa da, mademki onların taleplerini geri çevirmişti, gerekli önlemleri almak için hâlâ çok zamanı vardı. Ancak hatalar zincirinin bu noktada da kırılmadığı görülmektedir. 1239'da Köten ve beraberindekileri ülkesine kabul etmesi Moğollara karşı alınmış en önemli önlem olsa da, Moğolların gelişi ile vatanlarını terk etmiş bir güç Macaristan'ı Moğollardan nasıl koruyabilirdi? Herhalde Macaristan'da pek çok kişi de kendisine bu soruyu soruyordu. Diğer taraftan, daha önceki yıllarda Macarlarla Güney Rus Knezleri arasındaki mücadelelerde Kumanları düşmanları olarak karşılarında bulmuşlardı, hatta Köten bile bu mücadelelerde Macarlara ağır darbeler indirmişti. Şimdi bu geçmiş ile geleceğe bakabilmek mümkün müydü? Bazı kimselerin buna verdiği cevap "hayır"dı. Diğer taraftan IV. Bela, Moğollara karşı bir önlem olarak, Macaristan'a giriş kapısı niteğindeki Karpat Dağları eteklerindeki Verecke geçidi yakınlarında tahkimat kurma yoluna da gitmişti³³. Ancak bunda hem çok geç kalmıştı³⁴ hem de bu önlem yetersiz bir planlama ile ortaya çıkmıştı. Nitekim daha hazırlıkların devam ettiği bir sırada Moğollar geçidi bir çırpıda aşmış ve gerisindeki Macar ordusunu da neredeyse imha etmeyi başarmışlardı.

IV. Bela'nın Moğollara karşı alabileceği bir diğer önlem de çevresindeki güçlerle, daha tâbi olmasına yönelik mektupları

gitmişlerdir. Bk. Üstat Roger, "Macaristan Krallığının Tatarlar Tarafından Yıkımı Üzerine Ağıt", s. 191. Açık bir şekilde bu kayıt Moğolların Macaristan saldırısının T. Sălăgean'ın değerlendirmesinin ötesinde bir bakış açısı ile gerçekleştiğini göstermektedir.

33 IV. Bela'nın Moğollara karşı aldığı önlemler ile ilgili olarak bk. D. Sinor, "The Mongols in the West", *Journal of Asian History*, Vol. 33/ 1, 1999, s. 9; P. Jackson, *The Mongols and the West*, s.61-63; J. Chambers, *The Devil's Horsemen*, London and Edinburg 1979, s. 92.

34 Bu eleştiri kendi zamanında da yapılmıştır. Nitekim Alman İmparatoru II. Frederik de İngiltere Kralı'na gönderdiği mektubunda Moğollara karşı alınan yenilgi ile ilgili olarak Kralın boşvermişliğini öne çıkarır. Bk. A. T. Özcan, "Chronica Maiora'da Moğollara Dair Kayıtlar", s. 39.

almasından itibaren bir ittifak kurma çabası içerisine girmek ve böylelikle Moğollarla mücadeleyi daha geniş bir coğrafyaya yaymaya çalışmaktı. Bu manada Kralın, Lehistan Kralı V. Boleslav ile kuzeni Silesya Dükü Henry'den başka Bulgarlar ve Avusturya dükleri ile de temas kurması muhtemeldi³⁵. Bununla birlikte Kralın bu şekilde bir irtibat kurmadığı görülmektedir. Bu ortam içerisinde Macarlar dışarıdan sadece Avusturya Dükü II. Frederik'ten destek gördüler. Ancak onun sağladığı destek hem azdı hem de Mohi muharebesi öncesinde Dük nedeni bilinmez bir şekilde memleketine çekilmeye karar verecekti³⁶. Artık Kral Moğollarla karşı karşıyaydı.

Moğolların Avrupa Harekâtı

Moğollar 6 Aralık 1240'ta Kiev'i ele geçirdikten hemen sonra yanı başındaki Galiçya-Volın Knezliği kentlerini bir çırpıda yutunca³⁷ Macaristan'dan Polonya'ya ve Romanya'ya kadar uzanan geniş bir bölge önlerine açılmış bulunuyordu. 70.000 civarında askerden oluştuğu anlaşılan Moğol ordusunun Avrupa seferi, stratejisi dört ayrı kısma ayrılarak farklı hedeflerin vurulmasıyla Orta Avrupa'nın kalbi olan Macaristan'ın boğulması esası üzerine kuruluydu. Asıl darbeyi indirmek görevi Batu ve Subetay'ın idaresindeki I. Ordunun üzerindeydi. Onların vazifesi Karpatlardaki Macar savunmasını kırmak ve hemen sonrasında ülkenin içlerine doğru girmek ve burada karşılarına çıkacak Macar Krallığı ordusunu yok etmektir. Batu'nun ağabeyi Orda İçen ve Çağatay'ın oğlu Baydar'ın idaresindeki II. Ordunun hedefinde ise şimdiki Polonya'dan Almanya'ya ve ardından Slovakya'ya sokulmak ve bu sırada hem Macarlarla birleşmesi muhtemel bölge güçlerini yok etmek hem de Macar ordusunun kuzeye çekilmesi

35 P. Jackson, *The Mongols and the West*, s. 63.

36 Üstat Roger, "Macaristan Krallığının Tatarlar Tarafından Yıkımı Üzerine Ağıt", s. 176.

37 Moğolların Galiçya-Volın Knezliği topraklarındaki faaliyetleri için bk. A. T. Özcan, *Moğol-Rus İlişkileri*, s. 119-121.

durumunda yollarını kesmek niyeti vardı. Bunlardan bilhassa ilki önemli bir sorumluluktuktu. Zira onların başarısızlığı karşısında Şubat ayında Lehistan ve çevresindeki güçler zafer kazanmanın verdiği coşku ile Macaristan'a doğru yardıma koşabilir ve bu durum karşısında eğer Batu ile Subetay Merzifonlu Kara Mustafa Paşa'nın bundan dört yüz elli yıl kadar sonra Viyana'da yapacağı hataya düşmezlerse geri çekilebilirlerdi³⁸.

Ögedey'in oğlu Kadaan ve Çağatay'ın oğlu Buri'nin idaresindeki III. ordu ise Borgo geçidi üzerinden Transilvanya'ya doğru ilerleyerek Tuna boylarındaki Macar kentlerini yakıp yıkmakla görevlendirilmişti. Tuluy'un oğlu Böçök'ün görevi ise Borgo geçidinin hemen güneyinde yer alan bir diğer geçit olan Oituz geçidinden geçtikten sonra Banat ve Sirem bölgesine kadar uzanan bölgeye doğru yayılarak Macaristan'ın güneyini kuşatmaktı. III. ve IV. ordunun harekât planına harita üzerinde şöyle bir baktığımızda bu taarruz ile sadece Macaristan Krallığı'nın güneyindeki topraklarının vurulmasının amaçlanmadığı, asıl hedefin Batu tarafından yenilen Macar ordusunun güneye doğru çekilerek önlerinin kesilmesi olduğu hemen fark edilir. Dört ayrı ordudan müteşekkil bu sefer planı en temelde Macaristan'ın bir ağ gibi sarmalanması esası üzerinde şekillenmişti. Bu yönü ile harekât bugüne değin Avrupa'nın askerî alışkanlık ve geleneklerinin dışında farklı bir karakter taşıyordu. Moğollar için ise bu strateji harekâtlarının temel prensibiydi ve Avrupa seferi bunun ilk örneği değildi. Ancak en mükemmel örneğiydi. Moğolların Avrupa seferi, Moğol askerî kabiliyetinin ulaştığı en üst noktaydı.

Polonya seferi, 8 ila 10.000 arasında bir gücü elinde bulunduran Orda İçen ve Baydar'ın Lehistan hududunu aşıp ülkenin derinliklerine doğru ilerlemeleri ile başladı. Bunu, 13 Şubat 1241'de küçük bir Leh birliğini Tursku muharebesinde yenmeleri ile ardından Sandomir'i ele geçirmeleri ve hemen ardından ülkenin içlerine doğru yol almaları takip etti. Bir ay boyunca bölgede ellerini kollarını sallayarak pek çok yerleşim birimini

38 Bu hususta ayrıca bk. J. Chambers, *The Devil's Horsemen*, s. 96.

vurmaları, sonunda 18 Mart'ta Polonya Kralı V. Boleslav'ın üzerlerine gönderdiği bir orduyla karşılaşmalarına kadar devam etti. Ancak Orda ile Baydar bu orduyu Chmielnik'te başkomutanları da dâhil olmak üzere permeperişan etmeyi başardılar. Yenilgi üzerine pek çok asilzâde, eşlerini ve çocuklarını Macaristan'a kaçıırken Lehistan da kendi kaderi ile baş başa kalıyordu. Bununla birlikte aslında her şey daha yeni başlıyordu. Doğrudan Krakow'a ilerleyen Moğollar Chmielnik'teki zaferlerinden sadece altı gün sonra, 24 Mart'ta bu kenti ele geçirip yakıp yıktılar. Nisan ayının başına gelindiğinde Breslau'yu da aynı akıbetle arkalarında bırakmışlardı. Bunu, Oder vadisine doğru yönelerek yukarı Silesya Düklerini bir av gibi önlerine katıp kuzeye doğru ilerlemeleri takip etti³⁹. Bununla birlikte bu düklerin kuzeye doğru çekilmeleri, kuvvetlerinin de doğal olarak birleşmesini ve güçlerinin de toparlanmasını beraberinde getiriyordu. Silesya ve Polonya düklerinin birliklerinden başka Goldberg kentinden gelenler, Templar şövalyelerinden bir grup, Oppeln Dükü ve Moravya hâkiminin birlikleri ile Töton şövalyelerinden kıtaların da bulunduğu bu ordu, 9 Nisan 1241 sabahında Liegnitz'de, Silesya Dükü Henry'nin komutasında Moğolların karşısına çıktı.

Moğol ordusunun rakiplerine göre daha az sayıda bulunmasına karşın⁴⁰ Liegnitz'deki karşılaşma, Moğolların sahte ricat taktiğini

39 Orda ve Baydar'ın Lehistan ve Silesya'daki faaliyetleri için bk. V. T. Paşuto, "Mongol'skiy Pohod v Glub' Evropi", *Tataro-Mongolı v Azii i Evrope*, red. S. L. Tihvinskiy, İzdatel'stvo Nauka, Moskva 1977, s. 216-217; P. Jackson, *The Mongols and the West*, s. 63; J. Chambers, *The Devil's Horsemen*, s. 96-97; M. Prawdin, *The Mongol Empire Its Rise and Legacy*, translated by Eden and Cedar Paul, George Allen and Unwin LTD Publishing, London 1940, s. 256; A. Hilal, *Moğol Batı Avrupa İlişkileri ve İslam Dünyasına Etkileri*, çev. D. Ahsen Batur, Selenge yay., İstanbul 2019, s. 49-50. Baydar ve Orda'nın Lehistan'daki faaliyetlerinden Chmielnik'te elde ettikleri zafer Reşidüddin'in eserine de yansımıştır. Bk. Raşid-ad-din II, s. 45; Rashiduddin Fazlullah II, s. 331. Bu zaferden J. Boyle'un Reşidüddin tercümesinde de bahsedilir, ancak burada Baydar'ın adı geçmemektedir. Bk. Rashid al-din, s. 70.

40 Orduların gücü arasındaki mukayese için bk. M. Prawdin, *The Mongol Empire*, s. 257; J. Chambers, *The Devil's Horsemen*, s. 96.

başarı ile icra etmeleri ile müthiş bir zaferle son buldu. Muharebe neticesinde pek çok barondan başka ordunun başkomutanı Henry de öldürülmüş, bundan daha da kötüsü bölgenin direniş ümidi olan ordu imha edilmişti⁴¹. Kroniklerde Henry'nin idaresindeki ordunun kaybının abartılı olmakla birlikte 30 ila 40.000 asker olarak ifade edilmesi⁴², Liegnitz'deki mücadelenin Moğollar için ne kadar büyük bir zaferle son bulduğunu ortaya koyar. Moğolların Batı seferi ile ilgili bilgileri sınırlı bir şekilde aktaran Reşidüddin'in bu muharebeden bahsetmesi⁴³, zaferin XIV. yüzyılda bile akıllarda tutulan önemli bir başarı olarak yâd edildiğini gösterir.

Zaferlerinin ardından Moğollar Henry'nin kesik başını bir mızrağın ucuna takarak Liegnitz kentinin önlerine geldiler ve ardından Wrocław, Meissen ve Lausitz'e kadar olan bölgeyi yakıp yıkarak ilerleyişlerini sürdürdüler. Ancak, bu faaliyetler bölgeden çekilmeye başladıkları sırada sergiledikleri son hamlelerdi. Artık Lehistan seferi ile amaçladıkları her şeye ulaşmışlardı. İki büyük zafer ve Polonya'dan Almanya sınırlarına kadar uzanan bölgenin harap edilmesi Moğollar için müthiş bir başarıydı. Orda İçen ve Baydar'ın bundan sonraki hedefi güneye doğru ilerlemek oldu ve bu sırada yolları üzerindeki pek çok yerleşim birimini yakıp yıktılar. Troppau, Möhrisch-Neustadt, Freudenthal ve Brünn ve Viyana'nın hemen kuzeyindeki Korneuburg bunlardan sadece birkaçıydı⁴⁴. Bundan sonra Orda İçen ve Baydar şimdiki Slovakya içine ilerleyerek Banská Štiavnica, Pukanec ve Krupina üzerine yürüdüler⁴⁵. Herhalde bu hareketleri ile Macaristan'ın kuzeyini,

41 Muharebenin şekillenışı ile ilgili olarak bk. M. Prawdin, *The Mongol Empire*, s. 257, 259; V. T. Paşuto, "Mongol'skiy Pohod v Glub' Evropi", s. 217; P. Jackson, *The Mongols and the West*, s. 63; J. Chambers, *The Devil's Horsemen*, s. 98-99; M. B. Yalırık, *Moğolların Dest-i Kıpçak Seferleri*, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Edirne 2014, s. 71-72.

42 M. Prawdin, *The Mongol Empire*, s. 259

43 Rashiduddin Fazlullah II, s. 331; Raşid-ad-din II, s. 45.

44 Liegnitz zaferinden sonra Orda İçen ve Baydar'ın harekâtı ile ilgili genel tablo için bk. M. Prawdin, *The Mongol Empire*, s. 259-260; P. Jackson, *The Mongols and the West*, s. 63, 68; J. Chambers, *The Devil's Horsemen*, s. 99.

45 Bu kentler üzerine düzenlenen saldırılar ile ilgili olarak bk. V. T. Paşuto, "Mongol'skiy Pohod v Glub' Evropi", s. 220.

güneyinde tıpkı Böçök'ün yaptığı gibi kapatmak ve böylelikle Kral ile ordusunun kaçış yollarını kesmek istiyorlardı. Bunu yaparken bir yandan da 1241'in sonlarına kadar Slovakya'yı yakıp yıkmakla zaman geçirdiler ve bu sırada Zemplin, Abovce, Turna ve Gemer'i de vurdular⁴⁶.

Lehistan'da Moğol fırtınası tüm şiddeti ile devam ederken Batu ve Subetay Bahadır'ın idaresindeki ordu da Chmielnik'teki zaferden sadece dört gün önce Karpat Dağlarındaki Verecke geçidinde kendilerine karşı kurulan istihkâmı bir çırpıda söküp atmış ve başında Macaristan'ın en parlak komutanlarından Denis'in idaresindeki Macar sınır ordusunu püskürtmeyi başarmışlardı. Ordusunu kaybetmiş başkomutan yanında birkaç kişiyle felaketten kurtulup dörtmala Peşt'e giderek Kral IV. Bela'ya olup biteni anlattığında, Moğolların bu kadar hızlı bir şekilde Macaristan içlerine açılan yolu ele geçirebileceklerini hesap etmeyen Macar Kralı büyük şaşkınlık içerisinde düşmüştü. Artık yapabileceği tek şey ordusuna süratle hazırlanma emri vermektir ve öyle de yaptı. Bu sırada Batu ve Subetay idaresindeki ordu Macaristan içlerine doğru ilerlerken Ögedey'in oğlu Kadaan ile Çağatay'ın oğlu Bürri'nin komutasındaki III. ordu ise Macar kontrolündeki Transilvanya'yı önlerine açan Borgo geçidine, bir diğer adıyla Tihuta geçidine yönelmişti. Aynı günlerde sayıca daha az bir kuvvete sahip IV. ordu ise Tuluy'un oğlu Böçök'ün idaresinde Oituz geçidi üzerinden Macaristan'ın güneyine doğru kıvrılma hazırlığı içerisindeydi⁴⁷. Acziyet içerisindeki IV. Bela sadece Verecke geçidinden geçen Moğol birliklerini kolluyordu. Yine de düşmanın uzakta olduğunu düşünüyordu. Fakat birkaç gün içerisinde yaşanacak gelişmeler kendisine daha da hızlanması gerektiğini gösterecekti.

46 Bu bölgedeki Moğol faaliyetleri ile ilgili olarak bk. V. T. Paşuto, "Mongol'skiy Pohod v Glub' Evropi", s. 220.

47 Moğolların Macar sınırındaki ilk hareketleri ile ilgili olarak bk. D. Sinor, "The Mongols in the West", s. 13; P. Jackson, *The Mongols and the West*, s. 63-64; M. Prawdin, *The Mongol Empire*, s. 255, 261; V. Spinei, "Gospodstvo Zolotoy Ordı v Valahii i Moldavii", *Zolotoordmskoe Obozrenie*, Tom 4/ 4, 2016, s. 739-740; E. Çoban, *Ortaçağda Kumanlar ve Macarlar*, Nobel yay., Ankara 2004, s. 66-67.

Batu'nun Verecke geçidini geçip de Denis'in idaresindeki Macar ordusunu püskürtmesinden sadece birkaç gün sonra 17 Mart'ta Batu'nun kardeşi Şiban'ın Peşt'in 30 kilometre kuzeyindeki Vac'ı zapt etmesi⁴⁸ Macarlar için şok edici yeni bir gelişme oldu. Fakat Şiban'ın ilerleyişi, doğrudan IV. Bela'nın ordusunu hedef alan bir ilerleyiş değil, Macaristan'ı keşfe çıkmak ve Macar ordusunun durumunu yerinde tetkik etmeyi amaçlayan bir akındı⁴⁹. Bir yandan Polonya'nın bir yandan da Avusturya'nın perde lenmesi ile Moğollarla baş başa kalan Macar Kralı, hâlâ ordusunu Peşt'de nizama sokmakla meşguldü. Bu sırada Transilvanya'da olup bitenden ise haberi yoktu.

Mart ayında Moğollar Macaristan'ın dört bir yanına dağılmış bir halde etrafı yakıp yıkmaya koyuldukları sırada Transilvanya'da hayat henüz sessizliğini koruyordu. Bununla birlikte Mart ayının sonunda iki ayrı ordu, biri Buri ve Kadaan'ın idaresinde ve diğeri de Böçök'ün komutasında Transilvanya'nın geçitlerine gelmiş bulunuyorlardı. Ne yazık ki kaynaklarımız bu bölgede devam eden Moğol saldırılarının hangi Moğol kuvvetleri tarafından icra edildiğini ortaya koymak noktasında eksiktir. Ancak elde bulunan bilgiler, Kadaan ve Büri'nin başında olduğu ordunun Borgo geçidi üzerinden, Böçök'ün ise daha güneydeki Oituz geçidi üzerinden Transilvanya'ya girdiklerine işaret eder. Bunlardan Kadaan ve Büri Mart ayının ortasında Borgo geçidi üzerinden ilerleyerek 31 Mart'ta Rodna önlerine ulaşmış bir süre sonra kente egemen olmuşlardı. Bunu 2 Nisan'da Bistrita'yı ele

48 J. Chambers, *The Devil's Horsemen*, s. 93; T. Sălăgean, *Transylvania in the Second Half of the Thirteenth Century*, s. 10.

49 J. P. Roux, Şiban'ın seferini Macaristan'ı Avusturya'dan ayırmanın planlandığı bir perde harekâtı olduğu üzerinde durmuştur. Bk. J. P. Roux, *Moğol İmparatorluğu Tarihi*, çev. A. Kazancıgil—A Bereket, Kabalcı yay., İstanbul 2001, s. 290. Bununla birlikte Alaaddin Ata Melik Cüveynî'nin bir kaydı, Şiban'ın ilerleyişinin istihbaratı olduğunu gösterir. Bk. “*Batu, yolda düşmanın sayısı ve gücü hakkında bilgi toplaması için on bin kişilik bir orduyla kardeşi Sibakan'ı önden gönderdi. Bir hafta sonra geri dönen Sibakan, karşı tarafın kalabalık ve cesur insanlardan meydana gelen bir orduyla üzerlerine geldiğini bildirdi*”. Bk. Alaaddin Ata Melik Cüveynî, *Tarih-i Cihangüşa*, s. 241.

geçirmeleri ile sonrasında Dabaca'yı, 11 Nisan'da tam da Mohi muharebesinin gerçekleştiği günde Cluj'u, ardından da Turda'yı zapt etmeleri takip etti. Harekât bundan sonra Kadaan'ın Varad, Arad, İgriş ve Canad'a yönelirken Buri'nin idaresindeki bir ordunun da Burzenlander ve güneyindeki sahada Bulgaristan'ın kuzeyine kadar olan bölgeye ilerlemesi ile devam etti⁵⁰.

Oituz geçidinden geçtiği anlaşılan Böçök'ün seferi ile ilgili kayıtlarında Reşidüddin, Moğolların Kara Ulag adlı bir geçitten ilerleyerek Vlach halkına yani Romenlere saldırdığı, sonrasında buradan Mishlav adı ile andığı bir yerin yakınındaki orman ve dağlara yöneldiği, ardından da bir düşman kuvveti yenilgiye uğrattığını ifade eder⁵¹. Bu bölgede bir ordunun Moğolların karşısına çıktığı, ancak yenildiği Latin kaynaklarına da yansımıştır⁵². Ancak ne buradaki bilgiler ne de Reşidüddin'in aktardıkları Böçök'ün idaresindeki ordunun hangi kentleri vurduğu veya bölgedeki faaliyetlerinin ne olduğu hususunda tam bir netice ortaya koymaya imkân vermez. Bununla birlikte karşımızda bulunan tablo, Böçök'ün idaresindeki Moğol ordusunun Oituz geçidini geçtikten sonra harekâtın Carta, Cetatea de Balta, Şebeş, Alba Iulia, Sibiu, Oraştie ve Hunedoara'nın yakılıp yıkılması, ardından da Mehadia geçidi üzerinden hızla Banat ve Sirem bölgelerine kadar uzanan sahaya yayılmaları ve bu arada muhtemelen Belgrad'ın da vurulması ile devam ettiği şeklindedir⁵³. Bu şekli-

50 Harekâtın genel çerçevesi T. Sălăgean tarafından ortaya konmuştur. Ancak benim bu konuda kendisinden ayrıldığım noktalar vardır. Bu ayrım noktalarına ve nedenlerine daha sonraki bir incelemede daha detaylı bir şekilde değinmeyi düşünüyorum. Bk. T. Sălăgean, *Transylvania in the Second Half of the Thirteenth Century*, s. 26-28. Ayrıca bk. Jackson, *The Mongols and the West*, s.69; E. Çoban, *Ortaçağda Kumanlar ve Macarlar*, s. 67. Sibiu'daki katliam ile ilgili olarak ayrıca bk. P. Jackson, *The Mongols and the West*, s. 82/102. dn.

51 Rashiduddin Fazlullah II, s. 332; Rashid al-din, s. 70; Raşid-ad-din II, s. 5. Ayrıca bk. T. Sălăgean, *Transylvania in the Second Half of the Thirteenth Century*, s. 6/6. dn., 26-27; V. Spinei, "Gospodstvo Zolotoy Ordı v Valahii i Moldavii", s. 740.

52 V. Spinei, "Gospodstvo Zolotoy Ordı v Valahii i Moldavii", s. 740.

53 Moğolların bu bölgedeki saldırılarını değerlendiren T. Sălăgean tamamen farklı bir değerlendirme ortaya koyarak Cetatea de Balta ve Alba Iulia saldırısını Buri'nin idaresindeki ordular tarafından icra edildiğini ifade etmiş, Carta taraflarındaki

le buradaki Moğol stratejisinin Macaristan'ın güneyine âdeta bir ağ atmakla ülkenin güneyini kuşatarak ülkenin güney bölgelerle bağlantısını kesme esası üzerine şekillendiği anlaşılmaktadır. Bu açıdan bakıldığında Böçök'ün saldırısının, yukarıda da vurgulandığı üzere, Macaristan'dan güneye doğru kaçabilecek Macar ve Kuman unsurunun engellenmesi açısından iyi bir öngörü ile belirlenmiş taktiksel bir hamle olduğu görülmektedir⁵⁴.

Macaristan'ın güney doğusu ve güneyinde Moğol faaliyetlerinin henüz kendisini yeni yeni gösterdiği bir sırada Batu'nun idaresindeki ana ordunun faaliyetleri de hız kazanmış, buna mukabil Macarlar da ellerinden geldiği kadar hızla ordularını hazır hâle getirmeye çalışıyorlardı. 6 Nisan'a kadar süren hazırlıkların ardından 50.000 civarında olduğu anlaşılan Macar ordusu kendilerini taciz eden Moğol kıtalarını takiple, daha doğrusunu ifade etmek gerekirse Moğolların onları tayin ettikleri bir yere doğru çekmesi ile yol almaya başladı. Bu ilerleyiş, öte yakasında Moğol ordusunun bulunduğu Tisza ırmağının kollarından birisi olan Sajo suyu kıyısına kadar⁵⁵ sürdü ve IV. Bela Moğol ordusunu karşısında gördüğü ilk

Cistercian manastırını da başında kimin bulunduğu belli olmayan küçük bir birliğin vurduğunu ifade etmiştir. Bk. T. Sălăgean, *Transylvania in the Second Half of the Thirteenth Century*, s. 28-29. P. Sopholis'in, Rubruklu Willem'in bir kaydına dayandırarak değerlendirdiği Belgrad'ın ele geçirilmesine ilişkin yorumuna biz de katılıyoruz. Bununla birlikte P. Sopholis, bu faaliyeti Kadaan'ın Split'ten döndükten sonraki faaliyetlerine yormuştur. Bk. P. Sopholis, "The Mongol Invasion of Croatia and Serbia in 1242", *Fragmenta Hellenoslavica*, Vol. 2/ 2015, s. 259-260.

54 Benzer bir görüşü T. Sălăgean da ortaya koymuştur. Ancak onun değerlendirmesi, Böçök'ün saldırılarının sadece Banat üzerine yöneldiği şeklindedir. Bk. T. Sălăgean, *Transylvania in the Second Half of the Thirteenth Century*, s. 9, 26-27.

55 Muharebenin Sajo suyu kıyılarında gerçekleştiği hususu kaynaklarla sabitse de muharebenin tam olarak nerede yapıldığı meselesi henüz tam olarak netleşmemiştir. Bununla birlikte literatürde mücadelenin Mohi adlı mıntıkada vuku bulduğuna dair genel bir uzlaşma vardır. Muharebe mevkiisi ile ilgili olarak bk. M. Vargha, "Swords Drunk With the Blood of the Slain' Traces of Destruction. The Archaeological Remains of the Mongol Invasion of Hungary", *Acta Archaeologica Carpathica*, Vol. LIII/ 2017, s. 243; L. Negyesi, "Muhi Muharebesi", çev. G. Dilbaş, *Tarih Okulu*, SXIV / 2013, s. 253-254; Ş. Papacostea, *Between the Crusade and the Mongol Empire The Romanians in the 13th Century*, Translated from the Romanian by L. Bleoca, Center for Transylvanian Studies Romanian Cultural Foundation, Cluj-Napoca

yeri karargâh kurdu⁵⁶. Macar ordusunun ana stratejisi, Sajo ırmağının üzerindeki köprüyü güçlü bir şekilde tutmak ve burayı aşmadan zafer kazanamayacaklarını bilen Moğolları sonu gelmez bir saldırı tuzağı içerisine çekmekti. Ancak öyle anlaşılıyor ki Moğolların amacı da tam olarak Macarların bunu düşünüp muharebeden çok köprüye odaklanmalarını sağlamaktı. Mücadeleler görünüşte Macarların istedikleri şekilde başladı ve 10 Nisan'da köprüden karşı tarafa geçmeye çalışan Moğollar Macar savunması karşısında ciddi bir şekilde yıpranma emareleri gösterdi ve böylelikle Macarlar artık zaferden emin bir hâle geldiler⁵⁷. Fakat Moğollar için muharebenin “zafer noktası” köprü değil, Sajo ırmağının yukarı kesimlerinde yer alan sığ bir noktaydı ve muharebenin koptuğu yer de burası olacaktı. Splitli Toma'nın aktardığı bilgiler 11 Nisan'ın erken saatlerinde başlayan Moğol harekâtının ne derece sessiz geliştiğini ve Macarların asıl tehlikenin hangi cihetten geldiğini bile fark edemeyerek gafil avlandıklarını gösterir:

Böylelikle Macarlar zaferden ötürü sanki tam anlamıyla zaferi elde etmişlercesine büyük bir memnuniyet içinde silahlarını bir kenara atarak güven içinde gece uykusuna daldılar. Ancak Tatarlar köprübaşına diktikleri yedi mancınkla çok büyük taşları ve okları büyük bir sebatla fırlatarak Macar gözcülerini uzağa ittiler. Kaçmalarından ötürü gözetleme işi boşalınca Tatarlardan bazıları hiçbir tehditle karşılaşmadan köprüden, bazıları da ırmağın sığ yerlerinden karşı tarafa geçtiler. Ne yazık ki tan atarken Tatarların bütün kalabalığı ovaya yayılmış vaziyettedir⁵⁸.

1998, s. 156; G. Barabas, “Prince Coloman's Life After 1226. A Member of the Arpadian Dynasty and Central European Narrative Sources”, *Hungary and Hungarians in Central and East European Narrative Sources (10th–17th Centuries)*, ed. D. Bagi, G. Barabas, M. Font, E. Sashalmi, university of Pecs, Pecs 2019, s. 115.

56 M. Prawdin, *The Mongol Empire*, s. 262-263. Macar ordusunun karşı harekâtı ve muharebe meydanının Mohi ovası olarak belirlenmesinin stratejik hususiyeti ile ilgili olarak bk. L. Negyesi, “Muhi Muharebesi”, s. 249.

57 Splitli Toma'nın ifadelerine yansımış bu ruhî hususiyet ile ilgili olarak ayrıca L. Negyesi'nin değerlendirmelerine de bk. L. Negyesi, “Muhi Muharebesi”, s. 256.

58 Thomae Archidiaconi Spalatensis, *Historia Salonitanorum atque Spalatinorum Pontificum*, s. 262 (Latince metin), 263 (İngilizce Metin).

Reşidüddin ise olan bitene çok daha hâkim bir kişi olarak muharebenin gidişatını çok daha net bir şekilde aktarır:

Onların arasında büyük bir ırmak vardı, fakat geceleyin Batu ve Borolday ırmağı geçtiler ve mücadeleye tutuştular. Batu'nun kardeşi Şiban kendi (birlikleri ile) harekete geçti ve savaşmaya başladı. Bu arada Emir Borolday ve tüm ordu uyum içerisinde yekpare bir şekilde görevini yerine getiriyordu. Onlar Kilar'ın (=IV. Bela) otağına yöneldiler ve kılıçları ile bunun halatlarını kestiler⁵⁹.

Artık muharebenin geleceği belli olmuştu. Hiç beklemedikleri bir yönden gelişen şiddetli saldırı karşısında tutunamayan Macar ordusu bir süre direndi ise de kısa sürede çözülerek kralları IV. Bela da dâhil olmak üzere muharebe meydanını terk ederek kaçmaya başladılar. Reşidüddin Macar ordusu ile ilgili olarak “Bu sırada askerler cesaretlerini kaybettiler ve gerisin geriye kaçmaya başladılar. Moğollar aslanların avına üşüşmeleri gibi onları takibe giriştiler. Onların askerlerinin çoğunu yok edene kadar vurdular ve öldürdüler. Böylelikle bu bölge fethedildi” derken Splitli Toma'nın tasviri daha ayrıntılıdır:

Aynı gün saat beş altı civarında, Tatar ordusunun kalabalıklığı ne yazık ki Macar karargâhını sanki bir küre gibi kuşatmıştı. Bazıları oklarını çekerek her yandan burayı okluyor, daha başkaları ise karargâhın yakınlarına gelip burayı biranevvvel ateşe vermeye çalışıyordu. Her taraftan düşmanla çevrelendiklerini gören Macarlar artık cesaretlerini ve idraklerini kaybetmişlerdi. Kendi askerlerini savaş meydanına süremediler veya çıkarabildikleri tüm güçleri ile mücadeleye dalmayı akıllarından bile geçiremediler. Aksine öyle kötü bir sarsıntı içerisine girmişlerdi ki her tarafa kaçıyorlardı, kurdun ağızından kaçmak isteyen koyunların sığınacak bir delik aramaları gibi... Düşman ise her yerden onları çevrelemiş hâlde muzrak ve oklarını fırlatarak hiçbir gevşeklik göstermiyor, işi sıkı

59 Rashiduddin Fazlullah II, s. 325-326; Rashid al-din, s. 57; Raşid-ad-din II, s. 37. Alaaddin Ata Melik Cüveynî'nin bu muharebe ile ilgili kayıtlarına da bk. Alaaddin Ata Melik Cüveynî, *Tarih-i Cihangüşa*, s. 241.

tutuyordu. Buna mukabil acınacak durumdaki Macar kalabalığı kurtuluş düşüncesinden ve birbirleri ile iletişimden yoksundu ve diğerlerinin güvenliğini hesaba katmadan herkes kendi başının çaresine bakıyordu. Mızrak ve ok yağmurunu hiçbir zırh engellemiyor, arkasını dönenler vurulup dökülüyordu. Böyle bir akibete uğrayanlar sanki meşe palamudu sallandırıldığında palamutlarının etrafa dağıldığında olduğu gibi öylesine çoktu. Yaşam ümidi tamamen söndüğünde ve ölüm, karargâhı boylu boyunca dolaşıp herkesin gözüne şöyle bir görüldüğünde Kral ve prensler bayraklarını terk edip hayatlarını kurtarmak için kaçmaya niyetlendiler. Artık kalabalığın arda kalanı ölenlerin sayısından korkarak, çemberin içini yiyip bitiren alevden dehşete kapılarak yürekleri sıvışıp gitmekten başka hiçbir şeye atmaz hâle geldi⁶⁰.

Splitli Toma, ifadelerini Macar ordusunun çekilişinin zorluklarına işaret eden ifadelerle sürdürür ve Macar ordusunun neredeyse imha edildiği izlenimi uyandıran sözlerle anlatısını sonlandırır. Bununla birlikte zafer kazanan Moğolların kaybı da azımsanamayacak seviyedeydi. Ata Melik Cuveynî'nin muharebeyi tasvir ettikten sonra “*Moğol ordusunun yaptığı zorlu savaşlardan biri de bu savaştı*” demesinin⁶¹ nedeni de tam olarak buydu. Yine Moğolistan'da bulunduğu sırada Plano Carpinili Johannes de Mohi muharebesinin anısının Moğollar arasında hâlâ canlı olduğunu bizzat gözlemlemiş, muharebede ölenlerin mezarlarını Moğolistan'da görmüş ve Batu'nun Macar Kralı'nın otağında kaldığına şahit olmuştur⁶².

Ordusunun önemli bir kısmını muharebe meydanında bırakmış olmasına karşın Kral IV. Bela, kaçmak için diğerlerinden

60 Thomae Archidiaconi Spalatensis, *Historia Salonitanorum atque Spalatinorum Pontificum*, s. 266, 268 (Latince metin), 267, 269 (İngilizce metin).

61 Alaaddin Ata Melik Cüveynî, *Tarih-i Cihangüşa*, s. 241. Muharebe detaylı bir şekilde L. Negyesi tarafından incelenmiştir. Çalışması dikkate değer özellikler göstermekle birlikte bu konuda yeni bir incelemenin ortaya konulmasını gerektirecek hatalı yorumları vardır. Yazarın muharebe ile ilgili bilgileri için bk. L. Negyesi, “Muhi Muharebesi”, s. 252-265. Ayrıca bk. M. Prawdin, *The Mongol Empire*, s. 263-264.

62 D. Sinor, “The Mongols in the West”, s. 14.

daha şanslıydı. Avusturya sınırındaki Pressburg'a ulaştıktan sonra Hırvatistan'a doğru yol alırlarken Transilvanya'daki ve Macaristan'ın güneyindeki Moğol saldırıları tüm hızıyla devam ediyordu. Bu sırada muhtemelen Arad, Canad ve İğriş taraflarında faaliyet gösteren Kadaan, Kralın takibi ile vazifelendirilerek kuzeybatıya doğru ilerlemeye başlamıştı⁶³. Batu ve Subetay ise artık işlerini başarıyla bitirmiş komutanlar olarak Macaristan içlerinde tabir yerinde ise ellerini kollarını sallaya sallaya yerleşim birimlerini vurmaya başlamışlardı. Alba Regina kenti etrafındaki bataklıktan ötürü felaketten kurtulmuşsa da Estergon ile daha başka kentler Moğol saldırısını en ağır bir şekilde yaşadılar. 1241'in sonuna kadar süren bu faaliyetleri 1242'nin başında Tuna'nın donması üzerine ırmağın güneyine geçmeleri takip etti⁶⁴. Tuna boylarındaki yerleşim birimleri ağır bir Moğol saldırısına maruz kaldığı günlerde Kadaan da tam aksi istikamette kaçak Kral'ın yakalanması emri ile Drava boyları üzerinden ilerleyerek Zagreb'e yönelmiş, Kralın Dalmaçya kıyılarına ilerlemesi üzerine ise bu sefer yönünü buraya vermişti. Ancak tüm bunları yaparken herhâlde Kralı elinden kaçırdığını da fark etmişti. Moğollar Split'e yönelindikleri günlerde IV. Bela artık tehlikeden uzak bir hayat sürüyordu ve Moğolların Split'e yaklaşması üzerine Trogir adasının karşı kıyısına çekildi. Hadiseleri, Kralın hareketlerinden habersiz Kadaan'ın önce Split'i ardından Klis'i kuşatması ve buradaki çetin mücadelelerden sonra avının Trogir kıyılarında bulunduğunu öğrenmesi üzerine alenacele buraya ilerlemesi takip etti. Gerekli hazırlıkları yapmış ve bundan ötürü de hiçbir acelesi olmayan Macar Kralı IV. Bela

63 Kadaan'ın, IV. Bela'yı takibe başladığı sırada nerede faaliyet gösterdiği ile ilgili olarak bazı tarihçiler Oradea, yani Varad taraflarında bulunduğunu düşünmüşlerdir. Bk. T. Sălăgean, *Transylvania in the Second Half of the Thirteenth Century*, s. 27-28; V. Spinei, "Gospodstvo Zolotoy Ordı v Valahii i Moldavii", s. 739. Bununla birlikte biz Kadaan'ın Turda'yı yakıp yıktıktan sonra Varad, Arad, Canad ve İğriş'e ilerlediğini düşünüyoruz. Böcek ise bu sırada Hunedoara'dan ayrılıp Banat dolaylarına sarkmış olsa gerektir.

64 Mohi muharebesinden sonra Batu ve Subetay'ın idaresindeki ordunun faaliyetleri ile ilgili olarak bk. V. T. Paşuto, "Mongol'skiy Pohod v Glub' Evropı", s. 221; P. Jackson, *The Mongols and the West*, s. 64, 69.

ise Moğol ordusunun yakınlarına kadar sokulduğunu öğrenmesi üzerine kendisini bekleyen gemiye binerek ailesi ve beraberindekilerle birlikte Trogir adasına çekildi. Tüm olanlar Moğolların gözlerinin önünde olmuştu ve herhalde Kadaan, takip ettiği kralın çekilişini, Berlin'in aldığı yanlış karar neticesinde İngiliz ordusunun ellerinin arasından kaçıp kurtulmasını seyreden General Heinz Guderian kadar öfkeli gözlerle izliyordu⁶⁵.

Moğol komutanının elinde sadece ada sakinlerini Kralı teslim etmeleri yönünde uyarmak seçeneği kalmıştı. Ancak tehditlerine bir cevap bile alamadı. Trogir'in karşısında bekleyip adaya ulaşabilecek ihtiyaç maddelerini kesip ada sakinlerini zorlayabilirdi. Ancak adanın ihtiyaçlarını deniz yoluyla karşılamasının önüne nasıl geçebilirdi? Kadaan'ın bunları ve elbette daha başka şeyleri düşündüğünü varsayabiliriz. Fakat en nihayetinde tüm bu bekleyiş bir netice vermekten uzak görünüyordu. Bölgede daha fazla beklemenin faydasız olduğunu gören Kadaan, Macar Kralını arkasında bırakarak karşısına çıkan Dubrovnik, Kotor, Drivasto, Svac ve Sappa'yı yakıp yıktıktan sonra Bosna'ya doğru kıvrılıp Sırbistan'a doğru ilerledi. Bunu Bulgaristan'ın kuzeyine doğru ilerleyerek Batu'nun ordusu ile birleşmesi takip etti⁶⁶ ve buradaki bir ay kadar bir dinlenmenin ardından Moğol ordusu yekûn hâlde geldikleri gibi apansız bir şekilde Moldavya üzerinden Dnyeper'in doğusuna, geldikleri yere doğru ilerlediler. Asırlarca unutulmayacak Moğolların Batı seferi artık sona ermişti.

Yıkımın Ardından

Macaristan Kralı IV. Bela'nın idaresindeki Macar ordusunu Mohi muharebesinde acı bir yenilgiye uğratmalarından sonra, Moğolların Macaristan içlerini yakıp yıkmakla yetinmeyip Tuna boylarını vurdukları, Macar Kralı'nı da Adriyatik'e kadar tabir

65 B. H. Liddell Hart, *Hitler'in Generalleri Konuşuyor*, Çev. S. Uygur, Kronik Kitap, İstanbul 2019, s. 215, 217, 298.

66 Kadaan'ın takip seferi ile ilgili olarak bk. P. Jackson, *The Mongols and the West*, s. 64-65; P. Sopholis, "The Mongol Invasion of Croatia and Serbia in 1242", s. 259-271.

yerindeyse ellerini kollarını sallaya sallaya takip ettikleri gün-lerde Avrupa'daki temel gündem maddesi "Moğolların bundan sonraki hedefi"nin neresi olduğuydu. Elde bulunan kaynaklar, kıtanın büyük kısmının derin bir korkuya gömüldüğünü göstermektedir. Bu ülkelerden birisi olan Fransa'da Moğol korkusu had safhaya ulaşmıştı. Hatta bu korkunun Kraliyet ailesini bile derin bir ümitsizliğe boğduğu Parisli Matthew'ın *Büyük Kroniği*'ne yansımıştır⁶⁷. Fransa Kralı'nın sözleri ve daha başka misaller Moğollar gelene kadar kendilerini ve ülkelerini koruma altına almak isteği ile yakından ilişkiliydi. Bu duygu bir süre sonra Papa IX. Gregory'i Haçlı Seferi ilan etmeye bile sevk edecek, Papa'nın rakibi Almanya'yı da içine alacak yoğun bir gayret Avrupa'nın önemli bir kısmını kaplayacaktı⁶⁸. Papalığın en büyük düşma-

67 A.T. Özcan, "Chronica Maiora'da Moğollara Dair Kayıtlar", s. 37-38.

68 Söz konusu Haçlı Seferi ile ilgili çabalara dair bk. "Gregorius Papa IX Abbatem S. Crucis fratresque Praedicatores Teutoniae jubet praedicare cruciatam contra Tartaros", *Codex Diplomaticus et Epitolaris Moraviae*, Tomus Tertius, Studio et Opera Antonii Boczek, Olumucii 1841, s. 5-6; "Gregorius IX papa abbatii Sanctae Crucis mandat ut contra Tartaros", *MGH, Epistolae Saeculi XIII e Regestis Pontificum Romanorum Selectae*, Tomus I, Berolini 1883, s. 722-723 (No. 822); "Continuatio Garstensis", *MGH, Scriptorum*, Tomus IX, Societatis Aperiendis Fontibus Rerum Germanicarum Medii Aevi, Edidit G. H. Pertz, Hannoverae 1851, s. 597; "Annales Wormatienses", *MGH, Scriptorum*, Tomus XVII, Societatis Aperiendis Fontibus Rerum Germanicarum Medii Aevi, Edidit G. H. Pertz, Hannoverae 1861, s. 46-47; "Annales Zwifaltenses", *MGH, Scriptorum*, Tomus X, Societatis Aperiendis Fontibus Rerum Germanicarum Medii Aevi, Edidit G. H. Pertz, Hannoverae 1851, s. 59; "Annales Sancti Trudperti", *MGH, Scriptorum*, Tomus XVII, Societatis Aperiendis Fontibus Rerum Germanicarum Medii Aevi, Edidit G. H. Pertz, Hannoverae 1861, s. 294; "Chronica Minor Auctore Minorita Erphordiensis", *MGH, Scriptorum*, Tomus XXIV, Societatis Aperiendis Fontibus Rerum Germanicarum Medii Aevi, Verlag K. W. Hiersemann, Leipzig 1925, s. 199; "Gestorum Treverorum Continuata (IV)", *MGH, Scriptorum*, Tomus XXIV, Societatis Aperiendis Fontibus Rerum Germanicarum Medii Aevi, Verlag K. W. Hiersemann, Leipzig 1925, s. 404; "Sifridi de Balnhusin Compendium Historiarum", *MGH, Scriptorum*, Tomus XXV, Societatis Aperiendis Fontibus Rerum Germanicarum Medii Aevi, Verlag K. W. Hiersemann, Leipzig 1925, s. 703. Bu konu ile ilgili olarak P. Jackson detaylı bir inceleme yapmıştır. Bk. P. Jackson, "The Crusade Against the Mongols (1241)", *Journal of the Ecclesiastical History*, Vol. 42/ 1, 1991, s. 1-18; P. Jackson, *The Mongols and the West*, s. 65-67; J. Richard,

nı olan Alman İmparatoru II. Frederik'in bu süreçte Moğollara karşı harekete geçilmesinin ateşli savunucularından birisi olduğu da yine Parisli Matthew'in *Büyük Kroniği*'ne yansımıştır⁶⁹. Buna mukabil *Albrici Monachi Trium Fontium*'da Alman İmparatoru Frederik'in, daha 1238'de huzuruna gelen Moğol elçilerine Kağan'a biat ettiğine dair açık bir kayıt vardır⁷⁰. Parisli Matthew de bu yönde kimi dedikoduların varlığını gösterir⁷¹. Bu gelişmeden haberi olmayan Splitli Toma da İmparatorun saklandığını ifade ederek Moğollara karşı durmaya cesaret bile edemediğini vurgular⁷². İmparatorun Şimdi Haçlı seferi ilan etmek üzere girişimde bulunmak suretiyle fikir ve tutum değiştirmesinin nedeni ayrı bir meseledir. Ancak bu kararı tam da Moğolların geri çekiliş dönemine denk gelmişti. Zira Nisan 1242'de Bulgaristan'da bir araya gelen Moğol orduları Avrupa'da yeni bir bölgeye ilerlemek yerine geri çekilme hazırlıklarına girdiler ve kısa süre içerisinde de bölgeyi terk ederek İtil boylarına doğru hareket ettiler⁷³.

Crusaders c. 1071– c. 1291, Cambridge University Press, New York 1999, s. 333. Bu seferle ilgili girişimlerin önemli bir parçası da Macar Kralı IV. Bela'ydı. Henüz Moğollardan kaçarken Papalık ve diğer devletlere gönderdiği namelerde düşmanlarına karşı bir sefer çağrısında bulunmuştu. Bk. P. Sopholis, "The Mongol Invasion of Croatia and Serbia in 1242", s. 261/29. dn.

69 A. T. Özcan, "Chronica Maiora'da Moğollara Dair Kayıtlar", s. 38-44.

70 "Chronica Albrici Monachi Trium Fontium", *MGH*, Scriptorum, Tomus XXIII, Societatis Aperiendis Fontibus Rerum Germanicarum Medii Aevi, Verlag K.W. Hiersemann, Leipzig 1925, s. 943. Ayrıca bk. V.T. Paşuto, "Mongol'skiy Pohod v Glub' Evropi", s.212; E. Çoban, *Ortaçağda Kumanlar ve Macarlar*, s. 56. P. Jackson ise II. Frederik'in cevabını Moğolları alaya almak niyetiyle ilişkilendirmiştir. Bk. P. Jackson, *The Mongols and the West*, s. 61-62.

71 A. T. Özcan, "Chronica Maiora'da Moğollara Dair Kayıtlar", s. 51.

72 "Splitli Toma, Salona ve Split Piskoposlarının Tarihi", s. 119.

73 Moğolların son derece avantajlı olduğu bir sırada, Moğol korkusunun Fransa ve İngiltere'yi bile içine aldığı bir ortamda batıya doğru ilerlemek yerine geldikleri yere çekilmelerinin nedeni üzerinde pek çok görüş ortaya atılmıştır. Moğolların Avrupa'dan çekilişi ile ilgili görüşler önce G. S. Rogers ardından da S. Pow tarafından bir araya getirilmiştir. Bk. G. S. Rogers, "An Examination of Historians' Explanations for the Mongol Withdrawal from East Central Europe", *East European Quarterly*, Vol. XXX/ 1, 1996, s. 3-26; L. S. Pow, *Deep Ditches and Well-Built Walls: A Reappraisal of the Mongol Withdrawal from Europe in 1242*, Unpublished M.A. Thesis, University of Calgary, Calgary 2012, s. 9-45.

Moğollar Orta Avrupa'dan ayrılmışlarsa da yarattıkları yıkım o kadar büyüktü ki hâlâ bir yerlerde saklandıkları ve uygun bir anda yeniden ortaya çıkacakları sanılıyordu. Macar Kralı Bela'nın bile saklandığı adadan Macaristan'a adamlar yollayıp düşmanlarının gittiklerinden emin olmak istemesine bakıldığında bu tedirginliğin boyutunu anlamak daha da kolaylaşır. Tamamen çekildiklerinin anlaşılmasından sonra ise Moğol saldırısına uğrayan topraklarda bu sefer, yeniden gelebileceklerine dair bir korku peyda oldu. Macar Kralı'nın Papalığa gönderdiği veya Papalığın çeşitli devletlere gönderdiği mektuplar, bu korkuyu üzerlerinden atmak için daha uzun bir zamana ihtiyaçlarının olduğunu göstermektedir. Korkmakta da haklıydılar, zira Moğollar zapt ettikleri kentlerde büyük bir yıkım yaratmışlar ve bu yıkımın izleri asırlarca devam etmiştir.

Moğol istilasını takip eden süreçte kaleme alınan mektuplarda ülkenin insansızlaşmasına dair açıktan göndermeler vardır. Mesela 1246'da IV. Bela tarafından kaleme alınan bir mektupta Macar topraklarındaki kaybın altı çizilir⁷⁴. 1249'daki bir diğer mektubunda ise Estergon'daki durum özelinde yakını ve 1256'da bile Moğol saldırılarının yarattığı nüfus yokluğuna gönderme de bulunur⁷⁵. Ancak ne burada ne de diğer metinlerde toplam bir kayıp, tahmini bile olsa ifade edilmez. Fakat bugün Moğol saldırısı sırasında ve bunu takip eden açlık ile salgın hastalıklar neticesinde hayatını kaybeden insanların sayısı Macaristan'ın o yıllardaki nüfusunun yarısı olarak tahmin edilmektedir. Nitekim Macaristan'ın önemli kentlerinden birisi olan Alba Iulia'nın 1241'deki nüfus gücüne kavuşması için iki asır geçmesi gerekcekti. Önemli bir merkez olan Dabaca ise müthiş bir çöküntü içerisine girmişti. Cetatea de Balta'nın ise onarımına gerek görülmeyecek kadar tarumar olmuştu ve ahali yeni bir yere taşınarak kenti devam ettirdiler. Benzer akıbet kendisini Hunedoara'da ve

74 *Codex Diplomaticus Hungariae Ecclesiasticus ac Civilis*, Tomus Quartus, Volumen I, Studio et Opera Georgii Fejer, Budae 1829, s. 414-415.

75 *Codex Diplomaticus Hungariae Ecclesiasticus ac Civilis*, Tomus Quartus, Volumen II, Studio et Opera Georgii Fejer, Budae 1829, s. 37-38, 403.

Cluj'da da gösterecekti. Ancak bunlardan sonuncusu V. Stephen'in girişimleri neticesinde kısa sürede kendisini toparlayacak ve 1270'lerde şenlenecekti. Elbette kentlerin yeniden ayağa kalkmalarında zengin bir ticaret kolonisine ev sahipliği yapması, kurumsallaşmış bir ticaret geleneğinin olması veya madenlere sahip olmaları temel belirleyici unsurlardan birisiydi. Diğer taraftan Cluj örneğinde görüldüğü gibi Krallığın takip ettiği siyaset de bu kentlerin geleceklerinde belirleyici oldu. Krallığın bu kalkındırma siyasetinin bir diğer yönü ise yeni kentlerin belirmesiydi. Nitekim Moğol saldırısından sonraki otuz yıllık dönemde Krallığın tam bir vergi muafiyeti ve diğer özendirmelerle kalkındırdığı yirmi iki kent ortaya çıkmıştır⁷⁶.

Moğolların neden oldukları yıkım ile ilgili olarak kaynaklar kötü bir manzara çiziyor olmasına ve hatta bunun arkeolojik verilerle doğrulanabilmesine karşın Moğol saldırılarının yarattığı büyük yıkımın tam bir bilançosunu çıkarmak mümkün değildir. Bunun en başlıca nedeni elbette bu konuda bir istatistik verinin bulunmamasıdır. Diğer taraftan M. Font'un da vurguladığı gibi Moğol saldırısına uğrayan her yer aynı derecede bir yıkımla karşılaşmamıştır. Bunun nedenlerinden birisi yukarıda da ifade edildiği üzere kalelerin varlığı veya yokluğu iken diğer bir neden ise Moğolların niyetlerinin ne olduğudur. Mesela Batu'nun idaresindeki ordunun Macar topraklarına ağır bir darbe indirdiği

76 Moğol saldırıları sırasında Macaristan'da hayatını kaybeden insanların sayısı ile ilgili müतालalar, toplumsal değişimler ve bunun iktisadi hayata tesirleri ile ilgili olarak Transilvanya özelinde şu kıymetli değerlendirmelere bk. N. Brend, *At the Gate of Christendom Jews, Muslims and Pagans in Medieval Hungary c.1000–1300*, Cambridge University Press, Cambridge 2001, s. 37; T. Sălăgean, *Transylvania in the Second Half of the Thirteenth Century*, s. 37-43, 49-50, 60-61, 66-70 vd.; P. Jackson, *The Mongols and the West*, s. 70; J. Laszlovsky, S. Pow, B. F. Romhányi, L. Ferenczi and Z. Pinke, "Contextualizing the Mongol Invasion of Hungary in 1241–42", *The Hungarian Historical Review*, Vol. 7/ 3, 2018, s. 420, 422, 438-441; A. Kubinyi-J. Laszlovsky, "Demographic Issues in Late Medieval Hungary: Population, Ethnic Groups, Economic Activity", *The Economy of Medieval Hungary*, eds. J. Laszlovsky, B. Nagy, P. Szabó, A. Vadas, Brill Publishing, Leiden 2018, s. 52-54.

görülyorsa da Macar Kralı IV. Bela'yı takip eden Kadaan'ın kenarından geçtiği hemen her yerleşim birimini ele geçirip buraları yakıp yıkmaya vakti de bulunmuyordu. Nitekim bu durum Splitli Toma'nın kayıtları dikkatlice okunduğunda kaynak yazarları tarafından da tespit edilmiştir. Ancak tüm bu hususlara karşın G. György buna ilişkin dikkate alınması gereken bir tablo sunmuştur. Bu tabloda Tuna ve Tisza ırmakları arasındaki merkezî noktadaki köy ve kasabaların yüzde 80'inin yok olmasından Macaristan'ın kuzeyindeki yerleşim birimlerinin yüzde 10'undan azının yok olmasına varıncaya kadar sunulan istatistik tahmini, Macaristan'ın büyük bir yıkımdan geçirildiğini gözler önüne sermektedir⁷⁷. Aynı harekât kapsamında Moğol saldırısına uğrayan Kuzey Rusya'da yapılan arkeolojik inceleme sonuçlarına bakıldığında⁷⁸ bu tahmin "aşırı" olarak görülebilecekse de Orta Avrupa'da Moğolları Rusya'dakinden daha çok cezp edecek bir medeni hayatın olduğu açıktır.

Macaristan'ın uğradığı felaket Macaristan'daki savunma sistemini de kalıcı bir şekilde değiştirmiştir. Moğolların Macaristan ve çevresindeki faaliyetleri sırasında bilhassa taştan kaleleri ele geçirmekte zorlanmaları bundan önceki ahşap kale geleneğinin tamamen terk edilerek küçük, ele geçirilmesini zorlaştıran unsurlara sahip kesme taştan kaleler çağını beraberinde getirmiş ve böylelikle de Macaristan'ı tam bir "kale ülke" görünümüne sokmuştur. 1242 ile 1300 arasında inşa edilen 150 kadar kale bu değişimin doğrudan bir delilidir ve neredeyse üç yılda bir kale inşa edildiğini göstermektedir⁷⁹. Bu gelenek bundan sonraki

77 M. Font, "The Crises of Medieval Society: The Mongol Invasion in Eastern and Central Europe", *Actes Testantibus, Yuvileyniy Zırnık na Poşanu Leoniya Voytovaça*, L'viv 2011, s. 693-694.

78 Rusya'da yapılan arkeolojik incelemelerde tespit edilen 371 yerleşim biriminden 151'inin Moğol saldırılarından ağır hasar aldığı tespit edilmiştir. Bu sonuçlarla ilgili olarak bk. A. T. Özcan, *Moğol-Rus İlişkileri*, s. 123.

79 N. Brend, *At the Gate of Christendom*, s. 33; T. Sălăgean, *Transylvania in the Second Half of the Thirteenth Century*, s. 39-44; S. Pow, "Hungary's Castle Defense Strategy in the Aftermath of the Mongol Invasion (1241-1242)", *Fortifications*,

dönemde Macaristan'ın yüz yüze geleceği diğer tehlikelere karşı da Krallığın en temel savunma anlayışı olarak kendisini göstermişti. Moğol saldırısından yüz yıl geçtikten sonra Osmanlılar Macar sınırlarını zorladıklarında Macar Kralları ülkenin güney sınırlarını yine kalelerle donatırken Moğol tecrübesini buralarda uyguluyorlardı. Durum öyle gösteriyor ki bu tecrübe Osmanlı gücünün bu sınırlarda öğütülmesini de sağlamıştı. Osmanlılar ancak 1526'da Macaristan'ın kalbini ele geçirebildiler ve bu geç kalışta işte bu Moğol tecrübesinin de bir etkisi vardı.

Ancak en önemli şey insan hafızası. Bir Latince belgede kişinin “*Tatarlar bu ülkeye geldiklerinde çocukmuşum*”⁸⁰ diyerek kendi yaşını muhatabına ifade etmesi Moğol saldırısının toplumsal hafızada edindiği yeri tek başına gösterir. Bu hafızanın ne kadar canlı olduğunu, Roger ve Splitli Toma'nın ifadelerindeki tondan da anlamak mümkündür. Dahası, bugün bile Macarların acele eden birisine yavaş olmasını isterken “*Tatar kovalamıyor*” demeleri⁸¹ Moğol saldırısının Macar zihnine ne kadar kazındığını gösterir.

Defence Systems, Structures and Features in the Past, Eds. V. Bikic, I. Feld, M. Karbič et al, Zagreb 2019, s. 239-250; P. Jackson, *The Mongols and the West*, s.69; J. Laszlovszky et al, “Contextualizing the Mongol Invasion of Hungary in 1241–42”, s. 431, 438–439; A. Pálóczi–Horváth, *Pechenegs, Cumans, Iasians Steppe Peoples in Medieval Hungary*, Corvina Kiadó, Budapest 1989, s. 52; S. Oça, *The Mortuary Archaeology of the Medieval Banat (10th–14th Centuries)*, Brill Publishing, Leiden 2015, s. 37; M. Font, “The Crises of Medieval Society: The Mongol Invasion in Eastern and Central Europe”, s. 695.

80 N. Brend, *At the Gate of Christendom*, s. 38.

81 N. Brend, *At the Gate of Christendom*, s. 38.

B. KİTAPTAKİ KAYNAK METİNLER VE YAZARLARI ÜZERİNE

1. Dominiken Misyoner Julian'ın Seyahati ile İlgili Mektubu ve Riccardo'nun Raporu

Macar Krallığı'nın teşvik ve desteği ile XIII. yüzyılda Krallık topraklarında örgütlenmiş olan Dominiken tarikatı, Macarların dış dünya ile irtibatının en önemli organı olma vazifesini üstleniyordu. Macar Krallığı ile Papalık arasındaki ilişkilerdeki rolleri bir tarafa Dominiken din adamları doğu sınırlarındaki Kumanların Hristiyanlaştırılmasında da etkiliydiler. Bu yolla Kumanların Macar hudutlarına düzenleyebilecekleri saldırıların önüne geçerken, diğer taraftan Macar Krallığı'nın hizmetine Bizans, Bulgar ve Sırp-lara karşı da etkili bir müttefik sunmuş oluyorlardı. Kestirme bir ifade ile Macar Krallığı, Dominiken faaliyetleri ile Kumanları hem pasifize etmiş oluyorlar hem de rakiplerine karşı güçlerini artırmış oluyorlardı⁸². Elde bulunan pek çok Latince kaynak Dominikenlerin 1220'lerde misyonerlik faaliyetlerinde epey yol katetmiş olduklarını göstermektedir. Bilhassa Bortz veya Burç adlı bir Kuman beyinin beraberindekilerle Hristiyanlığı kabul etmesi⁸³ ve artan ihtida hareketleri neticesinde bir Kuman piskoposluğunun kurulması⁸⁴ Dominiken başarısının seviyesine işaret eder. Ancak

82 Kumanların Hristiyanlaştırılmasının Macar Krallığı açısından ne mana ifade ettiğine ilişkin bk. E. Çoban, *Ortaçağda Kumanlar ve Macarlar*, s. 63, 79 vd.

83 Söz konusu ihtida hareketi şu makalede detaylı bir şekilde ele alınmıştır. Bk. S. Kovács, "Bortz, A Cuman Chief in the 13th Century", *AOASH*, Vol. 58/ 3, 2004, s. 255-266.

84 Kuman piskoposluğu ile ilgili detaylı bir inceleme için bk. R. Hautala, "İstoričeskiy Kontekst Osnovaniya Katoličeskoy Eparhii Kumanii 1227 goda", *Zolotoordnskaya Tsivilizatsiya*, No. 7 / 2014, s. 111-139

Dominikenler 1230'lara gelindiğinde bu başarılarıyla yetinmeyip muvaffakiyetlerini çok daha cüretkâr bir hamle ile taçlandırmak istiyorlardı. Yeni hedefleri doğuya giderek Macarların kadim vatanlarına ulaşmak ve akrabalarını bularak kavimdaşlarını dindaşları hâline getirmektir. Bu yolla 1231'de oluşturulan⁸⁵ Dominiken misyonerlik heyeti, pek çok rahibin hayatını kaybetmesine karşın tek bir din adamının gayretleri neticesinde başarılı bir netice verdi. Otto adlı bu Dominiken rahip, Macaristan'a çok kıymetli bir haber ile dönmeyi başarmış, ölmeden hemen önce tarikatdaşlarına Macarların anayurduna ulaşan yolu tarif etmişti. Bu haberi dinlerken Macaristan'daki Dominikenlerin Ümit Burnu'nu geçen denizcilerin anlattıklarını dinleyen yeni maceracı denizciler gibi bir heyecana kapıldıklarını düşünmek mümkündür. "Otto'nun keşfi" ile Dominikenlerin önüne yeni bir kapı açılmıştı. Artık tarikat ikinci bir heyeti güneşin doğduğu topraklara gönderebilirdi. Bu heyet içerisinde bir isim bizim için önemlidir. Bu kişi Julian'dı.

Julian ve beraberindeki Dominiken rahiplerin 1234'ün bahar aylarında⁸⁶ başlayan seyahatleri, sadece adı geçen din adamının binbir zorlukla da olsa muhtemelen 1235 baharı sonlarında İtil boylarının yukarı kesimlerine, Macarların eski anavatanları Büyük Macaristan'a ulaşması ile neticelendi. Görünüşe göre burada birkaç ay kalan Julian, 1235 yazında atalarının memleketinden ayrıldı ve aynı yılın sonlarında Macaristan'a dönmeyi başardı⁸⁷. Memleketinde tarikatdaşları tarafından büyük heyecanla karşılanmasını, yaşadıklarını heyecanla aktarması takip etti. Pek çok kimsenin bu anlatılanlardan gerçekten derinden etkilendiğini biliyoruz. Ancak bir

85 İlk seyahatin tarihi ile ilgili olarak bk. H. Von Dörrie, "Drei Texte Geschichte der Ungarn und Mongolen", s. 138-139; R. Hautala, "Early Hungarian Information on the Beginning of the Western Campaign of Batu", *AOASH*, Vol. 69/ 2, 2016, s. 185.

86 Julian ve beraberindekilerin iştirak ettikleri II. Dominiken misyonerlik seferinin başlangıç tarihi ile ilgili olarak bk. R. Hautala, "Early Hungarian Information on the Beginning of the Western Campaign of Batu", s. 185. M. Dienes ise ikinci yolculuğu 1235'e tarihlenmiştir. Bk. M. Dienes, "Eastern Mission of the Hungarian Dominicans in the First Half of the Thirteenth Century", *Isis*, Vol. 27/ 2, 1937, s. 227.

87 Julian'ın ilk seyahatinden dönüş tarihi ile ilgili olarak bk. R. Hautala, "Early Hungarian Information on the Beginning of the Western Campaign of Batu", s. 184, 188-189.

kişi diğerlerinden daha fazla etkilenmişti. Bu kişi, Julian'ın başından geçenleri Papa IX. Gregorius'a (1227–1241) sunmak üzere bir rapora dönüştürecek olan Riccardo adlı bir Dominiken rahibiydi.

Riccardo'nun raporunda, Katolik Hristiyanlığından çok uzakta yer alan bölgelerde Papalığın prestijinin ne kadar yüksek olduğunu gösteren ifadeleri, bölgeye yapılacak yeni misyonerlik seferleri için gerekli olan maddi imkânların sağlanması maksatlı propagandist bir yön taşısa da rapor Ortaçağ Doğu Avrupa tarihinin en önemli Latince metinlerinden birisidir. Nitekim Riccardo, Julian'ın Alanlar, Burtaslar ve Mordvinler gibi halklarla ilgili gözlemlerini aktarmakla Ortaçağ dünyasında üzerine kalın bir sis perdesi çekilmiş halkların yaşamına ilişkin diğer kaynaklarda yer almayan son derece değerli bilgiler verir. Ancak raporun belki de en önemli yönü, Moğolların en büyük seferi olan Batı seferinin hemen başında bölgedeki değişimleri göstermesinden ileri gelir. Riccardo'nun bu yöndeki ifadeleri, henüz bu yeni tehdidin ehemmiyetinin tam olarak kavranmadığını gösterir. Julian'ın aktardıklarının etkisinde kalan Riccardo, doğrudan büyük bir gücün ortaya çıktığını fark etmiştir. Hatta onların Almanya'ya saldırmak niyetinde olduklarını da ifade etmiştir. Ancak öyle görünüyor ki bizzat Riccardo bile buna pek ihtimal vermemiştir. Belki onun bu düşüncesi, Julian'ın zannının da bir yansımasıydı. Bunu bilemiyoruz. Fakat gerçek olan şey, Julian ikinci defa Büyük Macaristan'a yol aldığı anda artık bu ihtimal artık gerçekleşmesi muhtemel bir seviye kazanmıştı.

Riccardo'nun Julian'ın seyahatini tamamladığı sırada veya bundan bir süre sonra, yani muhtemelen 1236'nın hemen başında⁸⁸ Julian da muhtemelen ilk yolculuğunda başından geçenleri aktarmak üzere Vatikan'da bulunuyordu. Burada bir anda kendisini yeniden Büyük Macaristan'da bulacağı ikinci bir heyetin içerisine eklenmiş olarak buldu. Muhtemelen 1236'nın ortalarında başlayan bu ikinci seyahatinde Julian bölgeyi çok

88 Riccardo'nun raporunu tamamlama tarihi ile ilgili olarak bk. R. Hautala, "Early Hungarian Information on the Beginning of the Western Campaign of Batu", s. 188, 190. Riccardo'nun mektubunu Papa'ya göndermek üzere kaleme almasına dair bk. M. Dienes, "Eastern Mission of the Hungarian Dominicans", s. 226.

daha farklı bir ortam içerisinde buldu. Riccardo'nun raporundaki atmosferde Moğollar henüz bu bölgeye yeni yeni sokulan bir güç olarak kendilerini gösterirlerken Julian'ın bu ikinci seyahatinde durum radikal bir değişimden geçmiş ve Moğollar artık Julian'ın ilk seyahatinde tehlikeden uzak bir şekilde dolaştığı diyarları, Büyük Macaristan'ı, Bulgaristan'ı ele geçirmiş, bu ülkeleri tarumar etmiş bir halk olarak bölgenin en büyük gücü hâline gelmişlerdi. Dahası şimdi Avrupa için de bir tehdit olarak belirmişlerdi. Nitekim Julian Moğolların Roma'ya kadar ilerlemeyi düşündükleri ve bunu nasıl yapabilecekleri konusunda birbirleri ile münakaşa ettiklerini öğrenmişti. İşte bu çok önemli bilgi onu daha önceki seyahatinin sonunda yapmadığı bir şeye itmişti. Bu yeni tehlikeye karşı Avrupa'daki güç odaklarını ve kilise çevrelerini uyarmak. İşte o, bu maksatla 1238'de tamamladığı mektubunda⁸⁹ Moğol tehdidini çok yönlü olarak tanıtmaya girişti. *De Vita Tartarorum* yani *Tatarların Yaşam Tarzlarına Dair* başlıklı mektubu Moğollarla ilgili Latince olarak kaleme alınmış ilk gerçekçi yönlerle sahip olan bir rapordur. Burada Julian "olası düşman"larının portresini maharetle çizerek Moğolların görünüşlerinden askerî yeteneklerine, taktiklerinden fetih usullerine, silahlarından diplomatik geleneklerine varınca-ya kadar son derece mühim bilgiler sunar. Bu mektubun Avrupa'da dikkat çektiğine ilişkin elde bazı deliller vardır. Mesela bunlardan birisi kimi satırlarında Julian'ın bilgilerine müracaat etmiş olan Splitli Toma'dır⁹⁰. Julian'ın mektubunun son kısmında Dominikenlerin Büyük Macaristan'a ulaşmak üzere teşebbüs ettikleri dördüncü seyahatten de bahsedilir. II. ve son seyahatine girişmesinden kısa süre sonra, belki bir veya iki ay kadar sonra başladığı anlaşılan bu misyon, Julian'ın İtil boylarından ayrılmasından birkaç ay içerisinde durumun daha da değiştiğini göstermesi açısından önemlidir.

89 Julian'ın mektubunu bitirme tarihi ile ilgili olarak bk. R. Hautala, "Early Hungarian Information on the Beginning of the Western Campaign of Batu", s. 188, 190.

90 İleride iki metin arasındaki benzerlikler ve iki metin arasındaki ilişki hakkında bir makale kaleme alarak buradaki değerlendirmemizi açmaya çalışacağız.

Doğu Avrupa tarihi ile ilgili bu kadar önemli bir iş başaran Julian'ın ve onun I. seyahati ile ilgili ehemmiyetli bir rapor kaleme alan Riccardo'nun hayatlarına dair elde hiçbir bilgi bulunmamaktadır. Gerçi bu konuda bazı tahminler yapılmıştır. Mesela D. Sinor, Riccardo'nun II. Frederik'in noteri olabileceğine yönelik bir görüş ortaya koymuştur. Ancak Riccardo'nun raporuna sinmiş güçlü bir Macar kimliği tonu onun Macar asıllı olduğunu gösterir⁹¹. Riccardo'nun kimliğini açık eden Macarcılık Julian için geçerli değildir. Bununla birlikte Julian'ın, Moğolların Büyük Macaristan hudutlarına gelmelerinden bahsederken Macarları “biz Macarlar” olarak anması⁹² onun Macar asıllı olduğunun kat'i delilidir. Riccardo'nun raporunda onun İtil boylarındaki Macarlarla Macarca konuştuğu ve onları anladığına ilişkin beyanı da bunu destekler bir diğer kanıttır.

Riccardo'nun Papa IX. Gregorius'a gönderdiği mektubun iki farklı kopyası bulunmaktadır. Bunlardan birisi Vatikan kütüphanesinde *Codex Liber Censuum Apostolicae*'nin içerisinde yer almaktadır. Bu metin ilk defa I. J. Dezsericky tarafından 1748'de *De initiis ac maioribus Hungarorum* başlıklı eserinin içerisinde neşredilmiştir. Beda Dudik ise yine Vatikan'da *Codex Bibliotheca Palatina*'nın içerisinde bu metnin ikinci bir versiyonunu bulmuş ve *Iter Romanum* adlı eserinde 1855'te bunu neşretmiştir. Bu metnin bir benzerini Gustavus Wenzel de bulmuştur. Ancak bu iki metin içerisinde en uzun olanı ilk versiyondur ve akademik çevreler tarafından asıl kabul gören de budur⁹³. Riccardo'nun Latince metninin bu yazmaları László Bendefy'den Sergey Aleksandroviç

91 D. Sinor, “Un Voyageur du treizieme siecle: le Dominicain Julien de Hongrie”, s. 590. Bu görüşün bir değerlendirmesi için bk. R. Hautala, “Early Hungarian Information on the Beginning of the Western Campaign of Batu”, *AOASH*, Vol. 69/ 2, 2016, s. 184/4. dn. Riccardo'nun hissiyatı ile ilgili olarak M. Dienes'in değerlendirmelerine de bk. M. Dienes, “Eastern Mission of the Hungarian Dominicans”, s. 227-228.

92 *Inde reversi ad mangam Ungariam a quibus nostri Ungari originem habuerunt*. Bk. H. Von Dörrie, “Drei Texte Geschichte der Ungarn und Mongolen”, s. 172.

93 Riccardo'nun metninin elyazması versiyonları ile ilgili olarak bk. M. Dienes, “Eastern Mission of the Hungarian Dominicans”, s.226.

Aninskiy'ye Heinrich von Dörrie'den ve Roman Hautala'ya kadar birkaç defa edisyon kritikleri yapılmak suretiyle neşredilmiştir. Bu rapor M. Dienes tarafından 1937'de İngilizceye⁹⁴, S. A. Aninskiy tarafından da 1940'da Rusçaya⁹⁵ tercüme edilmiştir. 2015'te buna R. Hautala'nın Rusça tercümesi eklenmiştir⁹⁶. Bizim çevirimiz H. Von Dörrie'nin yayıma hazırladığı Latince metine dayanmaktadır⁹⁷. Tercümemizi M. Dienes, S. A. Aninskiy ve R. Hautala'nın çevirileri ile de karşılaştırdık.

Julian'ın "Epistola de Vita Tartarorum" yani *Tatarların Yaşam Tarzlarına Dair Mektup* metninin toplamda üç ayrı el yazması vardır. Bunlardan ilki XIII. yüzyılın sonlarına ait olup Vatikan kütüphanesinde yer alan Vaticanus Palatinus Latin 443'e kayıtlı bir yazmadır⁹⁸. İkinci yazma ise Joseph Hormayr-Hortenburg'un 1842'de Münih'te yayımladığı *Die Goldene Chronik von Hohenschwangau* başlıklı eser içerisinde yayımlanan, Innsbuck Üniversitesi Kütüphanesi'nde Ms. 187'ye kayıtlı bir yazmadır⁹⁹. Üçüncü yazma ise yine Vatikan kütüphanesinde Vaticanus Latin Ms. 4161'ye kayıtlı XIV. yüzyılın sonlarına ait bir yazmadır¹⁰⁰. Daha önce L. Bendefy, S. A. Aninskiy, H. von Dörrie ve daha başkaları ile en son olarak R. Hautala bu metinleri karşılaştırmak neşretmişlerdir.

94 M. Dienes, "Eastern Mission of the Hungarian Dominicans", s.237-240.

95 S.A. Aninskiy, "İzvestiya Vengerskih Missionerov XIII-XIV vv. O Tatarah i Vostochnoy Evrope", *İstoričeskiy Arhiv*, Tom. III, İzdatel'stvo Akademii Nauk SSSR, Moskva-Leningrad 1940, s.77-82.

96 "Svedeniya o Zapadnom Pohode Mongolov, No. 78", R. Hautala, *Ot "Davida, Tsarya Indiy" do "Nenavistnogo Plebsa Satani" Antologiya Rannih Latinskih Svedeniy o Tataro-Mongolakh*, Institut İstoriy im. Ş. Mardjanii AN RT, Kazan 2015, s.363-372.

97 H. Von Dörrie, "Drei Texte Geschichte der Ungarn und Mongolen", s.151-161.

98 L. Bendefy, "Fontes Authentici Itinera (1235-1238) Fr. Iuliani Illustrantes", *Archivum Europae Centro-Orientalis*, Vol. 3/ 1937, s.8; H. Von Dörrie, "Drei Texte Geschichte der Ungarn und Mongolen", s.162.

99 D. Sinor, "Un Voyageur du treizieme siecle: le Dominicain Julien de Hongrie", s.591; P. Jackson, "World Conquest and Local Accommodation: Threat and Blandishment in Mongol Diplomacy", *History and Historiography of Post Mongol Central Asia and the Middle East*, Studies in Honor of John E. Woods, ed. J. Pfeiffer, Sh.A. Quinn, Otto Harrassowitz Verlag, Wiesbaden 2006, s.6/ 16.dn.

100 L. Bendefy, "Fontes Authentici Itinera (1235-1238) Fr. Iuliani Illustrantes", s.44; H. Von Dörrie, "Drei Texte Geschichte der Ungarn und Mongolen", s.163.

Bu metin önce S. A. Aninskiy tarafından 1940'da Rusçaya¹⁰¹, H. Göckenjan tarafından 1985'te Almanca¹⁰² ve N. Balász tarafından da 2003'te Macarcaya¹⁰³ tercüme edilmiştir. Son olarak bu mektup R. Hautala tarafından Rusçaya çevrilmiştir¹⁰⁴. Biz de bu metni 2011'de *Tarih Araştırmaları Dergisi*'nde "Macar Papaz Julian'ın 1237 Tarihli Moğol Raporu" başlıklı bir makalede ele almıştık. Şimdi bu çalışma kapsamında metni H. Von Dörrie'nin Latince edisyonunu takip etmek suretiyle daha iyi bir şekilde ele aldık ve mektup metninin çevirisini S. A. Aninskiy ve R. Hautala tarafından yapılmış Rusça tercümeleri ile de karşılaştırdık.

2. Splitli Toma ve *Historia Salonitanorum atque Spalatinorum Pontificium*

1200'lerin hemen başlarında doğan Toma hakkında bilinenler 30'lu yaşlarına kadar Split'te yaşadığı, burada eğitim aldığı ve bir süre de öğrenimine İtalya'da, zamanın en önemli eğitim kurumu olan Bologna'da devam ettiği gibi detaylarla sınırlıdır. 30'lu yaşlarından itibaren Toma'nın geçmişini örten sis perdesi kalkar. Artık Split'te ve bölgedeki Katolik din adamları arasında önemli bir şahsiyet hâline gelmeyi başarmış, 1227'den 1232'ye kadar kentin noteri olarak vazife üstlenmiş, bu arada 1230'da çeşitli dini aşamalardan geçtiği din adamı kariyerini Split'in başdiyakozluk makamına yükseltilmesi ile taçlandırmış bir kişi vardır karşımızda. Erken denilebilecek bir yaşta böylesi önemli bir makama getirilmiş olmasına karşın Toma bir üst makama çıkamayarak 1264'te Split'te, Split Kilisesinin başdiyakozu vazifesini ifâ ederken hayatını kaybetmiştir. Elbette bu muvaffakiyetsizliği tarih adına bir talih olmuştur. Zira eseri *Historia Salonitanorum atque*

101 S. A. Aninskiy, "İzvestiya Vengerskih Missionerov", s. 83-90.

102 H. Göckenjan, *Der Mongolensturm. Berichte von Augenzeugen und Zeitgenossen 1235-1250*, Graz-Wien-Köln 1985, s. 67-109. *Non vidi*.

103 N. Balász, *Tatárjárás*, Osiris Kiado, Budapest 2003, s. 117-128. *Non vidi*.

104 "Svedeniya o Zapadnom Pohode Mongolov, No. 79", R. Hautala, *Or "Davida, Taryya İndiy" do "Nenavistnogo Plebsa Satani" Antologiya Rannih Latinskih Svedeniy o Tataro-Mongolah*, İnstitut İstorii im. Ş. Mardjanii AN RT, Kazan 2015, s. 382-397.

Spalatinorum Pontificium'da (Salona ve Split Piskoposlarının Tarihi) aktardığı kimi hususlar bu başarısızlığın onun bu eseri kaleme almasında teşvik edici bir etken olduğunu düşündürür. Diğer taraftan hayatının Split'te geçmesi eserinin genel karakterini de şekillendirmiştir. *Historia Salonitanorum atque Spalatinorum Pontificium*, hayatının neredeyse tamamının Split'te geçmesinden ötürü Ortaçağ Balkan tarihinin en önemli kaynaklarından birisi hüviyetine kavuşmuştur. Diğer taraftan Splitli Toma önemli bir kilisenin başında bulunmakla uluslararası bir bilgi ağının bir köşesinde yer alıyor ve böylelikle de dış dünyada olup bitenler hakkında da bilgi sahibi oluyordu. Ölmeden önceki birkaç yılda meşgul olduğu, zamanına göre üst düzeyde bir Latince ile kaleme aldığı *Split Tarihi* işte bu yönleri ile Ortaçağın önemli kaynaklarından birisi olarak kendisini gösterir.

Salonitanorum atque Spalatinorum Pontificium gerek Balkan tarihi ve gerekse Avrupa tarihi açısından taşıdığı öneme rağmen uluslararası tanınırlığını çok geç bir zamanda bulmuştur. Bu durum muhtemelen eserin ağırlıklı olarak bir Balkan tarihi olma özelliği göstermesinden ileri geliyordu. Bu eser üzerine önemli incelemelerde bulunmuş olan J. R. Sweeney bile *Salonitanorum atque Spalatinorum Pontificium*'u bölgesel bir tarih olarak değerlendirmiştir¹⁰⁵. Eserin yazma nüshalarının daha çok Split çevresindeki kütüphanelere sıkışıp kalmış olması da Ortaçağdaki entelektüellerin de, J. R. Sweeney gibi önemli bir tarihçinin bakış açısına sahip olduklarının bir göstergesi olarak değerlendirilebilir. Bununla birlikte bu bakış açısı az önce ifade edilen nedenlerden ötürü tam bir ön yargının ürünüydü. Bugün için tarihçiler, Splitli Toma'nın eserine Ortaçağ'ın genelini alakadar eden bir kaynak olarak yaklaşmakta, Macar tarihinden Haçlı seferlerine, Bizans tarihinden Akdeniz tarihine varıncaya kadar çeşitli konularda müracaat etmektedirler. Bunun yanında eser Moğol tarihinin de önemli kaynaklarındanıdır. *De Peste Tartarorum* (Tatar Musibeti),

105 J. R. Sweeney, "Thomas of Spalato and the Mongols: A Thirteenth Century Dalmatian View of Mongol Customs", *Florilegium*, Vol. 4/ 1982, s. 161.

De Natura Tartarorum (Tatarların Doğası), *De Fuga Hungarorum* (Macarların Kaçışı) ve *De Sevitia Tartarorum* (Tatarların Vahşiliği) başlıklı dört ayrı kısımda Splitli Toma, belirli bir kronolojik düzen içerisinde olmasa da Moğolların Avrupa seferi ile ilgili ehemmiyetli bilgiler verir. Yine burada Moğolların gelenek ve görenekleri, askerî kabiliyetleri gibi konulara da temas eder¹⁰⁶.

Moğolların Batı seferi başladığında Rusya ve Kumanya'da yaşanan gelişmeleri bir takım ufak haberlerle öğrenen Toma, Moğolların Avrupa içlerine girmeleri ile birlikte daha ayrıntılı bilgiler vermeye başlar. Lehistan'daki gelişmelerle ilgili bilgileri yine Rus hududundaki gelişmelerle ilgili olduğu gibi sınırlıysa da Mohi'de Moğolların Macar Krallık ordusunu ağır bir yenilgiye uğratmasını diğer hiçbir eserde aktarılmadığı surette detaylı bir şekilde anlatır. Buna mukabil, Moğolların Macaristan'daki faaliyetleri aynı özelliği göstermez. Şüphesiz ki bu farklılıklar bilgilerine başvurduğu insanların kendisine aktardıklarının niteliğindeki farklılaşma ile ilgiliydi. Buna göre Toma, Mohi muharebesiyle ilgili bilgilerini bu çarpışmada yer almış kişi veya kişilerden edinirken bu kanlı karşılaşmadan sonra Macaristan'da olup bitenlere dair bilgi edinebileceği bir kimse ile temas kuramamıştır. Aslında Toma'nın bilgilerinin bu şekilde bir vaziyette bulunmasına şaşırılmamak gerekir. Zira başdiyakozun yaşadığı Split, Mohi muharebesinden hemen sonra mağlupların arda kalanlarının bir sığınma merkeziydi ve bundan ötürü de Toma bu muharebeyle ilgili kaynakların tam da merkezinde bulunuyordu. Zaten eserinde bu türden bilgilerin hadiselerin içinde yer alan kimselerin şahitliğine göre teşkil edildiğini de belirtir¹⁰⁷. Bununla birlikte *Split Tarihi*'nin Moğol bahislerinin tek

106 Splitli Toma'nın hayatı ve eserinin genel özellikleri için bk. M.M. Sokol, "Archdeacon Thomas of Split (1200–1268) –A Source of Early Croatian History–", *Review of Croatian History*, Vol. 3/ 1, 2007, s. 251-270; N. Budak, "Historia Salonitana and Historia Salonitana Maior a Contribution to the debate About the Relation of the Two Texts", *Summer School in the Study of Historical Manuscripts*, ed. M. Willer and M. Tomic, Zadar 2013, s. 105.

107 Split Tarihi'nde Moğollarla ilgili kayıtların olaylara şahit olmuş kimselerin aktarımlarına bağlı olarak ortaya çıktığı ile ilgili olarak bk. J. R. Sweeney, "Thomas of Spalato and the Mongols", s. 156, 160-161.

özellği duyumların toplaması olmasından ibaret değildir. Nitekim Toma, Split önlerine kadar sokulmuş Moğolları bizzat görerek bu konudaki gözlemlerini eserine kaydetmiş, dahası kenttekilerin hissiyatını da nakletmiştir. Bütün bu yönlerini bir arada değerlendirdiğimizde *Split Tarihi*'ndeki Moğol bahislerinin; sadece duyumlara değil, aynı zamanda şahitliğe de dayanmakla Moğol tarihinin en önemli kaynaklarından birisi olduğunu ifade etmek, yine hadiseleri nakletmekle kalmayarak Moğol saldırıları altında kalan insanların toplumsal psikolojilerini göstermek kabiliyetine de sahip olduğunu vurgulamak gerekir. Bu son husus bilhassa önemlidir. Zira doğrudan hadiselerin içerisinde bulunup da Moğol tehdidi ile yüzyüze gelmiş ahalinin hissettiği korkuyu ve dehşeti bu seviyede ortaya koyan bir başka kaynak bulunmamaktadır. Dolayısıyla Splitli Toma'nın satırları sayesinde, sadece Split'te ve Moğolların Avrupa seferinde kendisini gösteren korkuyu değil, bundan daha genel olarak coğrafi sınırları aşacak şekilde Moğollar tarafından kuşatılan hemen her kentte ortaya çıkan psikolojik havayı tahayyül etmek, daha başka coğrafyada benzer bir korku yaşamış insanların hissettiklerini gerçeğe en yakın şekilde kestirebilmek mümkündür.

Historia Salonitanorum atque Spalatinorum Pontificium'un günümüze ulaşmış pek çok yazması vardır. Bunlardan en eskisi *Codex Spalatensis* adı ile bilinen ve Split'teki Katedral arşivinde muhafaza edilen bir yazmadır. 49 kısımdan oluşan bu yazma F. Racki tarafından hazırlanmış, bununla birlikte ancak ölümünden sonra neşredilebilmiştir. Eserin en eski ikinci yazması Split Başdiyakozluğu Arşiv ve Kütüphanesi'nde bulunan *Codex Traguriensis* yazmasıdır. Üçüncü en eski yazma metni ise daha önce Barberini kütüphanesinde bulunup, ilerleyen yıllarda Vatikan kütüphanesine aktarılan XIV. yüzyılda kaleme alınmış bir yazmadır ki Vat.lat. 7019 numaraya kayıtlı yazmanın içerisinde yer almaktadır. Bu üç eski yazmanın yanında daha sonraki dönemde yazılmış ve Split, Zagreb, Roma ile Viyana'daki kütüphanelerde bulunan versiyonlar da vardır. Ancak bunlar diğerlerinden kopya edilmiş metinlerdir ve farklı bir yöne sahip değillerdir.

Salona ve Split Piskoposlarının Tarihi ilk defa Ivan Lucic tarafından 1673'te Venedik'te *De Regno Dalmatiae et Croatiae* (Dalmaçya ve Hırvat Krallığı/ İdaresi Üzerine) başlıklı eseri içerisinde bir kısım olarak neşredilmiştir. Daha sonra I. G. Schwandtner *Scriptores Rerum Hungaricarum*'un 1746'da yayımlanan III. cildinde esere yer vermiş, 1843'te ise İtalyanca bir özeti okuyucuya sunulmuştur. Bunu, eserin en güvenilir metin neşri takip etti. Franjo Racki tarafından yapılan, ancak ölümünden sonra 1894'te basılan bu neşir uzun yıllar akademide en güvenilir *Historia Salonitanorum atque Spalatinorum Pontificium* metni olarak kabul edildi. Bu arada Lothar von Heinemann da eseri *Monumenta Germanie Historica*'nın XXIX. cildinde 1892'de kısmî olarak neşretti. Bununla birlikte son yıllarda yeni edisyonlar birbiri peşine yayımlandı. 1967'de N. Klaic ve 1973'te S. Gunjaca'nın neşirleri Toma'nın eseri ile ilgili olarak hâlâ yeni şeylerin söylenebileceğini gösterdi. Eserin Latince metni en son olarak 2003'te Olga Perić tarafından yapılmış ve bu metin Mirjana Matijević Sokol tarafından Hırvatçaya tercüme edilerek yayımlanmıştır¹⁰⁸. Bu çalışma 2006'da Olga Perić tarafından yapılan Latince edisyon kritik metin sabit kalmak üzere yine Mirjana Matijević Sokol, Damir Karbić ve James Ross Sweeney tarafından notlandırılarak İngilizceye tercüme edilmiş, Budapeşte'de Central European University tarafından *History of the Bishops of Salona and Split* başlığı ile yayımlanmıştır¹⁰⁹. Biz de tercümümüzde Olga Perić tarafından hazırlanan Latince metni kullandık ve ardından da metni yine aynı eserde bulunan İngilizce metinle kıyasladık. Açıklıkla ifade etmemiz gerekir ki bu İngilizce çeviri mükemmele yakın bir tercümedir ve Bologna'da eğitim almış Toma'nın kullandığı Latincenin zorluğundan ötürü bu çeviri

108 Eser üzerinde yapılan çalışmalarla ilgili olarak bk. M. M. Sokol, "Archdeacon Thomas of Split", s. 267-268; N. Budak, "Historia Salonitana and Historia Salonitana Maior", s. 102-104, 106-110.

109 Thomae Archidiaconi Spalatensis, *Historia Salonitanorum atque Spalatinorum Pontificum / History of the Bishops of Solona and Split*, ed. and trans. O. Perić, D. Karbić, M. Matijević-Sokol, J. R. Sweeney, Central European University, Budapest 2006.

olmaksızın *Historia Salonitanorum atque Spalatinorum Pontificum*'daki Moğol bahislerini çevirmemiz çok büyük kusurları beraberinde getirebilirdi. Yine yaptığımız tercümeyi Ol'ga Anatol'ev-na Akimova'nın 1997'de Moskova'da neşrettiği Rusça çeviri¹¹⁰ ile de karşılaştırdık.

3. Üstat Roger ve Eseri

1205'te İtalya'da Apulia'nın Torre Maggiore adlı bir kasabasında dünyaya gelen Roger 27 yaşında iken Kardinal Pecorariyalı Jacobo'ya eşlik eden din adamlarından birisi olarak 1232'de Macaristan'a adım attı. Bu yıllar, Macaristan'ın Dominiken misyonerleriyle dolup taşıdığı yıllardı ve Roger de bu atmosferin bir parçası olmuştu. Bununla birlikte bu gayretin bir parçası olup olmadığı hususunda herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Buna karşın bir süre sonra Varad, yani bugünün Oradea kenti piskoposluğuna atanması, gayretlerinin efendilerinin dikkatinden kaçmayacak bir seviyeye ulaştığını gösterir. Roger öyle görünüyor ki Varad'ta sessiz bir hayat sürdürdü, ta ki Moğollar gelene kadar. Efendisi Kardinal Pecorariyalı Jacobo'ya sunulmak üzere muhtemelen 1243-1244'te kaleme aldığı *Miserabile Carmen Super Destructione Regni Hungariae per Tartaros Facta* (Macaristan Krallığının Tatarlar Tarafından Yıkımı Üzerine Ağıt) başlıklı mektubunda 1241-1242'de, istilanın tam da merkezinde bulunan bir kişi olarak detaylı bir dönem tarihi ortaya koymuştur.

Mektubuna, girizgâh kısmından sonra Moğol saldırısının başlamasından hemen önce Macaristan'daki gerginlikleri iyi bir şekilde teşhis ederek giriş yapan Roger ülkenin bu anda gerek devlet-aristokrat, gerek devlet-din ve gerekse devlet-toplum ilişkileri bağlamında pek de güçlü bir görüntü vermediğini meseleyi bir tarihçi titizliği ile çözümleyerek sunar. Aristokratların Kral ile yaşadığı sorunların devletin asilleri kaybetmesine, Kralın daveti ile Macaristan'a yerleşen Kumanlardan kaynaklanan sorunların

110 Toma Splitskiy, *İstoriya Arhiepiskopov Salonı i Splita*, Vstupitel'naya Stat'ya, Perevod, Kommentariy O. A. Akimovoy, İzdatel'stvo İndrik, Moskva 1997.

da devletin halkı kaybetmesine neden olduğunu hadiseleri adım adım anlatarak, olayların izini sürerek aktarır ve bu gelişmeleri Macaristan'ın felakete uğramasının odak noktasına yerleştirir. Bu yönü ile Roger, felaketleri günahlarla ilişkilendiren meslektaşlarından ayrılarak farklı bir duruş sergiler ve sosyolojiyi maharetle neden sonuç ilişkisinin içine yerleştirir. Ancak Roger'in eserinin niteliği sadece hadiseleri çözümlemekle sınırlı değildir. O hadiselerin içerisinde de yer almıştır.

Varad'ta sessiz bir hayat yaşarken Roger bir anda kendisini Moğol saldırısının tam ortasında buldu ve kent ahalisi ile birlikte katledilmekten ancak kaçmakla kurtulabildi. Bu, onun kaçak hayatının başlangıcı oldu. Bununla birlikte kısa süre sonra Moğollar tarafından esir edildi ve bunu Moğol hizmetine girdiği bir süreç takip etti. Bu zaman zarfında Moğol gelenek ve göreneklerini, kültürlerini gözlemleme imkânına sahip olduğu muhakkaksa da eserinde buna yer ayırmamıştır. Mesela Moğollar arasında yaşamamış Splitli Toma'nın Moğolların fizikleri, savaş kültürleri, dinleri gibi konularda –kimi yerlerde hatalı kayıtlar düşse de– bilgi vermesine karşın Roger'in bu konularda sessiz kalması gerçekten ilginçtir. Buna karşın bu eksikliğini Moğolların idari mekanizmaları ile ilgili önemli bilgiler vermekle kapatır. Bu durum, Roger'in Moğolların yanında esir hayatı sürdüğü sıradaki yaşam koşullarıyla yakından ilişkiliydi. Eserinde de izah ettiği üzere Üstat, Moğollara hizmet etmekle kendisine önemli bir yer edinmiş bir Macarın yanına sığınmış ve burada onun işlerini görmekle vazifelendirilmişti. Muhtemelen burada Moğollardan izole bir esir hayatı yaşayan Roger böylelikle Moğolların geleneklerini gözlemleyebileceği bir ortamdan da uzak kalmış oluyordu. Bununla birlikte bu izole hayat ona Moğolların idare mekanizması ile ilgili kimi bilgileri edinmesini sağladı. Muhtemelen Moğol hizmetindeki Macar efendisinden öğrendiği bu bilgiler eserinin çeşitli yerlerine serpiştirilmiş bir şekildedir. Mesela Moğol komutanlarının Macaristan'ı ele geçirdikten sonra ülkeyi kendi aralarında paylaştıkları ve memleketlerindeki diğer komutanlara da haber göndererek onları da buradaki paylarını

almaya davet etmelerine ilişkin bilgi gerçekten dikkat çekicidir. Bu bilgilerin doğruluğuna inanmak için elimizde geçerli pek çok neden vardır. Bunlardan birisi 1230'larda Moğolların Kafkasya'yı ele geçirmesinden sonra Moğol komutanlarının bölgeyi kendi aralarında paylaştıklarını ifade eden Aknerli Grigor'un kayıtlarıdır¹¹¹. Ancak Roger, Kafkasyadaki düzenden bahseden Grigor'dan farklı olarak Moğolların Orta Avrupa'da kurdukları düzende hoşuna gidecek yönlerin bulunduğunu gösterir ifadelerde bulunur. Bu değerlendirmesi, Moğol idaresinin kurulduğu ilk yıllarda tâbilerin hislerinin her zaman dehşet çerçevesinde olmadığını düşünmemiz, konuyu bu şekilde ele almamız noktasında önemlidir.

Yine de Roger için esaret hayatı demek büyük acılar demektir. Mektubuna başlarken de alıkondduğu günlerde yaşadıklarını şu kısa ifade ile tanımlar: “*Bu sırada ölüm bir teselli hâlini alıyordu. Yaşam bir ceza gibiydi*”. Neticede, Moğolların memleketlerine çekilmeye başladıkları sırada esirlerin katledileceklerine dair bir dedikodunun peyda olmasının da teşviki ile hayatını riske atarak kaçtı. Bu karar, Roger'in hayatında derin bir iz bırakacak yeni bir süreç başlattı. Gerçekten de açlık ve büyük tehlike altında geçen bu kaçak hayatının Roger üzerinde ne derecede tesiri yüksek olduğunu anlamak için başından geçenlerle ilgili ifadelerinin tek bir satırına bakmak bile kâfidir. Bu bilgiler, aynı zamanda Moğollara esir düşen diğer pek çok insanın duygularını tahayyül etmemiz noktasında önemlidir.

Üstat Roger'in mektubunun en erken versiyonu, Janós Thuróczy'nin 1488'de Brno'da basılan *Chronica Hungarorum* başlıklı kroniğinin ekinde yer alır. Hiçbir kütüphane veya arşivde bu tarihten önceye tarihli bir *Carmen Miserabile* yazması bulunmamaktadır. Durum öyle gösteriyor ki Janós Thuróczy'nin eseri ile günümüze erişen metin, 15. yüzyıldan öteye gitmediği anlaşılan¹¹² bir mektup kopyasının tıpkıbasımıydı. Ancak bazı bilim

111 Aknerli Grigor, *Okçu Milleti Tarihi*, s. 29.

112 Zira yeri geldiğinde de ifade edileceği üzere mektup içerisinde XV. yüzyılda ortaya çıkan siyasi gelişmelere paralel ifadeler vardır. Mesela yazar Macar Kralı'nın Rodos'taki şövalyelerden yardım istediğini yazar. Oysaki 1241-1242'de Rodos'ta

insanları Janós Thuróczy'nin bu kopyaya nasıl ulaşmış olabildiği ile ilgili bazı düşünceler ortaya atmışlardır. Mesela V. Bunyiyay 1880'lerde kaleme aldığı eserinde, *Carmen Miserabile*'nin Janós Thuróczy'nin kullandığı yazmanın Nagyvárad'daki Katolik Kilisesi'nde muhafaza edildiğini ve 1480'lerde bu kilisenin başında bulunan Brno doğumlu Piskoposun bu eser Brno'da basılırken bu mektubu da kitabın ek kısmına yerleştirdiği gibi farazî bir değerlendirme ortaya koymuş ve bu görüşü J. Fitz gibi alıcılar bulmuştur¹¹³. Ancak biliyoruz ki bu metin sadece Brno'daki matbaada basılmış kitaplarda değil, aynı zamanda daha sonraki bir tarihte Augsburg'daki matbaada basılan kitaplarda da bulunmaktadır. Hatta daha geç tarihli bu baskı daha şanslı bir baskıdır. Zira A. Dolorez ve T. Almási bugün Szeged Üniversitesi kütüphanesinde bulunan bir mektup yazmasının bu neşirde kullanılan temel metin olduğunu tespit etmişlerdir¹¹⁴. Ancak öyle görünüyor ki bu mektup 1480'deki baskıdan sonra mektubun dikkat çekmesinin bir neticesi olarak üretilen kopyalarından birisiydi. Yani Augsburg neşrinde kullanılan mektup yazması, 1480'deki baskıda kullanılan mektup baskısından üretilmiş bir el yazması olsa gerektir. Bu ilgi daha başka yazmaların da ortaya çıkmasını beraberinde getirecekti.

XVI. yüzyılda *Carmen Miserabile* yazmalarında bir artış kendisini göstermektedir. Nitekim Bongarsius 1600'de mektup metnini eserine dâhil ederken Janós Thuróczy'nin kroniğinin Augsburg matbaasından çıkan metin yanında yayıncının elinde bulunduğunu ifade ettiği benzer özellikteki bir diğer el yazmasını daha kullanmıştır¹¹⁵. Ancak bu yazma mektup bugün için kayıptır. Yine *Monumenta Germaniae Historica*'da *Carmen Miserabile*

böyle bir yapı yoktu ve bilindiği üzere bu ancak İzmir'deki St. Jean şovalyelerinin varlıklarının son bulmasından sonra gerçekleşmişti.

113 V. Bunyiyay'ın görüşü ve J. Fitz'in değerlendirmesi ile ilgili olarak bk. T. Almási, "The Carmen Miserabile: Some Issues Concerning the Transmission of the Text", *Chronica*, Vol. 3/ 2003, s. 84/1. dn.

114 T. Almási, "The Carmen Miserabile", s. 92.

115 T. Almási, "The Carmen Miserabile", s. 85, 89-90.

neşredilirken de Gent'te bulunan bir mektup yazmasından bahsedilmiştir. Ancak daha sonraki incelemeler buradaki yazmanın da kaybolduğunu göstermiştir. Bununla birlikte elbette ki en önemli mesele Gent'de bulunduğu ifade edilen yazmanın diğer versiyonlarda kullanılan metinlerden ne derecede bağımsız olduğu meselesidir. T. Almási'nin detaylı incelemeleri bu mektubun diğer metinlerden farklılık arzemediği yönündedir¹¹⁶. Bugün *Carmen Miserabile* neşirlerinin birbirinden farklı olmaması da bu el yazmalarının esasen tek bir kaynağa, Janós Thuróczy'nin neşrettiği basıma dayanmasından ileri gelmektedir. Öyle görünüyor ki Janós Thuróczy'nin basımında kullandığı yazma, mektubun diğer yazmalarının temel kaynağıydı. Daha doğru bir şekilde ifade etmek gerekirse Janós Thuróczy'nin gerek Brno'da ve gerekse Augsburg'da basılan eserlerinde yer alan metin de, Bongarsius'un eserinde yer verdiği metin de, *Monumenta Germaniae Historica*'da Lothar de Heinemann'ın sunduğu metin de ve son olarak L. Juhász'ın *Scriptores Rerum Hungaricarum Tempore Ducum Regumque Stirpis Arpadianae Gestarum*'da yayımladığı metin de, yani elde bulunan bütün *Carmen Miserabile* metinleri neredeyse tamamen birbirinin aynısıdır. Bu durum esasen Roger'in mektubunun 15. yüzyıla kadar dikkat çekmeyen bir metin olarak yaklaşılmışının doğal bir neticesi olarak değerlendirilmelidir. Yani Roger'in metninin 1480'e kadar ilgisiz kalması, onun çoğaltılarak farklılaşmasının da önüne geçmiştir. Matbaa ile birlikte de artık metinde bir standartlaşma ortaya çıkmıştır.

Carmen Miserabile ilk olarak 1861'de K. Szabó tarafından Macarcaya tercüme edilmiş¹¹⁷, 2003'te ise N. Balász tarafından ikinci bir Macarca çevirisi neşredilmiştir¹¹⁸. G. Popa-Lisseanu ise 1935'te eseri Romenceye tercüme etmiştir¹¹⁹. *Carmen Miserabile*'nin ilk

116 T. Almási, "The Carmen Miserabile", s. 90-92.

117 K. Szabó, *Magyarország történek forrásai 2. Rogerius mester siralmas éneke Magyarországnak a tartárok által történt romlásáról*, Pest 1861. *Non vidi*.

118 N. Balász, *Tatárjárás*, s. 129-157. *Non vidi*

119 Cântecul de jale de Rogerius, traducere de G. Popa-Lisseanu, Bucuresti 1935. *Non vidi*

Almanca tercümesini H. S. Milletich yapmış¹²⁰ ve bunu altı yıl sonra H. Göckenjan'ın çevirisi¹²¹ takip etmiştir. 1988'de R. Prazak tarafından Çekçeye çevrilen¹²² eser J. M. Bak ve M. Rady tarafından ise 2010'da İngilizceye tercüme edilmiştir¹²³. Aynı yıl *Carmen Miserabile* M. Sardelic tarafından Hırvatça neşredilmiştir¹²⁴. 2012'de ise eser A. S. Dosaev tarafından Rusçaya¹²⁵, J. Radulović tarafından da İtalyancaya¹²⁶ çevrilmiştir.

Bu çalışma kapsamında Türkçeye tercüme edilen *Carmen Miserabile*, yani *Ağır* metni Lothar de Heinemann'ın *Monumenta Germaniae Historica*'nın XXIX. Cildinde sunulan Latince metine dayanmaktadır¹²⁷. Aynı zamanda çevrilen metin, eserin Janos M. Bak ve Martyn Rady'nin İngilizce tercümesi ile Andrey Sergeevič Dosaev'in Rusça tercümesi ile de karşılaştırılmıştır. Yine notlandırma her iki tercümeyle düşünülmüş izahlardan da faydalanılmıştır. Bunlar arasından bilhassa A. S. Dosaev'in çevirisinin notlandırmasının gerçekten titiz olduğunu vurgulamak ilmi bir borçtur.

120 H. S. Milletich, *Carmen Miserabile*, Eisenstand 1979. *Non vidi*.

121 H. Göckenjan, *Der Mongolensturm*, s. 127-224. *Non vidi*.

122 *Legendy a kroniky Koruni Uherské*, usp. R. Prazak, Vyšehrad 1988, s. 145-168. *Non vidi*.

123 "Magistri Rogeri, Epistola in Miserabile Carmen Super Destructione Regni Hungarie per Tartaros Facta", *Anonymus and Master Roger*, Translated and Annotated by J.M. Bak and M. Rady, Central European University Press, Budapest 2010.

124 Rogerije iz Apulije, *Carmen Miserabile*, s. latinskog preveo i priredio Mikro Sardelić, Matica Hrvatska, Posebla izdanja, Zagreb 2010. *Non vidi*.

125 Magistr Rogeriy, *Gorestnaya Pesn' o Razorenii Vengerskogo Korolevstva Tatarami*, Latinskiy Tekst i Perevod, Perevod s Latinskogo Yazıka, Vstupitel'naya Star'ya i Kommentarii A.S. Dosayeva, Sanktpeterburg 2012.

126 Maestro Ruggero, *Carmen Miserabile, L'Invasione de Mongoli in Europa*, traduzione e saggio storico di Jennifer Radulović, Marietti, Genova 2012. *Non vidi*.

127 "Rogerii Miserabile Carmen Super Destructione Regni Hungariae per Tartaros Facta", *MGH*, Scriptorum, Tomus XXIX, Edidit Societas Aperiendis Fontibus Rerum Germanicarum Medii Aevi, Verlag Karl W. Hiersemann, Leipzig 1925, s. 547-567.

I. METİN

Dominiken Misyoner Julian'ın Seyahati ile İlgili Metinler

Suzdal Dükü benim aracılığıym ile Macar Kralı'na Tatarların gece gündüz Hıristiyan Macar Krallığını nasıl yeneriz ve ona nasıl egemen oluruz diye birbirleri ile tartıştıklarını bildirdi. Hatta Roma'ya ve Roma'nın ötesine de gidip buraları feth etmeye niyetlendikleri de konuşuluyormuş.

Papa IX. Gregorius Zamanında Kardeş Riccardo Tarafından Öğrenilen Büyük Macaristan'da Olanlar Üzerine

Gestis Ungarorum Christianorum'da¹, kalabalık olmalarından ötürü topraklarının barınmalarına yetmediği için yedi önderin halkları ile birlikte yerleşilebilecek bir yer aramak üzere üstünden geçtikleri başka bir Büyük Macaristan'ın bulunduğundan² bahsedilir. Pek çok krallığı geçip gittikten ve buraları yakıp yıktıktan sonra en nihayetinde, bir zamanlar Romalıların çayırları olduğu söylenen, ancak şu an Macaristan olarak anılan toprağa geldiler. Diğer bölgelere göre burayı yerleşmek için daha uygun buldular ve ardından da bu diyarda yaşamaya başladılar³. İler-

- 1 Muhtemelen 11. yüzyılda kaleme alınmış olan "Hristiyan Macarların Edinimleri" başlıklı bu kaynak bugün için kayıptır ve elde bulunan eski Macar tarih kaynağı Riccardo'nun aktardığı şekilde bir Macar geçmişi sunmaz. Bu eser ile ilgili olarak bk. R. Hautala, "Early Hungarian Information on the Beginning of the Western Campaign of Batu", s. 184.
- 2 Ortaçağ yazınında iki Macaristan'ın varlığı ile ilgili pek çok ifade vardır. Mesela bunlardan birinin sahibi olan Beuvaisli Vincent *Ungarorum regna duos esse legimus unum antiquam apud meotidas paludes in finibus Asiae et Europe et alterum quasi novum a primo regno in Pannonia derivatum quoniam Pannoniam nonnulli novam Ungariam vocat* diyerek Macaristanlardan birisinin -İtil boylarında olduğunu bilemeyerek- Azak körfezi taraflarında olduğunu, diğerinin de Pannonya'da, yani şimdiki Macaristan'da bulunduğunu ifade eder. Bk. D. Sinor, "Le Rapport du Dominicain Julien écrit en 1238 sur le peril Mongol", *Comptes rendus des séances de l'Académie des Inscriptions et Belles-Lettres*, 146e année, N. 4/ 2002, s. 1157.
- 3 Macarların şimdiki yurtlarına gelişlerinin nedeni IX. yüzyılın sonlarında Peçeneklerin Hazar Kağanlığı'nın doğu sınırlarına saldırması ve en nihayetinde Don Irmağı ile Dnyeper arasındaki bölgede yurt tutmuş olan Macarlara saldırarak onları bu bölgeden çıkarmaları idi. Bunu da Macarların şimdiki ülkelerine gelişi takip etmiştir. Bununla birlikte Macar tarih kaynaklarında bu geçmişin bir izi kalmamıştır. Macar

leyen yıllarda, ilk Kralları Aziz I. Stephen'in sayesinde Katolik inancına geçtiler⁴. Buna karşın soyundan geldikleri Macarların ataları kendi dinlerinde kalmaya devam ettiler ve bugüne değin (onların torunları da) pagan olarak kaldılar⁵.

Bunları Gestis Ungarorum'dan bulmaları üzerine Dominiken kardeşler, soyundan geldiklerini öğrendikleri Macarlara hâlâ dinsizlik hatasına devam ettikleri için acıdılar. Bundan ötürü de Tanrı'nın yardımı ile onları her nerede bulacaklarsa orada aramak üzere dört din adamını gönderdiler. Eski metinlerden pagan Macarların doğuda olduklarını biliyorlardı, ancak nerede bulunduklarından tam olarak haberleri yoktu.

Gönderilen bu din adamları denizde ve karada pek çok zorluğa göğüs gererek takip eden üç yıl boyunca pagan Macarları aradılar⁶. Ancak yollarda pek çok tehlikeyle karşılaştıklarından ötürü onları

göçü ile ilgili olarak bk. A. T. Özcan, *Hazar Kağanlığı ve Etrafındaki Dünya*, Kronik Kitap, İstanbul 2019, s. 271-297; V. Spinei, *The Romanians and the Turkic Nomads North of the Danube Delta from the Tenth to the Mid-Thirteenth Century*, Brill Publishing, Leiden 2009, s. 68-71. Bununla birlikte eski Macar kroniklerinde, bilhassa Arpad hanedanını öne çıkarmak, "idealize etmek" gayesi ile Macaristan'a gelişi bir fetih olarak takdim edilir. Bk. V. Spinei, *The Romanians and the Turkic Nomads*, s. 72-74, 79. Öyle görünüyor ki Riccardo'nun okuduğu bundan farklı bir kronikti.

- 4 Macarların Raide ve Ausburg'da 933 ve 955'te yenilmelerinin ardından devletleri ciddi bir değişim içerisine girdi. Bunun bir yönü de devletin yavaş yavaş Hristiyanlaşmaya başlamasıydı. Bu süreçte gerek Ortodokslar ve gerekse Katolikler rol oynadılar. Ancak neticede Bavyera, Macaristan'ın Hristiyanlaşmasında en etkili rolü üstlendi ve neticede hadiseler Prens Géza'nın Macarları Hristiyanlığı kabul etmesine teşvik etmesine kadar vardı. Ancak bu sürecin tamamlanması, yani Macarların yeni dinlerine adapte olmaları XI. yüzyılda Kral Stephen zamanında gerçekleşti. Macaristan'ın Hristiyanlaşması ile ilgili olarak bk. N. Brend, *At the Gate of Christendom*, s. 19. Bu konuda daha detaylı inceleme için bk. W. Toth, "The Christianization of the Magyars", *Church History*, Vol. 11/ 1, 1942, s. 33-54; A. L. Gabriel, "The Conversion of Hungary to Christianity", *The Polish Review*, Vol. 6/ 4, 1961, s. 31-43; C. Beckwith, *İpek Yolu İmparatorlukları*, s. 141.
- 5 Burada yazar, Julian ve beraberindekilerin misyonerlik faaliyetleri kapsamında ziyaret ettikleri eski dinlerine inanan Macarları kast etmektedir.
- 6 Macaristan'daki Dominikenlerin Büyük Macaristan'ı arama çalışmalarının tarih aralığı hiçbir eserde ifade edilmemiştir. Bununla birlikte yolculuğun 1231 ile 1234 aralığında üç yıl sürdüğü anlaşılmaktadır. Bu hususta bk. R. Hautala, "Early Hungarian Information on the Beginning of the Western Campaign of Batu", s. 185.

bulmayı başaramadılar. Bununla birlikte din adamlarından birisi olan Otto adındaki bir din adamı, bir tüccar gibi davranarak⁷ pagan Macarlara ulaştı. Şöyle ki paganların krallığının birinde bazı insanları lisanlarından tanıdı ve canı gönülden onların bu diyarda kalmış olan Macarlar oldukları sonucuna ulaştı. Yine de ülkelerine girmedi. Bunun yerine hemen, kendisi ile birlikte o diyara geri dönüp onlara Katolik inancı tebliğ edebilecek pek çok din adamını yanına almak üzere Macaristan'a döndü. Bununla birlikte pek çok zorlukla yüz yüze geldiği için, dönüşünün üzerinden sadece sekiz gün geçmişken, pagan Macarları arayanlara yolların tümünü anlatır anlatmaz İsa'nın huzuruna göç etti.

Dinsizleri (Katolik inanca) döndürmeyi arzulayan Domini-ken din adamları, ikinci kez, bu sefer dört din adamını, bahsedilen bu halka gönderdiler. Kardeşlerinin isteğini şükranla kabul eden bu din adamları kilise kanununa uygun alışkanlıklarını normal yaşam alışkanlıklarına değiştirerek saç ve sakallarını barbarlarıinki gibi uzattılar ve ardından da yolculuk masrafları ve giderleri şimdiki Macar Kralı, o zamanların prensi Bela tarafından karşılanmak suretiyle Esenlerin idaresindeki Bulgar ülkesi⁸ ile Romania⁹ üzerinden Constantinopolis'e kadar yol aldılar.

7 Ortaçağda seyahat etmenin en güvenilir yollarından birisi kendisine tüccar süsü vermektir. Pek çok örnek bir tarafa Ermeni Kralı I. Hetum da Möngke Kağan'ı ziyaret etmeye giderken yolculuğunun bir kısmını tebdil-i kıyafetle yapmıştı. Bk. Müverrih Kiragos, *Ermeni Müverrihlerine Göre Moğollar*, müt. Edvar Dulauryer, haz. G. Solmaz, Elips Kitap, Ankara 2009, s. 69; "Simbad Sparapet'in Vekayinamesinden bir Bölüm", *Ermeni Kaynaklarına Göre Moğollar*, haz. A. G. Galstyan, çev. İ. Kamalov, Yeditepe yay, İstanbul 2005, s. 99; Gregory Abul Farac (Bar Habraeus), *Abul Farac Tarihi*, C. II, İngilizceye Çev. E. A. W. Budge, Türkçeye çev. Ö. R. Doğrul, TTK yay, Ankara 1999, s. 555-556.

8 1187 ile 1256 arasında Bulgaristan'ı idare etmiş olan Esen hanedanı, Kuman neslinden gelen bir aileydi. Hanedanın kökeni ile ilgili olarak bk. E. Çoban Macarların Kumanlara saldırılarını bir soykırıma benzetir ki aslında Roger'in tam olarak ifade etmeye çalıştığı da şüphesiz buydu. Bu açıdan E. Çoban'ın Roger'in zihnini tam olarak yakaladığı görülmektedir. Bk. E. Çoban, *Ortaçağda Kumanlar ve Macarlar*, s. 70-71; I. Vásáry, *Kumanlar ve Tatarlar, Osmanlı Öncesi Balkanlarda Doğulu Askerler (1185-1365)*, çev. A. C. Akkoyunlu, YKY yay., İstanbul 2018, s. 46-54.

9 *Romania* tabiri ile ifade edilen Bizans İmparatorluğu idaresindeki topraklardır. Tabir ile ilgili olarak bk. R. L. Wolff, "Romania: The Latin Empire of Constantinople", *Speculum*, Vol. XXIII / 1, 1948, s. 1-34.

Oradan da otuz üç gün süren bir deniz yolculuğunun ardından Sychia olarak anılan ülkedeki¹⁰ Matrica kentine¹¹ ulaşırlar.

Kentin efendisi ve halkı Hıristiyanlardır. Greklerin din adamları ile yazılı eserlerini takip ediyorlardı¹². Söylenene göre buranın efendisinin yüz tane eşi vardı. Erkeklerin hepsi kafalarının tamamını kazıtıyorlar, ancak sakallarını özenle uzatıyorlardı. Asiller hariç, çünkü sol kulaklarının üzerinde kısa bir saç bırakmak ve kafasının diğer tüm yerlerini kazıtmak bir asalet âlâmetiydi. Orada cemiyetin izah ettikleri beklentilerinden ötürü elli gün kalakaldılar¹³. Bu sırada Tanrı onlara, Kralın yüz eşi içerisinde en ehemmi-

- 10 Burada bir terminoloji karmaşası yaşanmış olabilir. Zira Matrica kentinin olduğu bölge *Ziquia* veya *Sicie* adları ile anılan Çerkes ülkesi içerisinde değerlendiriliyordu. Yazar bu tabiri *İskit* tabiri ile karıştırmış gibi görünmektedir. Matrica ve çevresi için *Ziquia* ve *Sicie* kullanımları ile ilgili olarak bk. A. T. Özcan, "Timur'un Elçisi Sultaniyeli Johannes ve Libellus de Notitia Orbis Adlı Eserinden Bazı Parçalar", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, C.33/S.55, 2014, s. 142, 146. Ayrıca L. Bendefy'nin notlarına da bk. L. Bendefy, "Fontes Authentici Itinera (1235–1238) Fr. Iuliani Illustrantes", s. 11.
- 11 VII. yüzyıldan 965'e kadar Hazar Kağanlığı'nın, bu tarihten 1120'lere kadar da Rus idaresinde kalan kent Doğu Roma kaynaklarında Tamatarka, Rus kaynaklarında ise *Tmutorakan* adı ile geçer. Kent ile ilgili olarak bk. L. Bendefy, "Fontes Authentici Itinera (1235–1238) Fr. Iuliani Illustrantes", s. 11; A. D. Stokes, "Tmutarakan", *The Slavonic and East European Review*, Vol. 38/ 91, 1969, s. 499-514; M. Uydu-Yücel, *İlk Rus Yıllıklarına Göre Türkler*, TTK yay, Ankara 2007, s. 10, 22, 32; J. Martin, *Medieval Russia 980-1584*, Cambridge University Press, New York 2007, s. 62.
- 12 Matrica'nın da içinde bulunduğu Çerkes ülkesinin halkının Hıristiyan olduğunu, eserini bundan çok sonraları kaleme alacak olan Kalkaşandı ve Sultaniyeli Johannes de dile getirir. Bununla birlikte Riccardo'nun ifadesinden farklı olarak Johannes burada az sayıda da olsa pagan unsurun varlığından bahseder. Yine Çerkeslerin dinî hayatları ile ilgili olarak ilgi çekici daha başka bilgileri de paylaşır. Kalkaşandı'nın eserindeki bilgi ile ilgili olarak bk. D. Ayalon, "Cerkes" (Memluk Period), *EP*, Vol. II, Leiden, 1991, s. 23. Sultaniyeli Johannes'in Çerkeslerle ilgili aktardığı kayıtlar için bk. A. T. Özcan, "Timur'un Elçisi Sultaniyeli Johannes", s. 147.
- 13 *Ubi propter societatis spem, quam expectabant, quinquaginta diebus moram fecerunt*. R. Hautala buradaki *societatis* ifadesini *спутников* yani yoldaşlar olarak değerlendirmiş ve dipnotunda da yazarın ifade etmek istediğinin *торговый караван* yani ticaret kervanı olduğunu belirtmiştir. Bk. "Svedeniya o Zapadnom Pohode Mongolov, No. 78", s. 364, 370/12. dn. *Societas* kelimesini bu şekilde bir ticaret ortaklığı olarak ele almak elbette mümkündür. Bununla birlikte Dominiken heyetin bekleyişinin asıl nedeninin paskalyadan önceki perhiz tarihi olması gerekir. Nitekim Sultaniyeli

yetlisi olan hanımefendinin karşısına çıkmak imkânı bahşetti. Bu hanımefendi böylelikle onları alışılmadık bir şekilde sarmalayarak din adamlarının tüm ihtiyaçlarını karşıladı. Ardından da bu hanımın tavsiyesi ve yardımıyla buradan ayrılmaya üzerinde ne bir ev ne de bir insanın bulunduğu bozkırda on üç gün boyunca yol aldılar. Buradan da Alania olarak anılan ülkeye vardılar¹⁴.

Alania'da Hristiyanlarla paganlar birbirlerine karışmışlardı. Orada bulunan ne kadar kasaba ve ne kadar hâkim¹⁵ var ise bunların hiçbirisinin bir diğerine tâbîlik durumu yoktu. Orada hâkimler hâkimlerle, kasabalar kasabalarla sürekli olarak mücadele hâlinindedir. Ekim zamanı, kasabadaki her erkek silahlı olarak tarlaya gider, ekini de yine aynı şekilde hep birlikte ve silahlı olarak biçerlerdi. Komşu topraklarda yaşayanlar da yine ekini hep birlikte ekip biçerlerdi. Kasabanın dışında odun toplayacak veya daha başka bir işle meşgul olacak olurlarsa yine hep birlikte giderlerdi. Az sayıda insandan oluşan bir topluluğun şahsi bir tehlike durumu yoksa yedi günlük bir süre için kasabasından ayrılması mümkün değildi, efendinin gününde sabahtan akşama kadarki hariç... Bu kurala o kadar bağlıdılar ki bu sırada her neyi yapmak isterlerse, her ne kötülük yapmışlarsa, her ne suç işlemişlerse silahlı veya değil güvenlik içerisindeydiler. Hatta öldürdükleri insanların veya daha başka kötülükler yaptıkları insanların ebeveynleri arasında olsalar bile rahatlıkla dolaşabilirler¹⁶.

Johannes de Çerkeslerle ilgili bilgi verirken “*Paskalyadan önceki perhizi 50 gün kutlarlar*” der. Bk. A. T. Özcan, “Timur’un Elçisi Sultaniyeli Johannes”, s. 147.

- 14 Alanlar Terek Irmağından Yayık Irmağına kadar bölgede yaşayan bir halktı. Bununla birlikte nüfuslarının ekseriyeti Terek boylarında yaşıyordu ve bundan ötürü de kaynaklarda bu bölge Alania adı ile anılmıştır. Alanlar ve toprakları ile ilgili olarak bk. A. Alemany, *Sources on the Alans A Critical Compilation*, Brill Publishing, Leiden 2000; B. S. Bachrach, *A History of the Alans in the West*, University of Minnesota Press, Minneapolis 1973, s. 3-25; L. Bendefy, “*Fontes Authentici Itinera (1235–1238) Fr. Iuliani Illustrantes*”, s. 12. Alanlarla ilgili ülkemizde yapılan yeni bir inceleme: M. Üren, *Avrasya’nın Bozkır Halkları Alanlar ve Aslar*, Akçağ yay., Ankara 2018.

15 Duces.

- 16 XV. yüzyılda Sultaniyeli Johannes de Çerkes ülkesinin tehlikeli bir diyar olduğuna yönelik bilgiler vermiştir: “*Bir köyden çıkıp da başka bir köye gider, kızları ve erkekleri kaçırmazlar. Ya da yapabiliyorlarsa çalar ve deniz kıyısındaki tüccarlara satarlar.*

Orada kendisini Hristiyan olarak sayanlar içinde farenin ölmüş olduğu yahut köpeğin yemek yediği kaptan yiyip içmemeye özen gösterirler, eğer onların ilk din adamları kutsamamış veya yabancı birisini Hristiyanlığa geçirmiş bir başkası bunu imal etmemişse. Aralarından herhangi birisi herhangi bir sebeple bir insanı öldürürse bundan ötürü ona karşı ne bir öfke duyulur ne de övülür. Aksine onlar arasında insan öldürmek hiçbir etki uyanırmaz. Fakat haç onlar arasında o kadar kıymet görür ki pek bir şeyi olmayan ister yerli ister yabancı fakirler, eğer bir mızrağın üzerine bir haç bir bayrakla birlikte yerleştirirlerse veya kaldırıp taşılırsa gerek Hristiyanlar arasında gerekse paganlar arasında her zaman güvende kalırlar¹⁷.

Din adamlarından oluşan heyeti, yakın hudutlarda olduğundan bahsedilen Tatarlardan¹⁸ korkularından ötürü buradan bir

Tatarlar gibi kendilerini sattıklarından zavallı kimselerdir". Bk. A. T. Özcan, "Timur'un Elçisi Sultaniyeli Johannes", s. 147. Alania ile Çerkes ülkesinin iç içe geçmiş olmasından ötürü Riccardo'nun bilgilerinde bir karışıklık olmuş olabilir. Muhtemelen ilgili satırlar Alanlarla ilgili olmayıp doğrudan Çerkeslerle alakalıydı.

- 17 Bu adet öyle görünüyor ki onların eski dinlerinden gelip Hristiyanlığı benimsemeleri ile farklı bir görünüme kavuşan bir gelenektir. Bu konuda şu değerlendirmelere de bk. H. Barker, *Egyptian and Italian Merchants in the Black Sea Slave Trade, 1260–1500*, Unpublished PhD thesis, Columbia University 2014, s.198-199.
- 18 Metin boyunca yazar *Tatar* yerine *Tartar* kelimesini kullanır ki bu tercihin asıl nedeni Hristiyan teolojisinde *Tartar* kelimesinin "cehennem" manasında gelmesi ile ilgiliydi. Bu kelime oyunu sadece Riccardo ve Julian değil, aynı zamanda bu çalışmada çevirilerini yaptığımız Splitli Toma ve Üstat Roger'in eserleri ile daha başkaları için de geçerlidir. *Tatar* kelimesi, Moğol öncü kıtalarının Tatarlardan oluşması ve saldırıya uğrayanların öncelikle onlarla "tanışmaları"ndan ötürü Moğol ve onların komutasında savaşan Kuman ve sair halkın genel bir adı hâline gelmişti. Ancak *Tatar* kullanımının yanlışlığının bilinmesine karşın kaynak yazarları bu kelimeyi kullanmaktan vazgeçmediler. Zira onlar Moğollar ile cehennem arasında bir ilişkilendirmede bulunmak istiyorlardı. Tatar adı bu manada, yani kasıtlı bir şekilde varlığını sürdürmüş, ilerleyen tarihlerde artık geri dönülemez bir yaygınlığa kavuşmuştur. Tartar kelimesinin Latince kaynaklarda kullanılmasına ilişkin bk. S. Pow, "Nationes que se Tartaros Appellant: An Exploration of the Historical problem of the Usage of the Ethnonyms Tatar and Mongol in Medieval Sources", *Zolotoordinskoe Obózrenie*, Vol. 71 3, 2019, s. 545-567; P. Jackson, "Giriş", *Mengü Han'ın Sarayına Yolculuk 1253–1255*, Giriş Notlar ve Ekler (Latince'den İngilizce'ye çeviren) P. Jackson – D. Morgan, çev. Z. Kılıç, Kitap yay., İstanbul 2010, s.

yere kıpırdayamadılar¹⁹. Hatta bundan ötürü heyetten iki kişi geri de döndü. Arkada kalan ikisi ise bu topraklarda kaldılar ve büyük zaruret içerisinde altı ay burada ikamet ettiler. Ne yiyecek bir şeyleri ne de sudan başka içecekleri vardı²⁰. Fakat din adamlarından birisi ellerinde bulunan kıt imkânlarla dayanabilmek için darıyı eşit şekilde almaları için kaşık ve daha başka şeyleri hazırladı. Burada aralarından iki kişiyi satmaya karar vermişlerdi²¹. Çünkü onlardan elde edecekleri para ile yolculuğu tamamlayacaklardı. Bununla birlikte toprağı ekip biçmeyi yahut değirmende buğday

32-33 /46. dn.; P. Jackson, *The Mongols and the West*, s. 59; I. de Rachewiltz, *Papal Envoys to the Great Khans*, Faber and Faber Publ., London 1971, s. 73; D. Baronas, "The Encounter Between Forest Lithuanians and Steppe Tatars in the Time of Mindaugas", *Lithuanian Historical Studies*, Vol.11/ 2006, s. 4.

- 19 Söz konusu harekât Carmagun Noyan'ın komutasında gerçekleştirilen Kafkasya seferiydi. 1231'de Tebriz'in ele geçirilmesinden sonra Moğollar 1235'e değin Ermeni ve Gürcüleri tâbiyet altına almaya çalıştılar. Bu şartlar bölge için o kadar tehlikeli bir şekilde gelişmiştir ki Gürcü Kraliçesi Rusudan bile Moğollar daha Tiflis'e ulaşmadan başkentinde kalamayarak Kutais'e kaçmıştır. Kraliçenin kaçışı ile ilgili olarak bk. Müverrih Kiragos, *Ermeni Müverrihlerine Göre Moğollar*, s. 32-33; *Kartlis Tskhovreba (A History of Georgia)*, translated and with commentary D. Gamq'relidze, Artanuji Press, Tbilisi 2014, s. 330. Ayrıca bk. B. Dashdondog, *The Mongols and the Armenians (1220-1335)*, Brill Publishing, Leiden 2011, s. 55-56; T. May, "The Conquest and Rule of Transcaucasia: The Era of Chormaqan", *Caucasus during the Mongol Period*, ed. J. Tubach, G. Vashalomidze, M. Zimmer, Wiesbaden 2012, s. 134-135. Riccardo'nun kaydı, Tiflis'te hissedilen tehdidin Alanların yaşadıkları toprakların kuzeyine kadar yayıldığını göstermesi açısından önemlidir.
- 20 Riccardo, Dominiken din adamlarının karşı karşıya kaldıkları zorluklara burada ikinci bir defa daha gönderme yapıyor. Kafkasya ve Deşt-i Kıpçak ile doğusundaki bölgede seyahatin zorlukları bu zahmete katlanan pek çok kimse tarafından dile getirilmiştir. Mesela Johannes şu ifadeleri kullanır: "Ne kadar bir toprak parçasını gözden kaçırdım (bilemiyorum), ancak doğrulukla diyorum ki bir yerde gördükten sonra bir diğerinde 30 gün kadar tek bir köy ve 10 gün kadar tek bir kentle karşılaşılmaz. Doğruluğu sabittir ki bu diyarda erzak günlerce taşınır. Burada tek bir krallığımız bile yoktur. Bunun aksine Avrupâda Hristiyanların bölgeleri şaşkınlık uyandıracak kadar kalabalık ve yerleşimle doludur. (Seyahat sırasında) her gün birden fazla kent ve bir köyle karşılaşılır. Ve şu sabittir ki hiçbir kimse erzakını yanında taşımaz, çünkü ihtiyaç duyduklarını her yerde bulabilir". Bk. A. T. Özcan, "Timur'un Elçisi Sultaniyeli Johannes", s. 155.
- 21 Yazar burada, din adamlarından ikisinin Macaristan'a geri dönmesinden önceki bir an ile ilgili bilgi vermektedir. Nitekim hemen sonra onların dönüşlerinden ikinci defa bahsedecektir.

öğütmeyi bilmediklerinden onlara hiçbir alıcı çıkmadı²². Bu nedenle ihtiyaçların zorlamasıyla bu ikisi bu ülkeden Macaristan'a döndüler. Diğerleri ise başladıkları yolculuklarını yarım bırakmak istemeyerek burada kalmaya devam ettiler.

Sonunda bu iki kişi paganlardan bir kabileye katılıp ıssız bozkır üzerinden yola koyularak otuz yedi gün boyunca hiç ara vermeden yol aldılar. Bunun yirmi gününde külün altında pişmiş iki ekmeği o kadar azar azar yediler ki beş günde yeseler bile tam olarak doyabilmeleri mümkün değildi. Bundan ötürü sağlıklı, ancak güçten düşmüş durumdaki din adamları büyük gayret ve müşkülât içerisinde de olsa mutluluk içerisinde bozkırda yol aldılar. Bunlardan zayıf düşmüş olan din adamı kendisinden daha güçlü olan din adamına acıyarak sürekli olarak, kendisini bozkırda bir ölü yahut kof bir ağaç gibi arkasında bırakmasını, vazifesinden ötürü kendisini Tanrı işinden boşlamamasını söylüyordu. O ise bu sözlerle hiç kulak asmadı, aksine ölümüne değin onu yolculuk boyunca taşıma zahmetine göğüs gerdi. Yoldaşları olan paganlar ise paralarının olduğunu düşünerek din adamlarını neredeyse öldürmeye kalkışacaklardı. Ancak yine de herhangi bir yolun veya patikanın

22 Ortaçağda insanların akrabalarını köle olarak satmaları olağan hadiselerden birisiydi. Bu konuda bazı örnekler arasında Sultaniyeli Johannes'in Tatarlarla ilgili olarak zikrettiği bir kayıt dikkat çekicidir: "*Pek çok kadın ve evlada sahip olduklarında bazılarını hayvanlarıymışçasına satarlar, bunun sebebi olarak da çok sayıda kişiyi besleyemediklerini söylerler*". Bk. A. T. Özcan, "Timur'un Elçisi Sultaniyeli Johannes", s. 144. Benzer durumun köle pazarlarında ciddi bir paya sahip Çerkes ve çevresindeki halklar için de söz konusu olduğunu yine bizzat Johannes söyler: "*(Yaşadıkları diyarda) Pek çok haydut ve hırsız vardır. Bir köyden çıkıp da başka bir köye gider, kızları ve erkekleri kaçırmalar. Ya da yapabiliyorlarsa çalar ve deniz kıyısındaki tüccarlara satarlar. Tatarlar gibi kendilerini sattıklarından zavallı kimseledir*". Bk. A. T. Özcan, "Timur'un Elçisi Sultaniyeli Johannes", s. 147. Julian ve arkadaşlarının ne bundan önce ne de seyahatlerinin bundan sonraki kısımlarında düşünemeyecekleri "kendilerini satma" fikrinin Kafkasya'da ortaya çıkması elbette bu bölgenin köle ticaretindeki potansiyeli ile ilgiliydi. Belgeler üzerine yaptığı incelemeler Kefe'de satışı yapılan Kafkas menşeli kölelerin % 44'ünün Çerkes olduğunu göstermiştir. Onları % 23'lük bir oranla Lezgiler ve % 11 oranı ile Abazalar takip ediyordu. Çerkesler köle pazarının tamamında ise % 9 gibi yüksek bir orana sahipti. Abazalar ise % 1,5 oranıyla bu ticarete yer edinmişlerdi. Bk. M. Balard, *La Romanie Genoise (XIIe debut XVe siecle)*, Vol. I, Genova 1978, s. 291; M. Balard, *La Romanie Genoise (XIIe debut XVe siecle)*, Vol. II, Genova 1978, s. 801.

bulunmadığı bozkırı, yolculuklarının otuz yedinci gününde ar-
kalarında bırakarak Bundaz kentindeki Veda olarak adlandırılan
Müslüman diyarına ulaştılar²³. Orada yabancıların kalabilecekleri
hiçbir yer bulamadılar. Yetmiyormuş gibi yağmur ve soğğun al-
tında çıplak toprak üzerinde durmak zorunda kaldılar.

Geldikleri gün, sağlıklı olan din adamı kendisi ve zayıf düşmüş
durumdaki din adamı için kentte yardım aramaya başladı ve içecek
su ile daha başka şeyleri bulmayı başardı, bilhassa da Hristiyanlığı
özgürce kabul etmiş olmasından ötürü sadakayı bol keseden dağı-
tan kentin efendisinden. Çünkü hem bu prens hem de bölgenin
halkı açıkça yakın zamanda Hristiyanlığa ve Roma kilisesine bağ-
lanacaklarını söylüyorlardı²⁴. Bundan sonra başka bir kente ilerle-
diler ki burada daha önce kendisinden bahsedilen zayıf düşmüş
kardeş Gerardus adlı din adamı, onları Tanrı adına kabul etmiş bir
Müslümanın evinde ebedi uykuya daldı ve buraya gömüldü.

23 Yazarın Bundaz kenti olarak ifade ettiği Fin asıllı boylardan birisi olan Burtaslar-
ın yaşadığı bölgeydi. Veda ülkesi ve Bundaz kentinin nerede bulunduğu ile ilgili
değerlendirmeler için bk. M. M. Tatár, "Ethnic Continuity by the Volga: From
Vidini to Vet'ke", *Haptacahaptaitis, Festschrift for Fridrik Thordarson, on the occa-
sion of his 77th birthday*, ed. D. Haug and E. Welo, Instituttet for sammenlignen-
de kulturforskning, Oslo 2005, s. 298. Bununla birlikte kaynakların hiçbirisinde
Burtaslar arasında İslamın yayıldığına ilişkin bir iz bulunmaz. Mesela Müslüman
yazarlar Burtasların dininin Oğuzların dinine benzer olduğunu ifade etmiştir. Bk.
Hudûdü'l Âlem Minel-Meşrik İle'l-Magrib, İngilizceye çeviren V. Minorsky, Türk-
çeye çevirenler A. Duman, M. Ağarı, Kitabevi yay., İstanbul 2008, s. 123; Ibn
Rusteh, *el-Alâk el-nefise*, R. Şeşen, *İslam Coğrafyacılarına Göre Türkler ve Türk
Ülkeleri*, TTK yay., Ankara 2001, s. 37; Gerdizî, *Zeyn el-ahbâr*, R. Şeşen, *İslam
Coğrafyacılarına Göre Türkler ve Türk Ülkeleri*, TTK yay., Ankara 2001, s. 83.
Burtaslarla ilgili olarak bk. W. Barthold – Ch. Quelquejay, "Burtas", *EP*, C.II,
Brill Publishing, Leiden 1986, s. 1337-1338. M. Dienes, Bundaz'ı Burtas adı ile
ilişkilendirilebileceğini ifade etmekle daha çok Bilyar kentinden yana bir eğilim
göstermiştir. Ancak görüşü kabulü mümkün değildir. Bk. M. Dienes, "Eastern
Mission of the Hungarian Dominicans", s. 230-231.

24 Riccardo'un aktardıklarının gerçek bir ortamı yansıtmaktan çok propagandist bir
yön taşıdığı anlaşılmaktadır. Hatta önce Burtasların Müslüman olmalarından bah-
sedip şimdi Hristiyanlığa geçmek istediklerini zikretmek de elbette ki bir çelişki-
dir. Riccardo burada açık bir şekilde Katolikliğin yeryüzündeki etki ve prestijini
yüksek göstermek ve bu şekilde Papalığın da beğenisini kazanıp, belki de bunu
ihsanlarla somut bir yardıma dönüştürmek istiyordu.

Böylelikle artık tek başına kalan kardeş Julian nasıl ilerleyeceğini bilemedi. Bundan ötürü de Büyük Bulgaristan'a doğru yol alan bir Müslüman din adamı ile eşinin hizmetine girdi ve ardından da hep birlikte buraya ulaştılar²⁵. Büyük Bulgaristan Krallığı büyük ve güçlü olup müreffeh kentlere sahiptir. Buna mukabil halkın tamamı pagandır. Ancak yakında Hristiyanlığa bağlanacakları ve Roma kilisesinin egemenliği altına girecekleri bu Krallıkta açıkça dillendirilir. Ancak bunun zamanını bilmezler. Bu yüzden de (ibadette) kendi büyüklerine uyarlar²⁶.

Bu bölgede yer alan, denildiğine göre 50.000 savaşçının sevk edilebildiği büyük bir kentte kardeş Julian, bu ülkedeki bir din adamına eş olarak verilmiş bir Macar kadını buldu, tam da aradığı topraklardan olan. Bu kadın, aradığı Macarları iki günlük mesafede kesinlikle bulacağını iddia ederek kardeşe izleyeceği yolları

25 Julian'ın Bulgar topraklarında ulaştığı ve bir süre kaldığı kent Hanlığın en büyük kenti olan ve 12. yüzyıldan sonra Bulgar Hanlığı'na başkentlik yapan Bilyar kenti olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim biraz sonra Riccardo "Bu bölgede yer alan, denildiğine göre 50.000 savaşçının sevk edilebildiği büyük bir kentte" der. Bu sırada, yazarın abartılı bir rakamla 50.000 gibi kalabalık bir sayıda gösterdiği, böylesi büyük bir orduyu çıkarabilecek en büyük Bulgar kenti Bilyar'dı. Bilyar kenti ile ilgili olarak bk. A. P. Smirnov, *Voljskie Bulgari*, Izdanie Gosudarstvennogo İstoričeskogo Muzeya, Moskva 1951, s. 229-230; D. Koç, *Rus Kaynaklarına Göre İlk Müslüman Türk Devleti: İtil Bulgar Devleti*, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 2010, s. 243-248; F. Huzin – Z. Şakirov, "Bilyar Arkeolojik Keşiflerinin 50. Yıl Dönümü: Büyük Şehrin Araştırma Sonuçları ve Sorunları", çev. S. Karagöz, *Türk Tarihi Araştırmaları Dergisi*, Vol. 3/ 1, 2018, s. 123-153; R. M. Valeev, "Goroda Povol'ya kak Tsentr Torgovih Svyazey Bulgari", *Rossiyskaya Arheologiya*, No. 2/ 2010, s. 91-93.

26 Riccardo yukarıda olduğu gibi burada da propaganda maksatlı olarak gerçekleri tahrif ettiği görülmektedir. Zira Bulgar topraklarında İslam IX. yüzyılın sonlarından itibaren ciddi bir şekilde yayılmıştı ve 922'de de gayet iyi bilindiği üzere İbn Fadlan'ın aktardıklarına göre Bulgar Hanı Almış da İslamiyeti kabul etmişti. İbn Fadlan Bulgar kentinde İslamın baskın bir din hâline geldiğini de müşahade etmişti. Bulgarların İslama bağlılıkları 922'den sonra artarak devam etmiştir ki yazılı kaynaklar bir tarafa günümüze erişmiş pek çok yapı, sikke yahut mezar kitabesi buna işaret eder. İtil Bulgar Hanlığı'nda İslam ile ilgili olarak bk. D. Koç, *Rus Kaynaklarına Göre İlk Müslüman Türk Devleti: İtil Bulgar Devleti*, s. 86-111; İ. Topsakal, *İdil Bulgarları ve İslamiyet*, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2019, s. 100-115; İ. L. İzmaylov, "İslam v Voljskoy Bulgarii", *Vostok*, No. 2/ 2009, s. 5-12; A. T. Özcan, *Hazar Kağanlığı ve Etrafındaki Dünya*, s. 302-308.

öğretti. Hakikaten de öyle oldu. (Julian) Onları Büyük Ethyl ırmağı²⁷ kıyısında buldu²⁸. Julian'ı görenler ve Hristiyan bir Macar olduğunu öğrenenler, onun gelişinden öyle büyük bir mutluluk duydular ki evler ve kasabalar boyunca (geçtiği her yerde) onun etrafını sarıp sarmalayıp Hristiyan kardeşlerinin Krallığı ve Kralları hakkında hiç durmadan büyük bir iştahla sorular sormaya başladılar. Her ne dilerse, ister din konularını isterse onlara anlattığı diğer şeyleri büyük merak içerisinde dinlediler. Çünkü hepsi Macar diline hâkimdiler ve bundan ötürü onu anladılar, o da onları...²⁹

Onlar pagandılar ve Tanrıya dair hiçbir bilgileri yoktu. Sadece idollere tapınıyorlar³⁰, hayvan gibi yaşıyorlardı. Toprakları ekmiyorlar; atların, kurtların ve bu türden olanların etlerini yiyorlar, atın sütünü ve kanını içiyorlardı³¹. Atları ve silahları çoktu.

27 Rapor sahibinin bu ırmağı Türkçe adlandırıldığı şekliyle İtil olarak anması önemlidir. Ancak bilindiği üzere bu konuda tek değildir. Bu ırmak ortaçağda pek çok yazar tarafından Türkçe adı ile anılmıştır. Bu konuda ayrıca bk. A. V. Podosinov, "Eşçe Raz O Drevneyşem Nazvanii Volgi", *Drevneyşie Gosudarstva Vostočnoy Evropy* 1998 g., red. T. M. Kalinina, İzdatel'skaya Firma "Vostochnaya Literatura" RAN, Moskva 2000, s. 238-239.

28 Riccardo ne yazık ki Julian'ın Bilyar'dan sonra hangi yöne, doğuya mı batıya mı, nereye gittiğini bildirmiyor. Ancak bu ilerleyişin kuzey doğuda bulunan Başkırt toprakları olduğu daha sonraki yıllarda Magna Hungaria'nın Başkırt toprakları olduğunun ortaya konmuş olması ile sabittir. Julian'ın seyahat yönü ile ilgili çeşitli görüşler için bk. R. Hautala, "Early Hungarian Information on the Beginning of the Western Campaign of Batu", s. 185/6. dn.

29 Bu ifadeler, rapor sahibi Riccardo'nun Macar kimliğine derinden bağlı bir kimse olduğunu, Macar kimliğine dinden öte bir romantizm ile yaklaştığını gösterir.

30 al-Himyari adlı bir coğrafyacının, günümüze ulaşmayan bazı coğrafya eserlerinden aktardığı Macarların dini ile ilgili kayıtları, Riccardo'nun aktardıklarından çok daha detaylıdır ve Macarların eski dinlerinin tam olarak eski Türk dini ile yakınlığını gösterir: "Onlar her şeye tek başına kadir olan Göğün efendisine (=Gök Tanrı'ya) inanırlar. Onlar domuz eti yemekten kaçınırlar ve (Tanrı'ya) sunular sunarlar. Eğer bunlardan birisi bazı yiyecekleri alırsa, o bir ateş yakar ve ekmeğinin ve yiyeceğinin en iyi kısmını alıp ateşe atar. Bununla en değerli efendisi çağırır, zira onlar güçlü bir şekilde dumanın gökyüzüne çıktığını ve Tanrı'nın önünde ölü için saklandığına (inanırlar)". Bk. İ. Zimonyi, "A New Muslim Source on the Hungarians in the Second Half of the Tenth Century", *Chronica*, Vol. 4/ 2004, s. 26-27.

31 Riccardo'nun Macarlar için sarf ettiği bu ifadeler, bozkırlıların yaşam tarzlarını tanımlarken Latince yazan kimselerin kullandıkları standart ifadelerdir. Mesela *Reginonis Abbatis Prumiensis Chronicon*'da Peçeneklerle ilgili neredeyse aynı ifadeleri

Savaşta da gayet serttiler. Eski hikâyelerden ötürü kendilerinin, soylarından geldikleri Macarlar olduklarını biliyorlardı. Ancak atalarının anavatanının nerede olduğundan habersizdiler.

Tatar halkı pagan Macarların hemen sınırında bulunuyordu. Tatarlar onlarla çarpışmaya giriştiklerinde Macarları savaşta yenmeyi başaramadılar. Aksine ilk karşılaşmada onlar tarafından yenildiler bile. Bunun üzerine Macarları kendilerinin dostları ve yoldaşları olarak belirlediler. Böylelikle eş zamanlı olarak beraberce on beş krallığın tamamını yakıp yıktılar³². Macarların toprağında kendisinden bahsedilen kardeş Tatarları ve Tatarların efendisinin Macarca, Rusça, Kumanca, Almanca³³, Arapça³⁴ ve Tatarca bilen elçisi ile karşılaştı³⁵. Elçinin dediğine göre bu sırada

kullanır ve bunun daha başka örnekleri de vardır. Bk. “Reginonis Abbatis Prumiensis Chronicon”, *MGH, Scriptores Rerum Germanicarum in Usus Scholarum*, Tomus L, Hannoverae 1890, s. 132. Ayrıca bk. A. T. Özcan, “Chronica Maior’da Moğol İmajı”, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, C. XXVII/ 2, 2012, s. 432-433. Bu açıdan bakıldığında Latince eser verenlerin zihninde Macarlar tam da bir bozkır kimliği içerisinde tanımlanıyor ve öyle görüşüyorlardı. Bunun nedeni gerçekten de onların bir bozkır halkı gibi yaşamaları ve hatta içerlerine aldıkları Türk unsur ile ilgiliydi. Macarlara diğer Türk halkları gibi bir şekilde yaklaşmak sadece Riccardo veya diğer batılı yazarlara özgü değil, aynı zamanda Müslüman ve Bizanslı kaynak yazarları için de geçerlidir. Bk. P. B. Golden, *Hazar Çalışmaları*, çev. E. Mızrak, Selenge yay., İstanbul 2006, s. 159-160, 176; A. Róna-Tas, *Hungarians and Europe in the Early Middle Ages*, Central European University Press, Budapest 1999, s. 276-282, 295; I. Zimonyi, *Muslim Sources on the Magyars in the Second Half of the 9th Century The Magyar Chapter of the Jayhani Tradition*, Brill Publishing, Leiden 2016, s. 56-57, 59-61, 83-84, 90-92, 100-101; I. Zimonyi, “Why were the Hungarians Referred to as Turks in the Early Muslim Sources?”, *Néptörténet-Nyelvtörténet. A 70 éves Róna-Tas András köszöntése*, eds. L. Károly – E. Nagy Kincses, Szeged 2001, s. 201-212.

32 Julian’ın raporunda Moğollarla Macarlar arasındaki geçmiş ilişkilere Julian da aşağıdaki mektubunda yer verir. Bu meseleyi ilgili kayda düşüğümüz dipnotta irdelleyeceğiz.

33 Metinde Theotonicum.

34 Metinde Sarracenicum.

35 Moğol diplomasisinde elçilerin sık bir şekilde kullanılmalarına karşın, kaynakların hiçbirisinde onlara dair detaylı bir tasvir yoktur. Bundan ötürü de diğer pek çok husus yanında, Moğol elçilerinin dil kabiliyetleri hakkında da elde yeterli veri bulunmamaktadır. Ancak Parisli Matthew’in eserinde yer verdiği Burdegalens Piskoposu’na gönderilen bir mektupta bir zamanlar bir Haçlı askeri olarak Ortadoğu’da

15 günlük bir yakınlıkta olan Tatar ordusu Almanya'ya gitmek istiyordu³⁶. Ancak (bunun için öncelikle) Perslerin ülkesini yakıp yıkmak için sevk edilen bir diğer orduyu bekliyorlardı³⁷. Aynı kişi ayrıca Tatar topraklarının ötesinde tüm insanlardan büyük ve uzun olan, hatta vücudunu tam olarak görüp de şeklini anlayabilmesinin mümkün olamayacağı kadar büyük kafalı kalabalık bir halkın bulunduğunu ve bu halkın kendi topraklarından çıkıp ileriye atıldıklarını, kendilerine direnen herkesle savaştıklarını ve diz çöktürebildikleri her krallığı yakıp yıktıklarını söyledi³⁸.

bulunmuş bir İngiliz askerinin, başından geçen onca şeyden sonra kendisini Moğolların bir elçisi olarak bulduğu, Moğolların onu çevirmen olarak kullandıkları ifade edilir. Bk. A. T. Özcan, "Chronica Maiora'da Moğollara Dair Kayıtlar", s. 48. Yine Güyük'un Papa'ya göndereceği mektup kaleme alınmadan önce Moğol görevlilerinin Plano Carpinili Johannes'e Papa'nın yanında Rusça, Arapça veya Moğolca bilen birilerinin olup olmadığını sormaları, Moğol diplomasisinin değişik dillere yetkinlik gösteren bir kabiliyete sahip olduğuna işaret eder. Bk. Fr. Iohannes de Plano Carpini, "Ystoria Mongalorum Quos Nos Tartaros Appelamus", *Sinica Franciscana*, Vol. I (Itinera et Relationes Fratrum Minorum), Collegit, ad fidem codicum redegit et ad notavit P. Anastasius van den Wyngaert, Quaracchi-Firenze 1929, s. 123; Plano Carpini, *Moğolistan Seyahatnamesi*, s. 155. Bundan hareketle Riccardo'nun aktardığı şekilde bir kişinin Moğol diplomasisinde var olduğunu kabul etmek en azından teorik olarak mümkündür.

- 36 Moğolların Batı Seferlerinin hedefinde doğrudan Almanya'nın bulunduğu işaret eden bir kayıt bulunmamaktadır. Bununla birlikte ilerleyen sayfalarda çevirisini vereceğimiz Julian'ın mektubunda Moğolların Macaristan'a ve hatta Roma'ya kadar ilerlemeyi düşündükleri aktarılır: "*Sudal Dükü benim aracılığım ile Macar Kralına birinci ağızdan, Tatarların gece gündüz Hristiyan Macar Krallığını nasıl yeneriz ve ona nasıl egemen oluruz diye birbirleri ile müzakerelerde bulunduklarını bildirdi. Hatta Roma'ya ve Roma'nın ötesine de gidip buraları fethetmeye niyetlendikleri de konuşuluyormuş*".
- 37 Yukarıda da ifade edildiği üzere Moğollar, Riccardo'nun raporunun kaleme alındığı 1235'te Moğollar Gürcistan'a kadar olan sahaya egemen olmuşlardı ve Kraliçe Rusu'dan bu şartlar altında Tiflis'i terk ederek kuzeye Kutais'e kaçmış bulunuyordu. Moğolların 1230'larda Kafkasya'daki faaliyetlerine dair bk. B. Dashdondog, *The Mongols and the Armenians*, s. 52-60; T. May, "The Conquest and Rule of Transcaucasia", s. 129-151; A. Galstyan, "Zavoevanie Armenii Mongol'skimi Voyskami", *Tataro-Mongoli v Azii i Evrope*, red. S. L. Tihvinskiy, İzdatel'stvo Nauka, Moskva 1977, s. 166-185.
- 38 Buradaki anlatıda yazarın, Antik dönem Batı literatüründe ortaya çıkan "doğudaki garip canlılar" mitosunu takip eden bir düşünce içerisinde olduğu görülür. Eskiçağda doğuya seyahat eden denizcilerin veya doğudan gelen tüccarların

Kardeş bunların hepsini öğrendikten sonra Macarların tüm ısrarlarına karşın bu diyarda kalmayı iki nedenden ötürü uygun bulmadı. Birincisi, eğer pagan krallıkları, Hristiyan Macarlar ile pagan Macarların tam ortasında yer alan Ruthen topraklarındakiler, pagan Macarların Katolik inanca davet edildiklerini duyacak olurlarsa bundan büyük üzüntü duyarlar³⁹ ve (Julian'ı takip edip buralara gelebilecek) diğer kimseler aracılığıyla Hristiyan Macarlar

anlatıları ile beslenen bu mitos, XVI. yüzyıla kadar canlılığını korumuştur. Mesela III. Henry zamanında pek çok kişi Hindistan'da köpek başlı insanların veya tek bacaklı insanların, hatta karından yüzlü kimselerin yaşadığını zannederken Martin Waldseemüller'in 1516'daki haritasında da bu şekilde garip görünümlü insanlar dünyanın çeşitli bölgelerinde resmedilmişlerdi. Elbette Martin Waldseemüller'in kaynaklarından birisinin Beauvaisli Vincent'in eserindeki Plano Capinili Johannes'e ait pasajların olmasına şaşmamak gerekir. Nitekim bu eserinde yazar doğudaki bu garip canlılara yer vermiştir. Bk. Fr. Iohannes de Plano Carpini, "Ystoria Mongalorum", s. 60, 73-75; Plano Carpini, *Moğolistan Seyahatnamesi*, s. 78-79, 94-96. Plano Carpinili Johannes'i de içine alan bu anlayış, ilerleyen yüzyıllarda kurt adam gibi çeşitli hayalüstü varlıklara dönüşerek yakın zamanlara kadar yaşamıştır. Bk. I. de Rachewiltz, *Papal Envoys to the Great Khans*, s. 21-22, 26; R. Wittkower, "Marvels of the East: A Study in the History of Monsters", *Journal of the Warburg and Courtauld Institutes*, Vol. 5/ 1942, s. 159-197; C. Van Duzer, "A Northern Refuge of the Monstrous Races: Asia on Waldseemüller's 1516 'Carta Marina'", *Imago Mundi*, Vol. 62/ 2, 2010, s. 221-231. Riccardo'nun ifadelerini de bu anlayışın paralelinde değerlendirmek gerekir.

- 39 Papalığın Rusya'nın Katolikleşmesi için pek çok girişimde bulunmasına karşın bu gayretler en başta Rus Knezleri tarafından reddediliyordu. Bunlardan en meşhuru da 1250'lerde Aleksandr Yaroslaviç Nevskiy zamanında Papalığın gönderdiği misyonerlerin Büyük Knez tarafından geri çevrilmesidir. Aleksandr'ın Katolikliği reddi Rus kroniklerinde övülerek mitleştirilmiştir. Bk. *Sofiyskaya Pervaya Letopis'*, PSRL, Tom V- Vypusk Perviy, Izdanie Vtoroe, Izdavaemoe Gosudarstvennoy Arheograficeskoyu Kommissieyu Rossiyskoy Akademii Nauk, Leningrad 1925, s. 238; *Letopisnyy Sbornik, Imenuemyy Tverskoyu Letpis'yu*, PSRL, Tom XV, Izdannoe po Visočayşemu Povelenyu Arheograficeskoyu Kommissieyu, Sanktpeburg 1863, s. 397; *Kniga Stepennaya Tsarskogo Rodosloviya*, Çast' Pervaya, PSRL, Izdannoe Po Visočayşemu Povelenyu Arheograficeskoyu Kommissieyu, Tom Dvatsat Perviy, Çast Pervaya, Sanktpeterburg 1908, s. 289. Söz konusu metin M. Isoaho tarafından İngilizceye çevrilmiştir. M. Isoaho, *The Image of Aleksandr Nevskiy in Medieval Russia: Warrior and Saint*, Brill Publishing Leiden 2006, s. 97-98. Ayrıca bk. J. Zatko, "The Union of Suzdal 1222-1252", *The Journal of Ecclesiastical History*, Vol. 8/ 1957, s. 50-51; B. Ya. Ramm, *Papstvo i Rus' v X-XV vekah*, Izdatel'stvo Akademii Nauk SSSR, Moskva-Leningrad 1959, s. 166; A. T. Özcan, *Moğol-Rus İlişkileri*, s. 190-191.

ile pagan Macarlar birbirleri ile iletişim kurarlarsa Hıristiyanlıkla birleşilir ve böylelikle arada kalan tüm krallıklara diz çöktürürler diye korkarak yolların hepsini gözlem altında tutabilirlerdi.

Diğer bir neden ise Julian'ın bu sırada hayatını kaybetmesi yahut zayıf düşmesi durumunda gayretinin boşa çıkacağını düşünmesinden ileri geliyordu. Çünkü eğer böyle bir durum ortaya çıkarsa ne kendisi başarıya ulaşmış olacak ne de Macaristan'daki kardeşler bu halkın nerede olduğunu bileceklerdi. Bu nedenle geri dönmeye karar verdiğinde Macarlar Julian'a memleketine daha hızlı bir şekilde ulaşabileceği başka bir yolu öğrettiler. Bunun üzerine kardeş, Vaftizci Aziz Johannes'in doğum şenliklerinden üç gün önce⁴⁰ dönüşü geçti ve yol üzerinde kısa dinlenmelerle, ırmak ve kara yolculuğu ile Efendinin doğumundan sonraki ikinci günde⁴¹ Macaristan Kapısı'na vardı. Rusya ve Polonya'yı ise bu sırada atla geçmiştir.

Büyük Macaristan'dan dönüş sırasında ise Mordvinlerin Krallığı'nı ırmak üzerinden 15 günde geçti. Onlar pagandılar ve çok gaddar kimselerdi. Öyle ki bir kişi pek çok kişiyi öldürmemişse bir hiç olarak görülüyordu. Herhangi biri yola koyulduğunda, öldürdüklerinin hepsinin kellesini de kendisi ile birlikte alenî şekilde taşırdı. Ne kadar çok kelle taşıyorsa o kadar da iyi bir kişi olarak değerlendirilirdi. Ayrıca insan kafasından kupa yaparlar ve bununla içecek içmekten zevk alırlardı⁴². İnsan öldürmemiş bir kişinin evlenmesine izin de verilmezdi. Kâhinlerden Hıristiyanlığı kabul edeceklerini duymaları üzerine, bu

40 20 Haziran. Tarih ile ilgili olarak bk. S. A. Aninskiy, "İzvestiya Vengerskih Missionerov", s. 82.

41 27 Aralık. Tarih ile ilgili olarak bk. S. A. Aninskiy, "İzvestiya Vengerskih Missionerov", s. 82.

42 Kafatasından kupa yaparak bundan içki içmek Türklerden Vikinglere kadar pek çok halk tarafından takip edilen bir âdetti. Mordvinler de bu uygulamayı takip etmiş olabilirler. Nitekim Mordvin dininde ölü önemli bir yere sahipti ve dini ritüeller büyük oranda onun etrafında şekilleniyordu. Morvin dini ve ölü kültü ile ilgili olarak bk. (Yazarının adı verilmemiş), "Shamanism in Siberia and European Russia", *The Journal of the Anthropological Institute of Great Britain and Ireland*, Vol. 24/ 1895, s. 157.

ülkenin komşusu Ruthen topraklarındaki Büyük Laudamerie Dükü'ne, kendilerine onları vaftiz edecek din adamları göndermesi için elçi yollamışlar. O ise şu şekilde cevap vermiş: “*Bunu ben yapamam, sadece Roma Papası yapar. Roma kilisesi inancına hayranlıkla bakmak ve ona bağlılıkla itaat etmek zorunda olduğumuz zaman gelmiştir*”⁴³.

43 Riccardo'nun burada bahsettiği Rus Knezi Galiçya Knezi Daniil Romanoviç idi. Galiçya Knezleri Rus hudutlarının en batısında yer almasından ötürü Katolik dünya ile yakın ilişkiye sahiplerdi ve bundan ötürü de siyasi ilişkilerinde bu mezhebe geçmeyi veya bunu teklif etmeyi politik bir araç olarak kullanıyorlardı. Galiçya Knezleri ile Papalık arasındaki ilişkiler ve Katolikliğe yaklaşımlarının siyasi yönü ile ilgili olarak bk. B. Ya. Ramm, *Papstvo i Rus'*, s. 134-143; A. Toloçko, “Prinimal li Roman Mstislaviç Posol'stvo Papı Innokentiya III v 1204?”, *Ruthenica*, T.2/2003, s. 195-204; S.A. Bol'sakova, “Papskie Poslaniya Galitskomu Knyazyu kak İstoričeskiy İstočnik”, *Drevneyšie Gosudarstva na Territorii SSSR*, Akademiya Nauk SSSR, Moskva 1976, s. 122-129. Daniil'e gönderilen bazı Latince mektuplarda da ona Laudamerie efendisi olarak hitap edilir. Bk. *Historica Russiae Monumenta*, ex Antiquis Exterarum Gentium Archivis et Bibliothecis Deprompta ab A. J. Turgenev, Tomus I, Petropoli 1841, s. 61-62.

Tatarların Yaşam Tarzlarına Dair Mektup

İsa'nın babası, Tanrı'nın takdiri ile Perusino Piskoposu olan saygıdeğer efendiye, apostolik makamın elçisine⁴⁴, Macaristan'daki Dominiken⁴⁵ tarikatı biraderlerinden, sizin kutsal makamınızın hizmetlisi kardeş Julian, saygı ve sadakatten çok minnetlerini sunar...

Vazife benim boynuma yüklendiğinde, (tarikat tarafından) yanıma katılan kardeşlerle birlikte Büyük Macaristan'a gitmek zorunda kaldım⁴⁶. Bizlere yüklenen yolculuk görevini yerine getirmek arzusu ile Rusya sınırlarının ötesine ulaştığımızda pagan Macarlar olarak da anılan Bascardilerin⁴⁷ tamamının, Bulgarların ve daha başka pek çok Krallığın Tatarlar tarafından mahvedildiğinin gerçek olduğunu öğrendik. Tatarlar kimlerdir ve onların

44 Perugia Piskoposluğu. Bu kişi kuvvetle muhtemelen Salvius Salvi idi. O, Papalık adına 1237'de Macaristan'da ve Bulgaristan'da elçilik görevinde bulunduğu için bölge ile yakından ilişkili biriydi ve Julian'ın onunla temas kurması da şüphesiz Macaristan ve Balkan meselelerinde bilgi sahibi olmasıyla alakalıydı. Bk. D. Sinor, "Un Voyageur du treizieme siecle: le Dominicain Julien de Hongrie", s. 597; "Le Rapport du Dominicain Julien", s. 1155; G. A. Bezzola, *Die Mongolen in abendländischer Sicht*, s. 40-41; "Svedeniya o Zapadnom Pohode Mongolov, No. 79", s. 391/1. dn. Ancak D. Sinor Julian'ın mektup yazdığı kişinin farklı bir kimse olduğunu değerlendirmiştir. Bk.

45 Metinde duacılar olarak geçiyor.

46 Julian'ın seyahatine girişi 1237'nin başına tesadüf eder. Tarihleme ile ilgili olarak bk. "Svedeniya o Zapadnom Pohode Mongolov, No. 79", s. 391/2. dn.

47 Latince eserlerde Başkırtlar *Bascardi*, *Pascatur*, *Pascatir* gibi şekillerde ifade edilirler. Kelimenin kullanımları ile ilgili olarak bk. L. Bendeŷy, "Fontes Authentici Itinera (1235-1238) Fr. Iuliani Illustrantes", s. 48/3. dn.

dinleri nedir (gibi soruları) bilebildiğimizin en doğru şekli ile düzenleyip sizlere şimdiki gidişat ile birlikte tasvir ediyorum.

Birilerinin bana aktardıklarına göre Tatarlar, bir zamanlar Kumanlar tarafından yurt tutulmuş topraklarda yaşıyorlardı⁴⁸ ve gerçekte İsmailoğulları olarak anılıyorlardı⁴⁹. Ancak şimdi onlar Tatar olarak anılmak istiyorlar⁵⁰. İlk çıktıkları yer Gotta olarak anılırdı ki Ruben de Gotta'dan bahseder⁵¹.

-
- 48 Julian'ın duydukları eksiktir ve ancak Moğol ilerleyişinin sonraki aşamasında Kuman topraklarının en doğusundaki alanı –Kanglı ülkesi de dâhil olmak üzere– ele geçirmelerinden sonraki dönemi yansıtır. Moğolların Kanglılarla mücadelelerine dair bk. O. Yorulmaz, *Kanglı Türkleri*, Ötüken yay., İstanbul 2012, s. 115-119. Kanglıların Moğol ordusunda tâbi bir güç olarak yer almalarına dair bk. Ya. V. Pilipçuk, “Zavoevanie Mongolami Vostočnoevropeyskih Stepey (1237-1242)”, *Zolotoordinskaya Tsivilizatsiya*, Vıpusk 4/ 2011, s. 195.
- 49 Moğollar Latince kaynakların bazılarında İsmailoğulları olarak geçer. Ancak bu daha çok onların doğu kökleri ile ilgilidir. Yoksa bu tabir daha önce Kıpçaklar için de kullanılmıştır. Bk. A. T. Özcan, “Chronica Maiora'da Moğollara Dair Kayıtlar”, s. 62; “Ex Annalibus Wigorniensibus et Teokesburiensibus”, *MGH*, Scriptorum, Tomus XXVII, Societatis Aperiendis Fontibus Rerum Germanicarum Medii Aevi, Verlag K.W. Hiersemann, Leipzig 1925, s. 468. İsmailoğulları tabiri ile ilgili olarak bk. M. B. Ogle, “Petrus Comestor, Methodius and Saracens”, *Speculum*, Vol. 21/ 3, 1946, s. 320.
- 50 Moğolların ilk belirdikleri yerlerde *Tatar* adı ile anılmalarının nedeninin, yukarıdaki bir dipnotta da ifade edildiği üzere, Moğol egemenliğini kabul eden Tatar adlı boylar konfederasyonunun Moğol seferlerinde öncülükle görevlendirilmesinden kaynaklandığı, artık büyük oranda literatüre yerleşmiştir. Bununla birlikte Moğolların kendilerinin Tatar adı ile anılmaktan rahatsız olduklarını gayet iyi biliyoruz. Nitekim bunu öğrenen Plano Carpinili Johannes bile bu gerçeği eserin başlığında ifade etmiştir: *Ystoria Mongalorum quos nos Tartaros appellamus*, yani *Bizim Tatar olarak andığımız Moğolların Tarihi*. Bu hususta Reşidüddin'in Tatar ve Moğol millet adı ile ilgili değerlendirmeleri de dikkat çekicidir. Bk. Rashiduddin Fazlullah I, s. 44; Raşid-ad-din II/ I, s. 102.
- 51 Latince kaynaklarda Gotya Kırım'ın güneybatısında yer alan dağlık kesimleri için kullanılıyorsa da bunun veya benzeri bir ismin İtil ırmağının doğusunda bulunduğunu gösterir bir iz bulunmamaktadır. Latince kroniklerde Gotya tabiri ile ilgili olarak bk. Ya.V. Pilipçuk, “Zavoevanie Mongolami Vostočnoevropeyskih Stepey”, s.187. Bununla birlikte öyle görünüyor ki Julian'ın coğrafi terminolojisi tamamen uydurma da değildir. Nitekim daha önce R. Hautala'nın vurguladığı gibi Gotta tabiri Çin'i ifade etmek üzere kullanılan Catay kelimesinden geliyor olabilir. Buna göre ifade *Catay / Cata / Gotta* ifadesine dönüşmüş olabilir. İlgili değerlendirmeye için bk. “Svedeniya o Zapadnom Pohode Mongolov, No. 79”, s. 391/5. dn.

Tatarların ilk savaşı şu şekilde başlamıştır: Gotta topraklarında Gurguta adlı bir dük vardı⁵². Onun bakire kız kardeşi, ebeveynlerinin ölümü üzerine kendi ailesini idare etti ve erkek gibi bir karakterle, dendiğine göre hüküm sürdü. Komşusu olan bazı düklerle saldırdı ve onların zenginliklerini yağma etti. Bir süre geçtikten sonra, daha önce bahsedilen Tatar halkının efendisiyle âdeti üzere savaşa girişti. O ise kendisini müdafaa etmek üzere bahsi geçen kızla savaşa girişti ve mücadele sonunda zafer kazandı. Başlarındaki bayan düşmanı da esir etti ve ordusunu da gerisingeri kaçırttı. Kendisini esir hayatında aşağıladı ve ve büyük intikamın bir sembolü olarak acımasızca kellesini kesti⁵³.

Bunu duyan kızın erkek kardeşi Gurguta, o adama bir elçilik heyeti yollayarak şu şekilde bir buyruğun iletilmesine karar verdi: *“Kız kardeşimi ele geçirdiğini ve acımasızca kafasını kestiğini öğrendim. Bil ki, sen bu işle bana karşı geldin. Eğer kız kardeşim, belki sana rahatsızlık vermiş, taşınabilir malların üzerinden seni zarara uğratmış idi ise, onunla ilgili tarafsızca bir hüküm verilmesi talebiyle onu bana geri gönderebilirdin. Veya intikamı kendi ellerinle almak isteyerek esir etmiş olduğun ve aşağıladığın bayanı eş olarak alabilirdin. Ancak onun öldürülmesine niyetlendiyisen, böylelikle onun aşağılanmasıyla da sorumlu olmayacaksın. Fakat şimdi iki suç işlemiş olarak hem bekâretin temizliğini aşağıladın hem de onu*

- 52 Julian'ın *Gurguta* adı ile andığı kişinin Cengiz Han olduğuna şüphe yoksa da bu imlanın *Gürhan* unvanı ile ilişkili olup olmadığı hususu ayrıca ele alınabilir. Bu konuda A. Klopprogge bir değerlendirme ortaya koymuştur. k. “Svedeniya o Zapadnom Pohode Mongolov, No. 79”, s. 392/6. dn. Bilindiği üzere *Gürhan* unvanını, Timuçin'in Cengiz unvanını takınmasına bir karşılık olarak Camuka, Han ilan edildiği bir kurultayda benimsemişti. Eğer iki unvan arasında bir ilişki varsa, Julian'ın Cengiz Han için bu ifadeyi kullanması, dolaştığı diyarda iki kişinin unvanlarının birbirine karıştırılmasıyla ilgili olabilir. Ancak ilişkilendirme muğlahtır.
- 53 Julian'ın aktardığı duyum, Cengiz Han'ın eşi Börte'nin Merkitler tarafından kaçırılması ve bir Merkite eş olarak verilmesi haberlerinin dedikodularla farklılaşmış bir hali olduğu anlaşılmaktadır. Ancak yine de, hadiselerin yalan yanlış bir şekilde de olsa Julian'ın kulağına gelebilmesi, olayın Cengiz Han'ın kariyerinde taşıdığı öneme işaret etmesi açısından önemlidir. Ancak kaydı daha farklı şekillerde değerlendirenler de vardır. Bu görüşler ile ilgili olarak bk. Svedeniya o Zapadnom Pohode Mongolov, No. 79”, s. 392/7. dn.

acınacak bir şekilde ölüme mahkûm ettin. Bundan ötürü de bahse konu olan kızın ölümünün intikâmı için seninle savaşmak için tüm gücümle üzerine yürüyeceğimi bil". Bunu duyması üzerine, katli gerçekleştirmiş olan Dük, karşı da koyamayacağını görerek, topraklarını terk edip beraberindekilerle Hornach Sultanı'na⁵⁴ kaçtı⁵⁵.

Tüm bunlar olup biterken Kumanların topraklarında Euthet adlı bir dük⁵⁶ bulunuyordu. O denli zengin bir kimseydi ki obasındaki hayvanların altından yapılma yalaklardan su içtiği sözleriyle övülüyordu. Bir diğer Kuman dükü ise Buchs ırmağı boylarındaydı ve Gureg⁵⁷ adını taşıyordu. Zenginliğinden ötürü bu kişi Euthet ile savaştı ve üstün geldi. Yenilmiş olan Euthet, iki oğlu ve savaşın tehlikesinden kendilerini kurtarmış az sayıda insanla birlikte adı geçen Hornach Sultanı'na kaçtılar. Sultan ise bir zamanlar sınırında beliren olayları hatırlayarak onların ülkeye girişini yasakladı ve halkı kendi egemenliği altına aldı. Euthet'in iki oğlu bu durum üzerine hemen kaçmaya karar verdiler. Ancak sığınacakları başka bir kimse kalmadığı için bir zamanlar babalarını ve kendilerini yağmayan Gureg'e geri döndüler. O ise öfkeden gözü dönmüş bir şekilde büyük kardeşi atlarla öldürdü.

54 Hornach ile ifade edilen Ürgenç, Hornach Sultanı ile ifade edilen kişi ise Ürgenç'in sahibi olan Harezmi Sultanı Muhammed'tir.

55 Biz Julian'ın aktardıklarını Cengiz Han ile Merkitler arasındaki bir temas ile ilgili olarak değerlendirdiğimiz için burada hadiselerin gelişiminin Julian'ın aktardıklarından biraz farklı olduğunu vurgulamamız gerekir. *Gizli Tarih*'te aktarıldığı üzere Timuçin, beraberinde Tuğrul ve Camuka ile Merkitler üzerine bir baskın gerçekleştirmiş, onların çoğunu kırmış ve Merkitlerden ancak küçük bir grup memleketlerini terk ederek hayatlarını kurtarmışlardı. Sonrasında Moğollar onların peşine düşmüş ve Merkitlere ağır darbe indirmişlerse de yine de bir kısmı daha batıya doğru ilerlemeyi başarmışlardır. Cengiz'in Merkitlere baskını ve sonrasında gelişmelerle ilgili olarak bk. MGT, s. 47-51; MGTç, s. 49-60. Ancak Julian'ın anlattığı, Cengiz'in düşmanlarının memleketlerini terk etmeleri, *Gizli Tarih*'te Merkitlerin yenilmelerinden sonra Moğolistan dışına kaçmaları ile uyumludur. Bununla birlikte Julian, Cengiz'in Merkitleri takip ettirip düşmanlarını cezalandırdığından bahsetmez.

56 H. von Dörrie'ye göre Karahıtay hükümdarı Yelü Ta-shih. Bk. H. Von Dörrie, "Drei Texte Geschichte der Ungarn und Mongolen", s.170/ 1:19 dn.

57 H. von Dörrie'ye göre Küçlög. Bk. H. Von Dörrie, "Drei Texte Geschichte der Ungarn und Mongolen", s. 170/ 1:19 dn.

Küçük kardeş bunun üzerine sıvışarak daha önce kendisinden bahsedilen Tatarların Dükü Gurguta'ya ulaştı. Gureg'in, babasını yağmaladığı ve kardeşini ise öldürdüğü ile ilgili şikâyetlerini sıralayarak, şan Gurguta'da kalmak kaydı ile, kardeşinin ölümünün ve babasının yağma edilmesinin intikamını kendisine sunmasını düke⁵⁸ söyleyerek öcünün alınmasını istedi. O şekilde de oldu.

Kendisinden bahsedilen genç, zafer düşüncesiyle Dük Gurguta'dan ikinci bir şey olarak, Hornach'ta babasından arda kalıp esir olarak tutulan halkın sefer sırasında bir ordu gücü olarak kendisine yardım edeceklerini söyleyerek babasının acınacak bir şekilde ölümünden ötürü Hornach Sultanı'ndan da intikam almasını istedi⁵⁹. Gurguta ise aklında ve kalbinde iki zafer heyecanı ile gencin isteğine kibarca rıza gösterdi ve Sultana karşı sefer düzenleyerek çok şanlı ve görkemli bir utku kazandı⁶⁰. Her tarafta övgü dolu zaferler kazanmasından ötürü Tatarların Dükü tüm gücü ile bu sefer de çok eskiden karşılıklı olarak savaş hâlinde oldukları birilerinden ötürü Perslere karşı sefere girişti. Ve orada son derece görkemli bir zafer kazandı ve böylelikle Pers krallığının tamamına diz çöktürdü⁶¹.

58 Metindeki *ista duo* ifadesini *ista dux* olarak değerlendirdik.

59 Julian'ın buraya kadar aktardıkları Moğol tarihi ile ilgili bilgiler veren hiçbir kaynaktaki yer almamaktadır. Bununla birlikte Ya.V. Pilipçuk Müslüman yazarların kaynaklarında Kıpçak beyleri ile Harezmşah arasındaki ilişkilerle alakalı kimi kayıtlara işaret etmiştir. Bk. Ya.V. Pilipçuk, *Zavoevanie Mongolami Vostočnoevropeyskih Stepey*, s. 195. Bu kayıtlar ile Ya.V. Pilipçuk'un yorumu üzerinde hakkıyla durmak, bu meseleyi bir makalede ele almak gerekir. Ancak ilk tahlilde yazarın ilişkilendirmesi yerinde bir tespit olarak kendisini göstermektedir.

60 Moğolların Harezm Sultanlığı'na saldırılarının nedeni Otrar'da Cengiz Han'a bağlı Müslüman tüccar kafilisinin katledilmesi ve bu katliamın müsebbibi olarak görülen Otrar valisi İnalıcık'ın teslim talebinin reddedilmesidir. Moğol Hanlığı-Harezm Sultanlığı savaşının nedeni ile ilgili olarak bk. İ. Kafesoğlu, *Harzemşahlar Devleti Tarihi*, s. 253-275.

61 Julian'ın Cengiz'in İran'a diz çöktürdüğü ile ilgili kayıtları öyle görünüyor ki Harezmşah Muhammed'i takiple görevlendirilen Cebe ve Subetay'ın 1221-1222'deki takip seferi sırasında çeşitli İran kentlerini ele geçirmeleri veya tâbi kılınmaları ile ilgilidir. Seferin gelişimi ve İran'daki faaliyetleri ile ilgili olarak bk. İbnü'l Esir, *İslâm Tarihi* (El Kâmil fi't-Tarih Tercümesi), çev. A. Ağırakça, A. Özeydin, C. XII, İstanbul 1987, s. 331-333; Raşid-ad-din I/ II, s. 210-214, 226-227; Rashiduddin Fazlullah II, s. 250-252, 258-259.

Cesaretinden öyle etkilendi ki kendisini yeryüzünün en güçlüsü olarak görüp tüm dünyayı kendisine tabi kılmaya niyetlenerek daha başka Krallıklara karşı ilerlemeye başladı⁶². Nitekim buradan Kumanların toprağına ulaşarak Kumanları yendi ve topraklarını egemenliği altına aldı⁶³. Ardından da biz Macarların atalarının yurt tutmuş oldukları Büyük Macaristan'a döndü. Macarların bizlere birinci ağızdan aktardıklarına göre onlarla on dört yıl savaştı ve on beşinci yılda onları kendisine bağladı⁶⁴.

- 62 Julian'ın ifadeleri Moğolların Türklerden devşirdikleri dünya hâkimiyeti fikrine yapılmış en erken göndermelerden birisidir. Bu konudaki diğer kayıtlar için bk. Fr. Iohannes de Plano Carpini, "Ystoria Mongalorum", s. 84-85, 93; Plano Carpini, *Moğolistan Seyahatnamesi*, s. 109, 117; R. T. Thompson, "The Historical Compilation of Vardan Arevelci'i", *Dumbarton Oaks Papers*, Vol. 43/ 1989, s. 222; Simon de Saint Quentin, *Bir Keşifin Anılarında Tatarlar ve Anadolu 1245-1248*, çev. E. Özbayoğlu, Daktav yay, Antalya 2006, s. 12-13; Aknerli Grigor, *Okçu Milletinin Tarihi*, çev. Hrand D. Andreasyan, Yeditepe yay, İstanbul 2007, s. 21, 25; Ricoldus de Monte Crucis, *Doğu Seyahatnamesi*, Latince aslından Çeviren A. D. Altunbaş, Kronik Kitap, İstanbul 2018, s. 51. Bu konuda ayrıca bk. I. de Rachewiltz, *Papal Envoys to the Great Khans*, s. 72, 103-105; B. Y. Vladimirtsov, *Moğolların İçtimai Teşkilatı*, s. 150; P. Jackson, *The Mongols and the West*, s. 46; T. T. Allsen, "The Rise of the Mongolian Empire and Mongolian Rule in North China", *Cambridge History of China*, Vol. VI, ed. H. Franke – D. Twitchett, Cambridge University Press, New York 2006, s. 400; D. Aigle, "The Letters of Eljigidei, Hülegü and Abaqa: Mongol Overtures or Christian Ventriloquism?", *Inner Asia*, Vol. 7/ 2005, s. 147. Ancak Cengiz'in bu şekilde bir ideale sahip olup olmadığı, bu fikrin Ögedey ile başlayıp başlamadığı ayrıca incelenmelidir.
- 63 Julian'ın bahsettiği harekât muhtemelen Harezm seferi sırasında Cuçi'nin Harezm'in kuzeyine düzenlediği sefer ile ilgilidir. Bu faaliyetleri ile ilgili doğrudan bilgi yoksa da Cengiz Han'ın Cuçi'den Kıpçak ülkesindeki eşeklerden göndermesini istemesi Harezm seferinden hemen sonra Cuçi'nin bu bölgelere egemen olduğunu gösterir. Bk. V. V. Barthold, *Moğol İstilasına Kadar Türkistan*, s. 480.
- 64 Riccardo'nun raporunda da Moğolların Macarları ancak uzun mücadelelerden sonra yendikleri "Ancak bu Tatarlar onlarla çarpışmaya giriştiklerinde onları savaşta yenmeyi başaramadılar. Aksine ilk karşılaşmada onlar tarafından yenildiler bile. Bunun üzerine Macarları kendilerinin dostları ve yoldaşları olarak belirlediler. Böylelikle eş zamanlı olarak beraberce on beş krallığın tamamını yakıp yıktılar" sözleri ile ifade edilir. Ancak Julian burada bir tarih veriyor ki onun metninin 1237-1238'de kaleme alındığını hesap edecek olursak Moğolların Macarlara ilk saldırısının 1223-1224'e denk gelir. Bu tarih, Cebe ve Subetay'ın Deşt-i Kıpçak'a düzenledikleri sefere yakın bir tarih olmasından ötürü hiçbir şekilde mantıksız değildir. Bundan ötürü, Moğolların Kalka baskınından sonra memleketlerine dönerlerken

Macarları egemenlik altına aldıktan sonra batıya dönerek bir senelik bir zaman içerisinde veya biraz daha fazla bir sürede beş büyük pagan Krallığını ele geçirdiler. Sascia'yı⁶⁵, Merowia'yı⁶⁶, Bulgar Krallığı'nı⁶⁷ fethettiler. Buradaki altmış güçlü kaleyi zapt

Macarlara da saldırdıklarını düşünmek mümkündür. Ancak meseleyi ilginç kılan husus, İbnü'l Esir'in Moğolların Kalka'da Rus-Kuman müttefiklerini yenmelerinden sonra Moğolistan'a dönerlerken Bulgarlar tarafından yenildiklerini ifade etmesidir. Bk. İbnü'l-Esir, *İslam Tarihi*, s. 348. Açıkça ifade etmek gerekirse Latince kaynaklarda Moğolları yenenler olarak Macarlar gösterilirken İbnü'l Esir'in de Bulgarları işaret etmesi bizce tesadüfle izah edilemeyecek bir ortaklık sunar. Ancak bunu burada çözümlemek yerine ayrıca bir makalede ele almak daha doğrudur.

- 65 Sascia ile ifade edilen öyle görünüyor ki İtil Bulgarlarının egemenliğindeki Saksın kenti idi. Julian'ın ifadesinin Saksın kenti ile ilgili olması hususunda bk. T. T. Allsen, "Prelude to the Western Campaigns: Mongol Military Operations in the Volga-Ural Region 1217-1237", *Archivum Eurasiae Medii Aevi*, Vol.3/1983, s. 15-16; "Svedeniya o Zapadnom Pohode Mongolov, No. 79", s. 393/18. dn.; A. T. Özcan, *Moğol-Rus İlişkileri*, s. 56; M. M. Tatâr, "Ethnic Continuity by the Volga", s. 295. Julian'ın beyanı, Moğolların İtil Bulgarları topraklarından geçerken Saksın'a da uğradıklarından bahseden İbnü'l Esir'in ifadelerine de uygundur. Bk. İbnü'l-Esir, *İslam Tarihi*, s. 348. Diğer taraftan Saksın'daki mücadeleler Plano Carpinili Johannes ile Rubruklu Willem'in eserlerine de yansımıştır. Bk. A. T. Özcan, *Moğol-Rus İlişkileri*, s. 56. Saksın kenti ile ilgili olarak bk. V. V. Bartol'd, "Mesto Prikaspijskih Oblastey v İstorii Musul'manskogo Mira", *Soçinenie*, Tom. II/ I, İzdatel'stvo Vostočnoy Literaturı, Moskva 1963, s. 706.
- 66 Julian'ın bahsettiği yer Bohemya taraflarındaki Moravia değil, Mordvinlerin yaşadıkları Bulgar Hanlığı ile Vladimir Büyük Knezliği arasında uzanan bölgedir. Ancak diğer hiçbir eserde bu şekilde bir coğrafi kullanım yoktur. Öyle anlaşıyor ki bu tabir Julian'ın bir yakıştırmacasıydı ve kendisinden sonra da kullanılmadı. Julian'ın Moravyası ile ilgili olarak bk. M. M. Tatâr, "Ethnic Continuity by the Volga", s. 292-293, 296-298; "Svedeniya o Zapadnom Pohode Mongolov, No. 79", s. 393/19. dn. Moğollar Mordvin kabilelerini 1237'nin sonbaharının hemen başında egemenlik altına almışlar ve bunu Julian'ın bölgeden ayrılmasından kısa süre sonra Burtaslar üzerine ilerleyerek ülkelerini zapt etmeleri takip etmiştir. Hadiselerin Julian'ın bölgeden ayrılmasından sonra aldığı hâl ile ilgili olarak bk. Raşid-ad-din II, s. 38; Rashid al-din, s. 59; Rashiduddin Fazlullah II, s. 327. Ayrıca bk. A. T. Özcan, *Moğol-Rus İlişkileri*, s. 66.
- 67 Moğolların Bulgar Hanlığı'na düzenledikleri saldırının şiddetli bir gelişim gösterdiği arkeolojik kazı neticelerine de yansımıştır. Buna göre Bulgar ve Bilyar kentleri başta olmak üzere Hanlığın hemen bütün yerleşim birimleri ağır bir tahribata uğramıştır. Moğolların Bulgar Hanlığı yerleşim birimlerine düzenledikleri saldırıya dair bk. D. Koç, *Rus Kaynaklarına Göre İlk Müslüman Türk Devleti: İtil Bulgar Devleti*, s. 175-178; A. T. Özcan, *Moğol-Rus İlişkileri*, s. 62-64.

ettiler. Buralar öyle kalabalıktı ki bunların birinden 50.000 silahlı asker çıkardı. Bunlardan arda kalan Wedin'i⁶⁸, Merowia'yı⁶⁹, Poydowia'yı⁷⁰ ve Mordanların Krallığını⁷¹ da zapt ettiler. Mordanların iki prensi vardı. Bunlardan birisi olan prens tüm halkı ve ailesiyle birlikte Tatarların efendisine tâbi oldu. Diğer ise tahkim edilmiş bir noktada beraberindeki az sayıda insanla birlikte kendisini korumayı düşünmektedir, eğer gücü yeterse⁷².

Rusya sınırında bulunduğumuz sırada hadiselerin yakınındayken gerçek durumu hissetmeye başladık. Çünkü Tatar ordusunun tamamı batı kesimlerine gelerek dört ayrı kısma ayrılmıştı. Bir kısmı Rusya sınırındaki Ethil kıyısında Sudal'a⁷³ doğru uzanan alanın doğusunda konuşlanmıştı. Diğer bir kısmı ise güneyde, asla zapt edemedikleri⁷⁴, Ruthenlerin bir diğer Düklüğü olan Risennie⁷⁵ sınırlarına, üçüncü kısmı ise bir diğer Rus dükünün

68 Marilerin yaşadıkları Vetluga ırmağı çevresindeki bölge olsa gerektir. Vedin bölgesi ile ilgili olarak bk. M. M. Tatár, "Ethnic Continuity by the Volga", s. 291-297. Daha başka görüş ve değerlendirmeler için bk. "Svedeniya o Zapadnom Pohode Mongolov, No. 79", s. 393/21. dn.

69 Julian'ın ikinci defa Merovia'nın Moğolların eline geçtiğinden bahsetmesi bir hatadan ileri geliyor olmalıdır.

70 Latince ve Rusça kaynakların hiçbirisinde Mordvinlerin yaşadıkları bölgenin yakınlarında bu adla geçen bir yer adı bulunmamaktadır. L. Bendefy kelimeyi Podolya ile ilişkilendirmişse de Kiev'in batısında bulunan bu bölge Julian'ın mektubunda işaret edilen yere uymamaktadır. M. Tatar ise Poltava'yı işaret etmiştir. Poydovia adı ile ilgili olarak bk. M. M. Tatár, "Ethnic Continuity by the Volga", s. 295-296.

71 Mordvin halkının idaresi kast edilmektedir.

72 Bu iki Mordvin kabilesinin Mokşa ve Erzya kabileleri olduğu anlaşılmaktadır. Bk. "Svedeniya o Zapadnom Pohode Mongolov, No. 79", s. 394/23. dn.

73 Suzdal.

74 *Altera vero pars versus meridiem iam fines Risennie quod et alius ducatus Rutenorum quam nunquam expugnabant*. Julian'ın bu ifadesinin Moğolların daha önce buraya saldırıp da mı ele geçiremediklerine yönelik olduğu, yoksa Rusya'daki faaliyetlerinden sonra da mı ele geçiremediklerine yönelik olduğunu kestirebilmek mümkün değildir. Ancak her iki ihtimalde de yazar hata yapmaktadır. Zira Ryazan Moğolların ilk saldırısı sırasında 21 Aralık 1237'de Moğolların eline düştü ve yakılıp yıkıldı. Moğolların Ryazan saldırısı ile ilgili olarak bk. A. T. Özcan, *Moğol-Rus İlişkileri*, s. 74-76.

75 Burada doğrudan Ryazan kenti değil de Ryazan kentinin içinde bulunduğu bölge ifade edilmektedir. Herhalde bu ordu Voronej'in karşısında bulunuyordu. Ryazan

ikamet ettiği Denh ırmağının karşısı civarındaki Orgenhusia kalesine⁷⁶ yerleşmiştir⁷⁷.

Tatarların önünden kaçan Rus, Macar ve Bulgarlar, Tatarların yakında kış olup da toprak, ırmak ve bataklıkların donmasını beklediklerini bize birinci ağızdan aktardılar⁷⁸. Böylelikle olanca

topraklarına düzenlenen ilk saldırının Voronej hattından başlaması bu açıdan bir delil olarak değerlendirilebilir. Bk. A. T. Özcan, *Moğol-Rus İlişkileri*, s. 69.

- 76 Daha önce L. Bendefy *Orgenhusia kalesinin* Voronej'i ifade ettiğini değerlendirmiş, bu görüşü daha sonra S. A. Aninskiy ve H. von Dörrie de kabul etmiştir. Bk. L. Bendefy, "Fontes Authentici Itinera (1235–1238) Fr. Iuliani Illustrantes", s. 37/12 ve 13. dn.; S. A. Aninskiy, "Izvestiya Vengerskih Missionerov XIII-XIV vv. O Tatarah i Vostochnoy Evrope", s. 86; H. Von Dörrie, "Drei Texte Geschichte der Ungarn und Mongolen", s. 174. Son olarak R. Hautala da bu görüşe iştirak etmiş, ancak bununla kalmayarak Don üzerinde inşa edilmiş bir kale kalıntısının Julian'ın bahsettiği *Orgenhusia kalesi* olduğu neticesine varmıştır. Bk. "Svedeniya o Zapadnom Pohode Mongolov, No. 79", s. 394/26. dn.
- 77 Julian'ın ifadeleri Moğolların Bulgar Hanlığı'nı egemenlik altına almalarından sonra Rus sınırlarına dayanıp 1237 Aralık ayında Ryazan'a saldırıya geçmeden hemen önceki anı yansıtır. Moğollarla ilgili diğer hiçbir kaynakta Moğol ordusunun Rusya seferini başlatmasından önce bu şekilde konumlandıklarını gösterir bir bilgi bulunmaz. Bununla birlikte hadiselerin bundan sonraki gelişimi Julian'ın kayıtlarını desteklemektedir. Hatta V. B. Kaşçeev bu orduların yeri ve başlarında kimin bulunduğu hususunda bir değerlendirmede bulunmuş, Ryazan sınırlarındaki ordunun başında Batu ile beraberinde Orda, Kadaan, Büri ve Kölgen'in, Voronej kıyıları yakınındaki ordunun başında ise Güyük ve Möngke'nin yer aldığını ileri sürmüştür. Ancak görüşü tamamıyla farazidir. Bk. V. B. Kaşçeev, "Eşçe raz Çislenosti Mongol'skogo Voyska", s. 133.
- 78 Moğolların suları, çayları ve bazı küçük ırmakları beraberlerinde taşıdıkları tulum benzeri şeylerle geçtikleri biliniyorsa da Yayık gibi, İtil gibi ırmaklardan geçmeleri her zaman için zordu. Mesela Korykoslu Hayton, Memlûkler karşısında yenilen Moğolların Fırat ırmağını geçerken yaşadıkları büyük felaketten bahseder. Bk. Korykoslu Hayton, *Doğu Ülkeleri Tarihinin Altın Çağı*, Latinceden çeviren ve notlandıran A. T. Özcan, Selenge yay., İstanbul 2015, s. 176. Yine Roger'in eserinde göreceğimiz gibi Moğollar Tuna'dan ancak ırmağın donması sayesinde geçmişlerdi. Yoksa mevsim şartları eğer sıcak seyretmiş olsaydı Moğolların Tuna'nın güneyine inmeleri imkân dâhilinde olmayabilirdi. İşte bundan ötürü ırmakların buz tutması, Julian'ın bildirdiği gibi Moğolların arzu ettikleri bir hâldi. Moğolların deriden tulum ve benzeri aletlerle ırmakları geçmelerine dair bk. A. T. Özcan, "Chronica Maiora'da Moğollara Dair Kayıtlar", s. 32, 35, 42, 55; Fr. Iohannes de Plano Carpini, "Ystoria Mongalorum", s. 80; Plano Carpini, *Moğolistan Seyahatnamesi*, s. 103-104.

güçleriyle Rusya'nın tamamını ve aynı şekilde Ruthenlerin topraklarını kolaylıkla yağmalayacaklar⁷⁹.

Böylece hakkında her şeyi öğrendiğiniz, savaşı başlatan ilk Dük Gurguta artık ölmüştür. Şimdi ise onun yerine oğlu Chayn⁸⁰ hüküm sürmektedir⁸¹ ve büyük bir kent olan Ornach'da ikamet etmektedir⁸² ki burası babasının ilk egemen olduğu krallıktı. Orada şu şekilde yaşamaktadır:

Saray öyle büyüktür ki tek bir kapısından bin at içine girer ve süvariler atlarından inmeden onu selamlayarak çıkarlar. Bahsi geçen Dük kendisine çok büyük ve çok yüksek altından sütunlu bir kanepe yaptırmıştır. Diyorum ki, kanepe altın ve değerli taşlarla kaplıdır ki üzerinde şanlı ve azametli bir şekilde etrafı zenginliklerle çevrelenmiş bir şekilde kurulur. Sarayın kapısının tamamı altındandır ve atlar buradan güvenli bir şekilde ve hiçbir harç ödemeye maruz kalmadan geçerler⁸³. Yabancı elçiler, eğer ka-

79 Julian'ın daha hadiseler başlamadan, Moğollar Rus sınırına dayanmışlarken gerçekleşecek bir öngöründe bulunması gerçekleri ilgi çekicidir. Bu gerçeğin bir din adamı tarafından görülmesine karşın Rus Knezlerinin, kendilerine yapılan onca tâbiyet çağrısına red cevabı vermeleri gerçekten ilginçtir. Moğolların Rusya seferinden önce Rus Knezlerini tabiyete davet etmelerine ilişkin bk. A. T. Özcan, *Moğol-Rus İlişkileri*, s. 70, 72.

80 Han unvanının Latince olarak ifade edilmiş hâli.

81 Bahsettiği kişi Cengiz Han'ın üçüncü oğlu Ögedey'dir. 1229'dan öldüğü 1241'e değin 12 yıl Büyük Han olarak Moğol Hanlığı'nı idare etmiş ve zamanında Moğollar Cengiz Han zamanından çok daha geniş bir toprak parçasına yayılmışlardır. Daha önce P. Pelliot ve H. Göckenjan da Julian'ın bahsettiği kişinin Ögedey olduğunu ifade etmiştir. Bununla birlikte aralarında D. Sinor'un da bulunduğu pek çok bilim adamı burada söz konusu edilen kişinin Batu olduğunu ifade etmişlerdir. R. Hautala da bu fikirdedir. Bk. "Svedeniya o Zapadnom Pohode Mongolov, No. 79", s. 394/29. dn.

82 Julian'ın Ögedey'i Ürgenç'te ikamet ediyor göstermesi ilginçtir. Ancak Büyük Han hayatını Moğolistan'da geçirmiştir. R. Hautala ise Julian'ın Han unvanı ile gösterdiği kişiyi Batu olarak değerlendirdiği için Ürgenç'in Batu'nun merkezi olduğu gibi bir değerlendirme içerisine girmiştir. Bk. "Svedeniya o Zapadnom Pohode Mongolov, No. 79", s. 395/30. dn.

83 Julian'ın bu ifadeleri gerçek durumu yansıtmaktan çok, bu bilgileri edindiği kimselelerin Moğol hükümdarının yaşadığı muhiti nasıl hayal ettikleri ile ilgilidir. Avrupalıların Moğol Hanı'nın yaşadığı ortamın bu tasvirden daha sade olduğunu öğrenmeleri için Plano Carpinili Johannes'in 1247'deki dönüşünü bekleyeceklerdir. Nitekim

pidan atlarıyla veya yaya olarak geçerken ayaklarıyla kapının eşiğine basmışlarsa oracıkta kılıçla öldürülürler⁸⁴. Bununla birlikte her nereye gidiyorsa gitsin yabancıya büyük saygı gösterilir⁸⁵.

(Hükümdar, merkezinde) Öyle debdebeli bir şekilde yaşar ki ordularını farklı ülkelere doğru sevk eder, hatta deniz ötesine bile. Ki düşündüğümüz gibi orada ne çok işler becermişlerdir, sizin bile duyduğunuz⁸⁶. Bir diğer kalabalık orduyu deniz kıyısına

Johannes, her ne kadar Karakorum'u görmemişse de hem Büyük Han Güyük'ün hem de Batu'nun ve hanedandan diğer bazı kimselerin konutlarında bulunmuş ve bu mekânların sadeliğine şahit olmuştur. Bk. Fr. Iohannes de Plano Carpini, "Ystoria Mongalorum", s. 30-31; Plano Carpini, *Moğolistan Seyahatnamesi*, s. 38.

- 84 Moğollarda eşiğe basılmaması ile ilgili olarak bk. Fr. Iohannes de Plano Carpini, "Ystoria Mongalorum", s. 109, 120; Plano Carpini, *Moğolistan Seyahatnamesi*, s. 136, 150; Fr. Guillelmus de Rubruc, "Itinerarium Willelmi de Rubruc", *Sinica Franciscana*, Vol. I (Itinera et Relationes Fratrum Minorum), Collegit, ad fidem codicum redegit et ad notavit P. Anastasius van den Wyngaert, Quaracchi-Firenze 1929, s. 202, 262, 279; Ruysbroeckli Willem, *Mengü Han'ın Sarayına Yolculuk (1253-1255)*, ed. P. Jackson, D. Morgan, çev. Z. Kılıç, Kitap yay, İstanbul 2010, s. 129, 204, 222; "B. Odoricus de Portu Naonis", *Sinica Franciscana*, Vol. I (Itinera et Relationes Fratrum Minorum), Collegit, ad fidem codicum redegit et ad notavit P. Anastasius van den Wyngaert, Quaracchi-Firenze 1929, s. 474; "The Eastern Parts of the World Described by Friar Odoric the Bohemian, of Friulii, in the Province of Saint Anthony", *Cathay and the Way of Thither, Being a Collection of Medieval Notices of China*, translated and edited by Sir Henry Yule, Vol. II, London 1913, s. 224.

- 85 Moğolların yabancılarla ve elçilere büyük ehemmiyet gösterdikleri pek çok kaynaktaki kendisine yer bulmuştur. Bunlardan birisinin sahibi olan Parisli Matthew'in eserinde Rus din adamı Petr, "Elçileri kibarca karşılar, sağ salım gitmelerine müsaade eder ve geri gönderirler" der. Bu hususta bk. Fr. Iohannes de Plano Carpini, "Ystoria Mongalorum", s. 68-69, 125; Plano Carpini, *Moğolistan Seyahatnamesi*, s. 87, 89; Fr. Guillelmus de Rubruc, "Itinerarium Willelmi de Rubruc", s. 299; Ruysbroeckli Willem, *Mengü Han'ın Sarayına Yolculuk*, s. 247; A. T. Özcan, "Chronica Maiora'da Moğollara Dair Kayıtlar", s. 39, 42, 48, 54-55, 57; "Ex Annalibus Burtonensibus", *MGH, Scriptorum*, Tomus XXVII, Societatis Aperiendis Fontibus Rerum Germanicarum Medii Aevi, Verlag K. W. Hiersemann, Leipzig 1925, s. 475. Ayrıca bk. M. Dienes, "Eastern Mission of the Hungarian Dominicans", s. 232; Alaaddin Ata Melik Cüveyni, *Tarih-i Cihangüşa*, s. 471; Shao Hung, "Meng Ta Pei Lu" (Moğol Tatarlarının Umumi Tarihi), *Cengiz İmparatorluğu*, çev. A. Danuu, yay. haz. M. Uyar, Ötügen yay., İstanbul 2012, s. 84.

- 86 Burada İran ve çevresine düzenlenen sefer kastedilmektedir. Bu seferle ilgili olarak bk. B. Dashdondog, *The Mongols and the Armenians*, s. 52-60; T. May, "The Conquest and Rule of Transcaucasia", s. 129-151; A. Galstyan, "Zavoevanie

doğru, Kumanların üzerine göndermiştir. Ancak onlar Macaristan'a kaçmışlardır⁸⁷. Üçüncü ordu ise, dediğimiz gibi Rusya'nın tamamını kuşatmış durumdadır.

(Şimdi ise) Savaş ile ilgili gerçekleri size bildiriyorum. Denilene göre oklarını, bunu kullanmaya alışkın diğer milletlerden daha uzağa atarlar. Savaşın ilk anında, denildiği kadarı ile ok atmazlar, (aksine attıkları) ok yağmuru gibi görünür⁸⁸. Kılıç ve mızraklara ise savaşta daha az el uzatırlar⁸⁹. Birliklerini şu şe-

Armenii Mongol'skimi Voyskami", s. 166-185. Moğolların Kafkasya'daki bu harekâtları Avrupa'da gayet iyi biliniyordu. Yukarıda çevirisi verilen Riccoldo'nun raporundaki kısa bilginin yanında Moğol saldırılarının Kafkasya'da aldığı tehlikeli hâl çeşitli mektuplar aracılığıyla Papalığa ulaşıyordu. Nitekim 13 Ocak 1240 tarihli mektubunda Rusudan Papa IX. Gregorius'a durumu aktararak yardım talep etmiştir. Bk. "Gregorius IX Papa Rusudae Rginae et David nato eius Gergianorum regi scribit, se iis contra Tataros auxilium mittere nequivisse", *MGH, Epistolae Saeculi XIII e Regestis Pontificum Romanorum Selectae*, Tomus I, Berolini 1883, s. 664-665. Ayrıca bk. P. Jackson, *The Mongols and the West*, s. 60. Yine söz konusu gelişmeler kendisini *Chronica Maiora*'ya yansıyan bir kayıta da gösterir. Bk. A. T. Özcan, "Chronica Maiora'da Moğollara Dair Kayıtlar", s. 31. Moğolların Kafkasya'daki faaliyetlerini alakadar eden daha başka Latince metinleri, ileride neşredeceğimiz Moğollar ve Kafkasya başlıklı kitabımızda konu ile ilgili olarak inceleyeceğiz.

87 Herhalde Hazar Denizi'nin yukarısında Baçman gibi beylerinin idaresindeki Kumanlar kast edilmektedir. Moğolların bölgedeki faaliyetlerine dair bk. Raşid-ad-din II, s. 38; Rashid al-din, s. 58; Rashiduddin Fazlullah II, s. 326; Alaaddin Ata Melik Cüveyni, *Tarih-i Cihangüşa*, s. 448. Ayrıca bk. A. T. Özcan, *Moğol-Rus İlişkileri*, s. 65-66.

88 Moğolların düşman üzerine yağdığı okları bir sağanağa benzetmek kendisini Üstat Roger'in satırlarında da gösterir: "(...) *şafak sökerken kralın ordusunun tamamını kuşatarak ordunun üzerine oklarını sanki gökten dolu yağıyormuş gibi atmaya başladılar*". Bk. Üstat Roger, "Macaristan Krallığının Tatarlar Tarafından Yıkımı Üzerine Ağıt", s. 183-184. Diğer taraftan Moğol okçuluğu Ortaçağ'da ciddi bir hayranlık uyandırıyor ve Kuman okçuluğundan da üstte görülerek taltif ediliyordu. Bu konuda elde pek çok kayıt vardır. Örnek olması açısından bk. Korykoslu Hayton, *Doğu Ülkeleri Tarihinin Altın Çağı*, s. 194-195; A. T. Özcan, "Chronica Maiora'da Moğollara Dair Kayıtlar", s. 38, 49, 54, 70; Peng Da Ya- Xiu Ting, "Hei Ta Shi Lu", *Cengiz İmparatorluğu Hakkında İlk Tarih Kayıtları: Meng Ta Pei Lu ve Hei Ta Shi Lu*, Çev. A. Danuu, Yayına Hazırlayan M. Uyar, Ötüken yay., İstanbul 2012, s. 135, 152. Moğol okçuluğu ile ilgili kayıtlar için ayrıca bk. G. A. Bezzola, *Die Mongolen in abendländischer Sicht*, s. 94.

89 Moğolların insanları öldürmeleri ile ilgili tasvirlerde yazarlar genel olarak kılıcı ön plana çıkarmalarına rağmen Moğolların muharebelerde kılıcı ne şekilde

kilde düzenlerler. On insanı bir Tatar idare eder, yüz insanı ise bir yüzbaşı (idare eder)⁹⁰. Bu düzen öyle kurnazca kurulmuştur ki, böylelikle bir ajanın gelip de onların arasında saklanabilmesi mümkün değildir. Eğer bu birliklerin asker sayısı çarpışmalardan ötürü düşecek olursa zaman kaybetmeden sayıyı yeniden doldururlar. Değişik bölgelerden bir araya getirilmiş halk hiçbir surette ihanet etmez. Farklı dil ve milletten insanları bir araya toplarlar⁹¹. Ele geçirdikleri hükümdarlıkların tamamının kralla-

kullandıkları veya kılıçlarının şeklinin nasıl olduğuna ilişkin tanımlamalar epey sınırlıdır. Nitekim *Chronica Maiora*'daki bir kayıt ile Splitli Toma'nın Moğol kılıçlarının eğri olduğundan bahsetmesi ve yine Plano Carpinili Johannes'in benzer bilgileri haricinde Latin kaynaklarında Moğol kılıcı ile ilgili dikkate değer bir tasvir bulunmaz. Esasen Julian'ın bu kaydı meselenin odak noktasını sunar. Kılıç Moğol muharebelerinde ok ve yayın gerisinde kalan bir silahtı ve ancak muharebenin bitip de takip başladığında öne çıkıyordu. Bu noktada Plano Carpinili Johannes ve Shao Hung'un kayıtlarını da hatırlamakta yarar vardır. Zira her ikisi de Moğol kılıcının eğri olduğunu ifade ederler. Ancak Johannes kılıcın sadece çok zenginlerin elinde bulunduğunu, silahlarının ok ve yay olduğunu ifade eder. Moğol kılıcı ile ilgili olarak bk. "Splitli Toma, Salona ve Split Piskoposlarının Tarihi", s. 116; Fr. Iohannes de Plano Carpini, "Ystoria Mongalorum", s. 77; Plano Carpini, *Moğolistan Seyahatnamesi*, s. 100; A. T. Özcan, "Chronica Maiora'da Moğollara Dair Kayıtlar", s. 35, 49; Shao Hung, "Meng Ta Pei Lu", s. 83. Mızrağın ise daha sık kullanıldığı görülüyor. Zira Plano Carpinili Johannes Moğol silahları arasında mızrağa da yer vermiştir. Bk. Fr. Iohannes de Plano Carpini, "Ystoria Mongalorum", s. 79; Plano Carpini, *Moğolistan Seyahatnamesi*, s. 101.

- 90 Julian Moğol ordusunun temelini teşkil eden onluk sistemin varlığına gönderme yapmaktadır. Moğol ordu teşkilatında onluk düzenle ilgili olarak bk. C. Alinge, *Moğol Kanunları*, s. 145; Shao Hung, "Meng Ta Pei Lu", s. 71; Fr. Iohannes de Plano Carpini, "Ystoria Mongalorum", s. 64-65, 76; Plano Carpini, *Moğolistan Seyahatnamesi*, s. 83, 99. Moğol ordu yapısı ve onluk sistemi ile ilgili olarak bk. B. Y. Vladimirtsov, *Moğolların İltimai Teşkilatı*, s. 155-157; P. B. Golden, "I Will Give the People unto Thee: The Cinggisid Conquest and Their Aftermath in the Turkic World", *Journal of the Royal Asiatic Society*, Vol. 10/ 1, 2000, s. 24, 31; A. K. Kuşkumbaev, "Soderjanie Desyatiçnoy Sistemı v Voennoy Organizatsii Mongol'skoy Epohi", *Voennoe Delo Koçevnikov Kazahstana i Sopredel'nih Stran Epohi Srednevekov'ya i Novogo Vremeni*, Astana 2013, s. 81-95.
- 91 Julian burada sefer neticesinde ele geçirilenlerin Moğol ordusunda asker olarak hizmet etmelerinden bahsetmektedir. Güyük'ün ölümünden hemen sonra Karakorum'a ulaşmış Andrew de karşılaştığı Moğol ordusunda esirlerin yer aldığını gözlemlemiştir. Bk. A. T. Özcan, "Chronica Maiora'da Moğollara Dair Kayıtlar", s. 68. Yine gerek Splitli Toma gerekse Üstat Roger Moğol ordusunda savaşan Rus

rını, düklerini ve egemenlerini gün gelir de direnişe geçerler düşüncesiyle hemen öldürürler⁹². (Esir) Askerleri ve güçlü çiftçileri, mücadele etsinler diye zorla savaşa sürerler. Diğer çiftçileri ise toprağı ekip biçsinler diye mücadele dışı bırakırlar. Ayrıca hem savaşa sürdüklerinin hem de öldürdüklerinin karılarını, kızlarını ve kadın akrabalarını arkalarında bıraktıkları toprakları ekmeleri için onlu veya daha fazla insandan oluşan guruplara ayırırlar⁹³. Ve Tatarlar tarafından arkada kalanları çağırma zorlanırlar. Mücadeleye zorlanan askerler ise eğer iyi savaşsınlar ve zafer kazanırlarsa küçük bir iltifat görürler, yok eğer mücadelede öldürülürlerse, zaten bu kimin umurunda! Eğer savaştan geri çekilirlerse, hiç vakit kaybetmeden Tatarlar tarafından öldürülürler. Bundan ötürü Tatarların kılıcı ile ölmektense muharebede ölmeyi yeğlerler. Bu nedenle, sonrasında yaşamak için değil, hemen ölmek için cesaretle savaşsınlar⁹⁴.

birliklerinin varlıklarından doğrudan veya dolaylı olarak bahsederler. Bk. "Üstat Roger, Macaristan Krallığının Tatarlar Tarafından Yıkımı Üzerine Ağıt", s. 206; "Splitli Toma, Salona ve Split Piskoposlarının Tarihi", s. 98.

- 92 Moğolların diplomatik uygulamalarında metin yazarının ifade ettiği şekilde bir âdet yoktur. Aksine Moğollar kendilerine biat edenleri ülkelerini yönetmekle görevlendiriyor ve hatta eski yetkilerinden çok daha geniş yetkilerle techiz ediyorlardı. Bu hususta pek çok örnek verilebilecekse de mesela Yaroslav'ın Rusya'yı idare etmek üzere Büyük Knezliğe tayin edilmesi yahut Şemseddin İsfahanî'nin Selçuklu vezirliğine getirilerek Selçuklu Sultanlığını idare ile vazifelendirilmesi dikkat çekici misallerdir. Bu konuda değişik örnekler için bk. C. Beckwith, *İpek Yolu İmparatorlukları*, s. 162; T. T. Allsen, "Mongols and North Caucasia", *Archivum Eurasiae Medii Aevi*, Vol. 7 / 1987-1991, s. 30. Bu sistemin Rusya'daki işleyişi ile ilgili olarak bk. A. T. Özcan, *Moğol-Rus İlişkileri*, s. 368-373; İ. Kamalov, *Altın Orda ve Rusya, Rusya Üzerindeki Türk-Tatar Etkisi*, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2009, s. 232-233.
- 93 Benzer bir kayıt için bk. "Üstat Roger, Macaristan Krallığının Tatarlar Tarafından Yıkımı Üzerine Ağıt", s. 203.
- 94 Moğolların esirleri, bilhassa kale kuşatmalarında öncü olarak kullandıklarına dair elde pek çok örnek vardır. Örnek olması açısından bk. A. T. Özcan, "Chronica Maiora'da Moğollara Dair Kayıtlar", s. 67; İbnü'l-Esîr, *İslam Tarihi*, s.350; Alaaddin Ata Melik Cüveynî, *Tarih-i Cihangüşa*, s. 126, 143, 145, 146; Fr. Guillelmus de Rubruc, "Itinerarium Willelmi de Rubruc", s. 198-199; Ruysbroeckli Willem, *Mengü Han'ın Sarayına Yolculuk*, s. 124; J. Paviot, "England and the Mongols", *Journal of the Royal Asiatic Society*, Vol. 10/ No. 3, 2000, s. 307. Ayrıca bk. "Üstat Roger, Macaristan Krallığının Tatarlar Tarafından Yıkımı Üzerine Ağıt", s. 206-207.

Tahkim edilmiş kalelere saldırmazlar. Bunun yerine önce ülkeyi yakıp yıkarlar ve insanlara zarar verirler. Ülkenin insanlarını bir araya toplar ve kendi kalelerini ele geçirmeleri için onları savaşmaya zorlarlar. Ordularının kalabalıklığı hakkında size ele geçirdikleri krallıkların tamamının askerlerini dövüşmek üzere kendilerinin önünde savaşa sürdüklerinden başka bir şey yazmıyorum.

(Aktarılan) Pek çok güvenilir şeyden sonra şunu da ileteyim ki Sudal Dükü⁹⁵ benim aracılığım ile Macar Kralı'na, Tatarların gece gündüz Hıristiyan Macar Krallığını nasıl yeneriz ve ona nasıl egemen oluruz diye birbirleri ile tartıştıklarını bildirdi⁹⁶. Hatta Roma'ya ve Roma'nın ötesine de gidip buraları fethetmeye niyetlendikleri de konuşuluyormuş. Bundan ötürü Sudal üzerinden yol alırken, Sudal dükü tarafından esir edilen elçilerini Macar Kralı'na göndermişti. Dük, Krala gönderilen mektubu onlardan aldı. Ben, bana haklarında bilgi verilen Tatarların elçilerini ve onlara eşlik edenleri gördüm. Sudal Dükü tarafından Macar Kralı'na verilmesi için bana teslim edilen mektupları yanımda taşıdım. Mektup pagan harfleriyle, fakat Tatar dilinde kaleme alınmıştı⁹⁷.

95 Vladimir-Suzdal Büyük Knezi Yuri Vsevolodoviç.

96 Batı seferinin kararının alındığı 1235 kurultayında Macaristan'ın da bir hedef olarak belirlenmesi ile ilgili olarak bk. MGT, s. 191; MGTç, s. 241; Raşid-ad-din II, s. 37; Rashid al-din, s. 55; Rashiduddin Fazlullah II, s. 324. Ayrıca bk. B. Spuler, *Die Goldene Horde in Russland*, s. 16; A. T. Özcan, *Moğol-Rus İlişkileri*, s. 57-58.

97 Mektup bu yıllarda Moğolların resmî alfabe olarak kullandıkları Uygur alfabesiyle kaleme alındığı anlaşılmaktadır. Mektubun dili ile ilgili olarak bk. J. Richard, "La Limite Occidentale de l'expansion de l'alphabet Ouigour", *Les Relations entre l'orient et l'occident au Moyen Age*, Ashgate Variorum, London 1999, s. 71-75. Uygur alfabesinin Moğollar arasındaki yaygınlığına dair bk. A. T. Özcan, "Macar Papaz Julian'ın 1237 Tarihli Moğol Raporu", s. 93; A. T. Özcan, "Chronica Maiora'da Moğollara Dair Kayıtlar", s. 57, 60; Fr. Iohannes de Plano Carpini, "Ystoria Mongalorum", s. 56; Plano Carpini, *Moğolistan Seyahatnamesi*, s. 72; Shao Hung, "Meng Ta Pei Lu", s. 50; Peng Da Ya- Xiu Ting, "Hei Ta Shi Lu", s. 117, 119; Fr. Guillelmus de Rubruc, "Itinerarium Willelmi de Rubruc", s. 233; Ruysbroeckli Willem, *Mengü Han'ın Sarayına Yolculuk*, s. 168. Alaaddin Ata Melik Cüveynî de eserinin bir yerinde Uygur alfabesi bilmenin dönemin önemli bir entelektüel kabiliyet olarak görüldüğünden söz ederek Uygur alfabesinin ne derecede önemli olduğunu vurgular. Bk. Alaaddin Ata Melik Cüveynî, *Tarih-i Cihangüşa*, s. 87, 399-400, 420. Uygur alfabesini kullanmaları devlet teşkilatında Uygurların

Kral⁹⁸, bu mektubu okuyabilecek pek çok kişi bulmasına buldu, ancak anlayabilecek kimse bulamadı. Bununla birlikte Kuman-ya'dan geçerken bunu bize tercüme edebilecek bir pagana denk geldik⁹⁹. İşte bunun tercümesi şu şekildedir:

Ben, yeryüzünde egemenliği bana bahşeden, bana tabi olanları yücelten, bana karşı gelenleri ise yerin dibine sokan Göğün efendisinin elçisi Chayn...¹⁰⁰

Sana şaşıyorum Macarların Kralı. Zira sana şimdiye değin otuz kere elçi göndermeme rağmen bunlardan hiçbirisini bana geri göndermedin. Yine sen, ne bir elçi ne de bir mektup yolladın. Zengin ve güçlü bir Kral olduğunu biliyorum, ayrıca emrin altında pek çok askerin var ve büyük bir krallığı tek başına idare ediyorsun. Bundan ötürü kendi arzunla bana tâbi olman zor. Oysaki bana kendi isteğinle tâbi olsan bu senin için doğru ve yararlı olur. Üstelik duydum ki benim kölelerim olan Kumanları¹⁰¹ kendi ko-

taşdığı önemle yakından ilişkiliydi. Moğol idare mekanizmasında Uygurlara dair bk. A. T. Özcan, "Moğol Tarihine İlişkin Latince Kaynaklarda Uygurlar", *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S. 34/2013, s. 147-163; P. B. Golden, "I Will Give the People unto Thee", s. 27.

- 98 Julian burada Macar hükümdarı IV. Bela'ya işaret eden bir unvan kullansa da kullanımının bu noktada hatalı olduğu ve bahsettiği kişinin aslında Suzdal Dükü Yuri Vsevolodoviç olduğu anlaşılmaktadır.
- 99 Julian, Ögedey'in ultimatom metnini okuyan kişinin kimliği hususunda bilgi vermiyor. Onun Kuman asıllı olabileceği en güçlü ihtimal olarak karşımızda dursa da onun Merkit asıllı olabileceğinden Kanglı boyuna mensup olabileceği veya hatta Nayman olabileceği bile düşünülebilir. R. Hautala bu kişinin Kuman olabileceği üzerinde durmuştur. Bk. R. Hautala'nın değerlendirmesi için bk. "Svedeniya o Zapadnom Pohode Mongolov, No. 79", s. 396/41. dn.
- 100 Pek çok bilim insanı bu mektubun Batu tarafından Macaristan Kralı'na gönderildiğini düşünse de (Bk. T. Sălăgean, *Transylvania in the Second Half of the Thirteenth Century*, s. 14) ultimatomun Ögedey tarafından gönderildiği konusunda bence bir şüphe bulunmamaktadır. Nitekim burada mektubu gönderen olarak gösterilen Chayn yani Han unvanı hemen yukarıda yine Julian tarafından Cengiz'in oğlu ve halefi olara gösterilmiştir. Dolayısıyla Julian'ın aktardığı mektubu yazan kişi, Batu değil, Ögedey'dir. Biz de, daha başkaları gibi, mektup sahibini Batu olarak düşünmüştük. Ancak şimdi bu görüşümü bu vesile ile tashih ediyorum. Daha önceki değerlendirmem için bk. A. T. Özcan, "Macar Papaz Julian'ın 1237 Tarihli Moğol Raporu", s. 93.
- 101 Kumanların köle olarak vasıflandırılmaları egemenliklerini kabul etmeyip önlerinden kaçmaları ile ilgiliydi. Bu anlayış ile ilgili olarak bk. P. B. Golden, "I Will Give

ruman altına almışsın. Bu nedenle sana emrediyorum, onların hiçbirisini hanende tutma, onlardan ötürü beni düşman edinme. Onlar senden daha kolay kaçarlar. Zira onlar evden yoksun olup yurtları ile dolaştıkları için kaçabilirler. Oysaki sen evde yaşayarak, kalelere ve kentlere sahip olarak benim elimden nasıl kaçabilirsin?

Fakat bu sözlerle karşı hiçbir cevap verilmedi.

Yeniden, Roma'daki Papalık divanında bulunuyorken, dört biraderimiz benden önce davranıp Sudal topraklarından geçerek Büyük Macaristan'a doğru ilerlemeye başlamışlar¹⁰². Bu Krallığın sınırlarında Tatarların görünüşlerinden kaçan pagan Macarlardan, Katolikliği kendi istekleri ile kabul etmiş ve Hristiyan Macarlara gitmekte olan bazı kimselerle karşılaşmışlar. Bunu duyan Sudal'ın Dükü, bu biraderlere içerleyerek (tutacakları yoldan onları) geri çağırıp engellemiş, Romalıların kurallarını vaaz etmemelerini Macarlara hatırlatarak, bu gerekçe ile bu biraderleri kendi topraklarından kapı dışarı etmiş. Ancak onlar (bu kararı) kibarca geri çevirerek ve (dönüş için) yolculuk yapmayı nazıkçe ellerinin tersi ile iterek güzergâhlarını Risennie kentine¹⁰³

the People unto Thee", s. 24-25. Ancak bu anlayış Moğollardan çok önce şekillenmiş diplomatik geleneklerle ilgiliydi. Nitekim İstemi Han'ın oğlu Türksanthos da kendisini ziyaret eden Bizans elçisi Valentinus'a Avarlardan bahsederken onları da köle olarak anmıştır. Bk. A. T. Özcan, *Hazar Kağanlığı ve Etrafındaki Dünya*, s. 22-23. Bu ideolojik paralellik ile ilgili olarak şu an için yayımlanma aşamasında olan "Türk Devlet Teşkilatının Moğol Hanlığı ve Şube Devletleri Üzerindeki Tesirlerine Dair Bazı Tespitler" başlıklı makaleme bakınız.

- 102 Dominikenlerin Büyük Macaristan'a yaptıkları bu dördüncü seyahat öyle görünüyör ki Julian'ın İtil boylarına yaptığı ikinci seyahatten birkaç ay sonra başlamıştı. Muhtemelen 1237'nin sonları ile 1238'in hemen başlarında bu bölgeye ulaşmış, ancak Vladimir-Suzdal Moğol saldırısına uğramadan Ocak 1238'de dönüşe geçmişlerdi. Bununla birlikte daha önce bu heyetin de Julian ile paralel olarak 1236'da bölgeye gittiklerinin de bazı değerlendirmeler yapılmıştır. Bk. "Svedeniya o Zapadnom Pohode Mongolov, No. 79", s. 396/46. dn. E. Çoban ise 1237 kışında, Julian'ın ikinci defa İtil boylarına gitmesinden birkaç ay önce bu din adamlarının bölgeye gittiklerinden bahseder. Bk. E. Çoban, *Ortaçağda Kumanlar ve Macarlar*, s. 54.

103 Ryazan.

çevirdiler. Büyük Macaristan'a yahut Morducanlara veya Tatarlara geçebilecekleri bir yol olduğunu düşünerek...

Onlardan iki kardeş arkada kaldı. (Diğer ikisi) Tercümanlar tutup Havarî Petrus ve Paulus şöleninde Morducanların ikinci efendisinin yakınlarına ulaşmayı başardılar. Aynı gün kendisine gelenlere doğru ilerlemiş olan bu kişi tüm halkı ve ailesi ile birlikte, yukarıda ifade ettiğimiz gibi Tatarlara biat etmişti. İki kardeş burada öldü mü yoksa bu bahsi geçen Dük tarafından Tatarlara mı götürüldü, tamamen bilgi dışındadır. Arda kalan iki birader, onların Aziz Michael şöleni civarındaki bayram şölenlerine hayran olarak, onların yaşamlarını kayda geçirmek isteyip tercümanlardan birini onlara gönderdiler. Ancak Morducanlar saldırarak onu öldürdüler.

Ben ve bana eşlik edenler Tatarların ele geçirdikleri toprakları görerek ve tahkimatları bizzat müşahede ederek, buna karşın elimize hiçbir şey geçirmeden Macaristan'a geri döndük. Pek çok ordu ve bozguncunun arasından geçmiş olsak da kutsal kiliseye dualarla ve çömezlerin başarıları ile, biraderlerimize ve güvenli, vergiden muaf kiliseye kavuştuk. Diğerleri, Tanrı'nın kırıbağı gelip de kendini İsa'ya adanmış kilisenin evlatlarına yaklaştığında, sizin değerli seziniz telaşa düşmüşlere ne yapmaları gerektiğini gösterecektir.

Bundan başka, hiçbir şeyi atlamamak için siz babamıza belirtmek isterim ki Ruthenlerden bir din adamı bize kanun kitabı tarihinden bir şeyler kopya etti. Yazdığına göre Tatarlar Cethym ile birlikte İsrailoğullarına karşı savaşarak, kanun kitabında muhafaza edildiği kadarıyla Gedeone tarafından yenilen Madyanitlerdi. Bu durum üzerine kaçan Madyanitler Tatar adıyla anılan bir ırmağın kıyısında yaşamaya başlamışlar. Bundan ötürü de Tatar olarak anılmaya başlanmışlar¹⁰⁴.

104 Buradaki bilgileri *Chronica Maiora*'da Rus din adamı Petrus'un Moğollarla ilgili anlatısında da bulabiliyoruz: "Onların Gedeon'un görüntüsünden güney ve kuzeyin çok uzakta kalan taraflarına çekilen ve Erten olarak anılan bu yeri dehlet ve çok büyük bir kayıo içinde bırakan Medyalıların arda kalanları olduğuna inanıyorum". Bk. A. T. Özcan, "Chronica Maiora'da Moğollara Dair Kayıtlar", s. 53. Yine aynı eserde

Tatarlar, savaşçılarının sayısının 40 kısıma ayrılabilir kadar kalabalık olduğunu ve hatta yeryüzünde, bunların tek bir kısmına bile karşı koymayı başarabilecek kimsenin bulunmadığını iddia ederler. Aynı şekilde ordularında kendi yasalarına tâbi olmayan atmış bin kölenin, kendi yasalarına tâbi yüz otuz beş bin kişinin bulunduğu fikrindedirler. Yine onların kadınlarının kendileri gibi savaşçı olduklarını, kendileri gibi ok attıklarını, erkekler gibi at ile katırlara bindiklerini, savaş sırasında da erkekler gibi cesur olduklarını söylerler. Çünkü erkekler bir mücadelede sırtlarını dönmüşler, ancak kadınlardan kimse kaçmaya teşebbüs etmemiş, aksine bir askerî birlik olarak kendilerini göstermişler¹⁰⁵.

Tatarların yaşam tarzları, dinleri ve kökenleri ile ilgili mektup sona ermiştir.

bu kullanım başka bir mektupta daha geçer. Bk. A. T. Özcan, "Chronica Maiora'da Moğollara Dair Kayıtlar", s. 62. Moğollara değinen Ortaçağ yazarlarının Pseudo Methodius'a bağlı kalmalarına ilişkin bk. P. Jackson, "Medieval Christendom's Encounter with the Alien", *Historical Research*, Vol. 74/ 2001, s. 356, 357, 363. Pseudo Mathodius'un eserine dair bk. D. Ostrowski, "The 'Enclosed People' Pseudo Methodios of Patara in the Povest' Vremennyh Let", *Philology Broad and Deep: In Memoriam H. G. Lunt*, ed. M.S. Flier, D. J. Birnbaum, C.M. Vakareliyska, Bloomington 2014, s. 216-218; S. Gero, "The Alexander Legend in Byzantium", *Dumbarton Oaks Papers*, Vol. 46/ 1992, s. 8. Diğer taraftan benzer bilgiler Kumanlarla ilgili olarak da Rus kroniklerinde zikredilmiştir. Dolayısıyla Moğollar için kullanılan ifadeler, dinî literatürde neredeyse standart olarak kimliği belirsiz düşmanları tanımlamak üzere kullanılan ifadelerdi. Rus kaynaklarında Kumanlarla ilgili bilgilerde söz konusu unsura dair bk. M. Uydu-Yücel, *İlk Rus Yıllıklarına Göre Türkler*, s. 305-306.

- 105 Monte Crucisli Ricoldus'un seyahatnamesinde de Moğol kadınlarının kazandıkları bir muharebe ile ilgili bir anlatı vardır. İkisi arasında bir paralellik vardır. Bk. Ricoldus de Monte Crucis, *Doğu Seyahatnamesi*, s. 47-48.

II. METİN

Splitli Toma

Salona ve Split Piskoposlarının Tarihi

–Moğollara Dair Bahisler–

Haşin komutanlar, açlıktan gözü dönmüş de koyunların yaşadığı ağılları yağmalamak üzere çevrede arayışta olan kurtlar gibiydiler. İşte hayvanî gaddarlıkla tüm kentleri aynen bu şekilde acımasız gözlerle süzüyor, zalim duygular içerisinde Macarları nasıl dışarıya çekeceklerini yahut kılıç kullanarak içeri nasıl girip de onlara üstün gelebileceklerini tasarlıyorlardı.

Tatar Musibeti

Macaristan Kralı Andre'nin oğlu Bela'nın Krallığının beşinci, Gargani'nin ikinci yılında¹ yıkıcı Tatar kavmi Macaristan'ın yakınlarına geldi². Bu halkın korku yaratan dedikodusu zaten uzun zamanlardan beri dünyanın tümüne yayılmıştı. Nitekim doğudan ilerleyerek Ruthenlerin³ sınırlarına değin üzerinden geçtikleri bütün bölgeleri ıssızlaştırarak gelmiş, ancak Ruslar güçlü bir şekilde karşı koyarak daha da ileriye geçmelerine izin vermemişlerdi. Pek çok kez Ruthen halkı ile mücadeleye girişmiş, her iki taraftan çok kan dökülmüş, buna mukabil Ruthenler tarafından uzağa püskürtülmüşlerdir⁴. Bu durum üzerine

- 1 Gargan, Splitli Toma'nın aşağıda kendisinden bahsedeceği Split valisidir.
- 2 Gargan Split valiliğine 1238'de getirilmiştir. IV. Bela ise 1235'te tahta çıkmıştır. Dolayısıyla Splitli Toma, tam olarak 1240 yılına tarihleme yapmaktadır.
- 3 Ruthen ifadesi Latince kaynaklarda Rusları ifade etmek üzere kullanılan bir kelimedir.
- 4 Burada yazarın bahsettiği mücadele 31 Mayıs 1223'te vuku bulan Kalka baskınıdır. Splitli Toma'nın Rusların Moğolları yenmesinden bahsetmesine karşın gerçekte Cebe ve Subetay idaresindeki Moğollar bu muharebede Rus ve Kuman ittifak kuvvetlerinden oluşan orduyu yenmeyi başardılar. Zaferde pek çok Rus knezi bir tarafa Rus kroniklerine inanacak olursak her on askerden dokuzu da hayatını yitirmiştir. Muharebe ile ilgili olarak bk. A. T. Özcan, *Moğol-Rus İlişkileri*, s. 41-49. Bu gerçeğe karşın Splitli Toma'nın yenik tarafı Moğollar olarak göstermesi ilgi çekicidir. Oysaki Livonyalı Henry'nin kayıtlarına baktığımızda bile Rusların bu muharebede 100.000 asker kayb ettikleri ifade edilerek yenilginin boyutuna işaret edilir. Bk. "Heinrici Chronicon Lyvoniae", *MGH, Scriptorum*, Tomus XXIII, *Societatis Aperiendis Fontibus Rerum Germanicarum Medii Aevi*, Verlag K. W.

Rutenlerden yüz çevirerek kuzey bölgelerde savaşarak dolaştılar ki buralarda yirmi veya daha fazla sene geçirdiler⁵. Bunu, başta Kumanlar olmakla birlikte yendikleri diğer pek çok halkla ordularının birliklerini artırarak tekrar Ruthenlere dönmeleri takip etti. Önce Susdal⁶ adlı Hristiyanların büyük bir kentini çevreleyerek kuşattılar ve orayı güç kullanarak değil de düzenbazlıkla ele geçirdiler ve yakıp yıktılar⁷. Kentin Georgius adlı Kralını kalabalık halkı ile birlikte kesip biçtiler⁸. Ardından da

Hiersemann, Leipzig 1925, s. 316. Yine daha başka kroniklerde de Moğolların Rusları yendikleri ifade edilir. Bk. "Sifridi de Balnhusin Compendium Historiarum", s. 702. Ayrıca bk. R. Hautala, *Ot "Davida, Tsarya Indiy" do "Nenavistnogo Plebsa Satani" Antologiya Rannih Latinskih Svedeniy o Tataro-Mongolakh*, İnstitut İstorii im. Ş. Mardjanii AN RT, Kazan 2015, s. 131-140; G. A. Bezzola, *Die Mongolen in abendländischer Sicht*, s. 36-37.

- 5 Buradaki bilgiler Moğolların Yayık ve ötesine doğru düzenledikleri 1229 ve 1232 seferlerini akla getirmektedir. Bu seferler neticesinde Moğollar Bulgar Hanlığı'nın merkezine dayanmış vaziyete gelmişlerdir. Söz konusu seferler ile ilgili olarak bk. A. T. Özcan, *Moğol-Rus İlişkileri*, s. 52-57. Bu konuda ayrıca bk. T. T. Allsen, "Prelude to the Western Campaigns", s. 14-18; I. Zimonyi, "The Volga Bulgars Between Wind and Water (1220-1236)", *AOASH*, Vol. 46/ 2-3, 1992-1993, s. 347-355; I. Zimonyi, "The Mongol Campaigns Against Eastern Europe", *Medieval Nomads in Eastern Europe*, ed. V. Spinei, Bucureşti, 2014, s. 328-329.
- 6 Suzdal.
- 7 Splitli Toma burada Moğolların Suzdal'daki Büyük Knezlik merkezi Vladimirin ele geçirilmesinden bahsetmektedir. Hemen yanı başındaki Suzdal kenti de Vladimir ile neredeyse eş zamanlı olarak 1238'in Şubat ayında Moğollar tarafından zaptedilmiştir. Hadiselerin gelişimi ile ilgili olarak bk. A. T. Özcan, *Moğol-Rus İlişkileri*, s. 83-89.
- 8 Moğollar Vladimir ve Suzdal kentlerini ele geçirdikten sonra Kuzey Rusya'ya birkaç kol hâlinde yayılmışlardı. Bu kollardan birisi Moğolların Vladimir önlerine yürümesi üzerine Yaroslavl' taraflarına çekilmiş Büyük Knez Yuri Vsevolodoviç üzerine gönderilmişti. Başında meşhur Moğol komutanlarından Burulday'ın bulunduğu anlaşılan bu ordu Büyük Knezin idaresindeki orduyu kendisi de dâhil olmak üzere 4 Mart 1238'de Sit' muharebesinde imha etmişti. Mücadele ile ilgili olarak bk. *Lavrent'evskaya Letopis'*, PSRL, Tom Perviy, İzdannoe Arheografičeskoyu Komissieyu Akademii Nauk SSSR, Leningrad 1927, s.465; *Novgorodskaya Pervaya Letopis'*, *Starşego i Mladşego İzvodov*, pod. Redaktsiey i s predisloviem A.N. Nasonova, İzdatel'stvo Akademii Nauk SSSR, Moskva-Leningrad 1950, s.76, 288; *Letopisnyy Sbornik, İmenuemy Patriarşey ili Nikonovskoy Letopis'yu*, PSRL, Tom X, İzdannoe Po Visočayşemu Poveneniyu Arheografičskoyu Komissieyu, Sanktpeterburg 1885, s.110-111. Ayrıca bk. A.T. Özcan, *Moğol-Rus İlişkileri*, s 90-92.

Macaristan'a doğru ilerleyerek karşılarına çıkan hiçbir yerde taş üzerinde taş bırakmadılar⁹.

Bu sırada tarih 6 Ekim 1241 pazardı¹⁰. İkinci kez güneş ortadan kaybolmuş ve hava tamamıyla zifiri karanlık olmuştu. Herkeste, yukarıda değindiğimiz üç sene evvelki güneş tutulmasında olduğu gibi büyük bir korku hali ortaya çıkmıştı¹¹.

Tatar kavminin işte bu surette ölümcül bir şekilde ilerleyişe geçtiği şaiyası Macarların kulaklarına ulaştığında bunları sanki bir oyun veya boş bir rüya gibi gördüler. Çünkü böylesi sahte dedikoduları sık sık işitmekle kalmıyor aynı zamanda krallıklarının askerlerinin çokluğuna da güveniyorlardı¹². Ancak uzun süreli barış dönemi bitmiş, silahların keskinliği unutulmuş, bedensel zevkler hariç her şeyde tembelce zayıflık gösterilmeye başlanmıştı. Çünkü Macar ülkesinin tamamı güzelliklerle doluydu ve evlatlarını sınırsız bolluklarla memnun ediyordu. Genç yaştaki erkekleri saçlarını parlatmak, bedenlerini temiz tutmak, erkeksi davranışları kadınsı

9 Moğollar Sit' muharebesinde Yuri Vsevodoviç'i ve ordusunu yok ettikten sonra 1238'in geri kalanını Novgorod hariç Kuzey Rusya'nın yerleşim birimlerinin önemli bir kısmını yakıp yıkmakla geçirmiş ve yaz boyunca süren istirahatın ardından 1239 ve 1240'da Güney Rus Knezlikleri ve Deşt-i Kıpçak'daki Kuman boy-ları ile mücadele etmişlerdir. Bu mücadeleleler neticesinde Moğollar Kumanları tabiyet altına aldıkları gibi Çernigov ve Kiev başta olmak üzere bölgedeki önemli yerleşim birimlerini de ele geçirdiler. Hadiselerle ilgili olarak bk. A.T. Özcan, *Moğol-Rus İlişkileri*, s 93-121.

10 Bu dönemde ilki 3 Haziran 1239, ikincisi de 6 Kasım 1241 olmak üzere iki kere güneş tutulması gerçekleşmişti. Bk. Toma Splitskiy, *İstoriya Arhiepiskopov Saloni i Splitsa*, s. 207/330. dn.

11 Buna benzer ifadeler diğer kaynaklarda da bulunur. Mesela bk. "Chronicum Pragense", *MGH*, Scriptorum, Tomus IX, Societatis Aperiendis Fontibus Rerum Germanicarum Medii Aevi, Editit G.H. Pertz, Hannoverae 1851, s.171; "Continuatio Lambacensis", *MGH*, Scriptorum, Tomus IX, Societatis Aperiendis Fontibus Rerum Germanicarum Medii Aevi, Editit G.H. Pertz, Hannoverae 1851, s.559; "Continuatio Admuntensis", *MGH*, Scriptorum, Tomus IX, Societatis Aperiendis Fontibus Rerum Germanicarum Medii Aevi, Editit G.H. Pertz, Hannoverae 1851, s.593; "Continuatio Garstensis", s.597; "Continuatio Zwetlensis Tertia", *MGH*, Scriptorum, Tomus IX, Societatis Aperiendis Fontibus Rerum Germanicarum Medii Aevi, Editit G.H. Pertz, Hannoverae 1851, s.655.

12 Halkın Moğollarla ilgili haberleri umursamamasından Roger de yakındır. BK. "Üstat Roger, Macaristan Krallığının Tatarlar Tarafından Yıkımı Üzerine Ağır", s. 156.

hareketlere değişmekten başka ne gayretlendirebilir (öyle değil mi)? Her bir gün türlü kepezeliklerle geçiyor veya kadınsı sululuklarla tükeniyordu. Gece uykularını üç saatle sınırlandırmışlardı, o da güç bela. Ciddi bir iş değil de gündelik bir oyun gibi gördükleri savaşların çığlıklarını hiçbir şekilde düşünmeden günlerini aydınlık ormanlarda ve sulak çayırda kadınlarıyla geçiyorlardı. Diğer taraftan, akli başı yerinde olanlar ise ölümcül haberlerden ötürü bu yıkıcı halkın saldırılarından ödü patlıyordu. Bu yüzden de, Kral ve prensleri bu hususlarla ilgili olarak sürekli olarak gözlerini tehlikeye karşı açık tutmaları yönünde uyarıyorlar, bir anda bu lanetli halkın saldırısına uğramasınlar ve büyük yıkıma hazırlıksız yakalanmasınlar diye dostça ikaz ediyorlardı.

Neticede Kral bu iğneleyici yakarışlardan ötürü kaygılandı, Krallığının sınırlarının ötesine doğru hareket etti ve Ruthenya ile Macaristan arasında olup Polonyalıların sınırlarına kadar uzanan dağlara ulaştı. Burada etrafı dolaştı ve coğrafyanın giriş yollarındaki tüm zaaf noktalarını tetkik etti. Sık ağaçlıklı ormanları biçti ve uzun istihkâmlar yaptırdı. Kolayca geçilebileceği anlaşılan geçiş noktalarının tümünü ise kütüklerle kapattırdı¹³. Ardından da geri döndüğünde (elçilerini) göndererek prensleri, baronları,

- 13 IV. Bela'nın Verecke geçidi civarında yaptırdığı istihkâm ile ilgili tam bir tasvir bulunmaz. Buradaki bilginin yanında *Chronica Albrici Monachi Trium Fontium*'da Kralın "ormanların ötesinde iki kaleyi onlara karşı güçlendirdi" ifadesi önemlidir. Yine aynı kaynakta bir Macar komutanının Maiotis taraflarında, yani Azak civarına giderek Moğollarla çarpıştığı gibi bir haber vardır ki bunu gerçek bir bilgi olmak yerine alınan önlemlerle ilgili olduğunu düşünmek –veya Macarlara bağlı bir Kuman birliğinin Moğollara direnmesi ile ilişkilendirmek– daha doğrudur. Zira aynı yıllarda Kiev'in kuşatılması üzerine Rusların Macarlardan yardım istemesine karşın IV. Bela'nın olumlu bir cevap vermemesi, bir Macar birliğinin bölgeye gitmiş olmasına ilişkin değerlendirmelerin önüne geçer. Bununla birlikte ilerleyen yıllarda kaleme alınmış bir kronikte benzer bilgi bulunur ve hatta İbn Tegriderdi'nin eserinde buradaki bilgilere paralel kayıtlar yer alır. Bk. "Chronica Albrici Monachi Trium Fontium", s. 946. Ayrıca bk. T. Sălăgean, *Transylvania in the Second Half of the Thirteenth Century*, s. 15-16; Ya.V. Pilipçuk, *Zavoevanie Mongolami Vostočno-evropeyskih Stepey*, s. 198. IV. Bela'nın Verecke üzerinde yaptırdığı istihkâmdan Torre Maggioreli Roger de bahseder. Ancak ifadeleri bir tasvir sunmaz. Bk. "Üstat Roger, Macaristan Krallığının Tatarlar Tarafından Yıkımı Üzerine Ağıt", s. 159.

krallığındaki asillerin hepsini bir araya getirdi ve hepsini Macarların ordusunu güçlendirmek için tek bir vücut hâline getirdi¹⁴. Kardeşi Kral Coloman¹⁵ da tüm gücü ile birlikte geldi. Macaristan'ın yüksek rütbeli din adamları da geldiler. Onlar, kilisenin sahibi olduğu mülklerin ölçülü oluşundan memnun olmasalar da askeri ilerleyiş için büyük bir zenginlik sağlamışlardı¹⁶. Strigoniumlu Matthias¹⁷ beraberinde Collocensisli Hugrinus¹⁸.ve yandaşlarında çömezleri ile birlikte hazır bulunuyorlardı. Onlara çok sayıda yüksek rütbeli rahip ve din adamı da eşlik etmişti. Hepsi Kraliyet karargâhı yakınlarında¹⁹ kurbanlık koyun gibi toplandılar. Bunu, yakınlara gelen Tatarlara karşı nasıl bir karşı duruş sergilenmesi gerektiği hususunda günlerce ara vermeden devam eden büyük bir müzakereye girişmeleri takip etti. Farklı kimseler ayrı şeyler düşünüyorlardı ve hiç kimse ortak bir düşüncede karar kılmak istemiyordu. Bazıları korkudan çok geçirmiş vaziyette mademki onlar barbar ve idare sürmek arzusu taşımadan sadece yağmaya susayarak dünyayı savaşla çiğneyen uslu olmayan insanlardı, bir süreliğine geri çekilmeyi öneriyor ve onlarla savaşa girişilmemesi gerektiğini söylüyorlardı. Daha başkaları ise aptalca

-
- 14 Bu çağrı Roger'in eserinde de ifade edilir. "Üstat Roger, Macaristan Krallığının Tatarlar Tarafından Yıkımı Üzerine Ağıt", s. 160.
 - 15 IV. Bela'nın kardeşi Coloman bu yıllarda *Küçük Kral* unvanı ile anılmasından ötürü o dönemin yazarları Coloman'ı Kral olarak anmışlardır. Bk. Toma Splitkiy, *İstoriya Arhiepiskopov Salom i Splita*, s. 208/334. dn.
 - 16 Splitli Toma burada IV. Bela'nın tahta oturmasından sonra Kilise mülklerine yönelik takındığı tutuma üstü kapalı bir eleştiride bulunuyor. Gelişmelerle ilgili olarak bk. E. Çoban, *Ortaçağda Kumanlar ve Macarlar*, s. 62; P. Sennyey, *King Bela before the Mongol Invasion*, s. 47-48.
 - 17 Saray şansölyesi (1235–1237), Vac piskoposu (1238–1240) ve ardından da Esterigon arhiepiskoposu olan (1240–1241) bu kişi, Splitli Toma'nın aşağıda aktaracağı üzere Mohi muharebesinde hayatını kaybedecektir.
 - 18 İlki 1217–1219, ikinci kez ise 1230-1235'te olmak üzere iki kez Saray şansölyesi olan bu kişi 1219'da Kolocza ve Bacz arhiepiskoposluk makamına getirilmiş ve Mohi muharebesindeki ölümüne kadar bu makamı elinde tutmuştur.
 - 19 Bu toplantı Óbuda'da yapılmıştı. Bk. J. B. Szabó, "The Mongol Invasion of 1241", *On Common Path, Budapest and Krakow in the Middle Ages*, ed. J. Benda, V. Kiss, G. Lichonczak–Nurek and K. Magyar, Budapesti Történeti Múzeum, Budapest 2016, s. 81.

bir umursamazlık içerisinde “*kalabalıklığımızı ilk gördükleri anda geriye doğru kaçacaklar*” diyorlardı. İşte böylece, beklenmedik bir yıkıma hazırlanan kimseler bir mutabakata varamıyorlardı²⁰.

Toplantıya iştirak edenler görüş alışverişinde bulunmada çeşitli engeller çıkarılırken ve boş patırtılar koparmalara devam ederlerken, gel de gör ki beklenmedik bir haber Krala dörtnele çıkageldi ve Tatar halkının ucu bucağı olmayan kalabalıklığının Kraliyet hudutlarından içeriye girdiğini ve daha şimdiden yakın-lara geldiği bildirildi²¹. Bunu, müzakerelere son verilerek Kralın ve Kraliyet prenslerinin silaha sarılmaları, birliklerin başlarına düklerin görevlendirilmeleri ve herkesin büyük mücadeleye çağırılması takip etti.

(Bunlar olup biterken) Tatarlar Strigonium²² üzerinden Tuna boylarına ilerleyerek büyük bir yerleşim birimi olan Pest’e yönelmişlerdi. Böylelikle paskalyadan önceki büyük perhize yakın bir zamanda, hatta neredeyse Paskalya yortusunda²³ Tatar ordusu olanca kalabalığı ile Macar Krallığı topraklarını istila etti. Ormanı geçerek ilerleyen, yolları düzelten ve yoldaki engelleri kaldıran 40.000 baltalı askerleri vardı²⁴. Bunların sayesinde Kral tarafından inşa ettirilen tuzakları öyle kolayca aşılar ki sanki bunlar kütük

20 Macarlar arasındaki bu tartışmalar, Moğollarla karşılaşma tehlikesiyle yüzyüze gelen pek çok devletin savaş meclisinde yapılmıştı. Mesela Harezmsah Sultani Muhammed, Moğol seferinin arifesinde savaş meclisini topladığında etrafındakilerden aldığı cevaplar yine buradakine benzer şeylerdi. Bk. İ. Kafesoğlu, *Harezmsahlr Devleti Tarihi*, s. 248-252. Benzer durum kendisini Ayn Calut öncesinde Memlük komutanları arasındaki tartışmalarda da gösterir. Bu konuda ileride bir inceleme yapmayı düşünüyoruz.

21 Bu haberi getiren kişi Roger’in aktardığına göre bizzat, Palatin unvanına sahip Denis’ti. Moğollara karşı durmakta görevlendirilmiş ordusu ile Verecke geçidinde mücadeleye girişmişse de püskürtülmekle kalmayıp ordusunun önemli bir kısmını da kaybetti. Bk. “Üstat Roger, Macaristan Krallığının Tatarlar Tarafından Yıkımı Üzerine Ağıt”, s. 159.

22 Estergon.

23 Bu sene Paskalya 31 Mart 1241’de kutlanmıştır. Bk. Thomae Archidiaconi Spalatensis, *Historia Salonitanorum atque Spalatinarum Pontificum*, s. 259/3. dn.; Toma Splitskiy, *İstoriya Arhie piskopov Salonı i Splita*, s. 208/336. dn.

24 L. Negyesi, bu baltalı askerlerin Rus esirler olabileceklerini düşünmüştür ki makul görünmektedir. İlgili görüş için bk. L. Negyesi, “Muhi Muharebesi”, s. 251.

ve meşe ağacından değil de çalı çırpıdan yapılmışlardı²⁵. İşte bu şekilde bu istihkâmı geçmelerine hiçbir şey mani olmadı ve bütün bunlar kısa zaman içerisinde ezilip geçildi, yakılıp yıkıldı. İlk köye ulaştıklarında vahşi barbarlıklarının tamamını göstermediler, bunun yerine köylerin arasında dolaşıp buraları yağmalamakla meşgul oldular ve insanları büyük bir katliamdan geçirmediler²⁶.

Bu ordu içinde büyüğü Bath²⁷, küçüğü de Caydan²⁸ olarak anılan iki kardeş vardı²⁹. Kendilerinden önce bir atlı birliğini Macarların karargâhının yakınlarına gönderdiler³⁰ ve sürekli olarak kendilerini gösterip Macarlar gerçekten onlarla savaşacak yüreğe sahipler mi değiller mi onu sınamak için Macarları mücadeleye kışkırttılar³¹. Bunun üzerine Macarların Kralı, seçilmiş askerlere

25 Splitli Toma'nın bahsettiği tahkimat Verecke geçidi civarındaki tahkimattır.

26 Moğolların fetih siyasetinde bu metoda dair bk. Fr. Iohannes de Plano Carpini, "Ystoria Mongalorum", s. 80; Plano Carpini, *Moğolistan Seyahatnamesi*, s. 103.

27 Batu. Cuçi'nin ikinci oğlu olmasına karşın babasının mülkünün başına geçti ve 1243'te batı seferinden sonra İtil boylarına yerleşerek babasının ulusunu yönetti. Batu ile ilgili olarak bk. R. Poçekaev, *Batıy han Kotory ne bıl Hanom*, İzdatel'sto AST, Moskva 2007; Ye.P. Miskov, *Politiçeskaya Istoriı Zolotoy Ordı*, Volgograd 2003, s. 23-47. Batu ile ilgili olarak ayrıca bk. A. T. Özcan, *Moğol-Rus İlişkileri*, s. 52-193; İ. Kamalov, *Altın Orda ve Rusya*, s. 77-79.

28 Kadaan. Büyük Han Ögedey'nin oğlu olan Kadaan, Splitli Toma tarafından Batu'dan sonra ikinci sırada anılmayı kesinlikle hak ediyordu. Batı seferinden önce Çin'de faaliyet göstererek askerî manada yetişen Kadaan Rusya ve Deşt-i Kıpçak'a düzenlenen saldırılarla da adından söz ettirmişti. Söz konusu seferlerde Kadaan'ın faaliyetleri ve rolüne ilişkin bk. A. T. Özcan, *Moğol-Rus İlişkileri*, s. 60, 67-68, 75, 101, 104, 112, 113. Splitli Toma'nın yanında Üstat Roger de Kadaan'ı diğer Moğol komutanları arasında öne çıkarır. Hatta Splitli Toma'nın, Kadaan'ı büyük oranda IV. Bela'yı takip etmesi ile ilgili süreçte zikretmesine karşın Roger Rodana ve çevresindeki faaliyetlerine de değinerek onun Avrupa seferi içerisindeki yerini iyi bir şekilde tayin etmiştir. Kadaan ile ilgili olarak ayrıca bk. T. Sălăgean, *Transylvania in the Second Half of the Thirteenth Century*, s. 9.

29 Batu ile Kadaan kardeş değil, amcaoğullarıydılar.

30 Yeri geldiğinde dipnotta da ifade edileceği üzere Kadaan Verecke geçidinden geçen Moğol ordusunda değil, daha güneyde Borgo geçidinden geçen Moğol ordusunun başında bulunuyordu. Dolayısıyla Splitli Toma'nın onu Macaristan içlerine ilerleyen Moğol ordusu içerisinde göstermesi bu geçitten ilerlediğini bilememesi ile ilgilidir.

31 Alaaddin Ata Melik Cüveyni'nin kayıtları, Splitli Toma'nın bahsettiği Moğol ordusunun başında Batu'nun kardeşlerinden Şiban'ın bulunduğunu göstermektedir: "Batu, yolda düşmanın sayısı ve gücü hakkında bilgi toplaması için on bin kişilik bir

komuta ederek Tatarlara doğru ilerledi. Askeri düzen içerisinde ve iyi bir şekilde tertip edilmiş olarak onlara karşı yürüdüler. Ancak Tatar birlikleri henüz mücadeleye hazır değillerdi ve kendi alışkanlıkları üzerine oklarını düşmanlarının üzerlerine atarak geriye doğru kaçmaya başladılar³². Bunu, Kralın ordusunun yekûn hâlde sanki kaçan bir orduyu takip ediyorlarmışçasına Tysia ırmağına³³ kadar ilerlemesi takip etti. Macarlar, ırmağı, düşman ordusunu kendi sınırlarının ötesine püskürtmüşler gibi neşe içerisinde geçtiler ve ardından da Solo adı ile anılan bir diğer suya³⁴ kadar ilerlediler³⁵. Bu sırada Tatarların karargâhı olanca kalabalıklığı ile suyun diğer tarafında seyrek ağaçlara sahip bir ormanın içerisinde gizlenmiş bir hâlde kurulu vaziyetteydi. Bundan ötürü de Macarlar onların tamamını değil, ancak bir kısmını görebiliyorlardı. Macarlar, düşman ordusunun ırmağın öte yakasında bulunduğunu görmeleri üzerine bu yakaya karargâh kurdular³⁶. Hemen

orduyla kardeşi Sibakan'ı önden gönderdi. Bir hafta sonra geri dönen Sibakan, karşı tarafın kalabalık ve cesur insanlardan meydana gelen bir orduyla üzerlerine geldiğini bildirdi". Bk. Alaaddin Ata Melik Cüveynî, Tarih-i Cihangüşa, s. 241. Ayrıca bk. Magistr Rogeriy, Gorestnaya Pesn' o Razorenii Vengerskogo Korolevstva, s. 249/ j.; J. B. Szabó, "The Mongol Invasion of 1241", s. 81.

- 32 Moğol birliklerinin amacı birkaç dipnot ileride de ifade edileceği üzere Macar ordusunu muharebe yapmak istedikleri bir yere çekmek planından ileri geliyordu ve sadece burada değil, sefere çıktıkları hemen her mücadelede bu şekilde hareket ediyorlardı.
- 33 Tisza Irmağı.
- 34 Sajo suyu.
- 35 Kaynaklarda açıkça ifade edilmemişse de, L. Negyesy'nin vurguladığı üzere, Macar ordusu Peşt'ten Sajo suyu kıyısına kadar süren 160 kilometrelik mesefede geçen yedi günlük sürede epey yorulmuş olsa gerektir. Zira böylesi bir yolculukta ordunun günde 20–25 kilometrelik bir yol alması gerekiyordu ki yakın zamanda muharebeye girişecek bir ordu için bu sürat ölümciül bir hızı. Macar ordusunun süratı ile ilgili olarak bk. L. Negyesi, "Muhi Muharebesi", s. 249-250. Bu şekliyle IV. Bela'nın tutumu ile Niğbolu ve Ankara muharebeleri öncesinde Yıldırım Bayezid'in tutumu arasında benzerlik vardır ve Mohi'yi bu açıdan değerlendirmek Macar ordusunun durumunu tahayyül etmek noktasında yararlıdır.
- 36 Splitli Toma'nın Macarların Moğolları takibi ile ilgili satırları, yeri geldiğinde de işaret edileceği üzere Üstat Roger'in eserinde de bulunur. Burada Splitli Toma'nın aktardıklarından farklı ayrıntılar da varsa da Moğolların Macarları muharebe meydanı olarak belirledikleri Sajo kıyılarına çekmelerine yönelik taktiği daha net çizgilerle kendisini burada gösterir. Ancak bu satırlarda bile yazar, Moğolların

ardından Kral çadırların seyrek değil de sık bir şekilde yerleştirilmesi konusunda emir verdi. Bunun üzerine kalacakları çadırları birbirlerine yakın olacak şekilde kurdular ve bunu da arabalar ve kalkanlarla her taraftan sanki güçlü bir şekilde tahkim edilmiş bir kale gibi çevrelediler³⁷. Böylelikle çadırların hepsi bir arada bulunuyordu ve ipleri öylesine bağlanmış öylesine düğümlenmişti ki birbirlerini gerdireyorlardı. Bundan ötürü tüm yollar karmakarışık, çıtır bir hâle gelmiş ve karargâh içerisinde dolaşmak imkânsız hale gelmişti. Aksine herkesin önü iplerle kesiliyordu. Macarlar bu vaziyeti bir savunma tertibatı olarak düşünmüşlerdi, ancak çok tehlikeli bir neticeye neden oldu.

Bu sırada Tatar ordusunun en büyük komutanı olan Bath³⁸

niyetini tam olarak idrak edememiştir. Oysaki Moğol çekilişi tam olarak düşman kuvvetlerinin muharebe meydanı olarak belirlenen yere çekmekle ilgili taktiksel bir çekilişti. Bk. “Üstat Roger, Macaristan Krallığının Tatarlar Tarafından Yıkımı Üzerine Ağıt”, s. 180/149 dn. Bu niyet kendisini Yuan Shi'deki *Subetay biyografisinde* açık bir şekilde şu sözlerle gösterir: “Herkes diyordu ki ‘Kiralı’nın ordusu güçlüdür. Hiçkimse onlara tedbirsiz bir şekilde saldıramaz’. Subetay görülmedik bir savaş hilesi hazırladı. Düşmanı Huoning ırmağına çekti”. Bk. S. Pow – J. Liao, “Subutai: Sorting Fact from Fiction Surrounding the Mongol Empire’s Greatest General (With Translations of Subutai’s Two Biographies in the Yuan Shi)”, *Journal of Chinese Military History*, Vol. 7/ 2018, s. 65. Diğer taraftan Moğollar bu taktiği yukarıda da ifade edildiği üzere ilk defa da uygulamıyorlardı. Mesela 1223’te Moğollar Kalka baskını öncesinde de Rus-Kuman müttefik kuvvetlerini muharebe alanı olarak belirledikleri muhite âdeta peşlerine takarak çekmişlerdi. Aynı şekilde 1262’deki Terek muharebesinde de Berke, İlhanlı kuvvetlerini daha da kuzeye çekmek üzere bu taktik anlayışı takip etmiştir. Söz konusu Moğol taktiği ile ilgili olarak bk. A. T. Özcan, *Moğol-Rus İlişkileri*, s. 39-41; J. Boyle, “Dynastic and Political History of the Ilkhans”, *The Cambridge History of Iran*, Vol. V, ed. J. A. Boyle, Cambridge University Press, Cambridge 1986, s. 353-354.

37 IV. Bela’nın ordusunu bu şekilde çevreletmesi, bozkır geleneklerindeki savunma anlayışı ile birebir örtüşmektedir. Bu geçmiş ile ilgili olarak bk. S. Poglár, “A Contribution to the History of the Khazar Military Organization: Strengthening of the Camp”, *AOASH*, Vol. 58/ 2, 2005, s. 197-204; A. T. Özcan, *Hazar Kağanlığı ve Etrafındaki Dünya*, s. 142-143.

38 Moğol ordusunun başında Batu’nun bulunduğu hususu bu eserden başka Latince kaynaklardan ayrıca *Annales Frisacenses*’e de yansımıştır. Burada o, “*Bathun seniore rege Tartarorum*” (Tatarların büyük efendisi Batu) şeklinde gösterilir. Bk. “*Annales Frisacenses*”, *MGH*, Scriptorum, Tomus XXIV, Societatis Aperiendis Fontibus Rerum Germanicarum Medii Aevi, Verlag K. W. Hiersemann, Leipzig 1925, s. 65.

bir tepeye tırmanarak³⁹ dikkatli bir şekilde ordunun düzenini izleyip adamlarına dönerek dedi ki: “*Cesur bir yüreğe sahip olmayız yoldaşlar*”⁴⁰, *çünkü her ne kadar bu halk büyük bir kalabalığa sahipse de ihtiyatsız bir komutayla karar aldıklarından elimizden kurtulamayacaklar. Onları ahırlarında sıkışık halde kapalı kalmış çobansız bir sürü gibi görüyorum*”⁴¹. Bunu, aynı gece ordusunun tümüne ırmağı birbirine bağlayan Macar karargâhından pek de uzakta olmayan köprüye doğru kendi düzenlerinde ilerlemelerini emretmesi takip etti. Ruthenler arasından kaçan birisi⁴² aceleyle Kral Bela’ya ulaşip geldi ve şunları bildirdi: “*Tatarlar bu gece size ulaşmak için köprüyü geçecekler. Hızlı ve beklenmedik şekilde size saldırmamaları için hazırlıklı olun*”. Ardından da Kral Coloman kendi kuvvetlerine tabur düzeninde karargâhtan çıkmalarını emretti. Bunu, Başpiskopos Hugrinus’un beraberindekilerle birlikte onu izlemesi takip etti. Bu kişi oldukça savaşçı, savaştan zevk alan ve cesur biriydi.

Gece yarısının bir yarısında Coloman ve Başpiskopos Hugrinus köprüye geldiler. Ancak ne yazık ki daha şimdiden düşmanın bir kısmı köprünün berisine geçmişti. Bunu gören Macarlar hiç

-
- 39 Aynı bilgiyi Alaaddin Ata Melik Cüveynî de vermektedir. Ancak kayıtları, Batu’yu sempatik gösterebilmek adına İslamî öğelerle süslüdür: “*İki ordu birbirine yaklaşıncı Batu tek başına bir tepeye çıkıp bir gün bir gece boyunca yardımcı olması için Tanrı’ya yalvardı. Müslümanlara da toplanıp dua etmelerini emretti*”. Bk. Alaaddin Ata Melik Cüveynî, *Tarih-i Cihangüşa*, s. 241. Ancak askerlere hitap kısmı Splitli Toma’nın etkisinde kaldığı klasik eserlere bir öykünme ile metin içerisine girmiş olsa gerektir. Buna mukabil, öyle görünüyor ki Moğol komutanlarının muharebe öncesinde yüксеğe çıkmaları askerî bir meseleydi. Nitekim Peng Da Ya- Xiu Ting bu hususta bir kayıt da düşmüştür. Bk. Peng Da Ya- Xiu Ting, “Hei Ta Shi Lu”, s. 144.
- 40 Metinde kelime *sotii* olarak gösterilse de doğrusu “yoldaş” manasına gelen *socii* olsa gerektir. Eserin İngilizce ve Rusça tercümelerinde de kelime *yoldaş* manasında *comrades* ve *arkadaş* manasında *druz’ya* olarak çevrilmiştir.
- 41 Plano Carpinili Johannes’in buna son derece benzer kaydına da bk. Fr. Iohannes de Plano Carpini, “Ystoria Mongalorum”, s. 100; Plano Carpini, *Moğolistan Seyahatnamesi*, s. 125.
- 42 Moğol ordusunda bulunan Rus asıllı askerler Kiev’in Moğolların eline düşmesinden sonra düşmanlarına katılarak batı seferine iştirak eden müdafilerdi. Bunların başında da bizzat Dmitri adlı kale komutanı bulunuyordu. Bk. A. T. Özcan, *Moğol-Rus İlişkileri*, s. 121.

zaman kaybetmeden üzerlerine atıldılar ve yiğitçe döğüşerek düşmanın çoğunu öldürdüler, arda kalanları ise köprüden düştü ve suya gömüldü⁴³. Macarlar karargâhlarına büyük mutluluk içerisinde dönerlerken köprünün başına gözcüler yerleştirdiler. Böylelikle Macarlar zaferden ötürü o kadar büyük bir sevinç duydular ki daha şimdiden zaferi tam anlamıyla kazanmışçasına silahlarını bir kenara atarak güven içinde gece uykusuna daldılar. Ancak Tatarlar köprübaşına diktikleri yedi mancınıkla çok büyük taşları atarak ve ok fırlatarak bu Macar gözcülerini uzağa püskürttüler⁴⁴. Köprüyü müdaafa edenlerin kaçmaları üzerine Tatarlardan bazıları köprüden, bazıları da ırmağın sığ bir yerinden diledikleri gibi ve güvenli bir şekilde karşı kıyıya geçmeye başladılar. Ne yazık ki tan atarken Tatarların bütün kalabalığı ovaya yayılmış vaziyettedir⁴⁵. Bu arada karargâha kaçanların feryatlarının yankısı hiçbir kaygı duymadan pinekleyenleri zorlukla ayağa kaldırdı. Ancak bu üzücü haber bile kimseyi tehlikeden kurtulmak için silaha sarılmaya, atlara atlamaya ve düşmana doğru hücumla kalkmaya kıskırtmadı. Aksine yataktan yavaşça doğrulmak, saçlarını taramak, gömleklerine dikiş atmak ve yüzlerini yıkamaktan savaşa girişmek için bir şey düşünmeye pek de fırsatları olmadı.

Bununla birlikte Kral Coloman ve Başpiskopos Hugrinus ile Tapınak şövalyeleri önderlerinden biri⁴⁶ yiğitçe davranmak adına diğerleri gibi kendilerini uykuya vermemiş, bunun yerine çığlıkları duyar duymaz karargâhtan fırlayarak silahları ile birlikte

43 "Hystoria tartarorum Fratris C. de Bridia", *Hristianskiy Mir i Velikaya Mongol'skaya Imperiya, Materialy Frantsiskanskoy Missii 1245 goda*, Kritičeskiy Tekst, Perevod s Latini S. V. Aksenova i A. G. Yurcenko, İzdatel'skaya Gruppa Evraziya, Sanktpe-terburg 2002, s. 88.

44 Moğolların kale kuşatmalarında mancınık kullandıkları biliniyorsa da bu kayıt bu silahtan meydan muharebesinde de yararlandıklarını göstermesi açısından önemlidir.

45 Ana Moğol saldırısının sabahın erken saatlerinde başladığını Üstat Roger'in ifadeleri de doğrular. Bk. "Üstat Roger, Macaristan Krallığının Tatarlar Tarafından Yıkımı Üzerine Ağıt", s. 183.

46 Burada ifade edilen kişi ilgili tarikatın Macaristan ve Slavonia bölgelerindeki efendisi olan Monte Regalili James'dir. Bk. Thomae Archidiaconi Spalatensis, *Historia Salonitanorum atque Spalatinorum Pontificum*, s. 264/1. dn.

köprüyü gözetlemek üzere tüm gece ayık kalmışlardı. Bunu, askerleriyle birlikte silahlı olarak hazır hale gelmeleri, yekpare bir kıtaya dönüşmeleri, düşman birliklerine cesurca hücum etmeleri ve bir süreliğine tüm güçleri ile onlarla mücadeleye tutuşmaları takip etti. Fakat çekirgelerin doğası gereği topraktan azar azar kaynayıp çoğalmaları gibi⁴⁷ Tatarların kalabalıklığının da ucu bucağının olmamasına karşın kendi sayılarının az olmasından ötürü beraberlerindeki yoldaşlarının çoğunu kaybederek karargâha çekildiler. Bu durum üzerine korkusuzca konuşan bir adam olduğu için Huginus sesini yükselterek ihmallerinden ötürü Kralı yermeye, baronların hepsini de gevşekliklerinden ötürü suçlamaya başladı. Çünkü böylesi bir tehlike ile karşı karşıya bulunuluyor olmalarına karşın ne kendi yaşamlarını kurtarmaya çalışmışlardı ne de Krallığı kurtarmak için çaba göstermişlerdi. Bunun üzerine hazır olanlar onlarla birlikte karargâhtan çıktılar. Diğerleri ise delirmişçesine akılları korkudan tutulmuştu ve hangi tarafta olacaklarını veya kendileri için hangi tarafta yer almanın daha güvenli olacağını bilemez hâle gelmişlerdi. Bundan ötürü daha önce kendilerinden bahsedilen üç önder⁴⁸ vakit kaybetmeden ikinci defa düşmana hücum ettiler.

Huginus düşman ordusunun en kalabalık kısmının üzerine öyle bir cesaretle yürüdü ki Tatarlar sanki şimşek çakmış gibi bir haykırıyla kaçtılar. Aynı şekilde Coloman ve Templar şövalyeleri de silah arkadaşı Latinlerle birlikte düşmana ağır darbe indirdiler. Ancak düşmanlarının kalabalık ordusunun saldırısına dayanacak güçleri yoktu. Bundan ötürü Coloman ve Başpiskopos ağır bir

47 Yazar Moğolların ortaya çıkmalarını çekirgelerin toprağa yumurtlayıp buradan çevreye kaynarak yayılmalarıyla tasvir etmektedir. Çekirgelerin ortaya çıkışları ile ilgili olarak bk. S. Balamir, "Yakın Doğuda Çöl Çekirgesi", *Bitki Koruma Bülteni Dergisi*, S. 3/1952, s. 16. Bu bilgiyi ve bu makaleyi benimle paylaşan Özgür Sahan'a teşekkür ederim. Moğolların çekirgelere benzetilmesi diğer kaynaklarda da kendisini gösterir. Örnek olması açısından bk. W. Wattenbach, "Zum Mongelensturm 1241", *Forschungen zur deutschen geschichte*, Band 12/ 1872, s. 644; "Boemiae Regis Epistola", *Codex Diplomaticus et Epitolaris Moraviae*, Tomus Tertius, Studio et Opera Antonii Boczek, Olumucii 1841, s. 5.

48 Coloman ve Başpiskopos Ugrinus'u kast edilmektedir.

şekilde yaralanarak güç bela geri çekildiler. Templarların üstadı, Latin askerlerinin tamamı ile birlikte katledildi ve Macarların pek çoğu da bu can pazarında heba olup gittiler⁴⁹. Aynı gün saat beş altı civarında⁵⁰, Tatar ordusunun kalabalıklığı ne yazık ki Macar karargâhını sanki bir küre gibi kuşatmıştı. Bazıları oklarını çekerek her yandan burayı okluyor, daha başkaları ise karargâhın yakınlarına gelip burayı bir an evvel ateşe vermeye çalışıyordu.

Her taraftan düşmanla çevrelendiklerini gören Macarlar artık cesaretlerini ve idraklerini kaybetmişlerdi. Kendi askerlerini savaş meydanına süremediler veya çıkarabildikleri tüm güçleri ile mücadeleye dalmayı akıllarından bile geçiremediler. Aksine öyle kötü bir sarsıntı içerisine girmişlerdi ki her tarafa kaçıyorlardı, kurdun ağzından kaçmak isteyen koyunların sığınacak bir delik aramaları gibi... Düşman ise her yerden onları çevrelemiş hâlde mızrak ve oklarını fırlatarak hiçbir gevşeklik göstermiyor, işi sıkı tutuyordu. Buna mukabil acınacak durumdaki Macar kalabalığı kurtuluş düşüncesinden ve birbirleri ile iletişimden yoksundu ve diğerlerinin güvenliğini hesaba katmadan herkes kendi başının çaresine bakıyordu. Mızrak ve ok yağmurunu hiçbir zırh engelleyemiyor, arkasını dönenler vurulup dökülüyordu. Böyle bir

49 Coloman'ın etrafında şekillenen bu yiğitçe mücadele Roger'in eserine de yansımış ve o da Prensi yiğit bir komutan olarak öne çıkarmıştır. Bununla birlikte, Coloman'ın yaralandığına ilişkin bir bilgi paylaşmamıştır. Bk. "Üstat Roger, Macaristan Krallığının Tatarlar Tarafından Yıkımı Üzerine Ağıt", s. 186. Ancak, Coloman'ın mücadelelerde yaralandığı daha başka kaynaklara yansımıştır. Bk. "Chronicum Pragensium", s. 171. Ölümü de bu aldığı yaraların bir neticesi olmuştur. Ancak herhalde onun muharebeden çekilmeyi başarabildiğini bilemeyen *Annales Melliciensis*'in yazarının Coloman'ın muharebede hayatını kaybettiğini ifade etmesi de ölümünün Moğollardan aldığı yara ile gerçekleşmesinin bir yansımasıdır. Söz konusu kayıt için bk. "Annales Mellicenses", *MGH*, Scriptorum, Tomus IX, Societatis Aperiendis Fontibus Rerum Germanicarum Medii Aevi, Editio G. H. Pertz, Hannoverae 1851, s. 508. Coloman'ın muharebede öldüğüne ilişkin haberler daha başka kaynaklara da yansımıştır. Mesela bk. "Martini Oppaviensis Chronicon Pontificum et Imperatorum", *MGH*, Scriptorum, Tomus XXII, Editio G. H. Pertz, Verlag Carl W. Hiersemann, Hannoverae 1872, s. 472.

50 Metinde saat ikide olarak ifade edilmişse de İngilizceye tercüme edenler bunun 17-18 civarında bir saat dilimini işaret ettiğini belirtmişlerdir. Thomae Archidiaconi Spalatensis, *Historia Salonitanorum atque Spalatinorum Pontificum*, s. 266/2. dn.

akibete uğrayanlar sanki meşe palamudu sallandırıldığında palamutlarının etrafa dağıldığında olduğu gibi öylesine çoktu.

Yaşam ümidi tamamen söndüğünde ve ölüm, karargâhı boyu boyunca dolaşıp herkesin gözüne şöyle bir görüldüğünde Kral ve prensler bayraklarını terk edip hayatlarını kurtarmak için kaçmaya niyetlendiler. Artık kalabalığın arda kalanı ölenlerin sayısından korkarak, çemberin içini yiyip bitiren alevden dehşete kapılarak yürekleri sıvışıp gitmekten başka hiçbir şeye atmaz hâle geldi. Ancak kaçarken öyle bir kötülüğe yakalandılar ki ne yazık ki tanıdık ve bilindik bir başka kötülüğe tutuldular. Çünkü yola düştüklerinde iplerin birbirlerine düğümlenmiş olmasından ve çadırların sıklığından ötürü elleri kolları çok tehlikeli bir şekilde bağlandı. Karargâhtan dışarı çıkmak üzere telaşla hareket ettiklerinde ise biri diğerinin ayağının altına düşüyordu. Birliklerin ezmeleriyle hayatlarını kaybedenlerin sayısının düşmanın attığı oklarla ölenlerden hiç de az değildi.

Tatarlar, Macar ordusunun kurbanlık hayvan sürüsü gibi kaçmaya başladığını görünce onlara bir kapı araladılar ve buradan geçmelerine izin verdiler⁵¹. Hiçbir şekilde onlara saldırmadan, ancak ne oraya ne buraya gitmelerine de izin vermeden Macarları adım adım, yer iki yönden takip ettiler. Hiçbir işe yaramayan zenginlikler, altın ve gümüş eşyalar ile mor kıyafetler ve sayısız silah yollara saçılmıştı. Ancak Tatarlar duyulmadık gaddarlıklarından ötürü yağmadan ele geçen zenginliklere değer vermiyor, ganimete pek az kıymet veriyor, sadece ve sadece insan öldürmeye odaklanıyorlardı. İlerleyişin zorluğundan ötürü Macarların nefeslerinin kesilip de ne ellerine silah alabilecek ne de daha uzağa kaçabilmek için bir adım bile atacak takâtlerinin kalmadığını gördüklerinde her yönden mızrakla onları mıhlamaya,

51 Bu taktik ile ilgili olarak Johannes'in bilgilerine de bk. Fr. Iohannes de Plano Carpini, "Ystoria Mongalorum", s. 82; Plano Carpini, *Moğolistan Seyahatnamesi*, s. 106. Benzer bir taktik 1303'te Şakhab muhrebesinde Memlük Sultanlığı tarafından İlhanlılara karşı uygulanmış ve Moğol komutanı Kutluğşah Noyan bu taktiğe aldanarak ağır bir yenilgi almaktan kurtulamamıştır. Bk. Korykoslu Hayton, *Doğu Ülkeleri Tarihinin Altın Çağı*, s. 174-175/667. dn.

kılıçlarıyla öldürmeye başladılar. Kimseye acımamakla kalmadılar, herkesi gaddarca kesip biçtiler. Macarlar yolun sağına soluna güz yaprakları gibi dökülüyor, tüm yol boyunca yığılıp kalmış cesetleri boylu boyunca uzanıyordu. Kan taşkın bir ırmak gibi çağlıyordu. Evlatlarının kanına bulanmış talihsiz vatan bir yandan öbür yana ala boyanmıştı. Henüz Tatar kılıcıyla yok olmamış talihsiz kalabalık ise bir başka yöne sapmalarına da izin verilmeksizin Tatarların istedikleri şekilde ilerleyerek bir bataklığa sürüklendiler. Macarların önemli bir kısmı tam da orada su ve çamur tarafından yutuldu. Meşhur kimselerden Ugrinus da orada öldü, Strigoniumlu Matthias, Ioriensis piskoposu Georgius ile pek çok başrahip ve din adamı ise acılar içerisinde hayatını kaybetti⁵².

Ah ki ne ah! Tanrım, niçin kilisenin size hizmet edenlerini böylesi bir talihsiz son ile mahkûm ediyor, niçin böylesi bir değersiz mezarla lanetliyorsun? Hâlbuki kendilerine ve kendi dindar halkına yardım etmek isteyen ve buna niyetlenen talihsiz ve zavallı kimseler gizli tapınaklarda süklüm püklüm dua ederek, silahlanıp da tüm gece nöbet tutmuş karargâhtaki sıradan adamlardan çok daha fazla yardım edebilirler.

- 52 Mohi muharebesinde Macar ordusunun kaybı *Continuatio Zwetlensis III*'de 300.000, *Continuatio Lambacensis*'de 80.000, *De Invasione Tartarorum Fragmentum*'da –muharebeye açık bir gönderme olmadan– 60.000, *Annales Sancti Pantaleonis Coloniensis*'de 60.000, *Chronica Maiora*'da kayıtlı Aziz Meryem Kilisesi'nden gönderilen bir mektupta 65.000, *Annales Frisacenses*'te 10.000 olarak ifade edilir. Bk. "Continuatio Zwetlensis Tertia", s. 655; "Continuatio Lambacensis", s. 559; "De Invasione Fragmentum", *MGH*, Scriptorum, Tomus XXIX, Societatis Aperiendis Fontibus Rerum Germanicarum Medii Aevi, Verlag K.W. Hiersemann, Leipzig 1925, s. 599; "Annales S. Pantaleonis Coloniensis", *MGH*, Scriptorum, Tomus XXII, Societatis Aperiendis Fontibus Rerum Germanicarum Medii Aevi, Editit G.H. Pertz, Hannoverae 1872, s. 535; A. T. Özcan, "Chronica Maiora'da Moğollara Dair Kayıtlar", s.63; "Annales Frisacenses", s. 65. Diğer taraftan genel bazı tanımlamalar da vardır ki bunlardan birisinde Macar ordusunun önemli bir kısmının Moğollar tarafından yok edildiği ifade edilir. Bk. A. T. Özcan, "Chronica Maiora'da Moğollara Dair Kayıtlar", s. 39-40. Kezalı Simeon ise Macar ordusunun tamamının öldürüldüğünü ifade ile daha karanlık bir manzara sunar. Bk. "Simonis de Keza, Gesta Hunnorum et Hungarorum", *Rerum Hungaricarum Monumenta Arpadiana*, Editit Stephanus Ladislaus Endlicher, Sangalli 1849, s. 119.

Halk da din adamları gibi aynı akıbete uğradı ve savaşa tek bir sürü olarak atılanlar aynı yok oluşa uğradılar, bir ceza olarak. Eğer bu derin girdaptan kurtulmayı başaran varsa da, hiçbirisinin, tepelerinde sallanan kılıçla yüzleşmekten kaçma ümidi yoktu. Toprağın tamamı çekirgeler gibi kalabalık bir şekilde düşman ordusu ile kaplıyken kimsenin hayatını kaybetmişleri, zavallı esirleri, mecali kalmamış kimseleri umursayacak hassasiyeti kalmamıştı. Tatarlar insan kanından başka hiçbir şeyle tatmin olmayacak vahşi hayvanlar gibilerdi. Bu sırada gözünle görebileceğin yolların tamamı ve her yön cesetlerle kaplıydı.

Dünya çapındaki bu yıkımın ilk günü şimdi geçip gitmişti, ancak çok daha acı günler henüz yeni başlamıştı. Akşam olup yorulup kenara çekilseler de Tatarlar sıvışıp gitmek isteyenlere serbestçe kaçabilecekleri bir nokta bırakmadılar. Gecenin karanlığında bu kimseler yüzlerini nereye döndülerse ayakları hâlâ nefes almakta olan yahut yaralarından ötürü inim inim inlemekte olan zavallı vücutlara takılıyordu. Ancak büyük bir kısmı ölüm uykusuna yatmış bir halde şişmiş deriden tulum gibi kabarmış bir vaziyette hareketsiz öylece uzanıyorlardı. İlk gece kütük veya kaya parçası gibi duran çok sayıda ceset büyük bir korku yaratmıştı. Ancak takip eden günlerde bu korkunç talihsizlik bir anda korunağa dönüştü. Zira gün boyu kaçmaya yüreği yetmemiş bazı kimseler kendilerini öldürülmüş kimse-lerin kanlarına buladılar veya cesetlerin arasına sakladılar. Böylece de canlı kalmış olan işte bu kimseler ölülerin korumasıyla hayatta kalmayı başardılar.

Tatarların kent ve kasabalarda tek bir günde becerdikleri büyük acımasızlığı nasıl anlatabilirim? Savaşamayacak kalabalık kadın, yaşlı, çoluk çocuk herkesi tek sıradan oluşan bir halka halinde durdurdular; hem kıyafetlerine kan bulaşmasını hem de kasapları yorulmasını diye önce herkesin üstünü başını çıkarttılar⁵³ ve ardından da cellâtlara gönderdiler. Her birisinin kollarını

53 Moğolların halkı katletmeden önce kıyafetlerini çıkarttıkları el-Cûzcânî'nin eserine de yansımıştır. Bk. Minhâc-i Sirâc el-Cûzcânî, *Tabakât-ı Nâsrî*, s. 103.

kaldırıp mızrağı kalplerine hizaladılar ve (mızrağı kalplerine doğru sokarak) hepsini öldürdüler⁵⁴.

Ayrıca Tatarların kadınları da erkekçesine silah kullanmaya her daim hazırdır ve savaşa yine erkekler gibi cesaretle atılırlar⁵⁵. Ancak kadın esirlere karşı fazlaca gaddarlık gösterirler. Eğer onların yüzlerini çekici bulurlarsa kıskançlıklarından kılıçlarını kınından çekip öldürürler veya kölelikte iş göreceklərini düşündüklerinin burunlarını tamamen kesip, yüzlerini bozup hizmet işleriyle görevlendirirler⁵⁶. Esir edilmiş oğlanlara yanlarına gelmelerini emreder ve onlarla şu şekilde eğlenirler: Önce onlara oturmalarını buyururlar, ardından da kendi çocuklarını çağırıp onların her birisine bir fişkın verirler ve bu zavallı çocukların kafalarına vurmalarını emrederler. Kendileri ise oturdukları yerden

54 Herhalde arkeolojik kazılarda bulunmuş değişik yaş ve cinsten insan kemikleri bu şekilde katledilmiş insanlara aitti. Bk. J. Laszlovszky et al, "Contextualizing the Mongol Invasion of Hungary in 1241-42", s. 425.

55 Moğol kadınlarının seferde yer aldıklarından Shao Hung, Parisli Matthew ile Monte Crucisli Riccardo da bahseder. Bk. Shao Hung, "Meng Ta Pei Lu", s. 85; A. T. Özcan, "Chronica Maiora'da Moğollara Dair Kayıtlar", s. 54, 67; Ricoldus de Monte Crucis, *Doğu Seyahatnamesi*, s. 47. Moğol kadınlarının sefere refakat ettiklerinden Cengiz yasasında da bahsedilir. Bununla birlikte burada savaşçılıklarına değinilmez. Bk. C. Alinge, *Moğol Kanunları*, s. 144. Herhalde Latin kaynaklarında Moğol kadınlarının savaşlarda yer aldıklarına ilişkin bilgiler Moğol kadınlarının refakati ile ilgili haberlerin abartılıp, antik metinlerdeki amazonlara benzetilmeye çalışılmalarıyla ilgilidir. Bununla birlikte Plano Carpinili Johannes Moğol kadınlarının en az erkekler kadar iyi bir şekilde ok atıklarına tanık olmuştu. Ancak o bile bu kadınların savaşta yer aldıklarına değinmez. Bk. Fr. Iohannes de Plano Carpini, "Ystoria Mongalorum", s. 50-51; Plano Carpini, *Moğolistan Seyahatnamesi*, s. 66. Moğol kadınlarının savaşçılıklarından Julian'ın mektubunda da bahsedilir. Bk. "Dominiken Misyoner Julian'ın Seyahati ile İlgili Metinler", s. 85.

56 Diğer kaynakların hiçbirisinde -Moğollara karşı düşmanlık gösterenler de dâhil- sefere katılan Moğol kadınlarının hemcinslerinin yüzlerini yaraladıklarına ilişkin bir kayıt bulunmaz. Dolayısıyla bu bilgi münferit bir hadiseden kaynaklanan bir dedikodu olsa gerektir. Diğer taraftan Splitli Toma bunu, kadınların kocalarını kıskandıklarından ötürü yaptıklarını düşünüyorduydu bu da hatalıdır. Zira Plano Carpinili Johannes'in seyahatnamesinde Moğol kadınlarının kocalarını kıskanmadıkları ve hatta aynı erkeğin eşi olan kadınların arasında bir anlaşmazlığın çıkmadığı ifade edilir. Bk. Fr. Iohannes de Plano Carpini, "Ystoria Mongalorum", s. 50; Plano Carpini, *Moğolistan Seyahatnamesi*, s. 65.

gaddarca bakışlarla bunu izleyerek kakhahalara boğulur, en iyi kim vurmuş ve tek bir darbeye beyni patlatmayı başarmış yahut çocuğun vücudunu parçalamışsa onu överler⁵⁷. Daha ne olsun? Hiçbir kadına acımadılar, çocuklara merhamet göstermediler, yaşlıların gözlerinin yaşına bakmadılar ve hepsini katlettiler. İnsan gibi değil, şeytan gibi görünüyorlardı.

Din adamlarının ikametgâhlarına geldiklerinde, rahipler dini eşya ve kıyafetlerini takınarak, sanki muzafferleri onurlandırmak zorundalmış gibi şarkılar ve ilahiler söyleye söyleye, merhamet göstermelerini sağlar diye yanlarında hazır ettikleri hediye ve armağanlarla onların huzuruna gittiler. Ancak merhamet ve insaniyetten tamamen yoksun olan bu kimseler, din adamlarına saygıyı hiçe sayarak ve onların inançlarının sadeliği ile alay ederek kılıçlarını çektiler ve hiçbir merhamet göstermeksizin kafalarını gövdelerinden ayırdılar⁵⁸. Ardından da manastıra dalıp ulaşabildikleri her bir hücreyi yağmaladılar, kiliselerin kutsallığını kirlettiler, altarları paramparça ettiler, dini kutsalları yerlere saçtılar, kutsal kıyafetlerden kapatmalarına ve kadınlarına kuşak hazırladılar⁵⁹.

-
- 57 Moğol saldırıları sırasında öldürülenlerle ilgili bilgi veren kaynakların hiçbirisinde Moğolların çocuklara yönelik bu şekilde bir tutum takındıklarından bahsedilmez. Aksine belirli bir yaşa kadar olanların hayatlarının bağışlandığına dair kayıtlar da vardır. Moğollara karşı pek çok ürkütücü haberi içeren *Chronica Maiora*'da bile Moğolların çocukları sakındıkları ifade edilir. Bk. A. T. Özcan, "Chronica Maiora'da Moğollara Dair Kayıtlar", s. 61. Yine Tatarları yok etmeleri ile ilgili *Moğolların Gizli Tarihi*'nde yer alan bir kayıta da araba tekerinin üstünde bulunanların katledildiği ifade edilir. Bk. MGT, s. 82; MGTç, s. 107. Benzer bir kayıt için bk. Alaaddin Ata Melik Cüveynî, *Tarih-i Cihangüşa*, s. 493; Aknerli Grigor, *Okçu Milletinin Tarihi*, s. 68. Bununla birlikte Latin kaynaklarında Moğol katliamlarından bahsedilirken yaşı gözötilmediği vurgulanır. Söz konusu kayıtlar için bk. G. A. Bezzola, *Die Mongolen in abendländischer Sicht*, s. 68-69/21. dn.
- 58 Benzer bir hadise Moguntinense adlı bir yerleşim birimindeki din adamlarının da başına geldiği kaydedilmiştir. Bk. "Annales Wormatienses", s. 46. Benzer bir hadise Moğolların Kafkasya seferinde de yaşanmıştır. Bk. Müverrih Kiragos, *Ermeni Müverrihlerine Göre Moğollar*, s. 14.
- 59 Yağma sırasında Moğolların dinî yapıları evlerden ayırt etmelerini beklemek pek zordur. Dahası dinî mekânlara, zapt edilen yerleşim birimlerinin en zengin mekânları olduğu için sadece Moğollar için değil diğer pek çok halk için "kapısı tıklattılacak" ilk yer olarak kendisini gösteriyordu. Mesela farklı bir yerden örnek verecek

Ancak Kral Bela ilahi korunmanın yardımı ile yıkımdan güç bela kurtularak beraberindeki az bir kuvvetle Avusturya'ya ulaşmıştı⁶⁰. Kardeşi Kral Coloman ise Tuna'nın epeyce ötesinde yer alan Pest adlı büyük bir kente varmıştı. Tuna'nın çevresinde yaşayıp da talihsiz savaşı işitip ordunun tamamının yok olduğunu öğrenen Macarlardan büyük bir kalabalık ile diğer milletlerden yine pek çok kimse de buraya doluşmuştu. Pest'e sığınan veya burada yaşayan insanların bir araya gelmesiyle sayılarının çok kalabalık olmasına güveniyorlardı. Ancak Kral Coloman onları ihtiyatsızla iş yapmalarına ve ilahi kılıçla kendilerini güya koruyabileceklerine inanmalarına karşı öğütler verdi. Daha başka yere giderek tahkim edilmiş bir yer aramalarının kendilerinin hayrına olacağını tavsiye etti. Ancak bu iyi öğüde kulak asmamaları üzerine Coloman onlardan ayrıldı, Drava'yı geçti ve buraya yerleşti.

Bahsi geçen karmaşa içerisindeki halk öyle boş bir cesaret içerisindeydi ki tahkimatlı bir yer yapmaya giriştiler. Duvarlar diktiler, rampalar inşa ettiler, çevrelerini kafesle kuşattılar ve tüm bu boş hazırlıklarla meşgul oldular. Ancak henüz işin yarısına bile gelemeden ne yazık ki Tatarlar apansızın yakınla ulaştılar⁶¹. Korku

olursak Vikingler bile İngiltere'deki faaliyetlerine kiliseleri yağmalayarak başlamışlardı. Moğolların Avrupa'daki faaliyetleri sırasında kiliseleri yakıp yıktıkları, bu çalışma kapsamında ele aldığımız Roger'in eserindeki bilgilerin yanında daha pek çok kaynakta kendisine yer bulmuştur. Örnek olması açısından bk. F. Schneider, "Ein Schreiben der ungar an die Kurie aus der Letzten Zeit des Tatareneinfalles (2 Februar 1242)", *Mitteilungen des Instituts für österreichische Geschichtsforschung*, 36/ 1915, s. 669; "Die Grosse Mongolische Fluth", *Die Goldene Chronik Hohenschwangau*, München 1842, s. 66.

60 Roger, Macar Kralı'nın burada başından geçenleri detaylı bir şekilde aktarır. Splitli Toma'nın sessiz kalmasına karşın Kral burada Avusturya Dükü Frederik tarafından soyulmuş ve zenginliklerinin bir kısmına –ki Roger burada biraz abartıya kaçır– el konulmuştur. Bk. "Üstat Roger, "Macaristan Krallığının Tatarlar Tarafından Yıkımı Üzerine Ağıt", s. 193-194.

61 Moğolların Mohi muharebesinin üzerinden sadece birkaç gün geçtikten sonra, muhtemelen 15 Nisan gibi bir tarihe, Pest önlerine geldikleri ve kısa süre içerisinde de burayı ele geçirdikleri anlaşılmaktadır. Tarih ile ilgili olarak bk. Ş. Papacoste, *Between the Crusade and the Mongol Empire*, s. 156. Ne yazık ki bu saldırıyı

ve yanlış akıl Macarların çoğunu ele geçirdi. Haşin komutanlar, açlıktan gözü dönmüş de koyunların yaşadığı ağılları yağmalamak üzere çevrede arayışta olan kurtlar gibiydiler. İşte hayvanî gaddarlıkla tüm kentleri aynen bu şekilde acımasız gözlerle süzüyor, zalim duygular içerisinde Macarları nasıl dışarıya çekeceklerini yahut kılıç kullanarak içeri nasıl girip de onlara üstün gelebileceklerini tasarlıyorlardı. Bunu Tatar birliklerinin kentin çevresine karargâh kurmaları, her taraftan oklarını atarak ve mızraklarını yağmur gibi fırlatarak mücadeleye girmeleri takip etti. Macarlar da talihsiz isyankârlıklarına rağmen balista ve oklarını atarak, mancınıklardan büyük kayaları düşmanlarına fırlatarak kendilerini yiğitçe korumaya çalıştılar. Ancak Tatarların ölümcül ve uzun menzilli okları öyle şaşmazdı ki değdiğine ölüm getiriyordu. Tatarların elinden savrulan atış karşısında ne kas, ne kalkan, ne de zırh delinmeden kalıyordu. Her iki taraf iki veya üç gün savaştıktan sonra zavallı halktan artık pek çok kişi hayatını kaybetmiş durumdaydı. Geriye kalanların da hiçbirinin sağ eli yorgunluktan kımıldamıyordu. Bundan sonra yerlerini daha fazla savunamadılar ve günlerden bir gün Tatarlar tek bir saldırıda burayı ele geçirmeyi başardılar. Müdafiler ne bir başka yerde bir araya gelebildiler, ne de direnebildiler. Bunu, gözü dönmüşlükle zavallı insanlara saldırmaları takip etti. Neticede Pest'in tamamı müsiibete gömüldü⁶². İlahi intikamın kılıcı orada Hristiyanların kanını sular seller gibi dökerek öcünü aldı.

Tatarların Pest'e girişi ile birlikte zavallı halkın kararından geriye bükülmüş koldan, çökmüş dizden, bıçağın altına eğilmiş kafadan başka ne kaldı? Tam tersine, barbarların zalimliği sular seller gibi kanla bile yatışmıyor, heveslerinden yorulmak nedir bilmiyorlardı. Kaderlerine boyun eğenlerin çılgınlıkları büyük bir ormandaki meşe ağaçlarının baltalarla kesilip de yere devrilmesindeki gibi gürültülü bir sesle duyuluyordu. Acı ölümün

düzenleyen komutan kaynaklara geçmemişse de bunun Batu veya ona bağlı komutanlardan birisi tarafından icra edilmiş olduğunu düşünmek daha makuldür.

62 Yazar *Revera in Pestio tota se pestis immersit* diyerek Pest yer adı ile ve *müsibet* kelimesi arasında kelime oyunu yapıyor.

gazabını bizzat gözleri ile ölmeden hemen önce gören feryat figan eden kadınları, haykıran çocukları göğe yükselttiler. Bu sırada ölenleri gömmek için bir tören yapmaya zaman yoktu, öldürülmüş kıymetli insanlara sızlanacak zaman yoktu, gömülecek yer de yoktu⁶³. Herkes tehdit altındaydı ve bir başkasının değil, bizzat kendi ölümleri için ağıt yakmaya sürükleniyorlardı. Erkekler ve kadınlar, yaşlılar ve ufaklar ölümcül kılıçla yok ediliyorlardı. Kim bu en talihsiz günü anlatabilecek kadar dirayetli olabilir? Kim katle uğramış insanların sayısını hesap edebilir, hem de tek bir günde ve küçük bir sahada yüz binden fazla insan katle uğramışken... Ah! Hiçbir merhamete sahip olmayan paganların ne kadar vahşi kalpli oldukları, Tuna'nın suyunun tamamının insan kanıyla kızıla boyanmasından anlaşılır.

Kâfi derecede vahşilik yaptıklarına kanaat getirmelerinin ardından kentten ayrılırken ellerinin eriştiği her yerden burayı ateşe verdiler ve böylelikle Pest düşmanın gözleri önünde alevler tarafından yutulup kül oldu. Halktan birtakım kimseler eşleri ve çocuk çocuklarıyla birlikte kendilerini duvarlarla çevreleyerek bu büyük tehlikeyi atlatmayı düşünerek Dominikenlere ait bir yere kaçmışlardı. Ancak ilahi korunmaya mazhar olamamış bu güçlü yer hiçbir işe yaramadı. Zira Tatarların buraya gelip de tüm güçleri ile saldırıya geçmeleri üzerine herkes yok oluşa boyun eğdi. Burada ve çevresinde bulunan 10.000'e yakın insan acınacak şekilde ateşle kül olup gittiler⁶⁴. Bu, öyle büyük ve korkunç bir

63 Arkeolojik kazılarda bu türden hendeklere gelişigüzel atılmış farklı yaş ve cinsiyetten insanların kemiklerine ulaşılmıştır. Bk. J. Laszlovsky et al, "Contextualizing the Mongol Invasion of Hungary in 1241–42", s. 425; A. Gyuncha, W. E. Lee, Z. Rózsa, "The Mongol Campaign in Hungary, 1241–1242: The Archaeology and History of Nomadic Conquest and Massacre", *The Journal of Military History*, Vol. 83/ 2019, s. 1051-1053; M. Vargha, "Swords Drunk With the Blood of the Slain", s. 254.

64 Doğrudan buradaki mücadelelerle ilgili olmasa da Moğolların Macar egemenliğindeki topraklardaki pek çok Dominiken kilisesini yağmaladıkları kaynaklara geçmiştir. Bk. "Chronica S. Petri Erfodensis Moderna", *MGH*, Scriptorum, Tomus XXX, Pars I, Societatis Aperiendis Fontibus Rerum Germanicarum Medii Aevi, Verlag K. W. Hiersemann, Leipzig 1925, s. 395; "Annales Erphordenses", *MGH*, Scriptorum, Tomus XVI, Societatis Aperiendis Fontibus Rerum Germanicarum Medii Aevi,

hadisedir ki tanıkları, gömülmemiş halde büyük bir yığın oluşturan ve hâlihazırda varolan pek çok kemiktir⁶⁵.

Bu sırada Tatarların ordusu Transilvanya'nın tamamını insansızlaştırdıktan ve Macarları kesip biçip Tuna'nın ötesinden kaçırdıktan sonra yaz ve kışı burada, tüm bu bölgeye yayılarak geçirmek üzere bir araya toplandılar⁶⁶. Tatarlara karşı duyulan

Edidit G.H. Pertz, *Hannoverae* 1859, s. 34; "Continuatio Lambacensis", s. 559. Ayrıca bk. A. Györkös, "The Saint and his Finger: Dominican Legends and Exempla from Thirteenth Century Hungary", *The Hungarian Historical Review*, Vol. 5/ 3, 2016, s. 539-540. Yine benzer haberler daha başkaları için de vardır. Bunlardan bazılarında doğrudan isim vermeyip genele işaret ediliyorsa da 2 Şubat 1242'ye tarihli bir mektupta Moğol saldırılarından Dominiken manastırlarının yanında Fransiskan, Hospitaller, Templar manastırlarının da zarar gördüğü ifade edilir. Bk. F. Schneider, "Ein Schreiben der ungarer an die Kurie aus der Letzten Zeit des Tatareneinfalles (2 Februar 1242)", s. 669. Ayrıca bk. "Annales Scheftlarienses Maiores", *MGH, Scriptorum*, Tomus XXVII, Societatis Aperiendis Fontibus Rerum Germanicarum Medii Aevi, Verlag K. W. Hiersemann, Leipzig 1925, s. 341-342. Ayrıca bk. S. Ota, *The Mortuary Archaeology of the Medieval Banat*, s. 38.

- 65 Arkeolojik incelemeler Moğolların saldırısı sırasında ateşe verilmiş evlerde hayatını kaybeden çeşitli insanların iskelet kalıntılarını ortaya çıkarmakla bu ve buna benzer kayıtları doğrulamıştır. Bunlardan birisinde bir evin içerisinde yer alan fırının içine saklanmış muhtemelen bir anne ve biri 10-11 yaşında erkek ve diğeri de 8-10 yaşları arasındaki bir kız evladının iskeletlerine ulaşılmıştır. Herhalde bu üç birey evlerinin yanması ile hayatlarını kaybetmişlerdi. Bir diğer kazıda da 34 kişinin birden bir eve sığındığı ancak binanın alevden çökmesi ile bu kişilerin tamamının hayatını kaybettiği tespit edilmiştir. Bk. J. Laszlovszky et al, "Contextualizing the Mongol Invasion of Hungary in 1241-42", s. 425; J. Laszlovszky, "Material Remains of the Mongolian Invasion in Hungary and Development-led Archaeology", *Hungarian Archaeology*, Spring 2012, s. 1-2; M. Vargha, "Swords Drunk With the Blood of the Slain", s.244-246. Daha başka benzer buluntular için bk. A. Gyuncha, W. E. Lee, Z. Rózsa, "The Mongol Campaign in Hungary", s. 1053-1058.

Macaristan'da gerçekleştirilen arkeolojik kazılarda Roger'in bu kaydını doğrulayan çeşitli gömüler bulunmuştur. Bk. J. Laszlovszky et al, "Contextualizing the Mongol Invasion of Hungary in 1241-42", s. 425-426; J. Laszlovszky, "Material Remains of the Mongolian Invasion", s. 1-2; M. Vargha, "Swords Drunk With the Blood of the Slain", s. 241, 246-250. Bu konuda şu kitap da ilgi çekici durmaktadır. Ancak bu çalışma kapsamında inceleyebilme imkânım olmadı. Bk. M. Vargha, *Hoards, Grave Goods, Jewellery Objects in Hoards and in Burial Contexts During the Mongol Invasion of Central-Eastern Europe*, Archaeopress Publishing, Oxford 2015.

- 66 Moğolların 1241-1242 yazını Tuna ve Tisza'da geçirdiklerinden Reşidüddin de bahseder. Bk. Rashiduddin Fazlullah II, s. 332; Rashid al-din, s. 70; Raşid-ad-din II, s. 45.

korku hâlâ taze olduğu için Tuna'nın diğer tarafında olanlar katledilmiş kimselerin çoğunu çok sayıda kümeler hâlinde bir araya getirerek Tuna'nın yukarı kesimlerindeki bir yere yığdılar. Diğerleri ise bu sırada küçücük oğlanları şişe takılmış balıklar misali mızraklara geçirmiş vaziyette ırmağın yatağı boyunca taşıdılar. Daha şimdiden bile silah zoruyla ellerine geçirdikleri ganimetin ucu bucağı yoktu. Sayısız atı ve diğer hayvanları kim teker teker sayabilir? Zenginliği ve hazineleri kim sayabilir? Düşmanı zevk içerisinde zengin kılan ucu bucağı olmayacak kadar çok yağmayı kim hesap edebilir? Fatihlere hizmet etmek için ayrılıp sıkı bir gözetim altına alınarak esir edilmiş insanlar, erkekler ve kadınlar, oğlan ve kız çocuk ne kadar da çoktular!

Hristiyan halkın bu şekilde bir hüznün içerisinde girmesinden ötürü derin bir kedere gark olan ve her şeye kadir Tanrı'nın Katoliklik inancının Macaristan'da güçlü ve saygın bir konumda bulunuyor olmasına karşın paganların kılıcı altında yakılıp yıkılmasına niçin izin verdiğini, bu cezanın nedenini yana yakıla merak eden bir din adamı bir gece bir görüntüden ses işitti: *"Asla şaşma kardeş, ilahi adalet sana adaletsiz görünmesin. Çünkü bu halkın işlediği pek çok suça yüce Tanrı'nın merhameti ile katlanmak mümkünse de Tanrı üç piskoposun lanetli şehvetinin günahını asla gözden kaçıramazdı"*⁶⁷. Bunun kime söylendiği hususunu doğrulayamadım.

Bu sırada Kral Bela ailesinin tamamı ile birlikte Avusturya'ya geri dönmüş ve Zagreb'te bekleyişe geçmişti⁶⁸. Etrafında bir araya gelenlerin hepsi Tatarların kılıcından kurtulmayı başaranlardı ve yaz boyunca hadiselerin bir son bulmasını burada beklediler.

67 Splitli Toma burada kilise teşkilatına yüklenerek Moğol saldırısını iyi işler yapmadıklarını düşündüğü kimselerle ilişkilendiriyor. Bahse konu olan meselenin detaylarını bilememekle birlikte burada yazarın bir iç hesaplaşma ile bu şekilde bir tutum takındığını düşünüyoruz.

68 IV. Bela'nın Zagreb'e geldiği tarih tam olarak belli değilse de Mayıs 1241'in hemen başı olsa gerektir. Aşağıda da ifade edileceği üzere 18 Mayıs'ta buradan Papalığa bir mektup yazacaktır.

Tatarların Doğası

Şimdi onlarla ilgili dikkatli bir şekilde araştırma yapan kimselerden⁶⁹ duyabildiğim kadarıyla bu halkın karakteri ve alışkanlıklarını kısaca nakledeceğim.

Onların vatanı kuzeyle doğunun birbiriyle birleştiği yerdedir ve kendi dillerinde kendilerini *Mangoli* olarak anarlar⁷⁰. Derler ki onların ülkelerinin sınırları Hindistan'ın ötesindedir⁷¹ ve krallarının adı *Cecarcanus*⁷² olarak anılır. Bu kimse kız kardeşine

69 Splitli Toma'nın bilgilerine başvurduğu kimselerden ikisi Plano Carpinili Johannes ve Julian yahut onların bilgilerine sahip kimseler oldukları anlaşılmaktadır. Burada bu meselenin detaylarına girmeye gerek yoktur. Ancak Toma'nın kimi bilgileri sadece bu kimselerin eserlerinde bulunur. İlerleyen yıllarda bu konuyu daha detaylı bir şekilde ele alabileceğimi düşünüyorum.

70 Tatar adının Moğol saldırısına uğrayan ülkelerde, bu adı taşıyan boyun öncü kıtalar olmasından ötürü yaygınlaştığı, yukarıdaki bir notta da izah edildiği üzere, bir gerçekse de aralarında Splitli Toma'nın da bulunduğu çeşitli insanlar bu kullanımın hatalı olduğunu, doğrusunun Moğol olduğunu iyi biliyorlardı. Bunu gören ilk kişi Plano Carpinili Johannes'tir ki eserinin başlığında hemen bunu ifade eder: *Historia Mongalorum quos nos Tartaros appellamus* (Tatar olarak andığımız Moğolların Tarihi). Yine Rubruklu Willem da eserinde bu duruma işaret etmiştir. Yine de Sartak'ın bir hizmetlisi onu doğrudan *Moal* yani Moğol olarak tanımlamış bundan sonra Moğolların Tatar olarak anılmak istemediklerini, zira Tatarların farklı bir halk olduğunu ifade etmiştir. Moğol kelimesini kullanan bir diğer kişi de C. de Bridia'dır. Bk. Fr. Guillelmus de Rubruc, "Itinerarium Willelmi de Rubruc", s. 205; Ruysbroeckli Willem, *Mengü Han'ın Sarayına Yolculuk*, s. 132; "Hystoria tartarorum Fratri C. de Bridia", s. 78-80. Splitli Toma'nın ancak Moğollar arasında kalmış kimseler tarafından bilinebilen bu bilgiye nasıl ulaştığını kestirebilmek zordur. Ancak durum öyle gösteriyor ki Toma, yukarıda da ifade edildiği üzere, bir şekilde Plano Carpinili Johannes ile görüşerek yahut onun bilgilerini bir şekilde duyarak kimi bilgilerini eserinde kullanmıştır. İleride bu iki yazar arasındaki ilişkileri daha detaylı bir şekilde ele almayı düşünüyoruz. Tatar adının yaygınlaşması ile ilgili olarak bk. İ. Kamalov, *Altın Orda ve Rusya*, s. 192-193.

71 Splitli Toma'nın Moğollarla ilgili bazı kayıtlarında Plano Carpinili Johannes'ten istifade etmiş olmasına karşın Moğolların ülkeleri ile ilgili bilgileri öyle görülüyor ki teması sırasında edinmemiştir. Plano Carpinili Johannes'in eserinde Moğolların ülkesi ile ilgili verilen tanımlamaya bk. Fr. Johannes de Plano Carpinili, "Ystoria Mongalorum", s. 29; Plano Carpinili, *Moğolistan Seyahatnamesi*, s. 37-38.

72 İsim açık bir şekilde Cengiz Han ad ve unvanının Latinceleştirilmiş hâlidir. Ancak diğer hiçbir Latince eserde Cengiz Han'ın adı bu şekilde geçmez. Muhtemelen Toma daha sonra kaybolmuş bir eseri okuyarak bu bilgiye ulaşmıştı. Yahut

tecavüz ederek öldüren komşusu bir kralla savaşmış, onu yenmiş ve öldürmüştü. Hatta onun bir başka Krala kaçan oğlunu takip ederek bir mücadele neticesinde öldürdü ve ona kendi krallığında korunma sağlayan kişiyi de yok etti. Aynı şekilde ordusuyla birlikte üçüncü bir Krallığın yakınlarına geldi, onlarla pek çok mücadele içerisine girdi ve zafer kazanarak kendi topraklarına döndü. Ve giriştiği savaşlarda talihin kendisini takip etmesi ile yıldızının öyle bir parladığını düşündü ki yüreği, kibri kabardı ve gurura kapıldı. Dünyada hiçbir halkın ve krallığın kendisine direnemeyeceğini ve milletlerin tamamı üzerinde şanlı zaferler kazanacağını düşünmeye başladı. Kendi büyük gücünü dünyanın tamamına yaymak istediği için şeytanî işaretlere güvenme alışkanlığına adım attı. Böylelikle iki oğlu Batho ve Caydano'yu yanına çağırdı ve yeryüzünün tamamını egemenlik altına almaları için güçlü ordusunu onların emrine verdi. Bunun üzerine de onlar ilerlemeye başladılar ve neredeyse otuz yıl boyunca doğudaki ve kuzeydeki Krallıkların tamamıyla mücadeleye giriştiler. Bu sırada Rutenlerin topraklarına da geldiler ve sonunda Macaristan'a ulaştılar⁷³.

Diğer taraftan *Tartari* adı kendilerinin halk adı değil, memleketlerinden akıp giden bir ırmak adıdır ve bundan ötürü bu şekilde anılırlar⁷⁴. Veya ikinci bir görüşe göre ise buna benzer olan

Moğollardan alınan esirlerden birisinin kaynaklara yasınamış bir beyanını işitmiştik. Yine Julian'ın günümüze erişmemiş mektubunun orijinalinde de Cengiz Han isminin bu şekilde geçmiş olabileceğini düşünebiliriz. Bu ihtimal Toma'nın Julian'ın mektubunu okuduğuna işaret eden kimi kayıtları ile de desteklenir.

- 73 Splitli Toma'nın anlatısının önemli bir kısmı çok açık bir şekilde Dominiken misyoneri Julian'ın I. Bölümde raporunun çevirisini sunduğumuz raporuna dayanmaktadır. Ancak Toma buradaki bilgiler ile kendi gözlemlerini birleştirmiş ve hikâyenin içerisine Batu ve Kadaan'ın adlarını eklemiştir.
- 74 Splitli Toma'nın *Tatar* adını bir ırmakla ilişkilendirmesi, kelimenin Tarsus ile ilişkilendirilmesine yönelik daha başka yazarların takındıkları tutumu akla getirir. Tatar kelimesi ile Tarsus arasındaki ilişkilendirmeye dair bk. L. H. Hornstein, "The Historical Background of the King of Tars", *Speculum*, Vol. 16/1941, s. 405-406. Bu konuda bir iki örnek için ayrıca bk. "Richeri Gesta Senoniensis Ecclesiae", *MGH*, Scriptorum, Tomus XXV, Societatis Aperiendis Fontibus Rerum Germanicarum Medii Aevi, Verlag K. W. Hiersemann, Leipzig 1925, s.

Tatarsesi çokluk demektir. Her ne kadar onların kalabalıklığı çok olsa da söylenene göre bu muharebede Macarların sayısı onlardan daha çoktu⁷⁵. Ancak dünyada savaşmada bu kadar yetenekli, en başta meydan muharebesi olmak üzere bilgi sahibi, düşmanı yenmede veya yiğitlikte yahut şiddetle savaşmada üstlerine hiçbir millet yoktur⁷⁶. Bunun yanında kendilerini ne Hristiyanlığa, ne Musevilige, ne de Müslümanlığa bağlamışlardır ve bundan ötürü de hiçbir gerçeği bilmez, hiçbir yemini gözetmezler⁷⁷. Tüm milletlerin geleneklerinin tersine ne savaş için ne de barış için elçilik heyeti kabul eder ya da gönderirler⁷⁸. Yüzlerinin görünüşü çok

310; "Iohannis Longi Chronica S. Bertini", *MGH*, Scriptorum, Tomus XXV, Societatis Aperiendis Fontibus Rerum Germanicarum Medii Aevi, Verlag K. W. Hiersemann, Leipzig 1925, s. 804. Benzer bir benzeşiklik için bk. G. A. Bezzola, *Die Mongolen in abendländischer Sicht*, s. 35-36.

- 75 Mohi muharebesinde Moğol ordusunun sayısının Macar ordusundan daha az olduğuna ilişkin bu kayıt tespit edebildiğimiz kadarı ile bu konudaki tek bilgidir. Ancak yazarın yenik tarafta bulunmasından ötürü –her ne kadar Macar ordusunda çarpışan baronlardan askerlere varıncaya dek eleştirmesi bu noktada ayrıca düşünülebilir bir durum yaratsa da– ilgili kaydı doğru olarak kabul etmek gerekmektedir.
- 76 Moğol askerlerinin savaş yetenekleri diğer pek çok kaynak yazarı tarafından övülmüştür. Mesela Parisli Matthew'in kayıtlarına bk. A. T. Özcan, "Chronica Maiora'da Moğollara Dair Kayıtlar", s. 34, 49, 61, 65, 67-68.
- 77 Splitli Toma'nın Moğolların dini ile ilgili bilgileri zamanının son derece gerisindedir. Moğollarla ilgili bilgilerinden bazılarının kaynağı Plano Carpinili Johannes olsa da Splitli Toma'nın bu noktada onun bilgilerini edinmediği anlaşılmaktadır. Diğer taraftan Parisli Matthew'in eserindeki bilgilere bakıldığında Avrupa'da pek çok kişinin Moğolların dini hususunda yeterli seviyede bilgi sahibi olabileceği görülmür. Moğolların dini ile ilgili kayıtlar için bk. Reşidüddin II, s. 452; Fr. Iohannes de Plano Carpini, "Ystoria Mongalorum", s. 36-39; Plano Carpini, *Moğolistan Seyahatnamesi*, s. 47-51; Fr. Guillelmus de Rubruc, "Itinerarium Willelmi de Rubruc", s. 298; Ruysbroeckli Willem, *Mengü Han'ın Sarayına Yolculuk*, s. 246; A. T. Özcan, "Chronica Maiora'da Moğollara Dair Kayıtlar", s. 54, 67-68; Shao Hung, "Meng Ta Pei Lu", s. 85. Moğol dini ile ilgili olarak ayrıca bk. J. P. Roux, *Türklerin ve Moğolların Eski Dini*, Kabalcı yay., İstanbul 2002.
- 78 Splitli Toma'nın bilgileri eksiktir. Zira Moğollar uluslararası ilişkilerinde elçilik müessesesini son derece etkili bir şekilde kullanıyor ve buna da titizlikle yaklaşıyorlardı. Nitekim hiçbir kaynakta Moğolların katına gidip de hayatını kaybeden bir elçiye tesadüf edilmemiştir. Bu gerçeğin zamanında Avrupa'da bile bilindiği görülmektedir. Nitekim *Chronica Maiora* içerisinde Rus din adamı Petr'e ait bir aktarımda "Elçileri kibarca karşılar, sağ salım gitmelerine müsaade eder ve geri

korkunçtur. Kaval kemikleri kısa, ancak göğüsleri büyük, yüzleri geniş ve tenleri beyazdır. Çeneleri sakalsız ve burunları eğridir. Gözleri küçük ve birbirinden epeyce ayrıktır⁷⁹.

Zırhları birbirlerine iştirilmiş öküz derisi ile sağlamlaştırılmıştır ve delinmez olup son derece sağlamdır⁸⁰. Miğferleri de-

gönderirler" der. Moğol diplomasinde elçilik müessesine ilişkin verilebilecek pek çok örnek vardır. Yine I. Bölümde çevirisini sunduğumuz Riccardo'nun metninde de Moğolların elçilik heyetlerinden bahsedilir. Bu konudaki örnekleri daha da artırmak mümkündür. Ancak en azından Latince kaynaklardaki kimi bilgileri burada dikkate sunuyoruz. Bk. Fr. Iohannes de Plano Carpini, "Ystoria Mongalorum", s. 68-69, 125; Plano Carpini, *Moğolistan Seyahatnamesi*, s. 87, 89; A. T. Özcan, "Chronica Maiora'da Moğollara Dair Kayıtlar", s. 39, 42, 48, 54-55, 57; "Ex Annalibus Burtonensibus", s. 475. Ayrıca bk. M. Dienes, "Eastern Mission of the Hungarian Dominicans", s. 232. Moğolların elçilik heyetine bakışlarına dair ayrıca bk. Alaaddin Ata Melik Cüveyni, *Tarih-i Cihangüşa*, s. 471.

79 Moğol fizîği ile ilgili pek çok tasvir kaynaklarda kendisine yer bulmuştur. Mesela *Chronica Maiora*'da bir yerde "*büyük kafalara sahip olup vücut azaları devasadır ve aralarında hiçbir orantı yoktur (...) Fizikleri güçlü, vücutları büyüktür*" denirken bir diğer yerde "*Boyları kısa ve bodur, vücutları küçük*" tür denir ve bunu diğer tasvirler takip eder. Bk. A. T. Özcan, "Chronica Maiora'da Moğollara Dair Kayıtlar", s. 32, 34, 41, 49, 61-62. Ayrıca bk. A. T. Özcan, "Chronica Maiora'da Moğol İmajı", s. 430-431. Bunun yanında Aknerli Grigor'un tasvirinde de Moğolların başlarının öküz başı kadar büyük, gözlerinin kuş gibi küçük ve burunlarının kedi gibi yassı olduğu ifade edilerek hayvanımsı bir tasvir sunulmuştur. Bk. Aknerli Grigor, *Okçu Milletin Tarihi*, s. 23. Monte Crucisli Riccardo'nun tasviri de bu noktada dikkat çekicidir: "*(...) kocaman, geniş bir suratları vardır ve gözleri o kadar küçüktür ki yüzlerinin ortasında açılmış yarığa benzer. Sakalları ya çok seyrek ya da hiç yoktur. Öyle ki Tatarların çoğu, bilhassa yaşlıları maymuna benzer*". Bk. Ricoldus de Monte Crucis, *Doğu Seyahatnamesi*, s. 44. Bu abartılı, ancak kesinlikle ilgi çekici tasvirlerin yanında gerçekçi betimlemeler de yok değildir. Mesela Plano Carpinili Iohannes okuyucuya gerçekçi bir tablo sunar. Bk. Fr. Iohannes de Plano Carpini, "Ystoria Mongalorum", s. 32; Plano Carpini, *Moğolistan Seyahatnamesi*, Tercüme ve Notlar E. Ayan, Kronik Kitap, İstanbul 2018, s. 41. Ayrıca Shao Hung'un Moğol tasvirine de bk. Shao Hung, "Meng Ta Pei Lu", s. 45.

80 Moğol zırhı ile ilgili olarak bk. A. T. Özcan, "Chronica Maiora'da Moğollara Dair Kayıtlar", s. 32, 34, 42, 49- 54, 65, 70; Fr. Guillelmus de Rubruc, "Itinerarium Willelmi de Rubruc", s. 317; Ruysbroeckli Willem, *Mengü Han'ın Sarayına Yolculuk*, s. 269; Simon de Saint Quentin, *Bir Keşifin Anılarında Tatarlar ve Anadolu*, s. 22; Fr. Iohannes de Plano Carpini, "Ystoria Mongalorum", s. 78-80; Plano Carpini, *Moğolistan Seyahatnamesi*, s. 101-102. Shao Hung, "Meng Ta Pei Lu", s. 48; Peng Da Ya- Xiu Ting, "Hei Ta Shi Lu", s. 139. Moğol zırhı ile ilgili olarak ayrıca bk. A. T. Özcan, "Chronica Maiora'da Moğol İmajı", s. 437-438.

miriden ve deriden yapılmadır⁸¹. Kılıçları eğridir⁸² ve sadak ile oklarını askeri yaşama uygun olarak yanlarında taşırlar. Okları bizimkinden dört parmak daha uzun olup demirden veya kemik yahut boynuzun ucundandır. Okların arka kısmında kirişe denk gelen yeri öyle bir budanmıştır ki bizim yaylarımızın kirişlerine kısa gelir⁸³. Bayrakları küçük, siyah ve beyaz renklidir ve tepelerinde yünden bir yumak bulunur⁸⁴. Atları kısa ancak güçlüdür, besinsiz kalmaya ve meşakkate dayanıklıdır. Kırılarda ata nasıl biniyorlarsa kaya ve taşların tepelerinde demirden bir nal takınmaksızın atları ile aynı şekilde koştururlar, sanki ormanlardaki dişi keçilermişçesine. Atlar üç gün süren yorucu bir işin ardından azıcık bir ot ile tatmin olurlar⁸⁵. İnsanlar da aynı şekilde ellerine geçenden başkasını istemeden vahşice beslenirler. Ekmek kullanımından uzak durular⁸⁶, temiz veya değil eti hiçbir

-
- 81 Plano Carpinili Johannes de Moğol askerlerinin miğfer kullandıklarını ifade ediyorsa da bununla ilgili hiçbir detay paylaşmaz. Bk. Fr. Iohannes de Plano Carpini, “Ystoria Mongalorum”, s. 77; Plano Carpini, *Moğolistan Seyahatnamesi*, s. 100.
- 82 Moğol kılıcı ile ilgili olarak bk. “Dominiken Misyoner Julian’ın Seyahati ile İlgili Metinler”, s. 78/89. dn.; A. T. Özcan, “Chronica Maiora’da Moğollara Dair Kayıtlar”, s. 35, 49.
- 83 Ortaçağda okçuluğu en çok övülen millet Moğollardır. Bunlardan birisinde Korykoslu Hayton “Bu, oklarını güçlü ve direk olarak atmalarından ileri gelir. Bundan ötürü onların okçuluktaki sanatı diğer milletlerin üstüne çıkmıştır” der. Moğol okçuluğu ile ilgili olarak bk. Korykoslu Hayton, *Doğu Ülkeleri Tarihinin Altın Çağı*, s. 194-195. A. T. Özcan, “Chronica Maiora’da Moğollara Dair Kayıtlar”, s. 38, 49, 54, 70; Fr. Iohannes de Plano Carpini, “Ystoria Mongalorum”, s. 50; Plano Carpini, *Moğolistan Seyahatnamesi*, s. 66; Peng Da Ya- Xiu Ting, “Hei Ta Shi Lu”, s. 135, 152. Moğol oklarının şekliyle ilgili Johannes’in tanımlamalarına da bk. Fr. Iohannes de Plano Carpini, “Ystoria Mongalorum”, s.80; Plano Carpini, *Moğolistan Seyahatnamesi*, s. 102.
- 84 Çince bir kaynaktan büyük Moğol ordularının her birinin diğerlerinden farklı bayraklarının olduğu ifade edilir. Ancak burada da bir tanımlama yoktur. Bk. Peng Da Ya- Xiu Ting, “Hei Ta Shi Lu”, s. 140.
- 85 Moğol atlarının niteliği diğer pek çok yazar tarafından övülmüştür. Bk. Simon de Saint Quentin, *Bir Keçinin Anılarında Tatarlar ve Anadolu*, s. 12; A. T. Özcan, “Chronica Maiora’da Moğollara Dair Kayıtlar”, s. 32, 34, 42, 49, 55, 60; Korykoslu Hayton, *Doğu Ülkeleri Tarihinin Altın Çağı*, s. 169-170.
- 86 Moğolların ekmek yememelerine ilişkin bk. Fr. Iohannes de Plano Carpini, “Ystoria Mongalorum”, s. 48; Plano Carpini, *Moğolistan Seyahatnamesi*, s. 63; Simon de

şekilde fark gözetmeksizin yerler⁸⁷. Atın sütünü⁸⁸ kanla karıştırıp

Saint Quentin, *Bir Keşişin Anılarında Tatarlar ve Anadolu*, s. 12, 20; Aknerli Gri-gor, *Okçu Milleti Tarihi*, s. 23; Jean de Joinville, *Bir Haçlının Hatıraları*, çev. C. Kanat, Vadi yay, Ankara 2002, s. 182. Esas itibarı ile ekmek yenmemesi, Moğollar gibi Türklerde de kendisini gösterir. Mesela Ibn Battuta da Deşt-i Kıpçak'ta bulunduğunda ekmek yenilmemesine tesadüf etmiştir, ancak gözlemi Moğollardan çok Kumanlarla ilgili gibidir. Bk. *Ibn Battuta Seyahatnamesi*, C. I, çev. A. S. Aykut, Yapı Kredi yay, İstanbul 2010, s. 466.

- 87 Moğolların hiçbir yiyeceği ayırt etmedikleri hususunda daha başka kaynaklar da bilgi verirler. Moğolların beslenme kültüründe "seçiciliğin" olmaması hususunda bk. A. T. Özcan, "Chronica Maiora'da Moğollara Dair Kayıtlar", s. 54, 60; Fr. Iohannes de Plano Carpini, "Ystoria Mongalorum", s. 63-64; Plano Carpini, *Moğolistan Seyahatnamesi*, s. 81-82. Hatta bazı eserlerde Moğolların insan eti yedikleri de ifade edilir. Ancak bu türden kayıtlar daha önce farklı bir incelemede de mütala ettiğimiz üzere hem korkunç bir Moğol imajı çizmek üzere oluşturulmuş hem de köklerinin dini edebiyatla bağından ileri gelmektedir. Bk. Simon de Saint Quentin, *Bir Keşişin Anılarında Tatarlar ve Anadolu*, s. 19, 21; Fr. Iohannes de Plano Carpini, "Ystoria Mongalorum", s. 47-48, 55; Plano Carpini, *Moğolistan Seyahatnamesi*, s. 63, 73; A. T. Özcan, "Chronica Maiora'da Moğollara Dair Kayıtlar", s. 32, 34, 54, 62. Moğolların insan eti yemeleri ile ilgili kayıtlar ve bunun mahiyeti ile ilgili ayrıca bk. G. G. Guzman, "Reports of Mongol Cannibalism in the Thirteenth Century Latin Sources: Oriental Farce or Western Fiction?", *Discovering New Worlds*, ed. S. D. Westrem, London-New York 1991, s. 31-68; A. T. Özcan, "Chronica Maiora'da Moğol İmajı", s. 431-433. Bununla birlikte Plano Carpini'nin Iohannes ve daha başkaları Moğolların yemek konusunda ne kadar kanaatkâr olduklarını da vurgulamışlardır. Herhalde elçilere verilen yiyeceğin azlığından şikâyet etmesi de bununla ilgiliydi. Moğollar elçilerin kendileri gibi az yiyeceklerini düşünürlerken onları aç bırakabiliyorlardı. Bk. Fr. Iohannes de Plano Carpini, "Ystoria Mongalorum", s. 46, 68; Plano Carpini, *Moğolistan Seyahatnamesi*, s. 61-62, 87.

- 88 Türk ve Moğol gıdasında kımızın ne kadar önemli bir yer tuttuğu diğer pek çok kaynağa yansımıştır. Bk. A. T. Özcan, "Chronica Maiora'da Moğollara Dair Kayıtlar", s. 61, 70; Peng Da Ya- Xiu Ting, "Hei Ta Shi Lu", s. 141-142; Fr. Iohannes de Plano Carpini, "Ystoria Mongalorum", s. 49; Plano Carpini, *Moğolistan Seyahatnamesi*, s. 64-65; Simon de Saint Quentin, *Bir Keşişin Anılarında Tatarlar ve Anadolu*, s. 20, 86; Jean de Joinville, *Bir Haçlının Hatıraları*, s. 182. Rubruklu Wilhelm ayrıca kımız kullanımına düşkünlüğün Moğolların Hristiyanlığı kabul etmemelerinde ne kadar önemli bir yer tuttuğunu gösterir bir anısı vardır. Bk. Fr. Guillelmus de Rubruc, "Itinerarium Willelmi de Rubruc", s. 193; Ruysbroeckli Willem, *Mengü Han'ın Sarayına Yolculuk*, s. 117. Kımızın hazırlanmasıyla ilgili en detaylı bilgileri de yine Rubruklu Wilhelm verir. Yazarın kımızdan ziyadesiyle hoşlandığı görülüyor ki lezzetini ve insanı besleyiciliği hususunu dile getirmiştir.

içerler⁸⁹. Savaşla boyun eğdirdikleri pek çok halka egemendirlere ki bunların önemli bir kısmı pagandır, bilhassa da şiddetli mücadelelerle diz çöktürdükleri Kumanlar. Eğer onlardan birisi ölümden küçücük bir korku emaresi gösterirse gözleri döner ve hiç vakit kaybetmeden o kişinin kellesini alırlar⁹⁰. Tatarlar kendilerini seve seve ölüme atmazlar. Ancak aralarından birisi savaşta hayatını kaybetmişse hemencecik onun cesedini alır ve gizli bir yere taşıyıp gömer, üzerine bir tepecik yapar ve ardından da burayı mezardan hiçbir iz kalmasın diye atlarının ayakları altında çiğnerler⁹¹.

Hızlı akan ırmağın suyu onlara mani olamaz. Zira atlarının üzerinde burayı geçerler. Ancak eğer yüksek dalgalara maruz kalıp da karşı tarafa geçemeyecekleri bir durum hâsıl olursa hemen sala benzer, dallardan yapılma bir hasır örür, üzerini de vahşi hayvan

Bk. Fr. Guillelmus de Rubruc, "Itinerarium Willelmi de Rubruc", s. 177-179, 189; Ruysbroeckli Willem, *Mengü Han'ın Sarayına Yolculuk*, s. 95-97, 112. Kımızı tadın Battuta ise lezzetini sevmeyiğini ifade eder. Ancak notları İslamı benimsemiş Özbek Han'ın sarayında dahi kımızın ne kadar önemli bir yere sahip olduğunu gösterir. Bk. *İbn Battuta Seyahatnamesi*, s. 466, 469, 476, 478-479. Hatta bayramda düzenlenen bir ziyafette kımız tüketildiğinden ve Han'ın namaza bundan etkilenmiş bir halde gelişinden bahseder ki oldukça ilgi çekicidir. Bk. *İbn Battuta Seyahatnamesi*, s. 485. Kımız ile ilgili olarak ayrıca bk. P. Pelliot, "A propos des Comans", *Journal Asiatique*, Tom 15/ 1920, s. 169-170.

- 89 Moğolların kanı bir besin olarak tükettikleri *Chronica Maiora*'ya da yansımıştır. Bk. A. T. Özcan, "Chronica Maiora'da Moğollara Dair Kayıtlar", s. 34-35, 54.
- 90 Splitli Toma'nın Moğollara esir düşmüş kimselerin seferde öncü olarak vazifelen-dirilmelerinden bahsettiği anlaşılmaktadır. Benzer kaydı paylaşan Julian'ın ifadelerine düştüğümüz notlarda izah edildiği üzere Moğollar esirleri bilhassa kale kuşatmalarında öncü birlik olarak kullanıyorlar, ancak düşman yorgunluk emareleri gösterdikten sonra hücumla geçiyorlardı. Söz konusu uygulama ile ilgili bk. "Dominiken Misyoner Julian'ın Seyahati ile İlgili Metinler", s. 80.
- 91 Moğolların muharebede ölen askerleri arkalarında bırakmayarak yanlarına aldıklarından ve gömdüklerinden Plano Carpini'li Johannes de bahseder. Hatta o, bizzat Avrupa seferinde ölen Moğol askerlerinin mezarlarını Moğolistan'da da görmüştür. Bk. Fr. Johannes de Plano Carpini, "Ystoria Mongalorum", s. 44; Plano Carpini, *Moğolistan Seyahatnamesi*, s. 58. Moğolların, cesedin gömülmesinden sonra toprağın üzerinde at koşturup bir iz bırakmamaları âdetinden el-Cûzcânî de bahseder. Bk. Minhâc-i Sirâc el-Cûzcânî, *Tabakât-ı Nâsirî*, s. 137.

derisi ile kaplarlar. Bunun içine eşyalarını koyup hiçbir endişe taşımadan karşı tarafa geçip giderler⁹². Kullandıkları çadırlar keçe veya deriden yapılmadır⁹³. Atları harkulade itaatkârdır, öyle ki ne kadar çok olursa olsunlar tek bir kişiye aittirler ve hepsi de o kişiyi sanki bir köpeğin efendisini takip etmesi gibi takip eder⁹⁴. Pek çok insan olmasına karşın sanki dilsiz gibi sesleri asla çıkmaz, aksine sessizce ilerler ve sessizce savaşır.

Bu kısa değinmenin ardından şimdi konumuza yeniden dönelim. Nihayetinde Macar halkı üzerine zafer kazanmalarından ötürü kötü şöhretleri öyle bir hızla yayıldı ki adları her yerde yankılandı ve tüm dünya tirtir titremeye başladı. Öyle ki korku her yeri kapladı. Çünkü hiç kimse onların lanetli ellerinden kaçmanın mümkün olmadığını düşünüyordu. Hatta Romalıların İmparatoru olan Frederik denildiğine göre onlara direnmeyi değil, gizli bir yerde saklanmayı düşünmüştü⁹⁵.

Bu sırada pek çok bilge kimse eski yazmaları dikkatle inceleyerek şehit Methodi'nin dediklerinin sözlerine kanî oldu ki

- 92 Moğolların ırmakları deriden tulum ile aştıkları pek çok eserde kendisine yer bulmuştur. Bk. A. T. Özcan, "Chronica Maiora'da Moğollara Dair Kayıtlar", s. 32, 35, 42, 55; Fr. Iohannes de Plano Carpini, "Ystoria Mongalorum", s. 80; Plano Carpini, *Moğolistan Seyahatnamesi*, s. 103-104.
- 93 Moğol yurtları ile ilgili olarak Rubruklu Willem'in daha detaylı tasvirlerine de bk. Fr. Guillelmus de Rubruc, "Itinerarium Willelmi de Rubruc", s. 172-173; Ruysbroeckli Willem, *Mengü Han'ın Sarayına Yolculuk*, s. 87-88.
- 94 Tespit edebildiğimiz kadarı ile Moğol atlarının itaatkârlığı ile ilgili tek bilgi budur. Bununla birlikte Çince bir kaynakta Moğol atlarının düzenli bir hâl takındıklarına ilişkin ifadeler bu noktada paralel bir gerçeklik sunar. Bk. Peng Da Ya- Xiu Ting, "Hei Ta Shi Lu", s. 137.
- 95 Splitli Toma'nın II. Frederik'in saklanmayı düşünmeyi ifade etmesine karşın *Chronica Albrici Monachi Trium Fontium*'da Moğollara biat ettiğini gösterir bir kayıt vardır. Bu bilgi *Chronica Maiora*'da ve daha başka kaynaklarda Moğollarla II. Frederik arasında bir ilişkinin bulunduğu dair zamanında etrafta dolaşan dedikodunun kayıt altına alınması ile de desteklenir. Bk. "Chronica Albrici Monachi Trium Fontium", s. 943; A. T. Özcan, "Chronica Maiora'da Moğollara Dair Kayıtlar", s. 51; V. T. Paşuto, "Mongol'skiy Pohod v Glub' Evropi", s. 212. Bu konuda ayrıca bk. D. Abulafia, *Frederick II A Medieval Emperor*, Oxford University Press, Oxford 1988, s. 267; J. Richard, "The Mongols and the Franks", *Journal of Asian History*, Vol. 3/1, 1969, s. 45; P. Jackson, *The Mongols and the West*, s. 61-62.

bunlar, söz konusu halkın, Antikrist'in gelişinden önce zuhur edecek olanlar olduklarıydı⁹⁶. Roma'ya gitmeyi istediklerini, bu sırada da geçip gittikleri her yeri tarumar ettiklerini düşünüp kent ve kaleleri tahkim etmeye başladılar⁹⁷.

Korku içindeki Kral Bela, Tatarların Tuna'yı geçip de krallığın geri kalan kısımlarını da dehşet içerisinde düşürmeden birilerini Albense⁹⁸ kentine gönderdi ve Aziz Stephen'in cesedinden kalanları aldırıp⁹⁹, kilisedeki hazinenin büyük kısmını koruma altına alarak bunların hepsini eşi Kraliçe Maria ve henüz iki yaşında bulunan küçük oğlu Stephan¹⁰⁰ ile birlikte, Splitlilere bu hazine-

96 Moğollara ilişkin apokrif bilgiler A. T. Özcan, "Chronica Maiora'da Moğollara Dair Kayıtlar", s. 44, 47, 62. Rus kroniklerinde de Moğollarla ilgili Methodius'un bilgilerine dayalı yorumlar yapılmıştır. Bunlar tamamıyla batı dinî edebiyatının tesiri ile ortaya çıkmış olmakla birlikte kendi içerisinde orijinaldir. Bk. *Novgorodskaya Pervaya Letopis'*, s. 61-62, 264-265. Ayrıca bk. A. T. Özcan, *Moğol-Rus İlişkileri*, s. 50; S. H. Cross, "The Earliest Allusion in Slavic Literature to the Revelations of Pseudo-Methodius", *Speculum*, Vol. 4/3, 1929, s. 330, 334. Diğer taraftan Rus kaynaklarındaki ifadeler Moğollardan önce Kumanlar için de kullanılıyordu. Bu durum, Rus kaynak yazarlarının kimliklerini bilemedikleri düşmanlarına yönelik bilgiler verirken standart olarak Pseudo-Methodius'a başvurduklarına işaret eder. Rus kaynaklarında Kumanlarla ilgili Pseudo-Methodius'tan yorumlar için bk. *Russian Primary Chronicle*, Laurentian Text, translated and edited by S. H. Cross and O. P. Sherbowitz-Wetor, The Mediaeval Academy of America, Cambridge-Massachusetts 1953, s. 184; M. Uydu-Yücel, *İlk Rus Yıllıklarına Göre Türkler*, s. 305-306.

97 Julian'ın mektubunda görülebileceği gibi Moğolların Roma'ya ulaşmak istediklerine ilişkin bilgiler 1237-1238'e kadar uzanıyordu. Şimdi Moğolların Macaristan içlerinde bulundukları sırada herhalde bu iltifat görmemiş uyarı bir şekilde değer kazanmıştı. Julian'ın mektubundaki söz konusu kayıt için bk. "Dominiken Misyoner Julian'ın Seyahati ile İlgili Metinler", s. 81.

98 Splitli Toma'nın kast ettiği kent Alba Regina'dır ki bugün bu kent Székesfehérvár adı ile anılmaktadır.

99 Moğolların ele geçirdikleri yerlerde mezarları açarak kemiklere yönelik saygısızlıkta bulunduklarına dair bazı hadiseler daha başka kaynaklarda da bulunur. Bk. P. Jackson, *The Mongols and the Islamic World from Conquest to Conversion*, Yale University Press, New Haven 2017, s. 175-176, 179, 197-198, 347. Moğolların bu tutumu Roger'in kayıtlarında da ifade edilir. Bk. Üstat Roger, "Macaristan Krallığının Tatarlar Tarafından Yıkımı Üzerine Ağıt", s. 198. Splitli Toma Moğolların bu uygulamasından hemen aşağıda yeniden bahsedecektir.

100 Bu küçük çocuk, 1270 ile 1272 arasında iki yıl Macar Krallığı'nı idare edecek Kral İştvan'dır.

leri korumaları ve kraliçesi ile oğluna sadakat içerisinde göz kulak olmalarına yönelik rica ve emir ile deniz kıyısına doğru gönderdi. Ancak Kraliçe buraya geldiğinde Splitlilerden karşıt tutum takınan birileri onların Split'e girmesini istemediler. Bunun yerine kraliyet hazinesi ile kendisinininkileri (Split'te) istif etmesini ve Clisse kalesine yerleşmesini arzu ettiler. Bunu, kocalarını Tatarlara kurban vererek dul kalmış pek çok asilzade kadının onunla birlikte Clisse kalesine gelmesi takip etti. Splitli asiller ve kent hâkimi Garganus, bu durum üzerine kraliçenin yanına gelerek kentteki ikametgâhı küçümsememesi yönünde pek çok ricada bulundular, ancak kraliçe buna razı olmadı. Bunun üzerine Splitliler kendisini onurlandırarak, ona hediyeler ve armağanlar göndererek onu yumuşatmayı deneyip kalbini kazanmaya çalıştılar.

Tam da bu sırada Kral Coloman mutluluk içerisinde bu dünyadan Tanrı'ya göç etti¹⁰¹. O öyle bir adamdı ki devlet işlerinden çok din işlerine büyük bağlılık gösteriyordu. Kabri Cesmam¹⁰² yakınlarındaki Dominiken biraderlerin mekânında gizli bir mozelede gömülü bulunmaktadır. Çünkü bu saygısız Tatar halkı Hristiyanların ve hatta büyük prenslerin mezarlarını iğrenç elleri ile yok etmiş ve kemiklerini etrafa saçmışlardır.

Macarların Kaçışı

Böylelikle ocak geçip gitti, kış da alışılmışın üzerinde soğuktu. Irmakların tamamı soğuktan buz tutarken düşmanın yolu böylelikle engelden uzak bir şekilde açılmış oluyordu. Bunu, kana susamış komutan Caydanus'un ordusunun bir kısmını alarak Kralı takibe girişmesi izledi¹⁰³. Bu ilerleyiş büyük bir acıya neden

101 Coloman'ın ölümü Mohi muharebesinde aldığı yaralardan ötürü olmuştur.

102 Sava ırmağının kollarından birisi. Bk. Toma Splitskiy, *İstoriya Arhiepisko pov Saloni i Splita*, s. 211/358. dn.

103 Moğolların IV. Bela'yı takip etmeleri, D. Sinor'un da değerlendirdiği şekilde muhtemelen kendisine gönderilen elçilerden haber alamamaları ve öldürülmüş olduklarını düşünmelerinden ileri geliyordu. Bk. D. Sinor, "The Mongols in the West", s. 18. Moğolların elçilerinin öldürülmesi üzerine, bundan sorumlu olduğunu düşündükleri kişiyi cezalandırmak üzere peşlerine düştükleri veya yıllar sonra bile

oldu ve geçtiği yol üzerinde her yeri ayaklarının altında çiğnedi. Önce Buda'yı yaktı, buradan Strigonium'a¹⁰⁴ ulaştı ve kenti olanca gücüyle savaşıarak ciddi bir zorlukla karşılaşmadan ele geçirdi. Burada yaşayan herkesi kılıcın ağzı ile öldürdüler, ancak ellerine pek az yağma geçti. Çünkü Macarlar her şeyleriyle yukarıda yer alan tahkim edilmiş yere çekilmişlerdi¹⁰⁵. Ardından buradan ayrılarak Albense kentine¹⁰⁶ ulaştı ve hemen sonrasında halkın evlerinin bulunduğu mahalleyi kül etti. Kenti birkaç gün boyunca kuşatma altında tuttu ve burayı ele geçirmek üzere saldırıya kalktı. Ancak Albense, bataklıkla çevrili olmasından ötürü korunaklıydı. Aynı zamanda kent, savunma silahları yerleştirmiş Latin garnizonu tarafından da korunuyordu. Lanetli komutan bu durum üzerine büyük bir hayal kırıklığı içinde buradaki faaliyetini noktalayarak geri çekildi¹⁰⁷. Hızla Kralı takibe devam etti. Bundan ötürü geçtiği yerlerin geneline yayılan bir yıkımda bulunmak yerine geçtiği bölgeleri bir yaz çığsesi gibi vurup geçti.

Drava Irmağı'nın girdabını geçmelerinden önce¹⁰⁸ Kral da onların ilerleyişlerini öğrenmiş ve karargâhını Zagreb'te bırakarak

bunun davasını güttükleri ile ilgili elde pek çok veri vardır. Bunlar J. Halperin tarafından detaylı bir makalede incelenmiştir. Bk. C. J. Halperin, "Russo-Tatar Relations in Mongol Context Two Notes", *AOASH*, Vol. 51/3, 1998, s. 322-325.

104 Estergon.

105 Splitli Toma bu iki kenti Kadaan'ın aldığı şeklinde gösterse de Buda ve Estergon'un doğrudan Batu'nun idaresindeki ordu tarafından ele geçirildiğini kabul etmek daha makul görünmektedir. Sübetay'ın *Yüan shi*'de yer alan biyografisinde Mohi muharebesinden sonra Moğol komutanının ele geçirdiği Tuna üzerindeki bir Macar kentinden bahsedilir ki bunun Estergon olduğu üzerinde durulabilir. Bk. S. Pow – J. Liao, "Subutai", s. 67. Diğer bilim insanları da Estergon'un Batu ve Sübetay tarafından ele geçirildiğini kabul etmişlerdir. Bk. V. T. Paşuto, "Mongol'skiy Pohod v Glub' Evropi", s. 221; P. Jackson, *The Mongols and the West*, s. 64; Ş. Papacostea, *Between the Crusade and the Mongol Empire*, s. 156; P. Sopholis, "The Mongol Invasion of Croatia and Serbia in 1242", s. 255.

106 Kast edilen kent Buda'nın kuzeyinde bulunan Alba Regia şehridir. Kent bugün Székesfehérvár adı ile anılmaktadır.

107 Kent ile ilgili daha sonraki tasvirlerde de Székesfehérvár etrafı bataklıklarla çevreli bir kent olarak gösterilir.

108 Kadaan'ın Drava boylarına ulaşması ile ilgili olarak bk. P. Sopholis, "The Mongol Invasion of Croatia and Serbia in 1242", s. 262-263.

beraberindekilerle deniz kıyısına doğru ilerlemişti¹⁰⁹. Ardından da farklı farklı guruplar halinde kaçmak için en yakın olduğunu düşündükleri deniz kıyısındaki kentlere dağıldılar. Kral ise arda kalan Macarlarla birlikte Split'e geldi. Buraya gelenler arasında pek çok din adamı, prens ve baronlar ile her yaş ve cinsiyetten insandan oluşan çok kalabalık bir halk kitlesi vardı. Kral kente girmek üzereyken tüm din adamları ve kent sakinleri bağlılık içinde huzuruna gelerek ona itaatlerini sundular ve ardından da kendisine surun içinde dilediği kadar barınacak yer verdiler. Onunla birlikte (kalenin içine) şu kimseler de gelmişti: Zagrep piskoposu Stephen ve Strigonium Arhiepiskoposluğunu talep eden Vac Piskoposu diğer bir Stephen, Albense'nin dini başkanı¹¹⁰, kraliyet hazinesi müdürü ve aynı zamanda Colocense Piskoposluğuna seçilen kişi, Quinqueecclesiensis Piskoposu Bartholomeus¹¹¹ ile diğer piskoposlar. Buna ilave olarak Cesmensis'in dini başkanı olan Hugrinus, dini başkan Achilles, dini başkan Vincentius, dini başkan Thomas ile burada ifade etmeye lüzum olmayan daha pek çoğu da geldiler. Bunun yanında divanın asilleri de buradaydılar: Ban Dionisius¹¹², Kraliyet Dükü Vladislaus¹¹³, hazinedar Matheus¹¹⁴, başmirahor Orlandus¹¹⁵, Dmitrius¹¹⁶, Mauritus¹¹⁷ ve eşleri ve aileleriyle birlikte daha pek çok meşhur kimse.

109 Kral IV. Bela'nın Zagrep'te ne kadar kaldığı belli değildir. Ancak 18 Mayıs'ta onun burada olduğunu 18 Mayıs'ta Papa'ya gönderdiği bir mektubunun buradan gönderilmesinden anlaşılmaktadır. Bk. P. Sopholis, "The Mongol Invasion of Croatia and Serbia in 1242", s. 261/29. dn.

110 *Prepositus*.

111 Bartholemeaus Gros.

112 1241 ile 1245 arasında Slavonya Ban'ı Denis.

113 1242–1245 arasında Kraliyet Dükülüğünde bulunmuş 1245'te Denis'in ölümü üzerine Slavonya Banlığına getirilmiştir.

114 Bela zamanının hazinedarı olan Csaklı Mathew 1246'ya kadar bu görevini sürdürmüştür.

115 Bu kişi bu sırada aslında saray uşaklığı ile görevliydi. Bununla birlikte ilerleyen yıllarda çok üst düzey görevlerde de bulunmuştur ki hayatının son yıllarında 1261–1267 ve 1277'de Slavonya Banlığı vazifesini üstlenmiştir.

116 Csaklı Demetrius 1232–1234 ve 1242–1245 arasında saray hâkimliği görevini ifa etmiştir.

117 Poklu Maurice saray baş kâhyası vazifesini 1242–1245 yılları arasında yürütmüş ilerleyen yıllarda 1246–1250'de uşaklık ve 1260–1270 arasında hazinedarlık yapmıştır.

Kentin efendisi olan Garganus, Kralın etrafında itaatle ve dikkatli bir şekilde istekle hizmet etti. Kraliyet emirlerinin yerine getirilmesinde kentliler de kendilerini gösterdiler ve Kralın merhameti bütün kenti sevgi ve takdir ile sarıp sarmaladı. Splitliler Kralın istediklerinin tamamını tek bir şey hariç yerine getirdiler. O da, Tatarların çılgınlığından kurtulması için bir geminin mümkün olan en kısa zamanda hazır edilmesi isteydi. Bu nedenle Kralın ruhu bir türlü teskin olmuyordu. Kral bundan ötürü Split'te kalmak istemiyor, eşi ve tüm hazinesi ile birlikte kentten ayrılarak düşmanın saldırılarına karşı adanın kendisini koruyacağını düşünerek Tragurii'de¹¹⁸ kalmayı arzu ediyordu. Böylelikle beraberindeki tüm divan üyeleriyle adanın yakınında ikamet etmeye karar verdi¹¹⁹.

Tatarların Vahşiliği

Bundan sonra lanetli komutan hiçbir şey yapamadan çekilmeyi istemeyerek gözü dönmüş ordusu ile birlikte Kralın ardından dörtnala ilerlemeye başladı. Kralın kanından başka hiçbir şeyle tatmin olmayacak bir şekilde onun mahvolması¹²⁰ için tüm öfkesi ile izini sürdü. Kendilerini dağlarda ve ormanlardaki yerlere saklayan Slavların bir kısmını katletti. Karada yol alır gibi değil de hiçbir ordunun ilerlemediği geçilmez yerlerin ve sarp dağların üzerinden gökte uçar gibi yol aldı. Denize ulaşmazdan önce Krala saldırabileceğini düşünerek tez canlı bir şekilde hızla yola düştü. Ancak sonrasında öğrendi ki Kral daha şimdiden deniz kıyısında güvenli bir şekilde ikamet etmekteydi. Bunun üzerine ilerleyişini yavaşlattı. Bunu, ordusunun tamamıyla birlikte

118 Trogir adası.

119 Bunun yanında Kral IV. Bela'nın Papa IX. Gregorius'a Ocak 1242'de gönderdiği bir mektup aklındaki tek şeyin Moğollardan kaçmak olmadığını, bir yandan kendi güvenliği için tedbirler almaya çalışırken diğer yandan da Moğollara karşı bir güç oluşturmak üzere çaba içerisinde bulunduğunu gösterir. Bk. D. Sinor, "The Mongols in the West", s. 17.

120 Metinde *pernitnem* olarak yazılmış olsa da doğrusu *perniciem* olsa gerektir.

Sirbium adı ile anılan bir suya¹²¹ doğru ilerlemesi ve kısa süre sonra da buraya konması takip etti. Ardından da delirmişçesine Macaristan'dan buralara sürüklenen esirlerin hepsinin katledilmesini emretti. Onlar, erkek, kadın, çoluk çocuk tek bir grup halinde bir ovaya doğru sürüldüler. Sonrasında da hepsi tek bir koyun sürüsü gibi bir araya getirildiler ve bıçak ehilleri tamamının kafasını kesti. Bunu duyulmadık haykırış ile iniltilerin işitilmesi ile yeryüzünün öldürülenlerin sesinden titremesi takip etti. Nefesleri kesilenler tarladaki başak yığını gibi ovaya serildiler. Bu sınırsız yağmalamayı yapıp da açgözlülük edenleri görenlerden hiçbirisi kıyafetlerini üzerlerinden çıkarmayı istemedi. Ancak bu ölümcül halkın tamamı, öldürülmüş insanların etrafına doluşup oturdular, büyük bir eğlence içerisinde yiyip içtiler, danslar ettiler ve büyük kahkahalar patlattılar, gülünç şakalar yaptılar, sanki pek çok iyi şey becermişler gibi¹²².

Akabinde buradan ayrılarak Hırvatistan'ı yağmalamaya giriştiler. Onların yakında olduklarını işittiklerinde Splitliler bunu imkânsız gibi gördüler. Ancak bir kısım birlik dağa doğru tırmandığında gel de gör ki bir anda kentin surlarının önünde bitiverdiler. Aslında Splitliler önce bu gelenleri tanıyamadılar ve onları, düşmanın üzerine yürüyen silahlı Hırvatlar sandılar. Ancak Macarlar, gelenlerin taşıdığı bayrakları görünce yüreklerini büyük bir dehşet kapladı ve hemen kiliseye doluştular. Tirtir titreyerek bir daha gün yüzü görmeyeceklerine inanıp sonraki yaşamı düşünerek İsa'nın son akşam yemeği törenini ifa ettiler. Daha başkaları ise kadınlarının ve evlatlarının kucaklarına düşüp

121 Bu ırmak Una ırmağı veya ona karışan sulardan birisi olsa gerektir. Bk. P. Sopholis, "The Mongol Invasion of Croatia and Serbia in 1242", s. 265.

122 Moğolların katledilmiş insanların arasında eğlenceler içerisinde yiyip içtiklerine ilişkin bir kaydın benzeri Rus kroniklerinde Kalka baskınından sonraki tasvirler içerisinde aktarılır. Buna göre Moğol komutanları zaferlerinden sonra esir edilmiş veya öldürülmüş Rus knezlerini tahta bir plaka altına koyarak akşam yemeklerini yemişlerdir. Bk. *Novgorodskaya Pervaya Letopis'*, s. 63, 267; *Letopisnyy Sbornik, Imenuemyy Patriarşey ili Nikonovskoy Letopis'yu*, s. 92. Ayrıca bk. A. T. Özcan, *Moğol-Rus İlişkileri*, s. 47.

ağıtlar yakıp gözyaşlarına boğularak dediler ki: “*Vah başımıza gelenler! Zorluklar içerisinde uğraşıp didinerek kaçmak neye yarayacak? Yeryüzünde bir oraya bir buraya gitmek ne getirecek, eğer saldırganların kılıçlarıyla katledilecek isek? Zaten her şekilde gırtlığımızın kesilmesini bekliyoruz*”. Bundan sonra herkesin surların içindeki kapılara doğru kaçışmasından ötürü büyük bir karmaşa hâsıl oldu. Bu sırada atlarını ve hayvanlarını, kıyafetlerini ve diğer eşyalarını da geride bıraktılar ve ölüm korkusu karşısında kendi evlatlarını bile beklemeyerek güvenilir bir yer bulmak üzere kaçmaya yeltendiler. Ancak Splitliler onlara büyük bir insaniyet göstererek evlerine kabul ettiler ve ellerinden geldiği kadar ihtiyaçlarını giderdiler. Buna karşın kaçanların sayısı o kadar çoktu ki evlere sığmadılar ve bundan ötürü sokaklarda, caddelerde kala kaldılar. Asil kadınlar dahi başlarında bir dam olmaksızın kilise çevresindeki alana uzanıverdiler. Kimileri karanlık kemer altlarına saklandı, kimileri temizledikleri koridorlara ve geçitlere, kimileri de kurabildikleri çadırların altında kaldılar.

Tatarlar ise surların dışındaki açık alanda bulabildikleri herkesi kılıçlarıyla katlettiler. Kadın, çocuk, yaşlı veya elden ayaktan düşmüş kimseyi ayırt etmediler ve hatta artık çürümekte olan cüzzamlıların hayatlarını bile kılıçlarıyla almaktan barbar bir gözü dönmüşlükle zevk duydular. Bundan sonra onların birliklerinden birisi surlara doğru yaklaşarak tüm kentin çevresini dolaşıp aynı gün buradan uzaklaştı. Bu durum üzerine Splitliler makinalarını yapmaya ve bunları uygun bir noktaya yerleştirmeye başladılar. Ancak ne yazık ki Tatar birliğinin çekilmesinden birkaç gün sonra Caydanus, ordusunun bir kısmı ile buraya geldi. Bunun nedeni çayırların atlarını beslemeye yetmemesiydi. Zira bu sırada mart ayının ilk günleriydi ve hava insanları tirtir titretecek kadar soğuktu.

Tatarlar Kralın Clisse’de¹²³ gözetim altında bulunduğunu düşünüyorlardı ve bundan ötürü her yandan ok ve mızraklar atmak suretiyle bu kaleye hücumla geçtiler. Ancak kale doğal olarak

123 Split’in hemen yakınında, kuzey batısında yer alan bir yer.

tahkim edilmiş bir alan olduğundan gördüğü zarar da sınırlı oldu. Bunu atlarından inerek elleriyle yukarıya doğru tırmanmaya başlamaları takip etti. Ancak kaledekiler buna çok büyük kaya parçalarını onların üzerlerine atmakla karşılık verdiler ve bunun neticesinde de Tatarlardan bazıları hayatını kaybetti. Düşman hâl karşısında müthiş bir öfkeye kapılıp büyük kalenin dibine kadar ilerleyerek yumruk yumruğa kavga etmek suretiyle evleri yağmalamaya giriştiler ki bu sırada epey ganimet de elde ettiler¹²⁴. Ancak tam da bu noktada Kralın burada bulunmadığını öğrenmeleri üzerine kaledeki mücadelelerine bir nihayet verip atlarına atlayarak Traguri'ye¹²⁵ doğru hareket ettiler. Split bundan ötürü büyük bir zarar ziyana uğramamış oldu.

Bundan sonra Split'te Macarların korkuya kapılmalarını görmelerinden kaynaklanan müthiş bir endişe peyda oldu. Netice bazıları kenti terk ederek yanlarına aldıkları eşyalar ve aileleri ile birlikte adada güvende olacaklarını düşünmeye başladılar. Beyhude dedikoduları yaymaya, birbirinden farklı ve içleri zıvalıklarla dolu düşünceleri uydurmaya başladılar. Kimileri Tatarların çok büyük makineler çok sayıda savaş aletleri ürettiklerini, böylece de bunlarla kenti ele geçireceklerini söylüyorlardı. Daha başkaları ise dağ gibi büyük bir toprağı ve taşı bir araya yığdıklarını ve böylelikle de kenti bunun üzerinden (atılan taşlarla) kolayca ele geçireceklerini iddia ediyorlardı¹²⁶. Ancak gerçekte Tatar ordusu lanetli komutanlarıyla birlikte Traguri kıyılarına yerleşmişti.

124 Kent Moğollara karşı Butko ve Herbert adlı komutanlar tarafından müdafa edilmiştir. Kent önlerindeki mücadele ile ilgili olarak ayrıca bk. P. Sopholis, "The Mongol Invasion of Croatia and Serbia in 1242", s. 266.

125 Trogir.

126 Splitli Toma'nın bu söylentileri "dedikodu" olarak nitelendirmesine karşın İbnü'l Esir'in Harezmi seferi ile ilgili olarak verdiği bilgilerde Cengiz'in benzer bir usulü tatbik ettiği görülür: "*Moğol hükümdarı Cengiz Han bu muhasaranın böyle uzun sürdüğünü ve kalenin bir türlü alınmadığını görünce askerlerine derhal çevrede ne kadar odun ve kereste varsa bulabildiklerinin hepsini toplayıp getirmelerini emretmişti. Toplanan bütün bu odun ve kereste kalasları bir kat diziliyor, üstüne bir tabaka toprak dökülüyordu. Bu şekilde bir kat odun bir kat toprak dökerek muazzam bir tepe oluşturup Mansur-kub kalesinin o yüksek sırlarının jizasına ulaşacak bir kula meydana*

Kral, Tatar ordusunun, sığındığı yere doğru yayılmaya başladığını görünce adanın yakınlarında bulunmanın kendisi için yeteri kadar güvenli olmadığını düşünerek kraliçesi, çocukları ve hazinesini daha önceden ayarlamış olduğu gemiye yerleştirdi. Kendisi de kürekçiler tarafından çekilen bir kayığa geçti ve düşmanı kollayarak, talihinin rast gitmesini bekleyerek ilerledi¹²⁷. Diğer tarafta ise Caydanus (Traguri adasındaki) kalenin dibine kadar atla gidebileceği bir geçiş yolunun olup olmadığını didik didik araştırdı. Ancak suyun kent ile adayı bir birinden ayırdığını idrak edince suyun derinliğinden ötürü saldırmaktan vazgeçti ve adamlarının yanına döndü. Bunu, kente elçi göndererek sözlerini bildirmesi takip etti. Köprü yakınlarına gelen kimse yüksek sesle Slavca olarak dedi ki: “*Bunlar yenilmez ordunun komutanı olan ilahi Caydanus’un sizlere sözleridir. Yabancı birinin kanı için kendinizi suçlu hissetmek istemiyorsunuz. Ancak düşmanı ellerimize teslim edin, onları koruyup kollayıp da bir hiç uğruna ölmeyesiniz diye!*” Ancak surlardaki muhafızlar onların sözlerine herhangi bir karşılık vermeye lüzum görmediler. Zira bizzat Kral karşılık verilmemesini buyurmuştu. Bunun ardından tüm kalabalıkları ile geldikleri yola düşerek geri çekildiler. Sonrasında mart ayının neredeyse tamamında Hırvatistan ve Dalmaçya kıyılarında kaldılar ve bu süre zarfında beş veya altı defa kente geldiler ve akabinde de kendi karargâhlarına döndüler.

getirdi. Yaya askerleri bu kulenin tepesine tırmanarak burada mancınıklar kurmuş ve kalenin ortasına bu mancınıkla ateş yağdırmaya başlamışlardı. Bk. İbnü'l-Esir, *İslam Tarihi*, s. 350. Bu bilgiler ve Splitli Toma'nın dedikodu olarak nitelendirdiği bilgiler bir araya getirildiğinde bu türden şeyleri söyleyenlerin aslında bir şekilde Harezmi'de olup bitenden haberdar olan kimseler olduklarına hükmedebiliriz. Ancak bu kimselerin “muhtemel hangi kimseler” olduğu meselesi üzerinde ayrıca düşünülmesi gereken bir konudur.

- 127 Bir Venedik kroniğinde bu geçiş Venediklilerle ilişkilendirilmiştir. Bk. “Chronicon Venetum Andreae Danduli”, *Rerum Italicarum Scriptores*, Tomus Duodecimus Mediolani 1778, s. 354. Bunun haricinde Kral Bela'nın gemi ile kaçmak suretiyle Moğollardan kurtulduğu diğer bazı kronik yazarları tarafından da ifade edilmiştir. Bk. “Annales Sanctae Crucis Polonici”, *MGH*, Scriptorum, Tomus XIX, Societatis Aperiendis Fontibus Rerum Germanicarum Medii Aevi, Edidit G. H. Pertz, Hannoverae 1866, s. 681.

Böylelikle Hırvatistan'ı arkalarında bırakarak Bosna'ya geçtiler. Sonrasında da Rasia olarak anılan Sırbistan üzerinden ilerleyerek Dalmaçya'nın yukarı kıyılarında yer alan kentlere vardılar ve az bir zarar verebildikleri Ragusium'u¹²⁸ geçerek Catariense kentine¹²⁹ geldiler. Burayı yakıp yıkarak Suagium¹³⁰ ve Drivosten¹³¹ üzerine yürüdüler. Bu kentlerin ahalisi geride bir tek erkek kalmayınca dek kılıcın ağzıyla katledildi¹³². Sırbistan'ın tamamını bu şekilde tarumar ettikten sonra Bulgaristan'a ulaştılar¹³³. Burada Bathus ve Caydanus ordularındaki askerlerin sayısını yoklamaya¹³⁴ karar verdiler. Böylelikle burada bir araya gelerek toplantı düzenlediler ve yalandan yere ordunun geneline kendi istekleriyle askerlere eşlik eden veya zorla alıkonmuş olup ülkelerine dönmek isteyen esirlerin komutanların rızasıyla serbest kalabileceklerini ilan ettiler. Bunu Macar, Slav ve diğer milletlerde kalabalık sayıda insanın hemen aynı gün çok büyük bir neşe içerisinde ortaya çıkması takip etti. Bir yığın halinde herkes iki veya üç mil ilerlemişti ki Tatarlar onların üzerine bir süvari kıtası gönderdiler ve aynı anda kılıçla onları parçalara ayırarak yere serdiler¹³⁵.

128 Bugünkü Ragusa.

129 Bugünkü Kotor.

130 Bugünkü Svac.

131 Bugünkü Drivasto.

132 Burada aslında “*diwara işememiş bir kimse bırakmaksızın*” şeklinde bir ifade vardır. İncil'den alınan bu ifade zamanında “erkek çocukları dahi” gibi bir manası vardır. İfade kendisini daha başka kroniklerde de gösterir. Bk. Theophanis, *Chronographia*, Volumen I, ex recessione Ioannis Classeni, CSBH, Volumen XLIII, Bonnae 1839, s. 579; *The Chronicle of Theophanes Confessor, Byzantine and Near Eastern History AD 284–813*, Translated with Introduction and Commentary by C. Mango and R. Scott with assistance of G. Greatrex, Clarendon Press, Oxford 1997, s. 527.

133 Kadaan'ın faaliyetleri ile ilgili olarak bk. P. Sopholis, “The Mongol Invasion of Croatia and Serbia in 1242”, s. 267-272.

134 Moğollarda askerin sayılması ile ilgili bir örnek *Moğolların Gizli Tarihi*'nde bulunmaktadır. Bk. MGT, s. 99; MGTç, s. 126.

135 Bu hadiselerin bir diğer tanığı da bu sırada Moğollar arasında esir olarak bulunan Roger'di. Onun ifadeleri, esirler arasında katledileceklerine dair bir dedikodunun ortaya çıktığına işaret eder. Ancak Roger bunun dillendirilmeye başlanmasından bir süre sonra kaçmış ve hayatını bu şekilde kurtarmıştır. Bk. Üstat Roger, “Macaristan Krallığının Tatarlar Tarafından Yıkımı Üzerine Ağıt”, s. 215.

Etrafa gözcüleri gönderen Bela ise bu lanetli halkın topraklarından tamamıyla çekildiklerini öğrenmesi üzerine hiç vakit kaybetmeden Macaristan’a doğru yol almaya başladı. Kraliçe de Kralın evlatlarıyla birlikte eylül ayına kadar Klis kalesinde kaldı. Bu sırada iki küçük kızı öldü ve Aziz Efendi kilisesine gömüldüler.

Gözünü öfke bürümüş barbarlar Macaristan’ın tamamını azgınlık içerisinde kılıçlarıyla süpürdülerse de, bunu, zavallı halkı tamamıyla mahveden büyük bir açlığın ortaya çıkması takip etti. Zira Tatarların öfkesinden ötürü çiftçiler ne topraklarını ekmiş ne de tarlalarındaki ürünü kaldırabilmişlerdi. Ortalıkta yeterli yiyeceğin bulunmamasından ötürü talihsiz vücutlar açlıktan hayatlarını kaybettiler. Sayısız insan cesedi ovaları ve yolları kapladı. Bu acı belanın Macar halkını Tatarların şiddetli saldırılarından daha fazla etkilediğine inanılıyordu¹³⁶. Bundan sonra insan

136 Moğol saldırılarından sonra Macar Krallığı egemenliğindeki topraklarda ortaya çıkan açlık burada olduğu gibi Üstat Roger’in eserlerinde de zikredilir. Aynı şekilde bu hâl diğer kaynaklara da yansımıştır. Bunlardan birisi olan *Martini Oppaviensis Chronicon*’da açlığın boyutu anlatılırken bir annenin oğlunu yediği gibi bir ayrıntı ile durum sansasyonel bir vaka ile tasvir edilir. Bk. “Martini Oppaviensis Chronicon Pontificum et Imperatorum”, s. 472. Yine *Anonymi Leobiensis Chronicon*’da insanların açlıktan kedileri yedikleri ve hatta insan etlerinin pazarlarda alenen satıldığı gibi bilgiler de yer alır. Bk. *Anonymi Leobiensis Chronicon*, nach dem Originale herausgegeben von Z Zahn, Graz 1865, s. 8. Benzer bilgiler diğer kaynaklarda da vardır. Bk. “Annales Sancti Rudberti Salisburgenses”, *MGH*, Scriptorum, Tomus IX, Societatis Aperiendis Fontibus Rerum Germanicarum Medii Aevi, Edidit G. H. Pertz, Hannoverae 1851, s. 788; “Martini Oppaviensis Chronicon Pontificum et Imperatorum”, s. 472; “Chronici ab Ottone Frisingensi”, *MGH*, Scriptorum, Tomus XX, Societatis Aperiendis Fontibus Rerum Germanicarum Medii Aevi, Edidit G. H. Pertz, Hannoverae 1868, s. 335; “Continuatio Sancrucensis Secunda”, *MGH*, Scriptorum, Tomus IX, Societatis Aperiendis Fontibus Rerum Germanicarum Medii Aevi, Edidit G. H. Pertz, Hannoverae 1851, s. 641. Latin kaynaklarında Moğol saldırısından sonra kendisini gösteren açlık ile ilgili olarak ayrıca bk. P. Jackson, *The Mongols and the West*, s. 83/110. dn. T. Sălăgean, V. Spinei’nin çalışmalarından birisine gönderme yaparak benzer bilgilerin Reşidüddin’in eserinde de bulunduğunu ifade eder. Ancak ben elimde bulunan Reşidüddin’in eserinin tercümelerinde bu şekilde bir bilgiye rastlamadım. Bk. T. Sălăgean, *Transylvania in the Second Half of the Thirteenth Century*, s. 34/161. dn. Moğolların çekilişinden sonra Macaristan ve Transilvanya’daki beslenme imkânlarına ilişkin bk. T. Sălăgean, *Transylvania in the Second Half of the Thirteenth Century*, s. 34-35. Diğer

kanından başka hiçbir şeyle tatmin olmaz gözü dönmüş pek çok kurt, mağarasından çıkmış şeytan gibi ortaya çıkarak pusu kura-
rak değil de açık açık evlere saldırarak annelerin kucaklarından
bebekleri kopardılar. Sadece küçükler mi, aynı zamanda silahlı
erkeklerle saldırarak korkunç dişleriyle onları paramparça etti-
ler¹³⁷. Böylelikle üç büyük felaket, kılıç, açlık ve vahşi hayvanla-
rın¹³⁸ Macaristan'ın tamamında üç yıl boyunca varlık gösterme-
siyle Tanrı'nın takdirinden gelen kırbacı hiç de göz yumulabilir
olmayan günahlarının cezası olarak çektiler¹³⁹.

tarafından bu durum sadece Macaristan'a özgü değildi. Nitekim Moğol saldırılarına uğrayan daha başka yerlerde de benzer kıtlık ve buna bağlı olarak acılar gözlem-
lenmiştir. Bk. Simon de Saint Quentin, *Bir Keşişin Anılarında Tatarlar ve Anadolu*,
s. 26, 34, 37; Müverrih Kiragos, *Ermeni Müverrihlerine Göre Moğollar*, s. 38; S.
Menache, "Tatars, Jews, Saracens and the Jewish-Mongol Plot of 1241", *History*,
81/1996, s. 326. Moğol saldırıları sonrasında açlıktan hayatını kaybetmiş insanlar
arkeolojik incelemeler neticesinde ele geçen kemik örneklerinde de kendilerine
yer bulmuştur. Bk. J. Laszlovszky et al, "Contextualizing the Mongol Invasion of
Hungary in 1241–42", s. 425.

137 Moğolların çekilişinden sonra vahşi hayvanların insanlara saldırımları daha başka
kroniklerde de zikredilir. Bk. *Anonymi Leobensis Chronicon*, s. 9; "Continuatio
Sancrucensis Secunda", s. 641; "Annales Polonorum IV", *MGH*, Scriptorum,
Tomus XIX, Societatis Aperiendis Fontibus Rerum Germanicarum Medii Aevi,
Edidit G. H. Pertz, Hannoverae 1866, s. 635.

138 Yazar cümle içerisinde *ferro*, *fame*, *fera* kelimeleri ile sözcük oyunu yapıyor.

139 Moğolların yarattığı yıkımın günahlarla ilişkilendirilmesi sadece burada değil,
saldırıya uğrayan hemen her bölgede kaleme alınan kaynaklarda kendisini gös-
teren temel bir bakış açıydı. Bu konuda daha detaylı bilgi ve örnekler için bk.
D. DeWeese, "The Influence of the Mongols on the Religious Consciousness of
Thirteenth Century Europe", *Mongolian Studies*, Vol. 5/1978–1979, s. 47–53.

III. METİN

Torre Maggioreli Üstat Roger **Macaristan Krallığının** **Tatarlar Tatafindan Yıkımı Üzerine Ağıt**

Kiliselerin çan kuleleri bir yerden bir yere giderken bize işaret oldu. Ancak yolun kendisi de bizim için yeteri kadar ürkütücü bir işaretti. Zira yollar ve kadim patikalar ile çayır ve koruluk alanlar tamamıyla ele geçirilmişti. Çiftçilerin yetiştirdikleri pırasa, soğan ve diğerlerini arkalarında bırakmışlardı. Bunları bulduğumda bana o kadar lezziz geldiler ki... Yine ebegümece ve ağıotu kökü de lezzetliydi. Aç midelerimiz bunlarla tıka basa doldu ve bitkilerin canı, cansız bedenimize can verdi.

Üstat Roger Tarafından Pesthensiensis Kilisesi Piskoposu Johannes Hazretlerine Takdim edilmek üzere Kaleme Alınan *Macaristan Krallığının Tatarlar Tarafından Yıkımı Üzerine Ağıt* Hakkındaki Tafsilatlı Mektubu Mutlulukla Başlıyor

Eğer kabul buyurulursa, Tatarların haçı kirletmek üzere Macaristan'a ulaşıp ülkeye girişleri ve burada ilerlemeleri, hiç de az sayıda olmayan Hristiyanların mahvoluşu ve yok oluşu hakkında siz efendi hazretlerine izahat vermek üzere onların faaliyetleri ile ilgili olarak, itibar ederek okumanız için hiçbir yalan dolan bulaşmadan hazırlanan bu küçük çalışmayı size takdim ederek olanları naklediyorum.

Elbette bu metin içinde pek çok şey bulacaksınız. Bu bilgilerin bazılarını gözlerimle şahit oldum, pek çoğuna *kendi ellerimle dokundum*, diğer bazı malumatı ise tüm bunlar olup biterken hadiselerin içinde yer almış son derece güvenilir kimselerden öğrendim. Bununla birlikte eğer şimdi veya daha sonraki bir zamanda yazılanlar içerisinde insanî hissiyata korkunç ve ürkütücü gelen bir şeyler dikkatinizi çekerse yazar olan benden şüphe etme ve yaşananlardan ötürü hayretler içerisinde düşmeyin. Bunun yerine merhametini unutmuş ve baskı altındaki halkını esirgemeyen Kralların Kralı'na şükürler et. Çünkü kraliyet istirahatgâhlarından yok edilecek oldukları topraklara ilerleyenlerin “gözlerine

çamur sürmez”¹, aksine “kılıçlarını şimşek gibi keskin yapar”². Onların arızalarını değnekle değil ağaç sürgünü ile yoklar ve kendilerini rahatlık içerisinde tutanların günahları nazaket dolu bir avuntu ile değil, kırbaçla ve öfke ile terbiye olunur.

İşte bu şekilde, ansızın büyük felaket sel gibi bastığında³ kalabalık Macaristan ıssız bir hâle geldi. Hey gidi korkunç gaddarlık! Özgür Macaristan *vergi boyunduruğu altına alındı*⁴. Vay başımıza gelenler! Böyle bir felaket sırasında *o bayanı avutan sevgililerinden hiçbiri*⁵ yoktur. Bu yüzden rica ediyorum ve sevecenlikle talepte bulunuyorum, çünkü bizzat kendilerinin yaşamı, tutumu ve hem de savaşma biçimi hakkında gerçeği yazmak istediğimden, üzücü ve dehşet verici mesele hakkında içler acısı bir hâlde mutsuz bir duruma düşmeye zorlanmışsam, siz ya da herhangi bir okuyucu doğru bilgiyi hatalı düşüncelerle tahrif etmesin, zira aşırı cesaret izin verilmeyen ya da zararlı atılganlıklarla bir gidişat ortaya koymuştur⁶. Çünkü birilerini şaşırtmak veya olayları tahrif etmek için değil, yaşananları öğretmek üzere düşünüp taşındım ki *okumuş olanlar anlasınlar*⁷, anlayanlar inansınlar, inananlar korusunlar, koruyanlar kavrasınlar. Zira kıyamet günü çok yakındır ve zaman yok oluşa doğru akıp gitmektedir.

1 Juhanna 9.6.

2 Hezekiel 21.8-10

3 Moğolların saldırısı *Chronica Maiora*’da da bir sel baskınına benzetilir. Bk. A. T. Özcan, “*Chronica Maiora*’da Moğollara Dair Kayıtlar”, s. 55. Bu benzetme öyle görünüyor ki Nuh zamanındaki sel baskınına gönderme yapmak suretiyle, yaşanan felaketi Tanrı’ya karşı işlenen günahlarla ilişkilendirmek ve böylelikle de insanları dini hayata daha da bağlamak adına yapılıyordu.

4 Lamentations 1.1. Burada Roger’in ülkeyi vergi ödemek yükümlülüğü altına girdiğini ifade etmesi, eserinin sonraki kısımlarında görüleceği üzere Moğolların Macaristan’da kurdukları idare düzeni ile ilgilidir.

5 Lamentation 1.2.

6 *Rogo igitur et affectuose depusco, quatenus, cum de vita et ipsorum moribus atque pugna describere voluerim veritatem, si de tristi materia et horrenda flebilis inire compulsus sum moestos modos; vos vel quisque lector rectam conscientiam falsis opinionibus non supponant, quod praesumptuosa temeritas patefecit aditum illicitis ausibus vel nocivis.*

7 Matthew 24.15.

Herkes bilsin ki bahsettiklerim sadece bir anıyı hatırlamak değildir. Çünkü Tatarların eline geçenler, *keşke doğmasalardı*⁸ kendileri için daha iyiydi olurdu, zira o kişi kendisini Tatarlar tarafından (onların yanında) değil, Tartar'da alıkondüğünü⁹ hisseder. Bunu hatırlıyorum, çünkü bunu tecrübe ettim. Demek istediğim *bir dönem ve yarısında*¹⁰ onların arasında bulundum¹¹. Bu sırada ölüm bir teselli hâlini alıyordu. Yaşam bir ceza gibiydi.

I. Kral Bela'nın Niyeti

Macaristan Kralı Bela Hristiyan prensler arasında Katolik inanca tutkuyla bağlı bir kişi olarak bilinirdi, tıpkı soyundan geldiği her birisi azizler sınıfına girmiş Krallar Stephan¹², Emerici¹³, La-

8 Matthew 26.24.

9 Roger de Julian ve Splitli Toma gibi *Moğol* kelimesi yerine *Tatar* kelimesini kullanır. Bu, daha önce de ifade edildiği üzere metin yazarının cehennem manasına gelen *Tartar* kelimesini tercih etmesi, okuyucusuna Moğollarla cehennem arasında bir bağ kurgulama niyeti ile ilgiliydi. Bunun yanında onların Tatar kelimesini kullanmaları da Moğollara savaş ile tâbi kılınan Tatarların Moğolların öncü birliklerini oluşturmaları ve saldırıya uğrayanların ilk önce onlarla karşı karşıya gelmeleriyle ilgiliydi. Bu şekilde Tatar adı Moğol adı yerine umumî bir ad hâline gelmişti. Tatar kelimesinin Latince kaynaklarda kullanılmasının nedeni ve adın umumileşmesi ile ilgili olarak bk. S. Pow, "Nationes que se Tartaros Appellant", s.545-567; P. Jackson, "Giriş", s. 32-33/46. dn.; P. Jackson, *The Mongols and the West*, s. 59; I. de Rachewiltz, *Papal Envoys to the Great Khans*, s. 73; D. Baronas, "The Encounter Between Forest Lithuanians and Steppe Tatars in the Time of Mindaugas", s. 4.

10 Daniel Visions 7.25.

11 1241 yılı Mayıs ayından 1242'nin Nisan ayına kadar dokuz veya on ay kadar Moğol esaretinde bulunan Roger, süreci abartarak aktarıyor. Yeri geldiğinde ifade edileceği üzere esir düşmeden önce yaşadığı Varad kenti Mohi muharebesinden bir veya iki hafta sonra düşmüş, esir edilmesi ise yine muhtemelen bundan sonraki iki hafta sonra gerçekleşmişti. Dolayısıyla Roger'in Moğolların eline Mayıs 1241 ortasında esir olarak düştüğü anlaşılmaktadır. O Moğollar bölgeyi terk ederken esareten kurtulduğuna göre bunu da Nisan 1242 olarak değerlendirecek olursak Roger'in 10 ila 11 ay gibi bir zaman Moğolların yanında kaldığını düşünmek gerekir. Ayrıca bk. Magistri Rogeri, "Epistola in Miserabile Carmen", s. 135/9. dn.

12 I. Istvan, 970 dolaylarından 1038'e kadar hayatta kalan Macar Kralı. Macarların Hristiyanlığı kabulü onun zamanında gerçekleşti. 1083'de Aziz ilan edildi.

13 İmre, 1000 dolaylarından 1031'e kadar hayatta kalan, I. Stephen'in oğullarından. Roger onu Kral olarak saysa da İmre babası hayatta iken ölmüştü. O da babası gibi 1083'te aziz ilan edildi.

dislai¹⁴ ve Coloman¹⁵ gibi. Dindar faaliyetlerinden başka açığa iyiliğin müthiş bir timsaliydi ve dahası idare meclisinde *ona karşı insafsızca konuşanların ağızlarını kapatır*¹⁶ sözünde olduğu gibi meşgul olur, aklında sürekli olarak yoldan çıkmış ve yabancı milletleri Meryem Ana'nın sinesine çekmek bulunurdu¹⁷. Öyle ki İlahî ruha ne kadar çok kişiler kazandırılırsa kendisini bir ödül olarak sonsuza kadar kutsalların kılıcından kolayca sakınacaktı¹⁸.

14 Kral I. Bela'nın oğlu olan I. Laslo, 1077 ile 1095 arasında Macar Kralıydı. 1192'de Aziz ilan edildi.

15 I. Geza'nın oğlu olan I. Coloman, I. Laslo'nun ölümünden sonra 1095 ile 1116 arasında Macar Kralı olmuştu. Roger onu aziz olan Macar Kralları arasında gösterse de resmiyette böyle bir ilan hiçbir zaman yapılmamıştı. Bk. "Magistri Rogeri, Epistola in Miserabile Carmen", s. 136/ 1. dn.

16 Psalm 62.12.

17 Bela'nın daha prens olduğu yıllarda misyonerlik faaliyetleri destekleyen bir kişi olarak öne çıktığı görülmektedir. En başta bunu Riccardo, Julian ve beraberindekilerin Magna Hungaria'daki kavimdaşlarını aramaları ile ilgili kaydında beyan eder. Ona göre bu seyahatin finansörü Bela idi. Bk. "Dominiken Misyoner Julian'ın Seyahati ile İlgili Metinler", s. 53. Yine buna benzer şekilde Bela, Kumanların Hristiyanlaştırılması faaliyetlerinde de öne çıkan bir kimseydi. Mesela Başpiskopos Robert'in gerçekleştirdiği 15.000 kişiden müteşekkil bir Kuman gurubunun vaftiz edilmesi töreninde Bela bu gayretlerin en büyük destekçilerinden birisi olarak katılımcıların en önde geleniydi. Bu gayretlerinden ötürü bizzat Papa tarafından övgüye de mazhar olmuştur. Bela ve dinî çevrelerde kendisine edindiği yer ile ilgili olarak bk. V. Spinei, "The Cuman Bishopric – Genesis and Evolution", *The Other Europe in the Middle Ages, Avars, Bulgars, Khazars and Cumans*, Ed. F. Curta with the Assistance of R. Kovalev, Brill Publishing, Leiden 2008, s. 424, 426; A. Pálóczi-Horváth, *Pechenegs, Cumans, Iasians*, s.48; P. Sennyey, *King Bela before the Mongol Invasion*, s. 33-34. Bela'nın daha prensken Papa'nın övgüsüne mazhar olması ile ilgili olarak ayrıca bk. "Magistri Rogeri, Epistola in Miserabile Carmen", s. 136/ 3. dn.

18 Macar Kralı IV. Bela'nın prensliğinden itibaren sürdürdüğü misyonerlik faaliyetlerini desteklemesi siyaseti elbette ne kendisi ile sınırlıydı ne de sadece saf dinî hislerle ilgiliydi. Daha önceki Macar Krallarının Katolik Hristiyanlığı bir siyasi doktrin olarak belirlemeleri ve politikalarını da bunun üzerine şekillendirme siyasetini Bela da devam ettirmiştir. Bu özelliği ile de yukarıda da ifade edildiği üzere Papalığın övgüsüne mazhar oluyordu. Bu durum, V. Spinei'nin de dikkati çektiği üzere, Macarların şizmatik ve pagan olarak görülen topraklara doğru yani, Transilvanya, Bulgaristan ve Galiçya'ya doğru yayılmalarının Papalık tarafından desteklenmesiyle ilgiliydi. İşte bu tablo içerisinde Kumanların Hristiyanlaştırılması –yeri geldiğinde ayrıca ifade edileceği üzere– Macar askeri gücünü desteklemek ve daha başka yararları yanında üzerinde bulundukları bölgelerin de Macar hudutlarına katılması noktasında önemliydi.

II. Kral Bela Kumanların Kralını Macaristan'a Nasıl Davet Etti?

Efendimiz İsa'nın doğumunun 1242. yılında¹⁹ Kumanların Kralı²⁰ Kuthen²¹, Kral Bela'ya, kendisinin uzun yıllar Tatarlarla

IV. Bela'nın unvanları arasına *Rex Cumanorum*, yani *Kumanların Kralı* unvanını da alması bu açıdan bakıldığında hiç de şaşırtıcı değildir. Macaristan'ın takip ettiği siyasete dair bk. V. Spinei, *The Romanians and the Turkic Nomads*, s. 152-154, 156-159, 164. Papalığın övgüsünün siyasi yönü ile ilgili olarak bk. T. Sălăgean, *Transylvania in the Second Half of the Thirteenth Century*, s. 12.

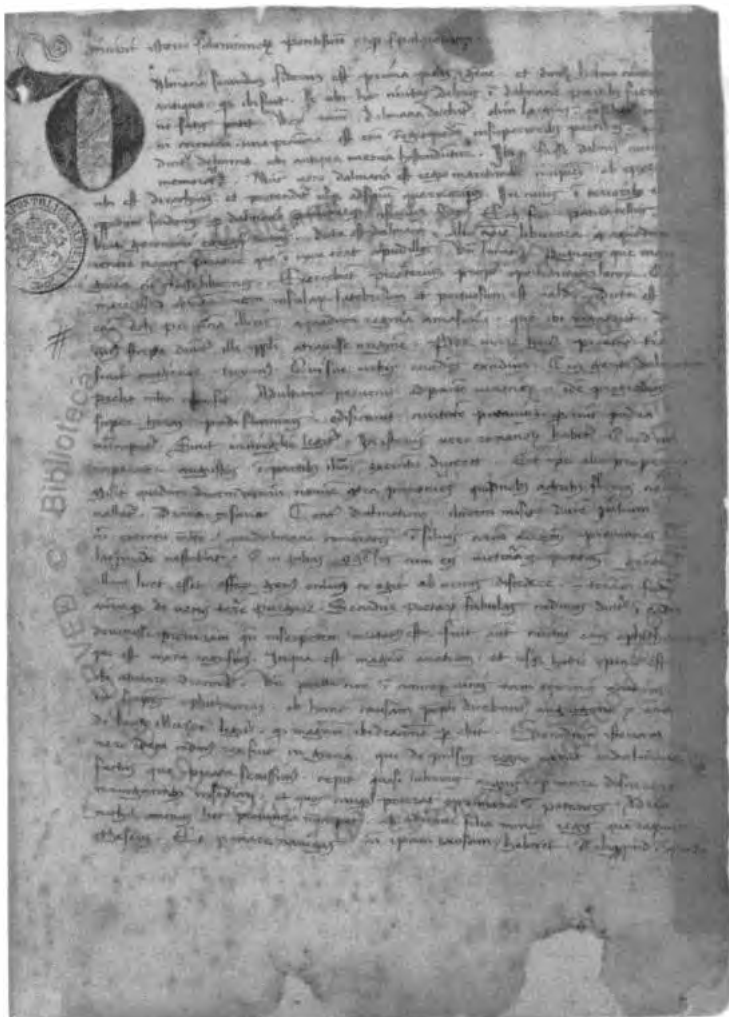
- 19 Öyle anlaşıyor ki Roger veya orijinal el yazmasını kopyalayan kişi burada bir tarih hatasına düşüyor. Köten ve idaresindeki Kumanların Macaristan'a gelişleri 1239'da gerçekleşmişti. Bk. Ya.V. Pilipçuk, *Zavoevanie Mongolami Vostočnoevropejskih Stepy*, s. 193; V. Spinei, "The Cuman Bishopric", s. 440.
- 20 Roger'in onu *Kuthen Comanorum Rex* yani *Kumanların Kralı Köten* olarak anması Kuman beyinin konumu itibari ile yanlıştır. Zira Köten her ne kadar Rus kroniklerinde de güçlü bir kişi olarak tasvir ediliyorsa da en nihayetinde Kumanların arasında öne çıkan beylerden sadece birisiydi. Dolayısıyla Roger'in onu *princeps* olarak anması gerekirken *rex* olarak anması abartılıdır. Bununla birlikte bu konuda yalnız değildir. Nitekim daha başka Latince eserlerde de Köten *Kral* unvanı ile gösterilir. Bk. A. T. Özcan, "Chronica Maiora'da Moğollara Dair Kayıtlar", s. 63; *Anonymi Leobensis Chronicon*, s. 7; "Chronica Albrici Monachi Trium Fontium", s. 946.
- 21 Kuman başbuğları arasında en meşhur isimlerden birisi olan Köten bilhassa 1210'lu yıllarda sadece Rusya'daki Knezler arasındaki mücadelelerde değil, aynı zamanda Rusların Macarlar gibi düşmanları ile savaşlarında da askerî destek vermek suretiyle bölgesel bir güç olmayı başarmıştı. Bununla birlikte onun kaderi, diğer pek çokları gibi Moğolların ortaya çıkışı ile birlikte değişti. 1222'nin sonlarında Cebe ve Subetay'ın idaresindeki Moğolların Kafkasya'daki Kumanları yenilgiye uğrutup Don boylarına çıkmaları üzerine Kiev Büyük Knezi Mistislav Mistislaviç'e elçiler göndermiş ve Moğollara karşı bir ittifakın kurulmasını istemişti. Rus Knezleri bu talebe karşılık vermiş olsalar da 31 Mayıs 1223'te Kalka baskınında müttefik ordu Moğollar karşısında ağır bir yenilgi alarak neredeyse imha edildi. Fakat muharebeden sonra düşmanlarının Moğolistan'a dönmeleri ile Köten kendi istikbalini kurtarmayı başardı. Ancak Moğolların 1238'de yeniden Rusya'ya gelip de Kuzey Rusya'daki Rus Knezliklerini birer birer ele geçirdikleri sırada durumun farklı bir şekle büründüğünü görüp sıranın kendisine geldiğini idrak ederek Macaristan'a doğru çekilmeye başladı. Burada onu yeni bir hayat bekliyordu. Köten'in siyasi kariyeri ile ilgili olarak bk. A. T. Özcan, *Moğol-Rus İlişkileri*, s. 30, 32, 38-39, 51, 104-105. Nuveyri ise Köten'in Durut boyuna mensup olduğunu, Toksoba boyu ile yaşadığı ihtilaf ve ardından oğlu Manguş'un öldürülmesinden sonra Moğol saldırısının an meselesi olduğu bir sırada Toksoba'ya saldırıya geçtiği ve Toksoba beyi Akkubul'un da Moğol yardımı istediği gibi bir hadiseden bahseder. Bu hadise gerçek veya değil, ilgili kayıt bir şekilde Köten'in memleketini terk edişinde Moğol tehlikesini tam da

savaştığını ve iki kere onlara karşı zafer kazandığını, ancak üçüncü keresinde hazır olmadığı bir sırada kendi topraklarına birden bire ansızın girdiklerini, böylece, ordusu olmadığı için sırtını melun Tatarlara dönmek zorunda kaldığını, böylelikle topraklarının önemli bir kısmını düşmanlara özgü bir şekilde yakıp yıkarak harabeye çevirdiklerini bildirmek amacıyla resmi bir heyet göndermişti²². Bu gelişmelerden ötürü, eğer kendisini kabul eder ve

merkeze yerleştirir ve Roger'in kayıtlarını destekler. Bk. V. Spinei, *The Romanians and the Turkic Nomads*, s. 165. Söz konusu kayıt için bk. "Dopolneniya i Popravki", *Sbornik Materialov otnosyashchysya k Istorii Zolotoy Ordy*, Tom I, İzvleçeniya iz Soçineniy Arabskih, Sobrannie V. Tizengauzena, Sanktpeterburg 1884, s. 541.

- 22 Moğolların Batı Seferi sırasında hedeflerinden birisi Kumanlardı. Onlardan bazıların Moğollara kendiliğinden tâbi olmalarına karşın Moğollarla savaşmak yolunu tutan ve bu uğurda hayatlarını kaybeden Baçman, Berkut, Arcumak, Kuranbasa ve Koparan gibi Kuman beyleri de kaynaklarda kendilerine yer bulmuşlardır. Bk. Raşid-ad-din II, s. 38-39; Rashid al-din, s. 58-60; Rashiduddin Fazlullah II, s. 326-327; Alaaddin Ata Melik Cüveyni, *Tarih-i Cihangüşa*, s. 448; V. Minorsky, "Caucasica III: Alan Capital Magas and the Mongol Campaigns", *BSOAS*, Vol. 14/2, 1952, s. 226. Ayrıca bk. G. A. Fedorov-Davidov, *Koçevniki Vostoçnoy Evropy pod Vlast'yu Zoloto-Ordınskih Hanov Arheologičeskie Pamyatniki*, İzdatel'stvo Moskovskoy Universiteta, Moskva 1966, s. 232; A. T. Özcan, *Moğol-Rus İlişkileri*, s. 65-66, 105. Kumanların Moğollar karşısında ağır bir şekilde yenilgiye uğradıkları Latin kaynaklarında da kendisine yer bulmuştur. Mesela bk. A. T. Özcan, "Chronica Maiora'da Moğollara Dair Kayıtlar", s. 38; *The Opus Majus of Roger Bacon*, Edited with Introduction and Analytical Table by John Henry Bridges, Vol. I, Oxford 1900, s. 358. Köten ise, 1223'deki felaketi bizzat yaşayan bir kişi olarak, adı geçen Kuman beylerinden farklı bir kararla Moğolların önünden çekilmeye, ülkesini terk etmeye karar vermişti. Bununla birlikte, yukarıda da ifade edildiği üzere Moğolların önünden kaçan yegâne Kumanlar Köten ve beraberindekiler değillerdi. Nitekim Köten'den biraz önce veya aynı yıllarda Moldavya üzerinden Tuna'ya geçen ve buradan da Bulgaristan'a ulaşan bir Kuman göçünden bahsedilir. Bulgaristan dolaylarına inen Kumanlar ve bölgedeki faaliyetlerine dair bk. V. Spinei, *The Romanians and the Turkic Nomads*, s. 167-168; E. Çoban, *Ortaçağda Kumanlar ve Macarlar*, s. 42. Diğer taraftan Kumanların bu bölgelere gelmeleri, sadece Moğol baskısı ile ilgili de değildi. Nitekim çeşitli belgeler 11. yüzyılın sonlarında Macaristan'a saldıran Kumanların 12. yüzyıldan itibaren buraya yerleşme eğilimi içerisine girdiklerine işaret eder. Elbette bu durum onların bir tercihten çok coğrafi bir kural gibiydi ve I. Zimonyi'nin de vurguladığı gibi "*tarihsel olarak Karpat havzası bozkırın bir parçasıydı*". Kumanların Macaristan'a yerleşmeleri ile ilgili olarak bk. V. Spinei, "The Cuman Bishopric", s. 416-417. I. Zimonyi'nin görüşü için bk. I. Zimonyi, "Moğolların Batı Seferi", çev. Ş. Gezer, *Türk Tarihi*

41
Terribili vno epla de vita tartaroz
 in xpo pu. Perulimo epd. fr. Juli
 anus fratri ois pdicatorz. Teru uir
 scitacul. Qu scdm iuncta michi obedi-
 cia ue deberet ad magna hugaria e fr-
 bz in adiutis iunctu nobis uer pfice:
 cupientes cu ad ultimos fines pruce
 deuenissem: rei dntem unate. q oes
 hugaru pagani. r regna qm plima:
 a tartari sue penur denastata. Al a
 sit illi tartari cui ue secte: uob ce-
 noze pferu: enarrabo. Relatu est
 aut michi a quibda qd tartari: pri
 thitabatur roma. dicitur i ueritate:
 filu htmach. vti htmach n tartari:
 uoluit uocari. Terra a de q pul sunt
 egressi: gotha uocabat. quam sub
 gotham uocauit. Prmu a bellum
 tartaroz. est tati. mchoati. dux e-
 rat i illa era gotha: Gurguta noie
 q loioe huc ugin. Qui pcutus
 defuncti sue familie psidee r more
 uirili ut di se gerere: expugnauit
 queda dux incinu. r eude suis bonis



2. Splitli Toma'nun *Historia Salonitanorum atque Spalatinorum Pontificium* (Salona ve Split Piskoposlarının Tarihi) adlı eserinin Vatikan Kütüphanesi Vat.lat.7019 tasnif numaralı cildin içerisinde yer alan versiyonun ilk sayfası.

Epistola magistri Rogerij in miserabile carmen su-
per destructione regni Hungarie per Tartaros facta
editū ad Reuerendū dñm Johanne[m] pesthemen-
ecclesie episcopū feliciter incipit.

Iacet ut liqueat dñationi vestre ingressus et pces-
sus tartarorū hūgarīā intransiū in ignomia cruci-
fixi pñciem stragēq; nō minimā populi christiani
psens opusculū vestro nomī reddi de gestis ipso-
rū sine saltitatis amixtione collectū qđ cū diligētia
plegaris: multa quidē iuenietis in eo que meo subiacerūt aspe-
ctui plurimaq; pprijs palpani manib⁹ nōnullaq; a fide dignis
didici in quorū illa fuerūt psentia ppetrata: si aut̄ inter dū repletis
aliquaque sensui hoīus cernant̄ terribilia et horēda me scriptorē
et res mīme amirent̄: s; gratias referāt regi regū qui sue oblit⁹ mi-
sericordie suo angariato populo nō pepcit. Nā a regalibus sedi-
bus in eximij terras psiliensibus limo eorū oculos nō limiuit:
imo eracuit gladiū velut fulgur visitauit iniquitates eorū nō ī ba-
culo s; in virga et peccata nō somentis lenib⁹ quib⁹ suos psucue-
rat consolari: s; in verberib⁹ et in ira subfandō eos cū irriguit ca-
lamitas repentina: sic qđ hūgaria plena populo sedet sola. Odi-
ra crudelitas facta est hūgaria libera subtributo: pchdolo: non
fuit in tāto exilio qui psolet eā ex omnibus caris eius. Rogo igit̄
et affectuose depolco: q̄ten⁹ cū de vita et ipsoꝝ moribus atq; pug-
na describere voluerim vitates: si de tristimateria et horēda flebi-
lis inire cōpulsus sū mestos modos vos vel quisq; lector rectas
pscientiā falsis opinionib⁹ nō supponant qđ psumptuosa teme-
ritas parefecit aditū illicitis ausib⁹ vel nociuis q; nō ad deprehē-
siones cuiq; vel derogatiōem s; ad instructiōem id potius exami-
naui ut legentes intelligāt et itelligentes credāt credentes teneāt
et tenētes psipiant qđ ppe sūt dies pñitiōis et tempa pperant ad
nō esse: et sciāt cūcti hec me temere nō referre qđ quisq; ad man⁹
ipsoꝝ deuenerit tartarorū si natus nō fuisset melius esset ei et senti-
et se non a tartaris s; in tartaro detineri hoc refero ut exptus: fui
enī p tēpus et dimidiū tēpis inf̄ eos in quomōi solatiū extiniss; si
cui supplicū fuit vita.

De intentione regis Bele



4. XIV. yüzyılda hazırlanan Chronica Pictum'da Mohi Muharebesi **sonrasında** Macar Kralı IV. Bela'nın Moğolların önünden kaçışının resmedildiği bir görsel.



5. Thuroczlu Johannes'in Chronica Hungarorum adlı eserinin XVI. yüzyılda resimlendirilmiş bir baskısında x01v numaralı sayfasında Moğolların önüne katıp sürdükleri Macarları gösterir bir tasvir. Görüntünün alındığı yer: <https://corvina.hu/kepnezegeto/index.php?corvina=incl143&lang=hu&img=311#311> (Erişim tarihi Nisan 2019)

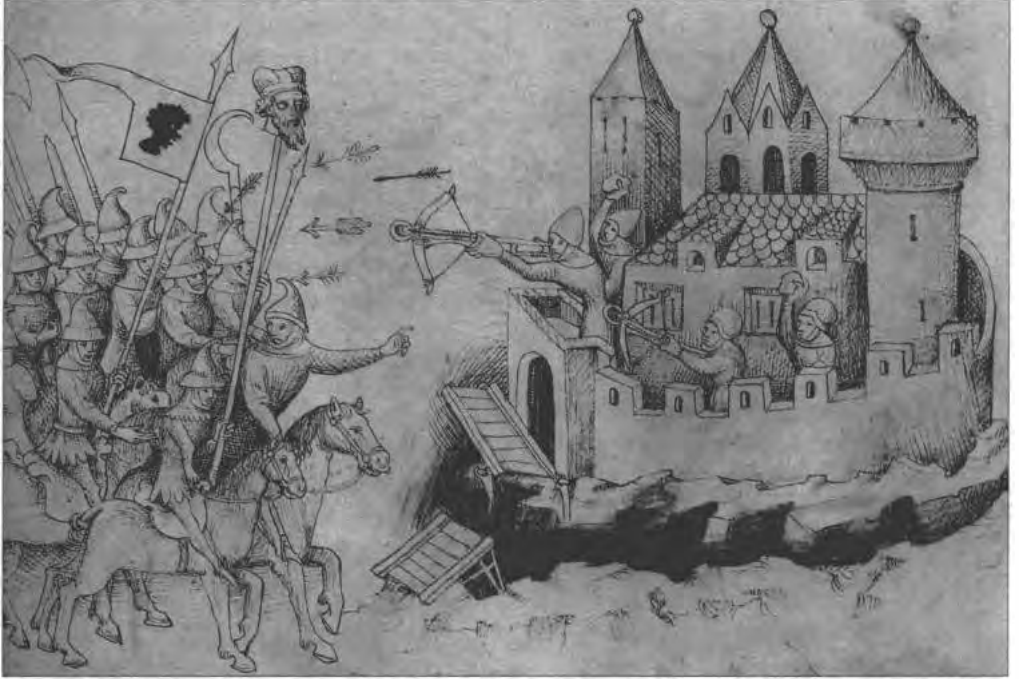


6. Vîm beate Hedwigis Kroniĝinde Liegnitz muharebesini gösteren bir tasvir.

Görüntünün alındıĝı yer: http://www.7cudow.eu/cms/uploads/exhibit_galleries/kodeks-lubinski-1353-j-paul-getty-museum-w-malibu-scena-4.jpg (Erişim tarihi Nisan 2019)



7. Hedwig yazmasında Liegnitz muharebesini gösteren tasvirler. Görüntülerin alındığı yer:
<http://manuscriptminiatures.com/4927/14703/> -<http://manuscriptminiatures.com/4927/14702/>
(Erişim tarihi Nisan 2019)



8. Hedwig yazmasında Liegnitz muharebesi sonrası Moğolların Dük Henry'nin kesik başını mızrağın başına takarak Liegnitz kenti önlerine gelmelerini gösterir tasvir. Görüntünün alındığı yer: <http://manuscriptminiatures.com/4927/14704/> (Erişim tarihi Nisan 2019)



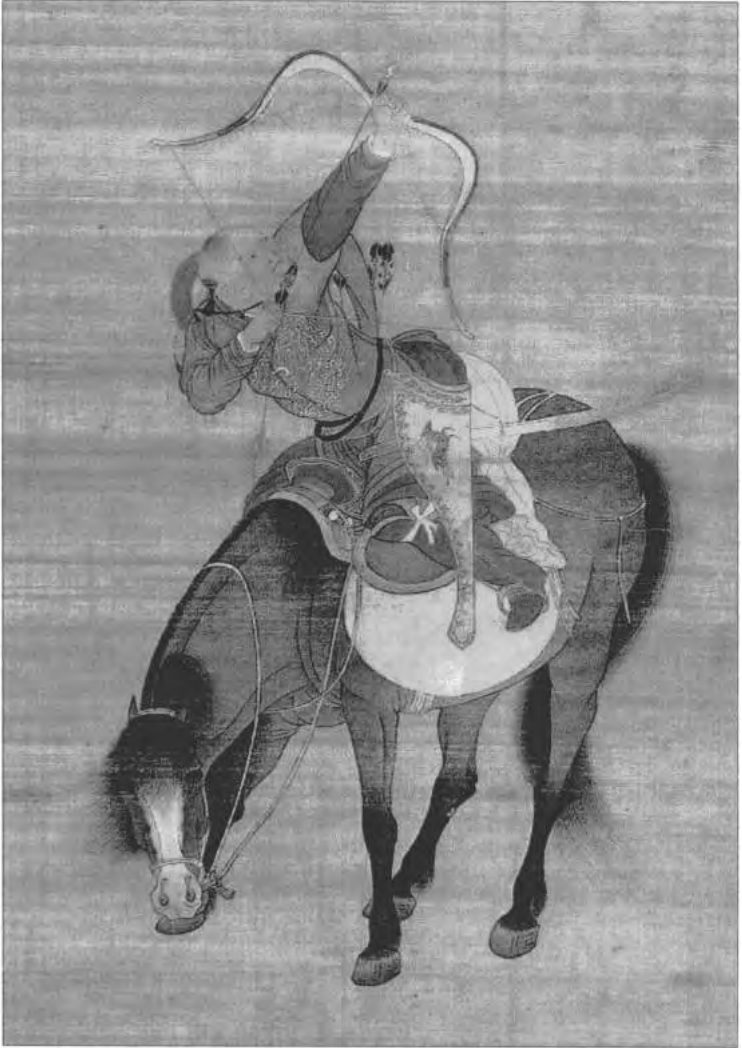
- 10. Cengiz Han. Doğum tarihi hala tartışmalı olsa da (1155-1162-1167) bilinen gerçek onun tarihe büyük bir damga vurduğudur. Kimine göre o büyük bir kan dökücü, kimisine göre bir fatih. Herkesin bir Cengiz Han'ı olsa da tarihin tek bir Cengiz Han'ı vardı o da dünya tarihini kalıcı olarak değiştirmişti.**



11. Ögedey Kağan. Babasının aksine Kağan unvanını takınması, tahta çıktığı andan itibaren kendisine farklı bir hükümdarlık düşlediğinin bir işaretiydi. Babası zamanında Moğolların tek bir yöne sefer düzenlemesine karşın o birden farklı bölgelere sefer düzenlemekle Moğol askeri kudretinin zirvesinde olduğunu tüm dünyaya göstermişti. Bu harekâtlardan birisi de Moğol askerî tarihinin en büyük seferi olan Batı seferiydi.



12. XVI. yüzyıla ait resimli bir Rus kaynağı olan Litsevoy kroniğinde Batu'nun Macaristan üzerine yürümesini gösterir tasvir. Batu, Moğolların Büyük Hanı olamasa da hanedandan hiç kimse Büyük Han olmadan onun derecesinde bir güce sahip olamamıştır.



13. Çin'de yapılmış bir Moğol atlısı tasviri.



14. Rusya'da Yaroslavl' kentinde yapılan kazılarda ele geçmiş bu iki kafatasından sağdaki kesik Mogol kılıcının keskinliği noktasında dikkat çekici. Soldaki kafatasının sahibi ise hayatını alınına saplanan bir mızrak veya yakın bir mesafeden bir ok ile kaybetmiş olmalı.

Görselin alındığı yer: <https://arstechnica.com/science/2019/09/archaeologists-unclear-mass-graves-from-mongol-invasion-of-russia/> (Erişim tarihi Kasım 2019)





15 ve 16. görseller Macaristan'da gerçekleştirilmiş kazılarda bulunmuş bu cesetler, Moğol tehlikesi karşısında 8-10 yaşlarında bir kız ve 11-12 yaşlarında bir erkek çocuk ile onları evlerinin fırınına saklamaya çalışırken kendi dışarıda kalan fedakar anneye ait. Son çare olan bu sığınak sadece onlara değil, daha pek çoklarına mezar olmuştu. (Görsellerin alındığı çalışma: G. Gyöngyi, "Egy elpusztult tatárjars ház Cegléd határában", A tatárjars 1241-1242, Budapest 2007, s. 49)

özgürlüklerini gözetir bir şekilde egemenlik altına alırsa, halkıyla birlikte Macar Kralına boyun eğmeye; akrabaları, kardeşleri ve dostlarıyla, zenginlikleri ve yanlarında getirdikleri her şeyle birlikte Macaristan'a girmeye ve Katolik inanca bağlanmaya hazır olduklarını bildirdi²³.

Kral bunu duyar duymaz, sadece kendisine denk bir idareci olan Köten'in kendiliğinden Macarlara tâbi bir güç olmayı istemesinden değil, aynı zamanda çok sayıda ruhu İsa'ya kazandırmayı sağlayabilecek olmasından ötürü de yüreği müthiş bir mutlulukla doldu taşı. İşte bundan ötürü elçileri hiç de az olmayan hediyelerle onurlandırdı ve Kral Kuthen'e dönmelerine izin verdi. Ayrıca kendi elçilerini ve Dominiken kardeşleri, Köten'i ve beraberindekileri ülkesine kabule hazır olduğunu ve yakınındakilerin memnuniyetini arzu ettiğini iletmek üzere elçilerinin yanına katarak gönderdi²⁴. Daha ne olsun? Bundan böyle elçiler

Araştırmaları Dergisi, Yıl. 4/S. 1, 2019, s. 444. Benzer bir görüş için bk. N. Brend, *At the Gate of Christendom*, s. 39-40. Bozkır halklarının göçlerinde Tuna boylarının daha tercih edilebilir olması ve bunun nedenleri ile ilgili olarak bk. V. Spinei, *The Romanians and the Turkic Nomads*, s. 47, 107. Macaristan'daki Kuman nüfusunun artmasının Papalıkta bile konu olduğu görülmektedir ki bu da göç dalgasının gücüne işaret eder. Bk. V. Spinei, "The Cuman Bishopric", s. 433, 435.

- 23 Kumanlar arasında Hristiyanlığı seçen çok sayıda kimsenin varlığı belgelere geçmişse de Köten'in hareket tarzının daha çok siyasî olduğu aşîkârdır. Bu aynı zamanda Köten'in çevresindekilerin daha önceki tutumları ile de kendisini gösterir. Mesela 1223'te Kalka baskını öncesinde Kiev'e Rus Knezleri ile ittifak akdetmek üzere gönderdiği adamlarından Bastı görüşmeler sırasında vafitiz olmuştur. Bk. A. T. Özcan, *Moğol-Rus İlişkileri*, s. 34. Diğer taraftan Kumanlar Müslümanlarla kurdukları ilişkilerde de ihtidayı bir diplomatik unsur olarak kullandıkları dikkati çeker. Bk. E. Çoban, *Ortaçağda Kumanlar ve Macarlar*, s. 612/ 190. dn.
- 24 Kumanlara gönderilen elçilere Dominikenlerin de iştirak etmesi, bugüne kadar bu tarikatın Kumanları Hristiyanlaştırma konusunda elde ettikleri tecrübe ve tanınırlıklarının bir sonucuydu. 1221'de Székesfehérvár'da Macaristanlı Paulus adlı bir kişi tarafından kurulan ilk Dominiken manastırı ile Macaristan'da üslenme şansı yakalayan Dominikenler, Kumanların Hristiyanlaştırılması konusunda ciddi aşama kaydetmişlerdi. İlk başlarda Tuna ile Dnyeper arasında varlık gösteren Kumanlara yönelik faaliyetlerinde başarı sağlayamamış ve bazı din adamları bu uğurda hayatlarını kaybetmişse de Dominiken din adamları 1225'ten itibaren misyonerlik faaliyetlerinde büyük başarı elde etmeye başladılar. Bilhassa 1227'de Bortz veya Burç adlı bir Kuman başbuğunun Dominikenlerin eliyle Hristiyanlığı kabul

pek çok kez Macaristan'a gelmeleriyle ilgili olarak Kuthen ve beraberindekilere gidip geldiler. Bununla kalmayarak Kral, olağanüstü bir debdebe içerisinde, ta topraklarının hududuna kadar onunla yüz yüze görüşmek üzere kalkıp gitti. Kuthen'e ve beraberindekilere öyle ayrıcalıklı bir şekilde davrandı ve öyle onur gösterdi ki bu zamana kadar bu toprakların sakinlerinden hiç kimsenin hafızasında ne böyle bir şey bulunuyordu ne de kimse böyle bir şey görmüştü.

Sonunda bu kadar kalabalığın o bölgede kalmasının uygun olmamasından ötürü, halkın sert ve kaba saba olduğunu, Macarlara saldıracaklarını yahut Macarların da onlara hücum edeceklerini hiç hesaba katmadan Kuman beylerinden birisini Kumamları bir araya getirmesi için görevlendirdi ve aileleri hariç 40.000

etmesi gerçekten önemli bir gelişmeydi. Bu ve daha başka başarılarının etkisi ile Dominikenler Macaristan Krallığı'nın egemenliğindeki topraklarda Moğol saldırısından önceki 20 yıllık dönemde 25 manastır inşa etmeyi başardılar. Elbette bu, Krallığın onlara sağladığı imkânın bir neticesiydi. Nitekim Julian'ın mektubunda bile Kraliyet ailesinin kendilerine verdiği desteğin altı çizilir. İşte bu geçmiş ve kurumsallaşma, IV. Bela zamanında Köten Macaristan sınırlarına geldiğinde onların da resmi heyetin yanına eklenmelerine neden olmuştur. Dominikenlerin Macaristan'daki varlıkları ve Kumamlarla ilişkileri hakkında bk. P. Engel, *The Realm of St. Stephen, A History of Medieval Hungary 895–1526*, Translated by T. Palosfalvi, English edition edited by A. Ayton, I.B. Tauris Publishers, London 2001, s. 96-97; V. Spinei, "The Cuman Bishopric", s. 414-424; M. Dienes, "Eastern Mission of the Hungarian Dominicans", s. 225-241; S. Kovács, "Bortz, A Cuman Chief in the 13th Century", s. 255-266; E. Çoban, *Ortaçağda Kumamlar ve Macarlar*, s. 43-51; T. Sălăgean, *Transylvania in the Second Half of the Thirteenth Century*, s. 13; A. Györkös, "The Saint and his Finger", s. 536, 539-540; P. Sennyey, *King Bela before the Mongol Invasion*, s. 32-33. Macar Kralı IV. Bela ile Köten arasındaki ilişkilerde Dominikenler o kadar öne çıkmışlardır ki *Continuatio Sancrucensis Secunda*'nın yazarı, Bela'nın Kuman beyinin elçilerini kabul ettikten sonra onunla kuracağı temasta Dominikenleri dinlediğini ifade eder. Bk. "Continuatio Sancrucensis Secunda", s. 640. Ayrıca bk. "Magistri Rogeri, Epistola in Miserabile Carmen", s.138/3. dn. Diğer taraftan şunu da ifade etmeden geçmemek lazımdır ki Macar Krallığı ağırlığı Dominikenlere vermekle birlikte diğer tarikatlara da destek veriyor ve egemenlikleri altındaki topraklarda varlık göstermelerini teşvik ediyorlardı. Mesela bizzat IV. Bela, Cirtercian din adamlarına Transilvanya'nın sadece bir bölgesinde dört kilise kurma yetkisi vermiştir. Bk. T. Sălăgean, *Transylvania in the Second Half of the Thirteenth Century*, s. 20-21.

civarında olan Kumanların tamamının²⁵ kendi egemenliğindeki toprakların ortasına kadarki yolculuk masraflarını karşıladı.

III. Kral ve Macarlar Arasında Düşmanlığın Ortaya Çıkması ve Nefretin İlk Nedeni Üzerine

Kumanların Kralı, asilleri ve halkıyla birlikte Macaristan'a yayılınca²⁶, hayvanlarının sayısının uçsuz bucaksız olmasından ötürü, merada, tarlada, su kaynaklarında, fundalıklarda, üzüm bağlarında ve diğer yerlerde Macarları ağır zarar ziyana uğrattılar²⁷. En kö-

- 25 Chronica Maiora'da Kumanların sayısı 20.000 olarak ifade edilir. Bk. A. T. Özcan, "Chronica Maiora'da Moğollara Dair Kayıtlar", s. 62. Ancak burada 40.000 sayısı "preter ipsorum familias" yani hane halkı –ana, baba, eş, çocuk, hizmetli– bir kenara bırakılarak gösterilir ki bahse konu olan rakamın asker sayısı olduğu açıktır. Muhtemelen bunun üç veya dört katı bir rakamı hesap edecek olursak Roger'in kafasındaki Kuman göçü 120.000 ila 160.000 veya daha fazlası bir halk kalabalığını ifade diyordu. Ancak bu rakamı daha da artıran bilim adamları da vardır. Mesela G. Györffy Kuman göçünü 240.000 kişi olarak değerlendirmiştir. G. Györffy'nin görüşü için bk. N. Brend, *At the Gate of Christendom*, s. 71. Bununla birlikte N. Brend'in de altını çizdiği üzere 40.000 genelde bozkır ordularının sayısını "yuvarlamak" için kullanılan bir rakam olmasından ötürü buradaki sayının "büyü"şüne pek kapılmamak gerekir. N. Brend'in değerlendirmesi için bk. N. Brend, *At the Gate of Christendom*, s. 71-72. Bu konuda bir örnek için bk. R. L. Wolff, "The Second Bulgarian Empire: It's Origin and History to 1204", *Speculum*, Vol. 14/2, 1949, s. 184. Diğer kaynaklarda da Kumanların binlerce kişi ile Macaristan'a girişlerinden bahsedilir, ancak doğrudan bir rakam zikredilmez. Bk. "Chronica Albrici Monachi Trium Fontium", s. 946; "Continuatio Sancti Crucensis Secunda", s. 640; "Chronicon Venetum Andreae Danduli", s.354. Kumanların göçeden nüfusunun sayısı ile ilgili olarak A. S. Dosayev'in notlarına da bk. Magistr Rogeriy, *Gorestnaya Pesn' o Razorenii Vengerskogo Korolevstva Tatarami*, s. 232/z. Ayrıca bk. Ya. V. Pilipçuk, *Zavoevanie Mongolami Vostočnoevropeyskih Stepey*, s. 193-194.
- 26 Kumanların Macaristan'da yerleştirildikleri bölge ülkenin merkeziydi ve burası bugüne değin, *Büyük Kumanya* ve *Küçük Kumanya* manasında *Nagykunság* ve *Kiskunság* adları ile anılmıştır. Bk. N. Brend, *At the Gate of Christendom*, s. 72. Macaristan'daki Kuman yerleşim birimleri ile ilgili olarak ayrıca bk. A. Pálóczi-Horváth, *Pechenegs, Cumans, Iasians*, s. 54-67.
- 27 Bozkırlıların yerleşik unsurlarla bir arada yaşamaları durumunda benzer şikâyetlerin ortaya çıkmasına ilişkin elde daha başka örnekler de vardır. Mesela İlhanlılar zamanında bozkırlıların hayvanlarının tarlalara verdiği zarar ziyan sonunda bir bozkır devleti olarak kurulan İlhanlıları bile önlem almaya itmiş ve *ikta* sisteminin Moğol idare sistemine adaptasyonu girişimi bu sırada ortaya konmuştu. Bk. O. G. Özgüdenli, *Gazan Han ve Reformları (1295-1304)*, *Kaknüs yay.*, İstanbul

tüsü de kaba saba insanlardan oluştuklarından ötürü zavallıların kızlarına insan dışı bir şekilde üşüştiler ve yataklarının namusunu –ifade ne kadar uygundur bağışlayın ama– kirlettiler. Gerçi onların kadınları da Macar erkekleri tarafından ucuz birer kim-selermişçesine yere serildiler²⁸. Ve eğer bir Macar bir Kumanın şahsına yahut sahibi olduğu bir şeye el uzatırsa adalet kendisine karşı hemencecik öyle bir işler ki bir başkası benzer bir işe hayatta cüret edemezdi. Ancak eğer bir Kuman bir Macarı incitirse adalet kendisi için işlemez ve eğer Macar işin peşine düşmek isterse sözlerinden ötürü kırbaça gönderilirdi²⁹. İşte böylece halk ve kral arasında düşmanlık patlak verdi.

IV. Kral Bela ve Macarlar Arasındaki Düşmanlığın İkinci Nedeni

*Okuyanlar anlarlar*³⁰ sözü uyarınca ana konudan bir miktar sapsamış olsam da, ve duyanlar Macaristan'ın temelden harap edildiğini bilseler de yine de meseleyi detaylarıyla ele almaya döneceğim.

Kral Bela'nın babası, iyi hatıralarla yâd edilen Andreas³¹ ölüm borcunu ödediğinde Kral vakit kaybetmeksizin Kraliyet prensleri ve asilleriyle birlikte Alba Regina kentine³² gelmiş ve bundan sonra tam da burada geleneklere uygun olarak Strigonium Başpiskoposunun³³ elinden Kraliyet tacıyla tahta otur-

2009, s. 313-316. Yerleşik–Göçer çatışmasının bir diğer izini de Giresun'da 15. yüzyıldan kalma Hacı Abdurrahman duvarı diye söylenen bir sur sisteminde görebilmek mümkündür. Yağıldere ile Alucra arasında uzanan yaylada, muhtemelen hayvanların otlak alanı ile tarım alanlarını birbirinden ayıran bu sur, yerleşiklerin hayatta kalabilmek için göçerlere karşı aldıkları önlemin ihtiyaçları olan diğer mimari öğelerin bile önüne geçtiğini gösterir.

28 *prostrarentur*

29 Benzer durum kendisini diğer göç hareketlerinde de göstermiştir. Mesela Uygurlar Çin'e sığındıklarında ciddi bir karmaşa yaşanmıştı. Bk. C. Beckwith, *İpek Yolu İmparatorlukları*, s. 135-136.

30 Matthew 24.15.

31 1204 ile 1235 arasında Macar Kralı II. Andrew (1174–1235).

32 Székesfehérvár kenti.

33 Estergon Başpiskoposu Robert. Onunla ilgili olarak bk. A. Györkös, "The Saint and his Finger", s. 542.

muştı³⁴. Bunu, baronlardan kendisine karşı babasının yanında saf tutmuş olanların bazılarını sürgüne sevk etmesi, hapishanede mahpus olan bazılarını ne kadar ediyorsa satması ve büyük Palatinlerden Dionis'in de gözlerinin ışığını söndürmesi takip etti³⁵. Dahası orada bulunduğu sırada, toprakların epey kalabalık bir sayıya ulaşmış fena kimselerden temizlenmesi konusu ile cesur ve ihtişamlı baronları –kendi prensleri ile Başpiskopos ve piskoposlar hariç– baskı altında tutarak, eğer herhangi bir baron kendisinin önünde bulunduğu bir sırada oturmaya cesaret ederse cezalandırılacakları hususunda onları uyaran bir bildiri yayınladı. Oturan baronlardan fark edebildiklerini de yaktı. Sürgün yemiş kimselerin akrabaları ve esirlerin arkadaşları kötülüğün büyük olmasından ötürü bundan sonrasında ilgili olarak kendileri için de endişeye gark oldular. İşte bu nedenle Kral ile soylular arasında uyumsuzluk hâli ortaya çıktı³⁶.

34 14 Ekim 1235.

35 1220'lerin sonlarında Macar Krallığı maliyesinin önemli şahsiyetlerden birisi olan Denis, 1232'de Müslüman ve Yahudilere görev verdiği gerekçesiyle Estergon Başpiskoposu tarafından aforoz edilmiş, IV. Bela'nın tahta çıkması ile de gözlerine mil çekilmiştir. Denis ile ilgili olarak bk. N. Brend, *At the Gate of Christendom*, s. 120.

36 IV. Bela ile aristokratlar arasındaki mücadeleler bazı kaynaklarda annesinin, Babası II. Andrew'in Galiçya seferi sırasında 1214'teki ölümü ile ilişkilendirilir ve Macar Kralı'nın düşmanca tutumu adeta bir intikam gibi sunulur. Bk. "Chronica Albrici Monachi Trium Fontium", s. 898. Ayrıca bk. "Magistr Rogeri, Epistola in Miserabile Carmen", s. 142-143/ 5. dn.; Magistr Rogeriy, *Gorestnaya Pesn' o Razorenii Vengerskogo Korolevstva*, s. 234-235/ a. Bununla birlikte öyle görünüyor ki IV. Bela'nın tutumu, devlette merkezi bir sistemi yerleştirmek maksatlı adım atmasıyla ilgiliydi. Gerçekten de II. Andrew öldüğünde oğluna boş bir kasadan daha kötü olarak zayıflamış bir taht ve buna mukabil iyice palazlanmış bir aristokrasi bırakmıştı. Bela'nın bu yapıya karşı gösterdiği direnç kısa süre içerisinde aristokrasinin itirazı ile karşılaşmış ve bu, sonunda onların dış güçlerle ilişki kurmalarını bile beraberinde getirmiştir. Üstat Roger'in bu olup biteni farklı bir şekilde değerlendirmesinin nedenlerini burada değerlendirmeye gerek yoktur. Ancak Üstat Roger, Kralın tutumunu Moğol zaferinin nedenlerinden birisi olarak göstermesi elbette aşırı bir yorumdur. Bela'nın önlemleri ve bunun mahiyeti ile ilgili olarak bk. E. Çoban, *Ortaçağda Kumanlar ve Macarlar*, s. 62; Z.J. Kosztolnyik, "The Influence of Latin Canon Law on the Golden Bulls Issued by Andrew II of Hungary", *Chronica*, Vol. 5/2005, s. 60-61; P. Sennyey, *King Bela before the Mongol Invasion*, s. 44-46; P. Engel, *The Realm of St. Stephen*, s. 98.

V. Düşmanlığın Bundan Hemen Sonra Gelişen Üçüncü Nedeni

Bundan sonra asiller yüreklerinin ta derinlerinden keskin bir acı hissettiler. Çünkü kendileri veya ataları, kraliyet tarafından sıklıkla Ruslara³⁷, Kumanlara³⁸, Lehlere³⁹ ve diğer

- 37 II. Andrew zamanında Macarlar Galiçya Knezi Roman Mistislaviç'in ölümü üzerine Rus sınırlarına 1205 ile 1233 arasında tam 14 kez sefer düzenlediler ve bunlardan 1205, 1212, 1226 ve 1231'deki harekâtlarını bizzat Kral idare etti. Galiçya'yı ele geçirmek konusunda müthiş bir istek taşıyan II. Andrew 1214'te Galiçya tahtını oğlu Coloman'a verdi. Ancak Coloman burada tutunmayı başaramayarak 1219'da buradan kovuldu. Bunu, 1227'de II. Andrew'ın yeniden Galiçya'ya egemen olması ve bölgenin idaresini bu kez bir diğer oğlu Prens Andrew'e vermesi takip etti. Ancak 1234'teki beklenmedik ölümü üzerine Rurik sülalesinden Daniil Romanoviç fırsatı çok iyi değerlendirerek Galiçya'nın idaresini ele geçirmeyi başardı. Bununla birlikte ilerleyen yıllarda Daniil ile Macar Krallığı arasındaki münasebetler bir tâbi-matbu ilişkisi şeklini almaktan kurtulamadı. Nitekim 1235'te Bela tahta çıkarken Daniil onun atını tutuyordu. Süreç ile ilgili olarak bk. P. Engel, *The Realm of St. Stephen*, s. 89-90; V. T. Paşuto, *Vneşnyaya Politika Drevney Rusi*, Izdatel'stvo Nauka, Moskva 1968, s. 243-249; J. Fennell, *The Crisis of Medieval Russia 1200-1304*, Longman Press, London 1990, s. 37-38; V. Spinei, "The Cuman Bishopric", s.428; V. Spinei, *The Romanians and the Turkic Nomads*, s. 142; P. Sennyey, *King Bela before the Mongol Invasion*, s. 45.
- 38 Kumanlar her ne kadar 1070'lerden itibaren Balkanlarda etkinlik göstermişlerse de Macaristan için ilk defa 1091-1092'de ciddi bir tehdit hâline gelmişlerdi. Kopulç adlı bir başbuğun önderliğinde Eflak taraflarını vuran bu ilk Kuman saldırısını, takip eden yıllarda daha başkaları izledi. Freisingli Otto'nun eserinde de gördüğümüz gibi 11. yüzyıldan itibaren Macaristan'ın doğu ve kuzeyinde Kumanlar âdeta ellerini kollarını sallaya sallaya geziniyorlardı. Kumanların Macar hudutlarına akınları, 13. yüzyılda bile hızından bir şey kaybetmemişti. Macarlar bu durum üzerine 1211'de Transilvanya'ya –daha sonra kendileri için de ciddi bir tehdit teşkil edecek– Tötonları yerleştirdiler ve hatta bölgede pek çok tahkimat inşa ettiler. Ancak tüm bunlar, Kuman saldırılarına bir nihayet vermedi. Diğer taraftan Kumanlar, aynı zamanda Rus–Macar mücadelesinde de yardımcı bir güç olarak boy gösteriyorlardı. Hatta Bela'nın prens olduğu sırada Galiçya üzerine düzenleyip de başarısızlığa uğradığı ve akabinde Transilvanya'ya çekilmek zorunda kaldığı seferde düşmanları arasında Köten de bulunuyordu. Genel olarak çerçevesini çizdiğimiz bu geçmişe bakıldığında, Roger ve diğer insanlar için Kumanlar sadece Macaristan'a gelmelerinden sonra yarattıkları tehlikeler açısından değil, tarihleri açısından da sorun teşkil ediyorlardı. Kuman–Macar ilişkileri ile ilgili olarak bk. V. Spinei, *The Romanians and the Turkic Nomads*, s. 121-125, 130-131, 133, 137, 146-147, 156-157 vd.; E. Çoban, *Ortaçağ'da Kumanlar ve Macarlar*, s. 58-59; P. Sennyey, *King Bela before the Mongol Invasion*, s.37. Macar Krallığı topraklarında Tötonlar ve kaleleri ile ilgili olarak bk. T. Sălăgean, *Transylvania in the Second Half of the Thirteenth Century*, s. 21-22.
- 39 Galiçya Knezi Roman Mistislaviç'in 1205'teki ölümünden sonra Macaristan Galiçya'yı ele geçirme siyaseti izlemeye başladığında Lehistan müttefik bir güç olarak

halklara⁴⁰ karşı sefere sevk edilmiş, bu sırada kimileri kılıçla öldürülmüş, kimileri açlıktan hayatını kaybetmiş, kimileri hapse atılmış, kimileri de eziyetli işkenceler altında canlarından olmuştu. Krallar, var oldukları yıllarda seferde geri dönenlere yahut esirlerin akrabalarına bir karşılık, bir ödül olarak ebediyete kadar sahip olacakları çiftlikler, mülkler, malikâneler vermeyi uygun görürlerdi. Bunun aksine Kral Bela, şimdi bu kimselere hiçbir şey vermemekle kalmadı, bu usulü terk edip hiç kimsenin hukukî hakkını gözetmeksizin emlaklarını kendi mülküne kattı. Bu bir acıydı, bu Macarların yüreklerini paramparça eden bir kılıçtı. Diğer taraftan, zenginler ve güç sahipleri ile azılı kalabalık kendilerine bile zorla yeterli olabilecek durumdaydılar.

VI. Kral Bela ve Macarlar Arasındaki Düşmanlığın Dördüncü Nedeni

Kralın istediği gibi davranarak, emrederek Krallığın geleneklerine aykırı bir şekilde değerlerini düşürmesinden ötürü sürekli olarak şikâyetle bulunurlardı. Ancak asillerden yüksek itibara sahip herhangi bir kişinin onun divanında bu zor durumu ortadan kaldırmak üzere kendisine şifahi olarak bir şeyler söylemesi

kendisini gösteriyordu. Bununla birlikte taraflar arasındaki bu ittifak II. Andrew'ın Galıçya tahtına oğlu Coloman'ı yerleştirme projesi ile bir anda "soğuk savaş" evresine geçti ve bunu 1215'te sıcak çatışmaların başlaması takip etti. 1210'lu yıllarda Galıçya merkezli olarak yaşanan mücadeleler için bk. V.T. Paşuto, *Vneşnyaya Politika Drevney Rusi*, s. 246-247. Daniil zamanında Galıçya ile Macar Krallığı arasındaki ilişkilerle ilgili olarak ayrıca bk. M. Font, "Daniil Romanoviç 'Galitskiy' i Vengerskoe Korolevstvo", *Pis'mennost' Galitsko-Volynskogo Knyazestva: İstoriko-Filologičeskie İssledovaniya*, Olomouc 2016, s. 91-105.

- 40 Roger doğrudan bir askerî harekâtтан bahsetmemekle birlikte muhtemelen bu, Macarların Bulgarlar ve Sırplarla olan mücadeleleri ile ilgilidir. Söz konusu mücadelelerle ilgili olarak bk. A. Madgearu, *The Asanids: The Political and Military History of the Second Bulgarian Empire (1185–1280)*, Brill Publishing, Leiden 2017, s. 91-92, 102, 109, 121, 123 vd. Yine bu bağlamda Macar Kralı II. Andrew zamanında Vidin'deki isyancılarla mücadeleler ve Belgrad dolaylarındaki faaliyetler de Roger tarafından söz konusu ediliyor olabilir. Bu mücadeleler için bk. A. Madgearu, *The Asanids*, s. 124, 131-132, 192-193; P. Sennyey, *King Bela before the Mongol Invasion*, s. 35.

mümkün değildi. Hatta sadece yalvararak devletin üst düzey bürokratlarına ulaşabiliyorlardı ve işte ancak bu şekilde rahatsızlığı dile getiriyorlardı. Divanda desteklenmediklerinden ötürü önemli bir kısmı giderlerinden kaynaklı olarak atlarını ve mülklerini elden çıkarmak zorunda kaldılar ve çoğu zaman uygun olmayan koşullara yönelmek durumunda kaldılar. Ricalarını Krala iletemeyip bürokratlarla görüştükleri için de devlet adamları kendi gönüllerince kimi asilleri yok saydılar, kimi asilleri de yükselttiler. Bu nedenle ekseriyetle kendi kendilerinin kralları oldular ve bu durumu açık bir şekilde kabul edip bir başka Krala sahip olmadıklarını söylediler.

VII. Ortaya Çıkan Nefretin Beşinci Nedeni

Asiller ayrıca daha başka bir şeyden daha, Kralın, onlara karşın ve onlara rağmen bizzat kendi düzenlerinin bozulması ve buhran içerisine düşmeleri için Kumanları getirdiğinden bahsediyorlardı. Şu durum bunu açıkça göstermekteydi: Çağrılınlar veya çağrılmasınlar divana geldiğinde pek çok kimsenin, Kralı arada bir mesafe olmadan görebilmesi mümkün değildi ve ancak ve ancak bir arabulucu sayesinde konuşmak şansı imkân dâhilindeydi. Fakat önemsiz bir Kuman geldiğinde hemen kapılar kendisine açılıyor, içeri giriyor ve oturmada, kurulda ve her ama her yerde Macarların önüne geçiyordu. Bundan ötürü Kumanlara karşı öyle büyük bir nefret ortaya çıktı ki bunu kaldıracabilmeleri zordu. Her ne kadar belirtmeseler de asiller, Krala karşı artık ne iyi bir hisse ve iyi bir kaniya sahiplerdi ne de kendisine yönelik bir uzlaşma düşüncesi içerisindeydiler.

VIII. Düşmanlığın İlk Nedenine Cevap

Kralın koruyucuları ve destekçileri Kralı her şeyle ilgili olarak doğrulamakla parlatırlar ve her birisi şu şekilde cevap verirler.

Kumanlar getirildiklerinde güvenilir kimseler aracılığıyla Krala onların Macarları canından bezdirdiklerine dair bir bilgi

ulaştı. Bunun üzerine prensler, baronlar, kontlar ve Kumanların hepsi Tisza⁴¹ yakınlarındaki Kew manastırı⁴² civarında meseleleri düşünüp taşınınsınlar diye bir araya getirildiler. Ortak bir şekilde alınan kat'i karar; Kuman asillerinin, beraberindekilerle birlikte Macar bölgelerine teker teker dağıtılmaları ve kendilerine tahsis edilen bölgelerde hareket etmeleri idi⁴³. Bu şekilde, aynı anda kalabalık bir hâlde olmayacaklarından ötürü Macarlara yönelik bir karışıklık çıkarabilecek güçleri de olmayacaktı. Eğer bir Kuman bir Macara veya bir Macar bir Kumana saldıracak olursa bu cezayı hükümdarın nüfuzu ile vaaz edecek olan kontlar her iki tarafa da adaletle muamele edeceklerdi. Kumanlar birbirlerinden ayrılmak zorunda kalmışlarsa da bundan ötürü hoşnutsuzlardı. Ancak ne olursa olsun, bundan hemen sonra hiçbir kimseye ilişmeksizin kendi keçe⁴⁴ çadırlarıyla, hayvanlarıyla, sürüleriyle Macaristan'ın boş bir toprak parçasına doğru yola koyuldular. Onlar çok kalabalık oldukları ve aralarında da pek çok fakir kimse bulunduğu için Macarlar onlardan neredeyse bedavaya hizmetli alabiliyorlardı. Böylelikle şimdi Kumanların karşı karşıya kaldıkları şartlar daha önceki uygun olmayan konumlarından çok daha düzgün bir noktaya geldi. İşte bundan ötürü halkın bu mesele ile ilgili kötü düşünceleri bir nihayet bulmalıydı.

IX. Düşmanlığın İkinci Nedenine Cevap

Kral, babasının ölümü üzerine devlet idaresini eline geçirdiğinde asillerden birileri hakkında soruşturma açtırır yahut işkence

41 Metinde Ticia.

42 Tuna Irmağı üzerinde Macarca adı Kö olan Banoştor kilisesi. Roger'in bu manastırın yerini Tisza olarak ifade etmesi bu bölgenin coğrafyasını bilmemesiyle ilgilidir. Manastır ile ilgili olarak bk. D. Hardi, "Cumans and Mongols in the Region of Srem in 1241–1242: A Discussion on the Extent of Devastation", *Journal of Historical Researches*, Vol. 27/2016, s. 89.

43 Bu toplantı ve devletin beklentileri ile ilgili olarak bk. A. Pálóczi-Horváth, *Pechenegs, Cumans, Iasians*, s. 49; E. Çoban, *Ortaçağ'da Kumanlar ve Macarlar*, s. 64.

44 Metinde "süzgeç" manasındaki *filtreis* (filtrum) şeklinde verilen kelimenin hatalı kullanıldığı, doğrusunun *filum* olması gerektiği anlaşılmaktadır.

altına aldırırsa bu haber kimseye şaşırtıcı gelmezdi. Zira Kralın kendisi ile babası arasında bile bu konuda pek çok defalar ihtilaf ve didişme patlak vermişti. Öyle ki bu olaylar üzerine, aralarında bir barış anlaşması sağlamayı düşünmeksizin çeşitli kereler intikam almak adına savaşmak için ordular toplamaya niyetlenmişlerdi. Kralın kendisi (o yıllarda) babasının divanına geldiğinde hiç kimse kendisini içeri almazdı. Bu yetmiyormuş gibi bir de kendisine yapabildikleri derecede hiç de hoş olmayan sözler sarf eder, davranışlar sergiler ve kendisiyle uğraştıklarını saklayamazlardı. Bunlar kılıçla birbirlerini öldürsünler de bu fırsattan istifade ile herhangi bir kimseye anlaşma yapmadan hisselerine geçirdikleri toprakları kendi aralarında bölüşerek Macaristan'a egemen olmak için baba ve oğlun arasında fesat çıkarırlardı⁴⁵. Ancak niyetlerini uygulamak mümkün olmayınca başka bir kötülük düşündüler. Avusturya Dükü'ne⁴⁶ bir barış anlaşması ve bir uzlaşi belgesi ile birlikte bir mektup göndererek Romalıların İmparatoru Frederick hazretlerine⁴⁷ Macaristan Krallığını ve tacını vermeye ant içtiler. Fakat elçi yoldayken yakalandı ve sunulacak mektup ile birlikte Kralın huzuruna çıkarıldı. Ancak Kral onları, adaleti arşa yükselen merhametli bir yürekle ve onlara karşı gösterdiği samimiyetle koruyup kolladı⁴⁸. Eğer yeryüzünün kötü

45 Bela, Transilvanya'ya idareci olarak atandığı 1228'den itibaren Macar Krallığı içerisinde ağırlığını koymuş ve babası II. Andrew'ın yaşlanması ile daha da güçlenmişti. II. Andrew, bu güç değişimini dengeleyebilmek için bir diğer oğlu Coloman'ı öne çıkarmayı denemişse de buna muvaffak olamamış ve bu durum Kral II. Andrew ile oğlu Prens Bela'yı karşı karşıya getirmiştir. Meselenin bir diğer tarafında ise Kilise ile Devlet arasındaki ilişkilerin de bir payı vardı. II. Andrew ile Bela arasındaki güç mücadelesi ile ilgili olarak bk. P. Sennyey, *King Bela before the Mongol Invasion*, s. 30-31, 35-41, 43; P. Engel, *The Realm of St. Stephen*, s. 95.

46 II. Friedrich Babenberg (1211-1246) Avusturya Dükü VI. Leopold ile Bizans Prensesi Theodora'nın oğlu olarak dünyaya gelmişti. 1230 ile 1246 arasında Avusturya Düklüğü makamında kalmıştı. Aynı zamanda IV. Bela'nın kuzeniydi.

47 Kutsal Roma Germen İmparatoru II. Frederik Hohenshaufen (1194-1250). İmparator VI. Heinrich ile Sicilya Kralı II. Roger'in kızı Konstans'ın oğlu olarak dünyaya gelen II. Frederik 1212'den 1250'ye kadar 38 yıl Kutsal Roma Germen İmparatorluğu'nu idare etti.

48 1233'te babası Dük Leopold'un ölümü üzerine Avusturya tahtına çıkan Dük Frederik, babası zamanında takip edilen siyaseti terk ederek Macaristan'ın batı

insanlardan arındırılması hükmünü verseydi, bu hükümde insafsızlık olur muydu? Eğer baronların tahtlarını yakacak olsaydı bunda bir insafsızlık olur muydu? Efendinin paryalarına boyun eğmesi hiç olacak iş mi? Bundan ötürü bu yönüyle Macarlar (Kral ile ilgili düşüncelerinde) haklı değillerdi.

X. Düşmanlığın Üçüncü Nedenine Cevap

Düşmanlığın üçüncü nedeninde Kralı şu şekilde temize çıkarırlar. Herkes Macaristan'ın yetmiş iki bölgeye sahip olduğunu bilir. Macaristan'ın kralları buraları liyakat sahibi olan kimselere bahşetmiş ve buranın sahipleri de incitilmeksizin başka yerlere gönderilmişlerdir. Onlar bu bölgelerden ötürü sefahate, zenginliğe, saygınlığa, güce, asalete ve emniyete sahip olmuşlardır⁴⁹. Ancak bunlardan

bölgelerinde hak iddia etmiş ve bu uğurda Macar Krallığı'na karşı savaş ilan etmekte tereddüt göstermemişti. Bununla birlikte Kral II. Andrew, onu sınırlarından püskürtmeyi başardı. 1235'te saldırısını tekrarladıysa da bu kez püskürtülmekle kalmadı Macar süvarilerini de ülkesinde buldu. Macarlar o kadar ileri gittiler ki Viyana'ya kadar ulaşmayı başardılar. Durumun kendisi için büyük tehlike arz ettiğini gören Frederik sonunda barış istedi ve büyük bir savaş tazminatı ödemeye razı oldu. Ancak öyle görünüyor ki II. Andrew'in ölümü ve ardından tahta geçen Bela'nın merkezietçi politika takip etmesi, aristokratları Bela'nın devrilmesi gerektiği gibi bir düşünceye sevk etmiş ve ardından da bunun için Avusturya Dükü'nün kapısını çalmışlardır. Ne yazık ki böylesi bir davet ile ilgili olarak elde Roger'in aktardıklarından başka bir belge yoktur. Avusturya Düküğü ile Macaristan Krallığı arasındaki mücadelelere dair bk. P. Sennyey, *King Bela before the Mongol Invasion*, s. 42, 45; E. Çoban, *Ortaçağda Kumanlar ve Macarlar*, s. 68.

- 49 Macar Krallığı'nda ülke irili ufaklı bölgelere ayrılmış ve çeşitli ailelere ihsan olarak verilmişti. Zaman zaman bunların idare ile ciddi sıkıntılar yaşadıkları bir gerçektir. Nitekim Roger'in yukarıda bahsettiği veya aşağıda anlatacağı IV. Bela ile yerel asiller arasındaki gerginlik "gücün kimin elinde bulunduğu" sorununun bir yansımasıdır. Ancak IV. Bela bile Moğol saldırısının son bulmasından sonra bu sistemi, kendisine yakın kimselere toprak vermek suretiyle bunu devam ettirmiştir. Elbette bu, Macar Krallığı'nın damarlarına kadar nüfuz eden bir anlayıştı ve kökenleri devletlerinin kuruluşunun temellerinde yer alıyordu. Macaristan'daki söz konusu sistem ve IV. Bela ile asiller arasındaki ilişkilere dair bk. P. Sennyey, *King Bela before the Mongol Invasion*, s. 58-59; A. Zsoldos – S. Hambert, "King and Oligarchs in Hungary at the Turn of the Thirteenth and Fourteenth Centuries", *The Hungarian Historical Review*, Vol. 2/2, 2013, s. 211-242. Bela zamanındaki atamalar ile ilgili olarak bk. T. Palosfalvi, *The Noble Elite in the Country of Körös (Kriveci)*

bazılarının atalarının savurganlıklarından ötürü halefleri kontluk haklarını öyle bir kaybettiler ki şahısların hak sahibi oldukları veya olmadıkları henüz dağıtılmamış mülkleri, çiftlikleri ve malikânele-ri bu bölgelere daimi bir mülkiyet olarak hisselerine geçirdiler. Burada kontluk yiğitleri olmadığı için, harekete geçtiklerinde sıradan askerlerden ötürü askeri birliklerinin gücü de olduğundan az gibi görünüyordu. Mabeynci olarak da ifade edilen kraliyet gelirleri baş memuru⁵⁰, masaya yemekleri getiren saray memuru, masaya içecekleri getiren saray memuru ya da mirahur ile sarayda yüksek bir konumda bulunan diğer kimseler o kadar semirmişlerdi ki kralları hiçbir işte kâle almıyor hâle gelmişlerdi. Kral ise, neredeyse cılız bir kuvvete sahip duruma düşmüş bir kraliyete yeni bir soluk vermek isteyerek, pek çok kişiyi yerinden etmekle birlikte, öyle kötü bir çılgınlıkla, gerek kendisine karşı olan gerekse kendisine yandaş olan kontların mülklerinin kendisine iade edilmesini istedi. Bu sıradaki tutumu içersinde kimseyi incitmeyip adalete tamamen bağlı kaldığı gibi Kraliyete iyi hizmetlerde bulunmuş kimseleri de taltif etmekten geri durmadı. Kendi yararına bir iş yaptığı için Macarların kötü niyetleri bir nihayet bulmalıydı.

XI. Düşmanlığın Dördüncü Nedenine Cevap

Pek çok hususta ihtilafın ve yol yöntem farklılığının olmasından ötürü Macaristan Krallığının neredeyse tamamı bozulmaya yüz tutmuştu. Kral bu durum üzerine tüm gücüyle yeniden bir düzenlemeye gideceğini duyurdu. Zor işleri yerine getirmeyi yakındaki bir gözüpek şahsa vermeden, kararı ihtiyatlı bir şekilde danışarak aldı. Buna göre Krallık topraklarının yerleşimcilerinin meselelerini divanında, tıpkı Roma divanındakine benzer bir şekilde dilekçeyle çözülecek bir şekilde ele alacaklardı. Buna uygun olarak bakanların önemsiz ve basit türden meseleleri bizzat

1400-1526, MTA Böllceszettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet, Budapest 2014, s. 57, 71-72, 122, 144, 254.

50 Tavernicus unvanı ile ilgili olarak bk. J.W. Sedlar, *East Central Europe in the Middle Ages 1000-1500*, Vol. III, The University of Washington Press, Washington 1994, s. 309-310.

kendilerinin mümkün olduğu kadar çabuk bir şekilde çözüme kavuşturmalarını, kendisine ise ancak çok önemli ve ağır hususların arz edilmesini emretti. Ancak, zarara uğrayanların tesellisi olan kötü insanlar, düşmanlığı artırmak için mengene ilmeğini döndürerek siktirmede ve yalandan yere yumurtanın içinde saç bulmada acele ederler.

XII. Düşmanlığın Beşinci Nedenine Cevap

İnsanların, Kralın, Kumanları, Macarlara öfkesinden ve Macarların gücünü azaltmak üzere çağırdığına ilişkin iddiaları da baştan aşağı düzmeceydi. Aksine o, kendi zamanında Tanrının adını yaygın hâle getirmek suretiyle kraliyet tacı düşmanlarına (=Moğollara) karşı silaha sarıldığında Kumanların gücü ve dayanıklılığı ile düşmanlarına karşı (çok daha etkin bir şekilde) mücadele verebilecekti. Eğer Kumanlara Macarlardan daha büyük bir izzeti ikram gösterirse, bu, kendisini ne zor bir duruma düşürür ne de bundan ötürü bir yaptırıma maruz kalırdı. Diğer taraftan kraliyet itibarını konuklara karşı büyük bir kadirşinaslıkla göstermeyi de doğru buluyordu. Bilhassa, onlara söz vermişti ve kendisi sadık bir şekilde onları taklit etmek sevdasına kapılmıştı. Macarların Kumanlara karşı öfkesi gün yüzüne çıktığında Kumanların Macaristan'daki yegâne koruyucuları Kralın kendisiydi. Kumanların Kralı Kuthen, Kral tarafından ve diğer daha başkaları da önemli kimseler ile Krallığın asilzadeleri tarafından vaftiz edilmişlerdi ve böylelikle bundan sonra Macarlarla evlilik ilişkisi içerisine de girmişlerdi⁵¹. Eğer Kral, onlara iltimas geçip de izzeti ikramda

51 Daha sonra Elizabeth adını alacak olan bir Kuman kızı ile IV. Bela'nın oğlu Stephen arasındaki evliliğin sözü de belki bu sırada kesilmişti. Onun kimin kızı olduğu tam olarak bilinmemekle birlikte Kuman beylerinden birisi olduğu mühüründeki *Elisabet dei gratia regina Ungaria et filia imperatoris Cumanorum* (Tanrının inayetiyle Macar Kraliçesi ve Kuman İmparatorunun kızı) ibaresinden anlaşılmaktadır. Bu küçük kız gençliğinde kocasını kaybetmesinden sonra 1273'te Macar Krallığı'nın başına geçecek ve oğlu Ladislas'ın Macar Kralı olmasına dek Macaristan'ı naibe sıfatı ile idare edecek ve 1290'da da ölecektir. Bk. N. Brend, *At the Gate of Christendom*, s. 263; E. Çoban Macarların Kumanlara saldırılarını bir soykırıma

bulunmasaydı Kumanlar Macaristan'da kalmazlardı⁵². Burada duyduklarınızla yazarın kastı, çekilen acıların hududunu belirli bir çerçeveye yerleştirmek, oturtmak değildir. Okuyucu eğer isterse, mantıklı bir düşünce yapısı içerisinde meselenin sınırlarını kendisi çizebilir.

XIII. Anlatının Devamına Kısa bir Ara

Eserin mevzusu ile bağlantısı gevşek bu ilavelerden sonra yazar asıl konuyu detaylı bir surette aktarmak üzere kalemi tam olarak ele alıyor. Eğer herhangi birisi, bu şekilde yapılan eklemelerin konuyla ilgili olmadığı ve bunlar olmadan anlatının daha iyi olacağı şeklinde zehirli sözler sarf edip diliyle yazarı ısırarak isteyecek olursa, bu doğru bir şey değildir. Zira bu güçlü anlaşmazlıklar Macaristan'ın bir anda yakılıp yıkılıp kül edilmesinin çirası olmuştur.

XIV. Macarların Genel Kanaatleri Hakkında

Macaristan'da kötü niyetli insanların ortaya çıktığı senenin sonrasındaki yıl, efendinin doğum günü dolaylarında⁵³ Tatarların, Rusya'nın Macaristan hududundaki tarafları yakıp yıktıklarına dair bir dedikodu peyda oldu⁵⁴. Kral olup biteni adamları yoluyla

benzetir ki aslında Roger'in tam olarak ifade etmeye çalıştığı da şüphesiz buydu. Bu açıdan E. Çoban'ın Roger'in zihnini tam olarak yakaladığı görülmektedir. Bk. E. Çoban, *Ortaçağda Kumanlar ve Macarlar*, s. 77; C. Mielke, *Every Hyacinth the Garden Wears: The Material Culture of Medieval Queens of Hungary (1000–1395)*, Central European University, Budapest 2017, s. 29-30.

- 52 Macar Kralı Bela'nın asiller ve halk ile Kumanlar arasında kalması zorlu bir seçimin neticesiydi ve Roger de bunu iyi bir şekilde analiz etmiştir. Moğollara karşı Kumanlar iyi bir müttefikti ve belki de Mohi muharebesinin gidişatını bile değiştirebilirdi. Ancak Bela Kumanlarla iyi geçinmek üzere onların gönlünü hoş tutmaya çalışırken buna öfke ile yaklaşan halk ve asilleri de bir kenara itemezdi. Dolayısıyla IV. Bela Moğollarla mücadeleye hazırlanırken birbiri ile geçinemeyen iki unsur bir arada tutmak gibi son derece zorlu bir süreç içerisinde bulunuyordu.

- 53 1240 yılı sonları.

- 54 Moğolların Kiev ve batısındaki Galiçya kentlerini ele geçirmelerine dair bk. A. T. Özcan, *Moğol-Rus İlişkileri*, s. 112-121.

öğrenince büyük kontlarından Palatin'ı⁵⁵ Macaristan'ın içlerini saldırıya açan, Montana adıyla anılan Rusya kapısını⁵⁶ muhafaza etmek üzere bir orduyla birlikte ileri gönderdi⁵⁷. Ayrıca Macaristan'ın tamamına, hem asilzadelere hem de kralın hizmetkârları olarak anılanlara, bunların kalelerinde görevlendirilmiş kale muhafızlarına orduya katılmaya hazırlanmaları, Kral emrettiğinde de hazır bulunmaları çağrısı yaptı⁵⁸. Bu bildirge Macaristan'ın

- 55 Burada ifade edilen kişi Peçenek asıllı olup zamanın önemli komutanlarından birisi olan Denis'tir. Daha sonra Mohi muharebesinde hayatını kaybedecektir. Palatin Denis ile ilgili olarak bk. "Magistri Rogeri, Epistola in Miserabile Carmen", s. 156/ 3.
- 56 Bahsedilen yer Macaristan ile doğusundaki bölgeleri birbirine bağlayan Verecke geçididir. Bk. D. Sinor, "The Mongols in the West", s. 13; V. Spinei, "Gospodstvo Zolotoy Ordı v Valahii i Moldavii", s. 738; N. Brend, *At the Gate of Christendom*, s. 34; P. Jackson, *The Mongols and the West*, s. 63. Verecke geçidinin daha önceki bozkır geçişlerinde kullanılmasına dair bk. D. Sinor, "The Mongols in the West", s. 13; V. Spinei, *The Romanians and the Turkic Nomads*, s. 71-72. V. Spinei, Kadaan'ın Verecke geçidinden geçtiğini ifade etse de adı geçen Moğol komutanının aslında Borgo geçidi üzerinden Transilvanya'ya ilerlediği anlaşılmaktadır. Bk. V. Spinei, *The Romanians and the Turkic Nomads*, s. 157; D. Sinor, "The Mongols in the West", s. 13.
- 57 Roger burada IV. Bela'nın geçit civarında aldığı önlemler hususunda herhangi bir bilgi vermeden doğrudan bir ordu gönderildiğinden bahsetmekteyse de aşağıda bu noktada bir istihkâm inşa edilmiş olduğunu beyan eder. Diğer taraftan bu istihkâmdan Splitli Toma ve daha başka kaynak yazarlarının eserlerinde de bahsedilir. Bu konuda Splitli Toma'nın eserinde yer alan "*Sık ağaçlıklı ormanları biçti ve uzun istihkâmlar yaptırdı. Kolayca geçilebileceği anlaşılan geçiş noktalarının tümünü ise kütüklerle kapattırdı*" kaydından başka bir de *Chronica Albrici Monachi Trium Fontium*'da bir kayıt vardır. Bk. "Splitli Toma, Salona ve Split Piskoposlarının Tarihi", s. 92.; "Chronica Albrici Monachi Trium Fontium", s. 946. Ayrıca bk. T. Sălăgean, *Transylvania in the Second Half of the Thirteenth Century*, s. 15-16.
- 58 Bu çağrı Splitli Toma'nın eserine de yansımıştır. Bununla birlikte o, bu çağrının Moğollara yönelik tertip edilen bir toplantı neticesinde çıktığından bahseder. BK. "Splitli Toma, Salona ve Split Piskoposlarının Tarihi", s. 92-94. Mektubunda Moğol saldırısından önce Macaristan'da olup biteni analiz etmeye çalışan Roger'in ise bu toplantıyı çağrıdan sonraki bir tarihe yerleştirdiği görülür. Ancak bu detayı bir kenara bırakacak olursak her iki yazar da Moğolların Macaristan sınırlarından içeri girdiğinin Macarlar tarafından öğrenildiğinde buna hazırlıksız yakalandıklarını tasvir etmede birleşirler. II. Frederik'in *Chronica Maiora* aracılığı ile günümüze erişmiş mektubunda da tam olarak Macarların bu hazırsızlığına yönelik sert bir eleştiri vardır. Bk. A. T. Özcan, "Chronica Maiora'da Moğollara Dair Kayıtlar", s. 39. Frederik bir açıdan haklıydı. Zira Macar Kralı bir şekilde Moğolların kendi topraklarını hedef alacağını daha Moğollar Rusya'ya saldırmadığı sırada bile

tamamına ilan edildiğinde Macarlar (yeni yıl kutlamalarından henüz yeni çıkmış olmalarından ötürü⁵⁹) büyük bir neşe içerisinde bulunduklarından uyarılara itimat etmediler. Zira Tatarlarla ilgili öyle çok dedikoduvarî şeyler duyuyorlardı ki bundan ötürü de haberleri bir hiç seviyesinde görüyor⁶⁰ ve şöyle diyorlardı: *Çoktan yok olmuş olan şeyler ileride yeniden ortaya çıkabilir*⁶¹. Daha başkaları ise yüksek sınıftan bazı din adamlarının, Papa'nın çağrısı ile toplanacak konsil için Roma'ya gitmemelerini sağlamak üzere dedikodu çıkardıklarına inanıyorlardı⁶². İşte bu

biliyordu. Nitekim bu bölgelerde bulunan Julian 1237 veya 1238'de kaleme aldığı mektubunda bunu bir meslektaşına gönderdiği mektubunda Moğolların niyetini ifade ederken şüphesiz bunu bir şekilde Macar Kralı'na da doğrudan veya dolaylı olarak iletmişti. Yine kendisi, Moğol Kağanı Ögedey'in IV. Bela'ya gönderilmiş mektubu da şüphesiz adresine teslim etmişti. Julian'ın mektubundaki ifadeler ve ultimatom mektubu ile ilgili olarak bk. "Dominiken Misyoner Julian'ın Seyahati ile İlgili Metinler", s. 82-83. Diğer taraftan Parisli Matthew'in *Chronica Maiora* adlı eserinde de yine IV. Bela'nın kardeşi Coloman'ın esir ettiği Moğol elçilerinden bahsedilirken bunların Macar Kralı'nı ziyaret ederek bizzat uyardıklarından bahsedilir: "*O, Tatarların hükümdarlarından birisinin elçisi olarak Macar Kralı'na iki kere gitmiş ve daha sonra yapacakları kötülükleri bildirmiş ve uyarmıştı*". Bk. A. T. Özcan, "Chronica Maiora'da Moğollara Dair Kayıtlar", s.48. Buna karşın IV. Bela'nın hazırlıksız yakalanmasına işaret eden kayıtlar Macar Kralı'nın Moğol saldırısı ihtimalinin bu kadar güçlü olduğu bir sırada takındığı tutum üzerine merak uyandıran bir kapı aralar. Ancak bu konuyu buraya sıkıştırmak yerine ileride ayrı bir incelemede mütala etmek istiyorum.

- 59 Eserin İngilizce tercümesini yapanlar ise bunun 6 Ocak ile 12 Şubat arasındaki bir karnaval ile ilgili olabileceğini ifade etmişlerdir. Bk. "Magistri Rogeri, Epistola in Miserabile Carmen", s.157/ 6. dn.
- 60 Moğol saldırısının an meselesi olmasına karşın Macarların duyarsızlığı Splitli Toma'nın eserinde buradakinden çok daha keskin ifadelerle vurgulanır. Bk. "Splitli Toma, Salona ve Split Piskoposlarının Tarihi", s. 92-94.
- 61 "*Multa renascentur que iam cecidere*" Horace'ın bir sözü. Macarların bu konudaki rahatlıklarının kaynağı şüphesiz ki devletlerinin kurulmasından bu yana ülkelerinin Peçenek ve Kuman saldırıları görmesine karşın yine de hiçbir zarar görmemesi, aksine düşmanlarının bir şekilde kendilerine boyun eğmeleri olsa gerektir.
- 62 Üstat Roger'in bahsettiği hadise Papalık ile Alman İmparatorluğu arasındaki gerginlik sırasında II. Friedrich'in, toplanacak konsile kimsenin gitmemesiyle ilgili giriştiği çaba ve buna karşılık Papa'nın teşebbüsleri ile geçen gergin ortam ile ilişkilidir. Papalık herkesin bu konsile gelmesini bir prestij olarak görüyorken bu durumun tam tersi de Alman İmparatoru için geçerliydi. 15 Ekim 1240'da kaleme alınan bir mektupta Papa IX. Gregorius'un İmparator II. Frederik'in tehditlerine

kimselerin görüşleri bu şekildeydi. Bununla birlikte Colocensis Başpiskoposu Ugolin'in kendisi ve yakınındaki bazı din adamları için Venedik'e kalyon gönderdiği ve onların isteklerinin hilafına Kralın heyeti yolculuktan geri çağırdığı herkes tarafından bilinen bir şeydi. Daha başkaları ise Kuman halkının, bir zamanlar Macarlara karşı Ruslarla⁶³ da iyi ilişkiler içerisinde girmişlerdi ki

karşın konsil çağırısı yapması bu açıdan önemlidir. Bk. Matthaei Parisiensis, *Chronica Maiora*, edited by H.R. Luard, Vol. IV, London 1877, s.96-98. Ayrıca bk. "Magistri Rogeri, Epistola in Miserabile Carmen", s.157/ 8. dn. Bununla birlikte öyle görünüyor ki II. Frederik buna dolaylı yoldan zor kullanarak cevap veriyordu. Nitekim *Annales Placentini Gibellini*'deki bir kayıta Nisan 1241'de donanmaları ele geçirilerek esir edilen çok sayıda din adamı herhalde Papa'nın emrini dinleyen kimselerdi. Bk. "Annales Placentini Gibellini", *MGH*, Scriptorum, Tomus XVIII, Societatis Aperiendis Fontibus Rerum Germanicarum Medii Aevi, Edidit G.H. Pertz, Hannoverae 1863, s.484.

- 63 Roger'in eserinin İngilizce çevirisini yapan J.M. Bak ve M. Rady, Rus ifadesini, "cümlelerin devamına uymadığı" için "Tatar" ifadesi ile değiştirmişlerdir. Bk. "Magistri Rogeri, Epistola in Miserabile Carmen", s.158-159. Ancak cümlelerin gelişi ve geçmişte Kumanların Ruslarla Macarlara karşı sürdürdükleri saldırılar göz önüne alındığında böylesi bir tercih yersizdir. A.S. Dosayev de Rus ifadesini korumuş, hatta Macarların söz konusu şüphesi ile ilgili notlar da düşmüştür. Ona göre Köten'in, Mistislav Mistislaviç'in kayınpederi olması ile daha önceki yıllarda da Ruslarla birlikte Macarlara karşı saldırı düzenlemesi –ki yukarıda Köten'in Rus Knezleri ile birlikte Macarlara saldırılarına bir not içerisinde bunlara değinmiştik– Kumanlardan şüphe duyulmasını haklı kılıyordu. Bk. Magistr Rogeriy, *Gorestnaya Pesn' o Razorenii Vengerskogo Korolevstva*, s.239/ d. Bununla birlikte 1235'ten itibaren bölgedeki Knezler Daniil ve Mihail için Macaristan artık düşman değil, sığınacak, yardım istenecek bir aktör olarak ortaya çıkmasına bakıldığında bu korku vesveseden ve Kuman düşmanlığına bir kılıftan öreye geçmez. Dahası, Moğol saldırıları başladığı sırada gerek Galiçya Knezi Daniil Romanoviç ve gerekse de Kiev ve Çernigov Knezi Mihail memleketlerini terk ederek Macaristan'a sığınmışlardı. Macaristan ile Galiçya Knezleri arasındaki ilişkilerin 1235'teki hâli ile ilgili olarak bk. M. Dimnik, "The Struggle for Control over Kiev in 1235 and 1236", *Canadian Slavonic Papers*, Vol. 21/ 1, 1979, s. 31-32, 35, 38-39; V.T. Paşuto, "Mongol'skiy Pohod v Glub' Evropi", s. 212; A. T. Özcan, *Moğol-Rus İlişkileri*, s. 112; E. Çoban, *Ortaçağda Kumanlar ve Macarlar*, s. 56. A. S. Dosayev haklı olarak Moğolların eline geçen Kiev'in komutanı Dmitri'nin Moğol ordusu ile birlikte sefere katılmasını gündeme getirir ve bunu Macarların Ruslara bakış açısı üzerindeki olumsuz tesirini sorgular. Ancak Daniil ile Macar Kralı arasındaki ilişkilerinin dostane bir seyir aldığına bakıldığında devlet adamları üzerinde Rusların bir tehdit olarak algılanmış olmasının mümkün olmadığı anlaşılır.

bu sırada pek çok kötülükler becermişler ve pek çok kez de ülkeyi yakıp yıkmış, büyük tehlike yaratmış⁶⁴ olmalarından ötürü Kralın yarım kabiliyetli olduğuna dair pek çok şey söylüyorlardı. (Öyle ya, geçmişte böyle düşmanlıklar etmiş olan bir halkın efendisi) Kuthen, beraberindekilerle bir yıldan fazla bir süredir Macaristan'a yerleşmiş, ülkenin koşullarını öğrenmiş ve dilini de bilir bir hâle gelmişti. (İşte geçmişte bu şekilde düşmanlık etmiş olan Kuthen bu sefer de) Onların istilasını haberini alınca (güya yeniden) Krala karşı savaşa girişecekti. Bundan ötürü Tatarlar yukarıda bahsedilen geçitleri bir çırpıda ele geçirebilecek ve Kuthen'in yardımını sayesinde görülmedik bir hızla Macaristan'ın büyük kısmını yakıp yıkabileceklerdi⁶⁵. (Bu düşünceler içerisinde) Yukarıda vurgulandığı üzere Kumanları Macaristan'a davet etmiş olmasından ötürü Krala kusur bulup onunla eğleniyorlardı. Bu düşünce pek çok kişi tarafından paylaşılıyordu.

XV. Tatarlara Karşı Kralın Düşüncesi Hakkında

Paskalyadan önceki büyük perhiz⁶⁶ dolaylarından biraz sonra, Kral yola çıkıp da bu büyük dedikodu yayıldığında Kral hızla büyük perhizin geleneksel olarak ifa edildiği Tuna'nın yukarı kesimlerindeki kıyılarında yer alan Buda adıyla anılan yere⁶⁷ yöneldi.

64 Kumanların Ruslarla müttefik olarak Macarlara saldırıları ile ilgili yukarıdaki notlara bk.

65 Bu dedikodular *De Invasione Fragmentum*'a da sinmiştir. Nitekim burada Köten'in Macar Kralı IV. Bela'yı kandırdığı ve Moğollarla anlaşmalı olduğu ifade edilir. Bk. "De Invasione Fragmentum", s. 599. Macarların Kumanları hain gibi görmelerinin nedeni –detayları hususunda yukarıda gelen malumat verdiğimiz– Kumanların daha önce Rusların yanında olmalarından kaynaklanan tarihi meselelerin yanında Moğol ordusunun içinde azımsanmayacak sayıda Kuman askerinin de yer almasıyla alakalı olduğu anlaşılmaktadır. Macarların Kumanları Moğol saldırısı ile ilişkilendirmeleri ve bunun nedenine dair ayrıca bk. A. Pálóczi–Horváth, *Pechenegs, Cumans, Iasians*, s. 50-51; E. Çoban, *Ortaçağda Kumanlar ve Macarlar*, s. 61/ 188. dn. Moğol ordusunun içerisindeki Kuman gücü ile ilgili aşağıdaki notları takip ediniz.

66 Büyük Perhiz 13 Şubat 1241'de başlıyordu. Bk. "Magistri Rogeri, Epistola in Miserabile Carmen", s. 159/2. dn.

67 Moğolların Macaristan hudutlarında belirmeleri üzerine gerçekleştirilen bu toplantı Buda'da değil, yakınlardaki Óbuda'da yapılmıştı. Bk. J. B. Szabó, "The Mongol

Başpiskopos, piskoposlar ve krallığın diğer önemli kimseleri de buraya çağrıldılar. Sürekli olarak bu kadar büyük bir karışıklığa karşı nasıl bir tedbir alabileceğini düşünüyor, onları daimi olarak hizmetlerindeki askerleri hazır halde tutmaları hususunda uyarıyor ve teşvik ediyordu⁶⁸. Karısı, oğulları, kızları, önemli adamlarından bazıları ile birlikte olan Kuthen ise bir şüpheli ve bir suç ortağıymış gibi Kral tarafından çağrıldı ve divan üyelerinin ortak düşüncesi uyarınca ellerinden kaçmamaları için hapse atıldılar⁶⁹.

XVI. Tatarların İstilasının Palatin Tarafından Haber Verilmesi Üzerine Kral Bela Ne Yaptı?

Paskalyadan önceki büyük perhizin ortaları dolaylarında⁷⁰ Palatin'in askerlerinden birisi efendisinden getirdiği bir haberle soluk soluğa Kral'ın huzuruna çıktı. Bu haber Tatarların Rusya kapısına vardıkları ve tahkimatları söküp attıkları⁷¹, ne Palatin'in onlara karşı direnebileceğine ne de Kralın ona hızla bir yardım gönderebileceğine inandıklarıyla ilgiliydi. Halen daha işittiklerinden ötürü tereddüt içerisinde bulunan Kral henüz tam tekmil silahlanmış askerlere sahip değildi. Dehşet içerisinde

Invasion of 1241", s. 81; E. Çoban, *Ortaçağda Kumanlar ve Macarlar*, s. 65; "Magistri Rogeri, Epistola in Miserabile Carmen", s. 159/3. dn.

68 Roger'in bahsettiği bu toplantı, Spitli Toma'nın daha teferruatlı bilgi verdiği toplantıdır. Bk. "Splitli Toma, Salona ve Split Piskoposlarının Tarihi", s. 92-94.

69 Üstat Roger Köten ve beraberindekilerin hapsedilmelerinin nedenine dair bir bilgi vermemektedir. Bununla birlikte bunun, yukarıdaki dedikodularla bağlantılı olarak Kumanlarla Moğollar arasındaki olası işbirliğine karşı bir önlem olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca bk. J. B. Szabó, "The Mongol Invasion of 1241", s. 81; E. Çoban, *Ortaçağda Kumanlar ve Macarlar*, s. 66. Bazı yazarlar ise bunu Kumanlara yönelik artan tansiyondan ötürü güvenliklerinin sağlanması ile ilgili görmüşlerdir. Bk. A. Pálóczi-Horváth, *Pechenegs, Cumans, Iasians*, s. 51; D. Hardi, "Cumans and Mongols in the Region of Srem", s. 88. Ancak Roger'in ifadelerinden bunu çıkarmak mümkün değildir.

70 10 Mart 1241 dolayları. Bk. Magistr Rogeriy, *Gorestnaya Pesn' o Razorenii Vengerskogo Korolevstva*, s. 239/a. dn.

71 IV. Bela'nın Verecke geçidi üzerinde inşa ettirdiği istihkâma dair yukarıdaki dipnota düşülmüş bilgilere bakınız.

kalakalırken, gece gündüz dörtümla atını süren Palatin⁷² dört gün sonra tek başına çıkageldi ve Mart'ın başında, 12'sinde onlarla geçitte karşı karşıya geldiğini, komutası altındakilerin neredeyse tamamının oklarla ve kılıçlarla vahşice öldürüldüklerini, çok az sayıdaki adamıyla birlikte hayatını kurtardığını ve kendisine olanı biteni haber vermek üzere huzura geldiğini bildirdi.

Kral her ne kadar bu felaket haberinden fazlasıyla etkilen-diye de başpiskoposlara, piskoposlara, kontlara ve baronlara riayet ederek askerlerini mümkün olabildiği en kısa zamanda, sanki zorunlu bir ihtiyacı tamamlar gibi, yahut önemli bir çıkarı sağlar gibi herhangi bir gecikmeye mahal vermeyecek surette hazır etmekle vazifelendirdi. Waciensi⁷³ Piskoposu Üstat Stephen⁷⁴ ile Orodienisi⁷⁵ ve Chanadiensi'daki⁷⁶ Kutsal Kurtarıcı Kiliseleri'nin Rektörlerine ise aceleyle Kraliçe'ye⁷⁷ ulaşmalarını ve akabinde Avusturya sınırına kaçmalarını, olup biten sona erene kadar burada beklemelerini emretti. Ayrıca mektuplar yoluyla Avusturya Dükü'nden de hızla kendisine ulaşmasını isterken Kumanların hepsinin de vakit kaybetmeksizin kendisine katılmalarını emretti. Kendisi ise bir günlük mesafede bulunan Strigonium⁷⁸ ve Albensi⁷⁹ kentlerinden alelacele toplanan orduyla birlikte Tuna'yı geçti, Buda'nın karşısında Tuna'nın diğer kısmında yer alan Pest adı ile anılan büyük ve zengin bir Töton

72 Yukarıda kendisinden bahsedilen Macar Komutan Denis kast edilmektedir.

73 Şimdiki Vac kenti.

74 1241-1242'de Vac Piskoposluğu'nu yağan Stephen, Moğol saldırısının sona ermesinden sonra Estergon Başpiskoposluğu makamına tayin edilmiş ve 1253'e kadar bu makamı yürütmesinin ardından Palestrina Piskoposu ve kardinal olmuştur. Onunla ilgili olarak bk. "Magistri Rogeri, Epistola in Miserabile Carmen", s. 160/2. dn.

75 Şimdiki Arad kenti.

76 Şimdiki Csanad kenti.

77 İznik İmparatoru Theodoros Laskaris'in kızı Maria. Bk. "Magistri Rogeri, Epistola in Miserabile Carmen", s. 161/5. dn.

78 Estergon.

79 Şimdiki Székesfehérvár kenti.

kentine⁸⁰ doğru ilerleyişe geçti. Ardından da prenslerin, kontların ve baronların ordularını beklemeye koyuldu.

XVII. Başka bir Ara

Saygıdeğer Baba ve Efendi, aynı anda pek çok şey ortaya çıkmışken, aynı anda hepsi hakkında konuşmak mümkün değildir. Bundan ötürü de, bir şeyden bahsederken, bir şeyi kenara bırakırken diğerine başlamak daha iyidir.

XVIII. Geriden Takip Eden Bir Ara

Tatarların komutanlarının isimlerini ve Macaristan'a nasıl girdiklerini ve onların kurnazlıklarını akılda tutun. Çünkü tartışılmamış bir mesele tarafımızca arkada bırakılmamıştır, her bir düşünce de uygun bir şekilde ortaya konulmuştur.

XIX. Macaristan'a Giren Tatar Krallarının Adları

Macaristan'a giren Tatarların efendisi Kralların Kralı Bathus⁸¹ adı ile anılıyordu. Ondan sonra ordudaki en güçlü komutan Bochetor⁸² adını taşıyordu. En cesur olarak anılan komutan

80 XIII. yüzyılın ilk yarısında Peşt'teki Alman nüfusu ile ilgili olarak bk. "Magistri Rogeri, Epistola in Miserabile Carmen", s. 161/6. dn. Macar Krallığı'nın topraklarına Almanları yerleştirme siyaseti ve bunun neticeleri ile ilgili olarak ayrıca bk. E. Çoban, *Ortaçağda Kumanlar ve Macarlar*, s. 40-42.

81 Batu. Moğolların Batı harekâtının resmi olarak olmasa da zaman içerisinde, kendiliğinden lideri olmuştu. Bu kendisini gösteriş, Ögedey Kağan'ın oğlu Güyük ve Çağatay'ın oğlu Buri ile de arasının açılmasına neden olmuş, ancak Güyük'ün Moğolistan'a dönüşü bir anda onun liderlik konumunu güçlendirmişti. Batu ile Güyük ve Buri'nin aralarının bozulmasına dair bk. MGT, s. 196; MGTç, s. 244, SHM, s. 215-216. Ayrıca bk. A. T. Özcan, *Moğol-Rus İlişkileri*, s. 109.

82 Roger'in Bochetor adı ile gösterdiği kişinin, Roger'in daha sonraki kayıtlarına bakıldığında Tuluy'un oğlu Böçök olduğu anlaşılmaktadır. Diğer bilim adamları da benzer bir değerlendirme ortaya koymuşlardır. Bk. V. Spinei, "Gospodstvo Zolotoy Ordı v Valahii i Moldavii", s. 739; Ş. Papacostea, *Between the Crusade and the Mongol Empire*, s. 154-155; T. Sălăgean, *Transylvania in the Second Half of the Thirteenth Century*, s. 717. dn., 26. Ancak bu ismi Subetay'ın Bagatur unvanı ile ilişkilendirip Bachetor'un Subetay olduğunu düşünenler de vardır.

Cadan'dı⁸³. Coacton⁸⁴, Seijcan⁸⁵, Peta⁸⁶, Hermeus⁸⁷, Cheb⁸⁸,

- 83 Kadaan, Ögedey Kağan'ın evlatları içerisinde askerî olarak en çok adından söz ettirmiş kimseydi. Bununla birlikte muhtemelen annesinin baş hatun olmamasından ötürü adı hiçbir zaman Kağan olabilecek alternatifler arasında zikredilmemiştir. Ancak yine de hanedan içerisinde ağırlığı olan bir şahsiyetti. Tuluy ve Cuçi neslinin Güyük'ün ölümünden sonra Kağanlığı ele geçirdiği süreçte Kadaan'a dokunulmaması bu özelliği ile ilgili olsa gerektir.
- 84 Batı seferine katılan Moğol komutanları ile ilgili elimizde bulunan listede *Coacton* adını eşleyebileceğimiz veya onu çağrıştıracak bir kişi bulunmamaktadır. H. Gökenyan, bu kişinin Güyük olduğunu ifade etmişse de o, bundan çok önce –muhtemelen Kiev kuşatmasının başlamasından kısa süre sonra– Moğolistan'a dönmüş bulunuyordu. H. Gökenyan'ın görüşü için bk. "Magistri Rogeri, Epistola in Miserabile Carmen", s. 163/6. dn. C. De Bridia'nın Ögedey'in ikinci oğlu olarak ifade ettiği *Cocten* adı da bu hususta değerlendirilebilir. Ancak C. de Bridia onu Batı seferi sırasında Moğolistan'da kalanlar arasında sayar. C. de Bridia'nın kaydı için bk. "Hystoria tartarorum Fratri C. de Bridia", s. 86. Yine A. S. Dosayev de çevirisinin notlarında Kökden'in Batı seferi zamanında Çin'de bulunduğunu gösteren daha başka kaynaklara işaret eder. Bk. Magistr Rogeriy, *Gorestnaya Pesn' o Razorenii Vengerskogo Korolevstva*, s. 241/d. Kökden'in 1240'da Tibet ve çevresindeki faaliyetleri ile ilgili olarak ayrıca bk. C. Beckwith, *İpek Yolu İmparatorlukları*, s. 162.
- 85 Bu kişi Cuçi'nin evlalarından Şiban'dı. Roger'in eserinin *Monumenta Germaniae Historica*'da yer alan versiyonunda isim *Feycan* şeklinde verilse de Thuroczlu Johannes'in *Chronica Hungarorum*'unda yer alan en eski versiyonda ad *Seijcan* şeklinde kaydedilmiştir. Metnin İngilizce çevirisine eklenmiş Latince metinde ise *Seyban* olarak ifade edilmiştir. Bk. "Magistri Rogeri, Epistola in Miserabile Carmen", s. 162-163. Rusça çevirinin Latince metninde ise Feycan kullanımı korunmuştur. Bk. Magistr Rogeriy, *Gorestnaya Pesn' o Razorenii Vengerskogo Korolevstva*, s. 75.
- 86 *Peta* adı öyle görünüyor ki Baydar adının bozulmuş şeklidir. Çağatay'ın altıncı evladı olan Baydar, Cuçi'nin büyük oğlu Orda İçen ile birlikte Polonya'da faaliyet göstermiş ve elde ettiği zaferlerden sonra bölgeyi terk etmiştir. Roger'in onun adını Polonya seferi ile ilgili olarak değil de Macaristan'a giren Moğol komutanları arasında anması, Mohi muharebesinden sonraki süreçte Baydar'ın da Macaristan'daki faaliyetlere katıldığını göstermektedir. Ancak bu konuda elde herhangi bir kaynak bilgisi bulunmamaktadır. Baydar'ın Polonya'daki faaliyetleri ile ilgili olarak bk. Rashiduddin Fazlullah II, s. 331; Raşid-ad-din II, s. 45. J. Boyle'un Reşidüddin tercümesinde ilgili kayıta Baydar'ın adı geçmez. Bk. Rashid al-din, s. 70.
- 87 Batı seferine katılan Moğol komutanları ile ilgili elimizde bulunan listede *Hermeus* adını eşleyebileceğimiz bir kişi bulunmamaktadır.
- 88 Batı seferine katılan Moğol komutanları ile ilgili elimizde bulunan listede *Cheb* adını eşleyebileceğimiz bir kişi bulunmamaktadır. Bununla birlikte C. de Bridia'nın eserinde Cuçi'nin oğullarından olup batı seferine katılan bir kişi olarak *Chaut* adlı birisinin ismi verilir ki muhtemelen Roger'in *Cheb'i* ile *Chaut* aynı kişiydi. Bk. "Hystoria tartarorum Fratri C. de Bridia", s. 86. Elimizdeki veriler Cuçi'nin

Ocodar⁸⁹ Tatarlar arasında en büyük Kral olarak değerlendirilenlerdi. Bunların haricinde onların arasında daha başka çok sayıda kral, prens ve komutan vardı ki Macaristan Krallığına 500.000 silahlı askerle girmişlerdi⁹⁰.

oğullarından olup batı seferine katılan dört kişiye işaret eder. Bunlar Batu, Orda, Şiban ve Tangut'tur ve isimlerinin hiçbirisi doğrudan ne *Cheb* ne de *Chaut* adına uyar. Batı seferine katılan Cuçi evlatları için bk. Raşid-ad-din II, s. 37; Rashid al-din, s. 56; Rashiduddin Fazlullah II, s. 325; Alaaddin Ata Melik Cüveyni, *Tarih-i Cihangüşa*, s. 240. Bir liste de Kiev kuşatmasından hemen önceki aşamada Rus kroniklerinde bulunur. Bk. *İpatievskaya Letopis'*, PSRL, İzdannoe Arheograficeskoy Komissieyu, Tom Vtoroy, Sanktpeterburg 1843, s.177; *Letopismy Sbornik, İmenuemy Patriarşey ili Nikonovskoy Letopis'yu*, s. 116. Batı seferine iştirak eden Moğol komutanları ile ilgili olarak ayrıca bk. A. T. Özcan, *Moğol-Rus İlişkileri*, s. 60. Bununla birlikte Residüddin'in Cuçi'nin evlatları listesindeki isimlerden sekizincisi Chila'uqun bu ada yakın bir özelliktedir. H. Gökenyan ise *Cheb* ismini *Cebe* ismi ile ilişkilendirmiştir. Ancak bu meşhur komutan gayet iyi bindiği üzere 1224'te hayatını kaybetmişti. H. Gökenyan'ın iddiası için bk. "Magistri Rogeri, Epistola in Miserabile Carmen", s. 163/10. dn. A. S. Dosayev de Cebe adını değerlendirmiştir. Bk. Magistr Rogeriy, *Gorestnaya Pesn' o Razorenii Vengerskogo Korolevstva*, s. 241/j. dn.

89 Batı seferine katılan Moğol komutanları ile ilgili elimizde bulunan listede *Ocodar* adını eşleyebileceğimiz bir kişi bulunmamaktadır. Bununla birlikte bu isim Ögedey adına yakın durmaktadır. C. de Bridia'nın Ögedey'den *Occoday* diyerek bahsetmesine bakıldığında Roger'in Ocodar'ının Ögedey olduğu kesindir. C. de Bridia'nın kaydı için bk. "Hystoria tartarorum Fratri C. de Bridia", s. 86. Bununla birlikte, Ögedey'in adının en son sırada zikredilmesi bir sorundur. Ancak bunun Roger'in sefer katılmamış olan Büyük Han'ın adını az duyması ile ilgili olduğu anlaşılmaktadır. Üstat Roger'in eserini İngilizceye tercüme eden J.M. Bak ve M. Rady da *Ocodar* adını Ögedey ismi ile ilişkilendirmişlerdir. Bk. "Magistri Rogeri, Epistola in Miserabile Carmen", s. 163/11. dn. A. S. Dosayev ise *Ocodar* adını Batu'nun ağabeyi *Orda İçen* ile ilişkilendirmiştir. Bk. Magistr Rogeriy, *Gorestnaya Pesn' o Razorenii Vengerskogo Korolevstva*, s. 241/z. Ancak yaklaşımı mantıklı değildir.

90 Moğolların Batı Seferine katılan asker sayısı ile ilgili olarak 300.000'den 20.000'e kadar çok çeşitli görüşler ifade edilmiştir. Daha önce biz de elde bulunan verileri değerlendirdiğimizde batı seferine katılan ordunun 50 ila 80.000 arasında bir askerden oluştuğu fikrini beyan etmiştik ki hâlen bu kanaatimizi muhafaza ediyoruz. Batı seferine katılan asker sayısı ile ilgili değerlendirmeler için bk. A. T. Özcan, *Moğol-Rus İlişkileri*, s. 60-62. Bu ordunun ne kadarının Avrupa'ya ilerlediğini tahmin edebilmek, iki önemli Moğol komutanı Güyük ve Möngke'nin Moğolistan'a dönmüş olmalarından ötürü zordur. Ancak yine de büyük oranda bu sayının muhafaza edildiğini ve Avrupa'daki Moğol askeri varlığının Rusya'daki mücadeleler sırasında kendilerine katılan Kuman ve Rus birliklerinin de iştiraki ile 80.000'e

XX. Tatarlar Rusya ve Kumanya'yı Nasıl Yakıp Yıktilar

Onlar Rusya ve Kumanya'yı⁹¹ tamamıyla ve şevk içerisinde yakıp yıkmalarının ardından⁹² dört veya beş günlük uzaklıktaki bir yere çekilerek Macaristan hudutlarına herhangi bir saldırı yapmaktan geri durmuşlardı. Ancak geri döndüklerinde burada hem atları hem de kendileri için besin buldular, hem de onlarla ilgili dedikodular da Macarların kulaklarına pek az erişmiş oldu. Bu krallığın besin imkânlarını tükettiklerinde Macaristan'ı ele geçirmeyi düşündüler⁹³. En büyük efendileri olan Bathus tüm ailesini

vardığını düşünmek makuldür. Bununla birlikte pek çok tarihçi Avrupa'ya yürüyen Moğol ordusunun toplamda 100.000'in üzerinde bulunduğunu düşünmektedirler. Bunlardan birisi olan T. Sălăgean Moğol ordusunun sayısını kendisine göre iyi de bölüştürmüş ve böylelikle 120.000'i aşkın bir asker sayısı çıkarmıştır. Ancak kullandığı rakamlar oldukça "cömert"tir. Ancak bu, diğer tarihçiler için de geçerlidir. Moğolların Avrupa seferine iştirak eden ordu sayısı ile ilgili olarak bk. D. Sinor, "The Mongols in the West", s. 19; T. Sălăgean, *Transylvania in the Second Half of the Thirteenth Century*, s. 7-8. Bu görüş sahiplerinin Moğol ordusunun sayısını abartmalarındaki neden, kaynak yazarlarının bu konuda verdikleri rakamların abartılı olmasıdır. Mesela Narbonnelu İvo'nun mektubunda Moğol ordusu 600.000, Keza Simeon'un eseri ile *Chronicon Budense* ve *Chronicon Posoniense*'de 500.000 olarak gösterilir. Bk. A. T. Özcan, "Chronica Maiora'da Moğollara Dair Kayıtlar", s. 49; "Simonis de Keza, Gesta Hunnorum et Hungarorum", s. 119; *Chronicon Budense*, Textum recognovit, Notis Illustravit est Iosephus Podhradczky, Budae 1838, s. 199; "Chronicon Posoniense", *Historiae Hungaricae Fontes Domestici*, Volumen IV, Budapestii 1885, s. 36. Bununla birlikte *Teokesburiensibus Yıllığı*nda bu sayı 30.000 veya bunun biraz üstünde olarak gösterilmiştir. Bk. "Ex Annalibus Wigorniensibus et Teokesburiensibus", s. 468. Avrupa'da faaliyet gösteren Moğol ordusunun sayısı ile ilgili olarak ayrıca A. S. Dosayev'in notlarına da bk. Magistr Rogeriy, *Gorestnaya Pesn' o Razorenii Vengerskogo Korolevstva*, s. 241/i.

- 91 Deşt-i Kıpçak ve Kumanya sınırları ile ilgili olarak bk. M. Kafalı, "Deşt-i Kıpçak ve Cuci Ulusu", *Makaleler I*, Haz. S. Yalçın, S. Özbek, Berikan yayınevi, Ankara 2005, s. 44-46.
- 92 Moğolların Bulgar Hanlığı sınırlarından Kiev ötesine uzanan saldırıları ile ilgili olarak bk. A. T. Özcan, *Moğol-Rus İlişkileri*, s. 62-121.
- 93 Moğolların Macaristan'a saldırmaları burada mera ihtiyacından kaynaklanan bir mecburiyet karşısında birden bire alınmış bir karar gibi gösterilse de daha başka kaynaklardaki bilgiler seferin daha başlangıcında Macaristan'ın bir hedef olarak belirlenmiş olduğunu gösterir. Nitekim 1235 kurultayında Macaristan sefere çıkan ordunun hedefleri arasında zikredilir. Bk. *MGT*, s. 241; Rashiduddin Fazlullah II, s. 324; Rashid al-din, s. 55; Raşid-ad-din II, s. 36; "Dominiken Misyoner Julian'ın

geride bırakarak tek başına⁹⁴, sayısı pek de kalabalık olmayan askerleri ile birlikte⁹⁵ hızla daha önce ifade edilen Rusya kapısına doğru ilerledi ki bu sırada Macar Kralı da ordusunu çok yakında bir yerde toplamış bulunuyordu⁹⁶. Kont Palatin'in ordusunu perişan ettikten hemen sonra bu geçidi ele geçirdi ve ardına ulaştı.

Kral Peta⁹⁷ ise (bu sırada) ayağını Polonya'ya doğru atmış ve Polonya Düklerinden birisini (ordusuyla birlikte) yok etmiş, adı sanı şanlı Vratislavia⁹⁸ kentini yakıp yıkmış ve ahalisini görülmedik bir katliamdan geçirmişti⁹⁹. Bundan sonra diğer Düklerin

Seyahati ile İlgili Metinler", s. SAYFA. Ayrıca bk. B. Spuler, *Die Goldene Horde in Russland*, s. 16; A. T. Özcan, *Moğol-Rus İlişkileri*, s. 57-58; T. Sălăgean, *Transylvania in the Second Half of the Thirteenth Century*, s. 14.

- 94 Roger'in bu kaydına karşın daha başka kaynaklardan öğrendiğimiz kadarı ile Batu'nun idaresinde Macaristan'a giren orduda kardeşi Şiban ile meşhur komutanlardan Subetay ve Burulday da bulunuyordu.
- 95 Yukarıda da işaret ettiğimiz çeşitli kaynaklarda Moğol ordusunun sayısının abartılı rakamlarla ifade edilmesine karşın, Roger'in "*sayısı pek de kalabalık olmayan askerleri*" sözleri ile bu kabule aykırılık göstermesi dikkat çekicidir. Bununla birlikte bu beyan, yukarıda da gösterilen, *Ex Annalibus Wigorniensibus et Teokesburiensibus*'da Moğol ordusunun 30.000 civarında olduğunun beyan edilmesine uygundur. İlgili kayıt için bk. "Ex Annalibus Wigorniensibus et Teokesburiensibus", s. 468.
- 96 Aslında Macar Kralı yakın bir yerde değil, Verecke geçidine 300 kilometre uzaklıktaki Peşt'de askerî hazırlıklarla meşgul bulunuyordu. Bk. D. Sinor, "The Mongols in the West", s. 14. Roger burada aslında Palatin Denis'in idaresindeki orduyu kast etmektedir.
- 97 Yukarıda da ifade edildiği üzere *Peta* adı ile ifade edilen Moğol komutanı Çağatay'ın oğlu Baydar'dır.
- 98 Bratislava kenti.
- 99 Sadece Baydar'ın değil, aynı zamanda Orda İçen'in de idaresinde bulunan Moğol ordusu, 13 Şubat 1241'de Sandomir'i ele geçirdikten sonra 18 Mart'a kadar Polonya içlerinde faaliyet gösterdi. 18 Mart'ta Chmielnik'te Polonya Kralı V. Boleslav tarafından üstlerine gönderilen Leh ordusunu kırmalarının ardından doğrudan Krakow'a ilerlediler ve zaferlerinden sadece 6 gün sonra burayı da ele geçirerek yakıp yıktılar. Nisanın başında Breslau'yu da ele geçirdikten sonra Silesya'ya yöneldiler. Bölgedeki kontların ve diğer asilzadelerin topraklarını ardlarında bırakıp kuzeye doğru çekilmeleri 9 Nisan 1241'de Liegnitz'de Silesya Dükü Henry'nin idaresinde yerel bir direnişle Moğolların karşısına çıkmalarına kadar sürdü. Orda İçen ve Baydar, rakiplerinden daha az sayıda olmasına karşın görkemli bir utku kazanmayı başardılar. Bunu, Moğolların Liegnitz kentini ele geçirmeleri ile Meissen ve Lausitz'e kadar ilerleyerek bölgeyi tarumar etmeleri takip etti. Bundan sonra Orda İçen ve Baydar Lehistan

yardıma koşamadıkları Moravya Dükü'nün topraklarına ilerleyerek aynı vahşilikle buraya da yayılarak¹⁰⁰ hızla Macaristan ge-

seferine son vererek Moravya'ya ilerlemeye başladılar. Polonya seferi ile ilgili olarak bk. *Joannis Dlugossi seu Longini Canonici Cracoviensis Historiae Libri XII*, Tomus II (Libri V, VI, VII, VIII), Cracoviae 1873, s. 265 vd.; A. T. Özcan, "Chronica Maiora'da Moğollara Dair Kayıtlar", s. 41, 65-66; "Annales Silesiaci Compilati", *MGH*, Scriptorum, Tomus XIX, Societatis Aperiendis Fontibus Rerum Germanicarum Medii Aevi, Edidit G. H. Pertz, Hannoverae 1866, s. 540; "Continuatio Sancti Crucis Secunda", s. 640; "Chronicon Polono-Silesiacum", *MGH*, Scriptorum, Tomus XIX, Societatis Aperiendis Fontibus Rerum Germanicarum Medii Aevi, Edidit G. H. Pertz, Hannoverae 1866, s. 565, 568; "Annales Sanctae Crucis Polonici", s. 681; "Annales Capituli Cracoviensis", *MGH*, Scriptorum, Tomus XIX, Societatis Aperiendis Fontibus Rerum Germanicarum Medii Aevi, Edidit G.H. Pertz, Hannoverae 1866, s. 598; "Annales S. Pantaleonis Coloniensis", s. 535; "De Invasione Fragmentum", s. 599. Bu konuda çeşitli kayıtlar için bk. *Regesta Diplomatica nec non Epistolaria Bohemiae et Moraviae* Pars I, Opera Caroli Jaromiri Erben, Pragae 1855, s. 480-481, 484 vd., 510. Ayrıca bk. P. Jackson, *The Mongols and the West*, s. 63; J. Chambers, *The Devil's Horsemen*, s. 96-99; M. Prawdin, *The Mongol Empire Its Rise and Legacy*, translated by Eden and Cedar Paul, George Allen and Unwin LTD Publishing, London 1940, s. 256-259. Orda İçen'in Polonya seferine iştirak etmesi C. de Bridia'nın eserine de yansımıştır. Bk. "Hystoria tartarorum Fratri C. de Bridia", s. 86.

- 100 Lehistan seferinin tamamlanmasından sonra Baydar ve Orda'nın idaresindeki Moğol ordusu Viyana'nın kuzeyine ilerledi ve buradan da Slovakya'ya girerek 1241'in sonlarına kadar faaliyette bulundu. Hadiselerle ilgili olarak bk. *Annales Silesiaci Compilati*, s. 540; "Annales S. Pantaleonis Coloniensis", s. 535; "De Invasione Fragmentum", s. 599; A. T. Özcan, "Chronica Maiora'da Moğollara Dair Kayıtlar", s. 66-67; V. T. Paşuto, "Mongol'skiy Pohod v Glub' Evropi", s. 220; M. Prawdin, *The Mongol Empire*, s. 259-260; P. Jackson, *The Mongols and the West*, s. 63; "Magistri Rogeri, Epistola in Miserabile Carmen", s. 165/ 7. dn. Moğolların Moravya'ya doğru düzenlediği sefer sırasında gerçekleştirdiği harekâtlarla ilgili Dalimil kroniğinde ise Moğolların Moravya'ya vardıktan sonra Olomouc adlı bir kaleye ulaştıkları, fakat bura Sternbergli Jaroslav adında bir Moravyalı şövalyenin idaresindeki bir ordu tarafından yenildikleri, hatta mücadele sırasında bir Moğol prensinin öldürüldüğü anlatılır. Ardından da kayıt, yenilmiş Moğolların kaçtukları ile devam eder. Bk. T. Cheshire, "The Great Tartar Invasion of Europe", *The Slavonic Review*, Vol. 5/13, 1926, s. 98; T. Somer, "Forging the Past: Facts and Myths Behind the Mongol Invasion of Moravia in 1241", *Zolotoordinskoe Obozrenie*, Tom 6/2, 2018, s. 242. Bu kayıtların tamamının daha sonraki yıllarda milliyetçilik hisleri ile kaleme alındığı şeklinde bir görüş ortaya konmuş ve pek çok bilim insanı da bu görüşü makul karşılamıştır. Ancak daha başka kaynaklarda buradaki bilgilere benzer kayıtlar bulunması bu konunun yeniden ve farklı bir gözle alınmasını beraberinde getirir mi, buna ileride bir makalede yer verebileceğimi düşünüyorum.

çidine yöneldi¹⁰¹.

Kral Cadan ise Rusya ve Kumanya arasındaki ormanlık yoldan geçerek¹⁰² üç günlük bir yolculuğun veya yolun ardından Tötonların ülkesinde¹⁰³ büyük dağların arasında kurulmuş zengin Rudana'ya ulaştı ki kralın gümüş madeni buradaydı ve içinde çok sayıda insan yaşıyordu¹⁰⁴. Bunun yanında savaşçı insanların bulunduğu bir yerdi ve herhangi bir silaha da ihtiyaçları yoktu. Buradakiler Tatarların, yakınlarına ulaştıklarını haber aldıklarında mülklerinin dışında orman ve dağ yolunda düşmanlarının karşısına çıktılar. Cadan çok sayıda silahlı askeri karşısında görünce gerisin geriye çekildi, sanki onların önünden kaçıyormuş gibisine. Bunun üzerine halk zaferle geri dönerek silahlarını çatmış, Töton kudurmuşluğu boşalmışçasına şarabın dibine vurmuşlardı¹⁰⁵. Ancak Tatarlar hiç beklenmedik bir anda geri döndüler. Rodana'da ne su kanalı, ne sur, ne de tahkimat vardı.

101 Kaynaklarımızda Baydar ve Orda İçen ile ilgili en son kayıt Roger'in burada ifade ettiği şekilde Modovya'ya gelişleri ve "Macaristan Kapısı"na dayanmalarındır.

102 Kadaan ve Büri, Borgo geçidi üzerinden Transilvanya'ya gelmiştir. Bk. D. Sinor, "The Mongols in the West", s. 13.

103 Roger'in Kadaan'ın Borgo geçidinden sonra faaliyete geçtiği bölgeyi Töton ülkesi olarak anmasındaki neden burada yaşayan Saxonlarla ilgilidir. Rodana ve çevresindeki alanda Saxonlar öyle kalabalıktılar ki Kadaan ve Büri'nin harekâtından bahseden Reşidüddin bile "*Kadaan ve Büri Sasan halkına doğru ilerledi*" der. Yazar ifadelerini Moğolların burada üç ayrı mücadelede bulunup zafer kazandıkları ile sürdürür ki bunlardan birisi şüphesiz ki Rodana'daki çarpışmadır. Reşidüddin'in kaydı için bk. Rashiduddin Fazlullah II, s. 332; Rashid al-din, s. 70. Raşid-ad-din II, s. 45. Buradaki kayıt ile ilgili olarak ayrıca bk. Ya.V. Pilipçuk, Zavoevanie Mongolami Vostočnoevropeyskih Stepey", s. 197. Kadaan ve Büri'nin Transilvanya'daki faaliyetleri ve çarpışmalarına dair ayrıca bk. T. Sălăgean, *Transylvania in the Second Half of the Thirteenth Century*, s. 6, 27. Rodana'daki Töton varlığı ile ilgili olarak bk. K. Szende, "Iure Theutonico? German Settlers and Legal Frameworks for Immigration to Hungary in an East-Central European Perspective", *Journal of Medieval History*, Vol. 45/3, 2019, s. 9.

104 Transilvanya'nın kuzeyinde gümüş madenleri ile meşhur bir yerleşim birimi. Rodna ile ilgili olarak bk. "Magistri Rogeri, Epistola in Miserabile Carmen", s. 166/1.dn.

105 Roger'in Alman karşıtlığını ortaya koyduğu bu satırlarla ilgili olarak bk. "Magistri Rogeri, Epistola in Miserabile Carmen", s. 166/2. dn.

Kasabaya pek çok cihetten saldırdılar. Her ne kadar burada çok kan akıtılırsa da kentliler Tatarlara karşı durabilecek güçte olmadıklarını görerek kendilerini tamamıyla onların merhametine bıraktılar¹⁰⁶. Cadan, kasabayı egemenliği altına aldıktan sonra¹⁰⁷ buranın kontu olan Ariscald ile 600 iyi silahlanmış seçme Töton askerini, kendileri ile birlikte orman civarını kontrol altına almak üzere¹⁰⁸ askerlerinin arasına kattı¹⁰⁹.

Bachetor¹¹⁰ ise beraberinde diğer krallarla birlikte Zerech olarak anılan ırmağı¹¹¹ geçerek Kuman piskoposluğu topraklarına¹¹²

106 *Annales Frisacenses*'de Moğolların 31 Mart'ta Alpleri aşarak Rodana'ya girdikleri 4.000 veya bundan daha fazla sayıda insani öldürdükleri ifade edilir. Bk. "Annales Frisacenses", s. 65. Ayrıca bk. Magistr Rogeriy, *Gorestnaya Pesn' o Razorenni Vengerskogo Korolevstva*, s. 246/a. dn.

107 Reşidüddin buradaki mücadelelere değinme de Kadaan'ın "Sasan" topraklarında elde ettiğinden bahsettiği üç zaferden birisi Rodana'daki olmalıdır. İlgili kayıt için bk. Rashiduddin Fazlullah II, s. 332; Rashid al-din, s. 70; Raşid-ad-din II, s. 45.

108 Üstat Roger, Kadaan'ın bundan sonraki harekâtı hakkında bilgi vermeyi kesse de Rodana'dan sonraki faaliyetleri *Annales Frisacenses*'e iyi bir şekilde yansıtmıştır. Buna göre Moğollar Burza adlı bir yerleşim birimine doğru ilerlemiş ve burada "Transilvanya ordusunun dükü"nü ve ordusunu imha etmiş, ardından da Nosa adlı bir yere doğru ilerleyerek 6.400 kişiyi katletmişlerdir. Bunu 10 Nisan'a değin Kumelburch ve Hermannı adlı yerleşim birimlerindeki faaliyetleri takip etmiştir. Bk. "Annales Frisacenses", s. 65. Ayrıca bk. "Chronica S. Petri Erfodensis Moderna", s. 395; "Annales Erphordenses", s. 34.

109 Moğolların egemenlik altına aldığı devletlerin ordularını seferlerinde kullanmaları genel bir kuraldı ve elde bununla ilgili sayısız örnek vardır. Moğolların bu haklarından ve taleplerinden hiçbir şekilde vazgeçmedikleri de görülüyor. Hatta Cengiz'in son seferi olan Tangut seferinin düzenlenmesinin nedeni de tâbi durumdaki Tangutların Harezmi seferine asker desteği sağlamamalarıydı. Bu hususta çeşitli örnekler için bk. A. T. Özcan, "Chronica Maiora'da Moğollara Dair Kayıtlar", s. 55; A. T. Özcan, "Chronica Maiora'da Moğol İmajı", s. 440; T. T. Allsen, "Mongols and North Caucasia", s. 18; Aknerli Grigor, *Okçu Milleti Tarihi*, s. 25, 31; Müverrih Kiragos, *Ermeni Müverrihlerine Göre Moğollar*, s.54.

110 Yukarıda da ifade edildiği üzere Roger'in *Bachetor* adı ile andığı kişi Tuluy'un oğullarından Böçök'tü.

111 Siret ırmağı.

112 Kuman Piskoposluğu, Kumanların Hristiyanlaşmasının yaygınlaşması ve gelecekte bunun daha da ciddi bir seviye kazanacağını düşünülmesinden ötürü 1229'da Seret ırmağı kıyılarındaki Milkó'da kurulmuştu. Kuman Piskoposluğu ile ilgili

ulaştı. Buradaki insanlarla kıyasıya bir mücadeleye girişip savaşarak topraklarını tamamıyla zapt etmeyi başardı¹¹³.

Artık şimdi¹¹⁴, başından geçenleri detaylarıyla anlatmak

olarak bk. R. Hautala, "İstoričeskiy Kontekst Osnovaniya Katoličeskoy Eparhii Kumanii 1227 goda", s. 111-139; A. Pálóczi-Horváth, *Pechenegs, Cumans, Iasi-ans*, s. 48; V. Spinei, *The Romanians and the Turkic Nomads*, s. 154-156.

- 113 Oituz geçidinden şimdiki Romanya'ya girdikten sonra Cluj ve Sibiu ile çevresindeki Alba Iulia gibi kentleri ele geçirdikten sonra Böçök'ün Banat ve Sirem bölgesine kadar uzandığı anlaşılmaktadır. Reşidüddin bize Böçök'ün saldırısı ile ilgili kısa ama bundan hareketle pek çok şeyi düşünebileceğimiz malumat verir. Ona göre Böçök, Kara Ulag adlı bir geçitten ilerleyerek Vlach halkına yani Romenlere saldırmış ve sonrasında buradan – Ş. Papacostea ve T. Sălăgean'ın Seneslav olarak düşündükleri– Mishlav adı ile andığı bir yerin yakınındaki orman ve dağlara yönelmiş, ardından da bir düşman kuvveti yenilgiye uğratmıştır. Bk. Rashiduddin Fazlullah II, s. 332; Rashid al-din, s. 70; Raşid-ad-din II, s. 45. Ayrıca bk. Ş. Papacostea, *Between the Crusade and the Mongol Empire*, s. 155; T. Sălăgean, *Transylvania in the Second Half of the Thirteenth Century*, s.6/6. dn., 26-27. Ancak bu meseleyi bir kenara bırakıp yeniden ana meseleye dönecek olursak, kaynaklarda pek yer bulmamışsa da Böçök'ün harekâtı giriş kısmında da ifade edildiği üzere Banat ve Sirem bölgelerine sokulmakla Macaristan ile güneyindeki ülkeler arasındaki bağlantıyı keserek Macaristan'ı âdeta bir torba gibi bağlamıştır. Bu, Macaristan'dan güneye doğru kaçabilecek Macar ve Kuman unsurunun engellenmesi açısından son derece taktiksel bir hamle gibi duruyor ki bu hususu T. Sălăgean gayet iyi bir şekilde değerlendirmiştir. Bk. T. Sălăgean, *Transylvania in the Second Half of the Thirteenth Century*, s. 9, 26-27. Böçök'ün faaliyetleri ile ilgili olarak ayrıca A. S. Dosayev'in değerlendirmelerine de bk. Magistr Rogeriy, *Gorestnaya Pes' o Razorenii Vengerskogo Korolevstva*, s. 248-249/ g. Ayrıca bk. D. Sinor, "The Mongols in the West", s. 13; A. Madgearu, "The Mongol Domination and the Detachment of the Romanians of Walachia from the Domination of the Hungarian Kingdom", *De Medio Aevo*, Vol. 12/1, 2018, s. 218-220. Bununla birlikte kimi tarihçiler bizim Böçök'ün saldırıları ile ilişkilendirdiğimiz kimi noktalardaki Moğol faaliyetlerini Buri'nin düzenlediğini değerlendirmişlerdir. Bu görüşler için bk. Ş. Papacostea, *Between the Crusade and the Mongol Empire*, s. 154; T. Sălăgean, *Transylvania in the Second Half of the Thirteenth Century*, s. 28. Ancak Buri öyle anlaşılıyor ki Kadaan ile birlikte Borgo geçidinden ilerleyip daha kuzeydeki kentlerin vurulması ile meşguldü ve bunu hemen aşağıda ifade edeceğimiz üzere Burzeland üzerinden Bulgaristan'ın kuzeyine ilerlemesi takip etmişti.

- 114 Roger'e şimdi dedirtmeden önce ele almamız gereken bir Moğol saldırısı daha vardır. A. S. Dosayev, Fransızca bir kaynakta Bulgar Çarı Esen'in yenilmesi ile ilgili bilgiyi Böçök'ün yukarıda aktarılan saldırısı ile ilişkilendirmişse de adı geçen Moğol komutanının idaresindeki ordunun Roger'in tanıklığı ile Sirem bölgesinde bulunduğu kesin olduğuna göre, buradan Bulgaristan'ın kuzeyine ilerlemesi pek mümkün görünmemektedir. Bununla birlikte Bulgaristan'ın kuzeyine

üzere, bu sırada Pest kasabasında bulunan Macar Kralı'na dönebiliriz.

XXI. Tatarlar Nasıl İlerlediler ve Ardından Geçide Nasıl Hâkim Oldular?

Büyük efendileri Bathus geçide hâkim olduktan sonra kasabaları ateşe verdi ve kendi kılıcını ne herhangi bir cinsiyetten ne de herhangi bir yaştan sakındı¹¹⁵. Ardından da elinden geldiğince hızlı bir şekilde Krala doğru ilerledi. Pazar günü ifâ edilen İsa'nın çilesi ayininden önceki Cuma günü Pest yakınlarında yarım günlük mesafeye ulaştı¹¹⁶. Hiç vakit kaybetmeden tamı tamına doğuştan fenalığa yatkın

ilerleyen kuvvet, Kadaan'ın IV. Bela'nın peşine düşmesinden sonra kendisinden haber alamadığımız Buri olabilir. Daha önce giriş kısmında da ifade edildiği üzere Burzenlander üzerinde yürüyen Moğol kuvvetinin başında muhtemelen Buri bulunuyordu ve o, bundan sonra Bulgaristan'ın kuzeyine doğru ilerlemiş olabilir. Burzenlander üzerine düzenlenen Moğol saldırısı ile ilgili olarak bk. T. Sălăgean, *Transylvania in the Second Half of the Thirteenth Century*, s. 26.

- 115 Moğolların Avrupa'daki faaliyetleri ile ilgili diğer kayıtlarda da Moğolların katliama giriştiklerinde yaş ve cins ayırt etmediklerinden bahsedilir. Söz konusu kayıtlar için bk. G. A. Bezzola, *Die Mongolen in abendländischer Sicht*, s. 68-69/21. dn. Bununla birlikte elimizde Moğolların katliamda çocukları bilhassa sakındıklarına işaret eden ifadeler vardır. Bk. A. T. Özcan, "Chronica Maiora'da Moğollara Dair Kayıtlar", s. 61; MGT, s. 82; MGTÇ, s. 107; Alaaddin Ata Melik Cüveynî, *Tarih-i Cihangüşa*, s. 493; Aknerli Grigor, *Okçu Milleti Tarihi*, s. 68.

- 116 *Miserabile Carmen*'in İngilizce ve Rusça tercümelerinin sahipleri, söz konusu töreni 15 Mart 1241'e yerleştirmişlerdir. Bundan iki gün öncesi ise 13 Mart 1241'e denk gelmektedir. Batu 10 Mart'ta istihkâmları yakıp yıktığına göre, öncü Moğol birlikleri bu durumda sadece üç günde üç yüz kilometrelik bir ilerleyiş kaydetmiş oldukları gibi bir manzara kendisini göstermektedir. Bk. "Magistri Rogeri, Epistola in Misera-bile Carmen", s.169/1. dn.; Magistr Rogeri, *Gorestnaya Pesn' o Razoreniî Vengerskogo Korolevstva*, s. 249/d. Bu eğer gerçek ise –ki pek çok yazar bu bilgiyi doğru olarak kabul etmiştir– bu, Moğol öncü kıtalarının hızını göstermesi açısından fevkalade bir bilgidir. Bununla birlikte bahsedilen Moğol birliğinin, daha kuzey veya daha güneyden Macaristan'a girmiş bir öncü kıta olarak da değerlendirmek mümkün olabilir, her ne kadar zayıf bir ihtimal olarak kendisini gösterse de... Moğol ordusunun ilerleyişi ile ilgili bir diğer tasvirde de onların günde 40 mil yol aldıkları ifade edilir. Bk. P. Jackson, *The Mongols and the West*, s. 71. Moğol atlılarının sürati ile ilgili olarak ayrıca bk. P. B. Golden, "War and Warfare in the Pre-Cinggisid Western Steppes of Eurasia", *Studies on the Peoples and Cultures of the Eurasian Steppes*, ed. C. Hriban, Editura Academiei Romane, Bucureşti 2011, s. 92.

askerlerini etraftaki kasabaları yakıp yıkmaları ahalisini de yok etmeleri için saldı. Ertesi gün aynı özellikteki diğerlerini de gönderdi ki onlar da yine aynı şekilde ve hatta daha feci surette işlerini gördüler¹¹⁷. Ancak Kral, bir araya gelip onlarla karşılaşmak üzere hiçbir kimsenin ilerlemesine kat'iyetle izin vermiyordu. Onlar ise (karargâhın çevresinden) uzaklaşıp gittiklerine inanıldığında ansızın geri dönüyorlar, geri döndükleri düşünüldüğünde ise bu sefer yeniden kayboluyorlardı. Günler işte tamamen bu oyunla geçip gidiyordu¹¹⁸.

Pazar günü de aynı hareketi yaptıklarında Colociensis Başpiskoposu Ugolin, adı birer haydutmuşlarcasına pek çok insanı mahvetmelerinin yarattığı bu sıkıntılı hali düşünerek ve Kral ile yakınındakilerin yüreksizliğini görüp derin bir kedere gark olarak Kralın emrine karşı gelip beraberindeki az sayıda insanla ordugâhtan dışarı çıkıp onlarla karşılaşmaya karar verdi. Ancak Tatarlar sırtlarını dönerek kaçmaya başladılar. Başpiskopos bunu görünce atlıları dörtlü takip etmeye girişti. Bir süre sonra bataklık bir bölgeye geldiklerinde burayı da geçtiler. Başpiskopos hiçbir şekilde geri dönmeden yanı başındakilerle birlikte ilerliyordu. Fakat zırhlarının ağırlığı bir süre sonra kendilerini ezmeye başlayınca daha da ileri gitmek yahut geri dönmek imkânsız

117 Splitli Toma'nın eserindeki benzer kayda düştüğümüz notta da ifade edildiği üzere Alaaddin Ata Melik Cüveynî'nin bir kaydı, bahse konu olan birliklerin başında Batu'nun kardeşlerinden Şiban'ın bulunduğunu gösterir: "*Batu, yolda düşmanın sayısı ve gücü hakkında bilgi toplaması için on bin kişilik bir orduyla kardeşi Sibakan'ı önden gönderdi. Bir hafta sonra geri dönen Sibakan, karşı tarafın kalabalık ve cesur insanlardan meydana gelen bir orduyla üzerlerine geldiğini bildirdi*". Bk. Alaaddin Ata Melik Cüveynî, *Tarih-i Cihangüşa*, s. 241. A. S. Dosayev ve J. B. Szabó da bu birliklerin başında Şiban'ın bulunduğunu kabul etmişlerdir. Bk. Magistr Rogeriy, *Gorestnaya Pesn' o Razorenii Vengerskogo Korolevstva*, s. 249/j.; J. B. Szabó, "The Mongol Invasion of 1241", s. 81.

118 Aşağıda ve daha başka yerlerde de ifade edileceği üzere Moğolların bu türden görünüp kaybolmaları düşmanlarını peşlerine takmak ve onları pusuya düşürecekleri yere çekmekle ilgiliydi. Ancak bu noktada ifade edilmesi gereken asıl husus IV. Bela'nın bu noktada soğukkanlılığını korumasıdır. J. B. Szabó bunu Kralın bozkır taktiklerine aşina olmasına bağlıyor. Bk. J. B. Szabó, "The Mongol Invasion of 1241", s. 81. Buna itimat etmek mümkündür. Zira daha önce o, Kumanlarla karşılaştığında buna benzer hareketleri tecrübe etmiş olabilir. Ancak ileride onun tecrübesinin de sınırının olduğunu göreceğiz.

hâle geldi. Buna mukabil düşmanları hızla geri dönerek bataklık alanı sarıp sarmaladılar ve üzerlerine sanki yağmur gibi inen oklarıyla hepsini oracıkta katlettiler. Başpiskopos anca üç veya dört kişiyle buradan kurtularak şaşkınlık içerisinde kendisini bir köye atabildi. Kayıplarından çok, Krala büyük bir hiddet duyuyordu. Çünkü hiç kimseyi kendisine yardım etmeye göndermemişti¹¹⁹.

XXII. Vaciensis Kenti Nasıl Yakılıp Yıkıldı?

İsa'nın çilesi ayinin ifa edildiği pazar günü¹²⁰ Kralların Kralı Bat-hi'nin ordusunun bir kısmı¹²¹, Tuna'nın yukarı kesimlerinde yer alıp Kralın ordusuyla birlikte karargâh kurduğu Pest kasabasından sadece yarım gün uzaklıkta bulunan Wacia kentine¹²² ulaştı. Kentin içini zapt edip şehri boyunduruk altına aldıklarında kentten ve çevredeki kasabaların sayısız kalabalıktaki ahalisi kale gibi sağlam kiliseye ve (iç kaledeki) saray kilisesine kaçıştı ki düşmanları ile mertçe mücadele ettiler. Kilisedeki hazineye el koyulmasının ardından, kılıçla katledilmek istemeyen kilisedeki rahipler ve diğer kimseler, hanımefendiler ve güzel kızlar ateşte yanıp kül oldular¹²³. İşte böylelikle İsa'nın çilesi gününde Wacienses de İsa'nın hakkına düştüğü gibi çile çekmiş oldu.

119 Moğol öncülerinin benzer şekilde hareketleri Kalka baskınından önce de kendisini gösterir. Burada da Moğol öncülerinin hareketlerinin karşı tarafta saldırmak isteği uyandırdığı görülür. Bk. A. T. Özcan, *Moğol-Rus İlişkileri*, s. 39-41. Moğolların bu taktiği en iyi şekilde Plano Carpinili Johannes tarafından izah edilmiştir. Bk. Fr. Iohannes de Plano Carpini, "Ystoria Mongalorum", s. 81; Plano Carpini, *Moğolistan Seyahatnamesi*, s. 102.

120 17 Mart 1241. Tarih ile ilgili olarak bk. "Magistri Rogeri, Epistola in Miserabile Carmen", s. 170/2. dn. Ş. Papacostea'ya göre 15 Mart. Bk. Ş. Papacostea, *Between the Crusade and the Mongol Empire*, s. 155.

121 Bu ordunun başında yukarıda da işaret edildiği üzere, Batu'nun kardeşlerinden Şiban'ın bulunduğu anlaşılmaktadır. Bk. Ş. Papacostea, *Between the Crusade and the Mongol Empire*, s. 155; T. Sălăgean, *Transylvania in the Second Half of the Thirteenth Century*, s. 10.

122 Budapeşte'nin 40 kilometre kuzeyinde yer alan Vác kenti.

123 Moğol kuşatmalarında veya vergi toplanması sırasında dinî yapıların tahrip edildiği yahut hakarete uğradığına ilişkin elde pek çok delil vardır. Bk. Aknerli Grigor, *Okçu Milletinin Tarihi*, s. 31; A. T. Özcan, *Moğol-Rus İlişkileri*, s. 75, 86, 88, 106, 122, 287. Ancak bu örnekler genel olarak işgal yıllarında yaşananlarla ilgilidir.

XXIII. Avusturya Dükü Tatarlara Nasıl Saldırdı?

Kralın isteği üzerine Avusturya Dükü'nün¹²⁴ kimsenin neler yaptıklarını bilmeyeceği derecede az sayıda ve donanımsız askerleriyle de olsa gelişine değinmeden geçmek olmaz¹²⁵. Tatarlardan bazıları Pest kasabasına alışkanlıkları üzere tek bir parça hâlinde geldiklerinde silahını kuşanıp atına atlayarak onlarla karşılaşmak üzere harekete geçti. Birbirlerine aynı anda hücum ettiklerinde düşman, alışkanlıkları üzere kaçmaya başlayarak çatışma hattından ayrıldılar¹²⁶. Ancak Dük, uysal atını mahmuzlayıp düşmanlarından birisini, mızrağı kırılacak kadar sert vurmak suretiyle attan düşürüp yere serdi. Bir diğeri, onların *canesiosu*¹²⁷, yani onların komutanlarından birisi yere düşürülmüş olana yardım etmek isterken¹²⁸, Dük bir asker alışkanlığı ile eğerine asılı kılıcı göz açıp kapayana kadar eline geçirip almasıyla bir vuruşta düşmanının kolunun yarısını kesip attı. Anında eğerinden düşen

124 Friedrich Babenberg.

125 Avusturya Dükü Frederik'in IV. Bela'nın isteği üzerine Macaristan'a yaptığı yardım, II. Frederik'in oğlu Konrad'a gönderdiği bir mektupta da dile getirilmiştir. Bk. *Historia Diplomatica Frederici Secundi*, Collegit J. L. A. Huillard-Bréholles, Tomus V, Pars II, Parisiis 1809, s. 1216-1218. Ayrıca bk. Magistr Rogeriy, *Gorestnaya Pesn' o Razorenii Vengerskogo Korolevstva*, s. 131-135. Avusturya Dükü'nün yardımı ile ilgili olarak ayrıca bk. "Continuatio Sancrucensis Secunda", s. 641.

126 Yukarıdaki notta da ifade edildiği üzere Moğol birliklerinin ara ara kendilerini göstermeleri, düşman kuvvetini üzerlerine çekmek suretiyle onları pusu kurdukları alana çekmekle ilgiliydi.

127 *Canesio* Almancadan Rusça ve Slavcaya *Knez* şeklinde geçmiş, aslında *prens* manasında kullanılan bir kelime olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca bk. "Magistri Rogeri, Epistola in Miserabile Carmen", s. 171/4. dn. Biz burada kelimeyi komutan olarak değerlendirdik. Ş. Papacostea ise kelimeyi *Han* olarak göstermiştir, ancak elde bulunan hiçbir belge Cengiz'in sefere katılan komutanlarından hiçbirisinin bu unvanı taşıdığını göstermemektedir. Aksini düşünsek bile elde bulunan hiçbir kaynak Moğol komutanlarından birisinin ele geçirildiğine ilişkin bir bilgiyi içermez. Dolayısıyla Ş. Papacostea'nın değerlendirmesini kabul etmek mümkün değildir. Bk. Ş. Papacostea, *Between the Crusade and the Mongol Empire*, s. 157.

128 Plano Carpinili Johannes, onluk gurutpan esir edilenler olup da diğerleri silah arkadaşlarını kurtarmazlarsa bunun cezasının tüm birliğin idamı olduğunu belirtir. Bk. Fr. Iohannes de Plano Carpini, "Ystoria Mongalorum", s. 77; Plano Carpini, *Moğolistan Seyahatnamesi*, s. 100.

düşman son nefesini verdi. Diğerleri kaçarlarken yere serilmiş olanı yakaladılar ve onu bağlayıp atı ile birlikte birlik merkezine götürdüler. Bundan ötürü Macarlar, bu yaşanan olayı düşünerek Kralı payladılar ve hep birlikte Dük'ü yüceltmeye başladılar¹²⁹.

XXIV. Kumanların Kralı Kuthen Nasıl Öldürüldü?

Kuthen'in beraberindekilerle birlikte daha önce de ifade edildiği üzere Kralın yakınlarındaki bir hapisanede –aslında herhangi bir suçu da yokken– tutulduğu artık umuma yayılmış bir söylenti hâline geldiği ve şimdiye kadar gelen düşmanın Tatarlar değil de Kumanlar olduklarına inanıldığı için¹³⁰ halk ona karşı şu şekilde bağrıışmaya başladılar¹³¹: “*Ölsün, Ölsün! Macaristan'ın yıkımına kapı aralayan kendisidir*”. Kralın kendisini de sıklıkla paylayarak şöyle söylüyorlardı: “*Kumanları bizim nefretimize çeken Kralımız Savaş!*”. Daha başkaları ise yüksek sesle şöyle homurdanıyorlardı:

129 Ordunun Kralı paylamalarına karşılık Avusturya dükünü yüceltmeleri IV. Bela'nın ihtiyatlı bir tutum takınmasından ileri geliyordu. Diğer taraftan P. Sennyey, Köten'in öldürülmesi ile neticelenen isyanı da Avusturya Dükü'nün kahramanca görünen işi ile de ilişkilendirir. Söz konusu görüş için bk. P. Sennyey, *King Bela before the Mongol Invasion*, s. 60. Ancak Avusturya Dükü'nün gücü pek sınırlıydı ki bundan Roger de bahseder. Dolayısıyla Roger, Dükün gücünü küçümserken Macarlar Kumanların yerine onun geçmesinin güç boşluğunu kapatacağını neden düşünsünler? P. Sennyey'in fikri geçerli görüş değildir.

130 Moğol ordusunun içerisinde azımsanmayacak sayıda Kumanın varlığı çeşitli kronik yazarları tarafından belirtilmiştir. Bk. A. T. Özcan, “Chronica Maiora'da Moğollara Dair Kayıtlar”, s. 45; “Continuatio Sancrucensis Secunda”, s. 640-641; “Annales S. Pantaleonis Coloniensis”, s. 535; “Annales Mellicenses”, s. 508; “Ges-torum Treverorum Continuata (IV)”, s. 404.

131 Olayların başlamasında şu aşamaların birbiri ile bağlantılı olduğu görülmektedir. I. Kumanların Moğollarla işbirliği içerisinde bulundukları iddiası, II. Köten'in bu dedikoduların tesiri ile bizzat Kral tarafından hapsedilmesi, III. Moğol öncülerinin Pest'e kadar ilerleyip ayrıık Macar topraklarında tehdidin kol gezer bir hâle gelmesi, IV. Avusturya Dükü Frederik'in bir Moğol birliğine saldırarak onlardan bir kişi bizzat kendi elleri ile öldürmesi ve diğer birini de esir ederek karargâha taşıması. Burada mütala etmemiz gereken bir diğer husus, hadiselerin başlangıç tarihidir. Roger halkın hareketlenmesinin hangi tarihte başladığını ifade etmemektedir. Bununla birlikte bunun Moğolların Pest yakınlarına gelmelerinden sonra aktarılması 20 Mart civarında olduğunu göstermektedir.

“Kral, mülklerimizi bahsettiklerinle savaş”¹³². Bu suçlamaları sıklıkla işiten Kral adamlarından birisini vakit kaybetmeksizin yanına gelmesi için Kuthen’e gönderdi. Ancak halkın söylenmelerini sürekli olarak işiten Kuthen her ne kadar bir kabahati olmasa da kendisine bir ceza verileceğinden ürkerek, kendisini halkın elinden koruyup Krala ulaştıracak kudrette birisinin gönderilmesine kadar Kralın yanına gitmeyeceğini bildirdi. Bu sözler elçi tarafından Krala iletilince halk arasında büyük bir gümbürtü koptu: “Öldür, Öldür!”. Bunu aniden silahlı Macarların ve Almanların Kuthen’in bulunduğu saraya girmeleri ve zorla kendisine ulaşmak istemeleri takip etti. Kuthen ise yanında olanlarla birlikte yaylarına ve oklarına sarılarak saldırganların kendilerine ulaşmalarına engel olmaya çalıştı. Ancak halkın kalabalıklığı daha da artınca Kuthen ve yanındakileri yakaladılar ve gözleri dönmüş bir şekilde kafalarını kestiler¹³³. Ardından da bunları sarayın penceresinden halkın üzerine attılar. Bazı kimseler bu cinayeti Avusturya Dükü’nün üzerine yıkmak istedi. Daha başkaları ise bu olayın Kralın emri ile gerçekleştiğini iddia etti. Bununla birlikte Kuthen’in kötülükten azade olduğu anlaşıldıktan çok sonra insanlar Kuthen’i vaftiz teknesinden kaldıran ve güvenliğini sağlayacağına söz veren Kralın böyle bir cinayeti tertip etmiş olabileceğine ihtimal vermediler. Şahsen bunun nasıl olup bittiğini tayin etmek istemiyorum. Bilenler bunu tayin etsinler ve cezayı ya da merhameti her bir kimseye adaletle teslim etsinler¹³⁴.

132 Bu dedikoduların tesiri *De Invasione Fragmentum*’a da sinmiştir. Burada Köten’in Macar Kralı ile olan iyi ilişkisi bir “kandırmaca” olarak tasvir edilir ve sonrasında Moğollarla anlaşarak Macaristan’a yıkım getirdiği anlatılır. Bk. “De Invasione Fragmentum”, s. 599.

133 *Continuatio Sancrucensis Secunda*’da Köten’in, karşı karşıya kaldığı güç durum üzerine kendi canına kıydığı ifade edilir. Bk. “Continuatio Sancrucensis Secunda”, s. 640.

134 Köten’in öldürülmesinde Almanlara yönelik bir şüphe varsa da bunun daha çok Kumanlarla Macarlar arasındaki gerilimin bir neticesi olduğu anlaşılmaktadır. A. Pálóczi-Horváth ise halkın Alman Dükü tarafından kışkırtılmış olabileceğini ifade eder. Bk. A. Pálóczi-Horváth, *Pechenegs, Cumans, Iasians*, s. 51. O bu konuda deliller göstermiyorsa da J. B. Szabó, bazı kaynaklarda Köten’in öldürülmesinde

XXV. Krallarının Öldüğünü Duyan Kumanlar Ne Yaptılar ve Kral Bela Tatarlara Karşı Nasıl İlerledi?

Tatarlar gece gündüz çevredeki köyleri kasabaları yakarak ilerlerken¹³⁵ Colocensis Başpiskoposu Krala orduyla birlikte Tatarların üzerine yürünmesi gerektiği hususunda baskı yapıyordu. (En nihayetinde) Avusturya Dükü'nün geri çekilmesinden sonra¹³⁶ Kraliyetin asilzadelerinin ordularının ordugâha intikal etmesiyle Kral ordusuyla birlikte harekete geçti¹³⁷ ve gayet yavaş bir şekilde ilerlemeye başladı. Tatarlara karşı her nerede bulunuyorlarsa oradan orduya katılmaları çağrısı yapılan Kumanlar, Krala yardım etmek üzere askerî düzen içerisinde geldiler. Ancak burada efendileri Kuthen'in ölümünü duyunca büyük bir şaşkınlık yaşadılar, hüzne düştüler, kendilerini kaybettiler ve ne yapacaklarını

okları Avusturya Dükü'ne çeviren pek çok güvenilir olmayan kayıtların varlığına işaret eder. Bk. J. B. Szabó, "The Mongol Invasion of 1241", s. 81. Bu çalışma kapsamında inceleme dışında bıraktığım bu Latince kayıtları şimdilik bir dedikodu olarak görüp göz ardı edecek olsak bile, yukarıda Avusturya Dükü'nün bir Moğolu esir etmesi ile ilgili anlatıya bakıp burada askerlerin Dükü yüceltip Kralı yermeleri kaydına odaklanacak olursak hadiselerin bir yerinde Avusturya Dükü Frederik'in bulunduğuna hükmedebiliriz. Belki bu noktada işin içerisine Macar aristokrasisini de katıp aralarında doğrudan olmayan, ancak o an için gelişen bir ittifak hâlinin bulunduğunu da düşünebiliriz. Bu konuda ayrıca şu değerlendirmelere de bk. E. Çoban, *Ortaçağda Kumanlar ve Macarlar*, s. 68; K. Lyublyanovics, "Spies of the Enemy, Pagan Herders and Vassals Most Welcome: Cuman–Hungarian Relations in the Thirteenth Century", *Expulsion and Diaspora Formation: Religious and Ethnic Identities in Flux from Antiquity to the Seventeenth Century*, Ed. J. V. Tolan, Brepols Publishers, Turnhout 2015, s. 36; J. B. Szabó, "The Mongol Invasion of 1241", s. 81; P. Sennyey, *King Bela before the Mongol Invasion*, s. 60.

- 135 Subetay'ın biyografi yazarına göre Moğollar Macaristan sınırlarını aştıklarında beş ayrı kol halindeydiler ve bu farklı kollar muharebe sırasında birleşene kadar farklı yerlerde saldırıda bulundular. Bk. S. Pow – J. Liao, "Subutai", s. 65.
- 136 Avusturya Dükü'nün tam da böylesi bir anda memleketine dönmesinin nedeni ne burada ne de daha başka bir yerde ifade edilmez. Önemine karşın yazarların bu kararı sessizce geçiştirmeleri dikkat çekicidir. Ancak bunun Köten'in öldürülmesinden hemen sonra gelişmesi ve bunun bir şekilde kendisi ile ilişkilendirilmesi, memlekete dönme kararının bu kargaşayla alakalı olabileceğini düşündürür.
- 137 Kral Bela'nın ordusuyla birlikte Moğolların üzerine yürümeye başladığı tarih 6 Nisan 1241'dir. Tarih için bk. Ş. Papacostea, *Between the Crusade and the Mongol Empire*, s. 155-156.

bilemez hâle geldiler. Kuthen ve beraberindekilerin katledilmelerine ilişkin dedikodu etrafa iyice yayılınca Kumanlardan nefret eden Macar köylüler onların mallarını yağmalayarak ve hiçbir merhamet göstermeksizin Kumanları katlederek¹³⁸ her tarafta onlara karşı iç savaş başlattılar. Bu şekilde yok edildiklerini gördüklerinde Kumanlar hep birlikte toplandılar ve sadece kendilerini korumaya girişmediler, aynı zamanda köyleri ve bağı bahçeyi de ateşe vererek gözü pek bir şekilde saldırılarda bulundular¹³⁹.

XXVI. Chanadiensis Piskoposu Kumanların Elinden Nasıl Kurtuldu?

Chanadiensis Piskoposu Bulzo ve Bore'nin oğlu Nicolaus, pek çok asilzade kadını kızlar ve oğlanlar ve ailelerle birlikte, bir süre sonra Kralın ordusuna mümkün olduğu derecede hızlı bir şekilde erişebilmek için yukarı kesimlere doğru çekilmeye başladılar. Ancak yolları üzerinde Kumanlarla şiddetli bir mücadeleye tutuştular ve onlara karşı koyabilmeleri mümkün olmadığı için neredeyse tamamen katledildiler. Piskopos ise mücadele devam ederken bir at arabasına ölüm döşeğindeymişçesine dermansız bir şekilde yatmak suretiyle birkaç kişi ile birlikte uzaklara taşınarak hayatını kurtardı. Kumanlar tıpkı Tatarların yaptıkları gibi bundan sonra ülkeyi tarumar ettiler ve biraraya gelerek Tuna'yı geçtiler. Bunu Marchia'ya¹⁴⁰ kadar olan bölgeyi hızla yakıp yıkmaya girişmeleri takip etti. Marchia'da biraraya geldiklerini öğrendiklerinde ahali

138 Herhalde bu kişiler, Moğollarla savaşmak üzere Macar karargâhına giden Kuman askerlerin arkalarında bıraktıkları savunmasız kimselerdi.

139 K. Lyublyanovics'in dikkati çektiği üzere Kumanlara karşı ilk karşı tutumun Macar köylüleri tarafından alınması ve Kumanların ancak bundan sonra saldırıya geçmeleri hadiselerin başlangıcında inisiyatifin Macarlarda olduğunu ve dolayısıyla Kumanların Macarlar tarafından kışkırtıldığını göstermektedir. Bk. K. Lyublyanovics, "Spies of the Enemy, Pagan Herders and Vassals Most Welcome", s. 35. E. Çoban ise Macarların Kumanlara saldırılarını bir soykırıma benzetir ki aslında Roger'in tam olarak ifade etmeye çalıştığı da şüphesiz buydu. Bu açıdan E. Çoban'ın Roger'in zihnini tam olarak yakaladığı görülmektedir. Bk. E. Çoban, *Ortaçağda Kumanlar ve Macarlar*, s. 69.

140 Tuna ile Sava arasında Srem veya Szerémség adlarıyla anılan bölge.

onların yollarını keserek Marchia hududunda Kumanlarla savaşa tutuştu. Ancak yenildiler ve biri kaçmakta diğerine üstün geldi. Ve işte böylelikle Kumanlar Marchia'yı çok ağır bir zaferle ele geçirdiler. Efendilerinin katledilmesinin intikamını acı bir şekilde çıkardılar. Nitekim Macarları öldürürlerken şunu söylüyorlardı: “*Bu darbeyi Kuthen için yiyorsun*”. Sancti Martini manastırını ve Franka villa¹⁴¹ ile daha başka kasabaları fena bir şekilde yakıp yıkıp, pek çok zenginlik ile at ve hayvan sahibi olduktan sonra¹⁴² topraklarını tarumar etmek üzere bu sefer Bulgaristan'a ilerlediler¹⁴³.

XXVII. Waradiensis Piskoposu Tatarlar Tarafından Tuzağa Nasıl Düşürüldü?

Waradin'deki Piskopos Benedikt¹⁴⁴, Kralın emri üzerine büyük bir orduyu kendi başına biraraya getirmiş ve kendisine yardım etmek üzere yola koyulmak isterken Tatarların Avriense kentini¹⁴⁵ yakıp yıktıklarını, halkını ve kenti müdafaa edenleri kimini ateşle kimini de kılıçla yok ettiklerini, piskoposluk ve kilise hazinesini yağmaladıklarını ve ardından da bunları alıp gittiklerini öğrendi. Birkaç

141 Bugün Hırvatistan sınırları içerisindeki Mandjelos adıyla da Nagyolaszi adıyla da bilinen kent ile yine Hırvatistan'daki Martinci veya Szentmárton adı ile anılan yerleşim birimleri. Bk. Magistr Rogeriy, *Gorestnaya Pesn' o Razorenii Vengerskogo Korolevstva*, s.251-252/ a-b; “Magistri Rogeri, Epistola in Miserabile Carmen”, s. 176/4. dn. Ayrıca bk. P. Jackson, *The Mongols and the West*, s. 69; D. Hardi, “Cumans and Mongols in the Region of Srem”, s. 91.

142 Kumanların isyanı ve Macaristan Krallığı egemenliğindeki topraklardaki faaliyetleri ile ilgili olarak bk. “Continuatio Sancrucensis Secunda”, s. 640; “De Invasione Fragmentum”, s. 599. Ayrıca bk. I. Vásáry, *Kumanlar ve Tatarlar*, s. 76-77; A. Pálóczi-Horváth, *Pechenegs, Cumans, Iasians*, s. 51; D. Hardi, “Cumans and Mongols in the Region of Srem”, s. 85, 88-91.

143 Köten'in ölümünün ardından Macaristan'ı yakıp yıkan Kumanların Bulgar topraklarına doğru geçmelerine dair bk. “De Invasione Fragmentum”, s. 599. Ayrıca bk. I. Vásáry, *Kumanlar ve Tatarlar*, s. 76-77; E. Çoban Macarların Kumanlara saldırılarını bir soykırıma benzetir ki aslında Roger'in tam olarak ifade etmeye çalıştığı da şüphesiz buydu. Bu açıdan E. Çoban'ın Roger'in zihnini tam olarak yakaladığı görülmektedir. Bk. E. Çoban, *Ortaçağda Kumanlar ve Macarlar*, s. 69-70.

144 Oradea Piskoposu Benedikt.

145 Şimdiki Eger kenti. Bk. Magistr Rogeriy, *Gorestnaya Pesn' o Razorenii Vengerskogo Korolevstva*, s. 253/d.; “Magistri Rogeri, Epistola in Miserabile Carmen”, s. 179.

gün öncesinde onlardan küçük bir gurupla karşılaşp kaçırması ve onlara karşı galebe çalmasından ötürü böbürlenerek onların ardından arda kalanları bir yerde sıkıştırıp, gözden kaçırmamak için hızla bir ordu gönderdi. Bunu gören Tatarlar daha uzağa doğru gitmek suretiyle hileye başvurdular. Çok sayıda ata sahip olmalarına karşın sayılarının az olmasından ötürü bir plan tezgâhladılar. Çok sayıda korkutucu görünümde insan boyunda kuklalar ve ucubeler hazırladılar ve onları atların üzerine sanki birer askermiş gibi yerleştirdiler, ardından da bu atları hizmetlilerle birlikte küçük bir dağın ardına yerleştirdiler. Bu hizmetlilere de Macarlar kendileri ile savaşmak üzere düzen aldıklarında kendilerinin de bir düzen dâhilinde onlara doğru ilerlemeleri ve yavaşça onlara yaklaşmalarını tembihlediler. Ardından da ovada Macarları beklemeye koyuldular.

Kont Boch ile Macaristan'ın en iyi askerleri olarak görülen ve piskoposluk hizmetinde bulunan daha başkaları ovaya gelip onları gördüklerinde dağınık hâldeki atlarına atlayarak onlarla sert bir mücadeleye girmek üzere saldırıya geçtiler. Tatarlar, sayıları az olduğu için sırtlarını dönerek dağa doğru çekilmeye başladılar. Ancak şeytani maskelere sahip olanlar daha önce planlandığı üzere dağın ardından askeri bir düzen içerisinde çıktıklarında Macarlar gördükleri karşısında bir pusuya düştüklerini düşündüler, sırtlarını dönüp dörtlüyle kaçmaya başladılar. Tatarlar hemen yüzlerini onlara çevirdiler onları yere yıkarak, katlederek takip ettiler, daha başka bir gaddarlık yapamayacak duruma gelinceye kadar¹⁴⁶. Piskopos ancak az sayıda adamı ile Waradin'e¹⁴⁷ geri dönebildi. Kısa bir süre burada dinlendi, bir miktar asker topladıktan sonra Tuna'yı geçti ve kaçıp gitti.

146 Plano Carpinili Johannes de zamanında epey yaygın bir efsane olup bir şekilde Moğollarla da ilişkilendirilen doğulu Hristiyan Kral Papaz Johannes'in Moğollarla mücadelesinde buna benzer bir taktiğe başvurduğunu ifade eder. Yine o, Moğolların bunu bir taktik olarak uyguladıklarından da bahseder. Bk. Fr. Johannes de Plano Carpini, "Ystoria Mongalorum", s. 59, 82; Plano Carpini, *Moğolistana Seyahatnamesi*, s. 76, 105. Ancak Moğolların bu şekilde bir aldatmacayı kullandıkları diğer kaynakların hiçbirisinde yer almaz. Johannes'in anlatısı, Roger'in anlatısı ile aynı kaynağa, halk anlatılarına dayanıyor gibi durmaktadır.

147 Oradea kenti.

XXVII. Kral Bela'nın Tatarlarla Giriştiği Talihsiz Savaş Dair

Kral, daha önce de ifade edildiği gibi Tatarlara karşı ilerlemek üzere Pest kasabasından yanından silahlı bir kalabalık güç ile ayrıldığı¹⁴⁸ (Tatarlar) yakılıp yıkılmış köylerden geri dönerek ansızın hep birlikte gelmiş oldukları yola koyulup gerisin geri dönmeye başladılar. Fakat Macarlar onları takibe henüz yeni koyulmuşlardı ki Tatarlar yekûn halde onların önünden kaçmaya başladılar¹⁴⁹. Macarlar Agriensi kentinden çok uzakta yer almayıp Ticiam'a dö-külen Sayo adı ile anılan bir ırmağa ulaştıklarında¹⁵⁰ köprünün

148 6 Nisan 1241. Tarih için bk. Ş. Papacostea, *Between the Crusade and the Mongol Empire*, s. 155-156.

149 Moğolların çekilmelerinin amacı *Yuan Shi*'de yer alan Subetay biyografisinde açık bir şekilde ifade edilir: "Herkes diyordu ki 'Kraly'nin ordusu güçlüdür. Hiçkimse onlara tedbirsiz bir şekilde saldıramaz'. Subetay görülmedik bir savaş hilesi hazırladı. Düşmanı Huoning ırmağına çekti". Bk. S. Pow – J. Liao, "Subutai", s. 65. Roger'in Moğolların çekilişi, Macarların da onları takibi ile ilgili verdiği bilgilerin benzeri Splitli Toma'nın eserinde de bulunur, ancak daha detaylıdır ve –ilgili bilgileri değerlendirirken de ifade edildiği üzere– Macarların Moğollar tarafından bir yere doğru çekildiklerini göstermek noktasında daha kullanışlıdır. Ancak o bile Moğolların asıl niyetini fark edememiştir. Moğolların çekilişinin Macar ordusunu Sajo kıyılarına doğru çekmek istemeleri ile ilgili olmasına dair bk. T. Sălăgean, *Transylvania in the Second Half of the Thirteenth Century*, s. 10. Subetay biyografisinde ifade edilen taktik anlayışı daha detaylı bir şekilde yine Subetay tarafından gerçekleştirilen Kalka baskını ile ilgili kayıtlarda da görmek mümkündür. Nitekim burada da Moğollar düşman kuvvete ara ara gözükmek suretiyle onları muharebe meydanı olarak belirledikleri yere çekmişlerdi. Kalka muharebesi öncesinde Moğolların taktik ettikleri taktik için Bk. A. T. Özcan, *Moğol–Rus İlişkileri*, s. 39-41. Yine Altın Orda Hanlığı ile İlhanlılar arasında Terek kıyısında gerçekleşen muharebe öncesinde Altın Orda ordusunun hareketleri de bu taktik ile ilgili görülmektedir. Söz konusu muharebe ve öncesindeki harekât ile ilgili olarak bk. J. Boyle, "Dynastic and Political History of the Ilkhans", s. 353-354. Bunu taktiksel çekilme olarak adlandırmak mümkündür.

150 Sayo ırmağı kıyısında cereyan eden muharebenin tam olarak nerede gerçekleştiği henüz kesin olarak tespit edilememiştir. Bununla birlikte en yaygın olarak kabul edilen nokta Mohi adlı bir muhitin etrafındaki sahadır. Muharebe mevkiisi ile ilgili olarak bk. M. Vargha, "Swords Drunk With the Blood of the Slain", s. 243; L. Nagy, "Muhi Muharebesi", s. 253-254; Ş. Papacostea, *Between the Crusade and the Mongol Empire*, s. 156; G. Barabas, "Prince Coloman's Life After 1226", s. 115.

üzerinden suyu geçerek ırmağın karşı kıyısına ulaştılar ve buraya karargâh kurdular¹⁵¹. Köprüye, geceleyin bu alanı korumaları için gözcüler yerleştirdikten sonra dinlenmeye çekildiler¹⁵².

Tatarlar da bir bataklığı geçtikten sonra ırmağın çevresindeki bir düzlüğe kondular¹⁵³. Macarlar ırmak kabardığı ve çamur aktığı için köprü olmaksızın kimsenin karşı tarafa geçemeyeceğine inanıyorlardı¹⁵⁴. Buna rağmen Kral, adamlarını yiğit bir

151 Splitli Toma'nın Macar ordusunun Sajo kıyısına yerleşmesi ve burada Moğollara karşı aldıkları önlemler hakkındaki kayıtları daha detaylıdır ve Roger'in Macar ordusunun köprüyü geçtiğine ilişkin hatasına da düşmemiştir. Hâlbuki biraz sonra Roger Moğollarla Macarları birbirinden ayıran bir köprünün varlığına değinecektir. Splitli Toma'nın Mohi muharebesinin erken safhası ile ilgili kayıtlarına bk. "Splitli Toma, Salona ve Split Piskoposlarının Tarihi", s. 96-98. Ancak bu noktada Splitli Toma ve Roger'in ifade dışı bıraktıkları bir gerçeği burada vurgulamak gerekir: Macar ordusunun yorgunluğu. Nitekim L. Negyesi'nin dikkati çektiği üzere, Macarlar Peşt'ten Sajo'ya kadar 160 kilometrelik yolu yedi günde almaları, yukarıda benzer bir meselede daha teferruatlı ele aldığım üzere ordu üzerinde büyük bir yorgunluğu da beraberinde getirmişti. Bk. L. Negyesi, "Muhi Muharebesi", s. 249-250.

152 Splitli Toma, Macarların köprüye gözcüler yerleştirmelerini ilk günkü mücadelelerde Moğolların püskürtülmelerinden sonraya yerleştirir. Bk. "Splitli Toma, Salona ve Split Piskoposlarının Tarihi", s. 98. Bu durumda Üstat Roger'in Mohi muharebesinin ilk gününde yaşananlarla ilgili bilgileri atladığı yahut—daha doğrusu bu olsa gerek—bilmeyerek kayıt dışı bıraktığı anlaşılmaktadır.

153 L. Negyesi, Macar birliklerinin ırmağı geçmeyecek karargâh kurmalarını, hadiselerin gidişatını değiştirdiği şeklinde değerlendirmiştir. Ona göre Moğollar muhtemelen Macarların ırmaktan geçişini bekliyorlardı ve böylelikle Kalka'da olduğu gibi bir zafer elde edebileceklerdi. Bk. L. Negyesi, "Muhi Muharebesi", s. 250. Biz de bu görüşe iştirak ediyoruz. Roger'in buradaki kaydı da bu görüşü desteklemektedir. Yani, Macarların karargâh kurmaları, Moğolların da karargâh kurmalarını beraberinde getirmiştir. Bununla birlikte Macarların kararını Moğol taktikini "yok ettiği" şeklinde değerlendirmek elbette mümkün değildir. Nitekim burası yine Moğolların muharebe için seçtikleri bir yerdi. Tek fark, Moğollar muharebenin, kendilerinin konuşlandığı öte yakasında olmasını isterlerken Macarların karargâhı beri yakaya koymaları, muharebenin cereyan ettiği noktayı etkilemiştir. Bu zaferde Moğol ordusunda kendisini gösteren bazı koordinasyon eksikliklerine dikkat edilecek olunursa bunun aslında Macar ordusunun konumlanması ile ilişkili olduğu üzerinde durulabilir. Bu hususu ileride Mohi muharebesi ile ilgili bir incelemede daha detaylı bir şekilde ele alabileceğimi düşünüyorum.

154 Splitli Toma, Macarların ilk günkü mücadelede elde ettikleri zaferle coştuklarını "Böylelikle Macarlar zaferden ötürü sanki tam anlamıyla zaferi elde etmişlercesine

şekilde kendilerini savaşa hazırlasınlar diye cesaretlendiriyor, pek çok sancağı kendi eliyle önemli kimselere tevdi ediyordu. Macarlar ise bu yapılanları kahkahalarla karşılıyor, kalabalık oluşlarına güveniyor¹⁵⁵ ve yukarıda da belirtildiği üzere savaş için ne yüreğe ne de ruha sahip bulunuyorlardı. Hatta sonrasında kendi önemlerinin anlaşılması için Kralın yenilmesini istiyor, Macaristan'da geçmişte olmuş olanları hesap ederek böyle bir felaketin her şeyi değil, sadece bazı şeyleri etkileyeceğine inanıyorlardı. Çünkü Kumanlar da bir zamanlar birden bire ülkenin bir kısmına ulaşmış, Macarlar bir araya gelene kadar buraları yakıp yıkmış, ardından da dört nala gerisin geri çekip gitmişlerdi. Macarlar da bu arada aynısını Kumanya'da yapmışlardı. Fakat şimdi böyle bir durum yoktu. Çünkü karşı karşıya bulunulan tablo geçmiştekine pek az karşılık geliyordu. Buna karşın bin asker tüm gece boyunca orduyu güvende tutmak üzere gözcülük vazifesi yükümlülüğü altında bulunduruluyordu. Daha ne olsun?

Tatarlar ordudan uzakta olan bir yerde, karşı tarafa geçecek

büyük bir memnuniyet içinde silahlarını bir kenara atarak güven içinde gece uykusuna daldılar” sözleri ile aktarırken Üstat Roger'in bilgilerini doğrular. Bk. “Splitli Toma, Salona ve Split Piskoposlarının Tarihi”, s. 99.

- 155 Macar ordusunun kalabalıklığı pek çok kaynağa yansımıştır. Bunlardan mesela *Continuatio Sancrucensis Secunda*'da Macar ordusunun sayısı 100.000 olarak gösterilir. Doğrudan ordunun sayısından bahsetmeyen *Continuatio Lambacensis*'in yazarı Mohi muharebesi sonunda Macar ordusunun kaybının 80.000 kişi olarak ifade ederken *Chronica Maiora*'da Moğolların 65.000 kişiyi önlerine katarak düşman kovaladıklarını vurgular. Bu sayılar Macar ordusunun sayısını düşünmek noktasında mühimdir. Bk. “Continuatio Sancrucensis Secunda”, s. 640; “Continuatio Lambacensis”, s. 559; A. T. Özcan, “Chronica Maiora'da Moğolları Dair Kayıtlar”, s. 63. Alaaddin Ata Melik Cüveynî de –her ne kadar Macarlarla Bulgarları birbirine karıştırarak Moğolların savaştığı düşmanı Bulgarlar olarak gösterse de– düşman ordusunun kalabalıklığını şu sözlerle tasvir eder: “*Batu o bölgeleri de topraklarına katmak için büyük bir ordu düzenleyerek yeni yılda yola çıktı. Bunu haber alan, gücü ve kuvvetiyle mağrur olan karşı taraf harekete geçip, her biri savaşta ün kazanmış kaçmayı arayan dört yüz bin süvariden meydana gelen büyük bir ordu teşkil ettiler*”. Bk. Alaaddin Ata Melik Cüveynî, *Tarih-i Cihangüşa*, s. 241. Macar ordusu ile Moğol ordusu arasındaki güç dengesi ile ilgili olarak ayrıca bk. P. Jackson, *The Mongols and the West*, s. 71.

sığ bir yer bulup ırmağı aştılar¹⁵⁶ ve şafak sökerken¹⁵⁷ Kralın ordusunun tamamını kuşatarak¹⁵⁸ ordunun üzerine oklarını san-

- 156 Splitli Toma'nın kayıtlarına da bk. "Splitli Toma, Salona ve Split Piskoposlarının Tarihi", s. 99. Bazı bilim insanları bu sığ sudan geçme fikrini ve icrasını Subetay'a mal etseler de bizzat Subetay biyografisinde farklı bir durum ortaya konulur. Burada aktarıldığı kadarı ile Subetay üçüncü bir noktadan karşı tarafa geçmeye teşebbüs etmişti. Bk. S. Pow – J. Liao, "Subutai", s. 67. Sayo muharebesinde Subetay'ın konumlanması ile ilgili olarak ayrıca bk. C. F. Sverdrup, "Sübe'etei Ba'atur, Anonymous Strategist", *Journal of Asian History*, Vol. 47/1, 2013, s. 45-46; L. Negyesi, "Muhi Muharebesi", s. 258-259.
- 157 Ana Moğol taarruzunun sabahın erken saatlerinde başladığını Splitli Toma da "*Kaçmalarından ötürü gözetleme işi boşalmca Tatarlardan bazıları hiçbir tehditle karşılaşmadan köprüden, bazıları da ırmağın sığ yerlerinden karşı tarafa geçtiler. Ne yazık ki tan atarken Tatarların bütün kalabalığı oaya yayılmış vaziyettedir*" sözleri ile gösterir. Bk. "Splitli Toma, Salona ve Split Piskoposlarının Tarihi", s. 99.
- 158 Roger'in muharebenin gidişatı ile ilgili verdiği bilgiler eksiktir. Bu noktada Splitli Toma'nın aktardıkları çok daha doğru bir muharebe gidişatı sunar. Zira bilgileri –aşağıda mütalaa edeceğimiz– doğu kaynaklarındaki malumat ile uyumludur. I. Moğolların köprü'nün karşısına koydukları mancınıkların atışlarından ötürü köprü'nün etrafını tutan Macar gözcülerin geri çekilmek zorunda kalmaları. II. Bunu takiben Moğolların köprüyü geçerek düşmanlarına saldırımları. III. eş zamanlı olarak çarpışma hattının ilerisinde ırmağın sığ bir noktasından karşı kıyıya geçen Moğol kuvvetlerinin hiç beklenmedik bir anda Macar ordusuna yan cephesinden saldırımları. IV. Macar ordusunun iki ayrı saldırı hattı arasında kalarak çekilme emaresi göstermesi. Bk. "Splitli Toma, Salona ve Split Piskoposlarının Tarihi", s. 98-103. Reşidüddin'in aktardıkları, köprübaşındaki mücadeleleri Şiban'ın yaptığı, ırmaktan geçenin ise Batu ve Burulday Noyan olduğu gibi bir izlenim vermektedir: *Onların arasında büyük bir ırmak vardı, fakat geceleyin Batu ve Borolday ırmağı geçtiler ve mücadeleye tutuştular. Batu'nun kardeşi Şiban kendi (birlikleri ile) harekete geçti ve savaşmaya başladı*. Bk. Rashiduddin Fazlullah II, s. 325-326; Rashid al-din, s. 57; Raşid-ad-din II, s. 37. Bu izlenim Alaaddin Ata Melik Cüveynî'nin "*İki ordunun arasında bir nehir bulunuyordu. Geceleyin Sibakan'ın (=Şiban) komutasında Batu'nun ordusu karşı geçerek saldırdı. Fakat güçlü olan düşmanı yerinden oynatamadı. Geriden gelen Moğol ordusunun da yardımlarıyla karşı tarafın çadırlarına ulaşmayı başardılar*" sözleri ile daha sağlam bir zemine yerleşir. Bk. Alaaddin Ata Melik Cüveynî, *Tarih-i Cihangüşa*, s. 241. Yuan shi'deki Subetay biyografisinde ise, yukarıda belirtildiği üzere, Moğol ordusunun geçtiği üçüncü bir noktanın varlığı gösterilir. Bk. S. Pow – J. Liao, "Subutai", s. 66. Muharebe ile ilgili bu detayları kısa zaman içerisinde yayımlanacağını düşündüğümüz "Moğolistan'dan Avrupa'ya bir Moğol Komutanı: Burulday Noyan" başlıklı incelememizde biraz da teferruatlı bir şekilde ele aldık ve ilerleyen yıllarda Mohi ile ilgili spesifik bir inceleme yapmayı da planlıyoruz. L. Negyesi'nin ise komutanların konumlanmaları ile ilgili farklı değerlendirmeleri vardır. Bk. L. Negyesi, "Muhi Muharebesi", s. 257.

ki gökten dolu yağıyormuş gibi atmaya başladılar¹⁵⁹. Onların kurnazca ilerleyişleri ve saldırıları karşısında Macarlar silahlarını kuşanıp atlarına atladılar. Ancak askerlerin komutanlarını, komutanların da askerleri bulabilmeleri imkânsızdı. Buna rağmen mücadeleye atıldılar, halsiz ve gevşek bir şekilde taarruza geçtiler¹⁶⁰. Öyle bir aralıksız ok atışı altındaydılar ki neredeyse gölgede mücadeleyi sürdürüyorlardı¹⁶¹ ve oklar sanki çekirgeler ve kelebekler gibi sürü halinde gökten aşağı süzülerek iniyordu. Okların darbesi karşısında canlı kalabilmek pek mümkün olmadığı için ordu gerideki karargâha doğru çekilmeye başladı. Kral bu sırada kıtaların nizamını korumayı başaramadı. Kar-makarışık bir hâlde ve o an burada bulunan birliklerle mücadeleye atıldıklarında Tatarlar oklarıyla Macarları kolayca gerideki karargâha doğru püskürttüler. Müthiş bir sıcak ve ortamın ıg-ne atacak bir yer bile bulunamayacak kadar sıkışık olmasından ötürü öyle bir bunaldılar ki endişeye kapılmış durumdaki Kral ve Calocensis piskoposu, kıtaları ne tehdit ile ne övgüler düzmekle ne de azarlamalarla mücadele içerisinde tutabildiler. Ve şafaktan ög-le vaktine değin işte bu sıkışık durum varlığını korudu.

159 Moğolların ok atışlarının yağmur veya sağanak yağmura benzetilmesinin bir diğer örneği Julian'ın mektubunda görülür. Bk. "Dominiken Misyoner Julian'ın Seyahat-i ile İlgili Metinler", s. 78.

160 Macar ordusunun yediği baskın karşısında afallaması ve alelacele mücadeleye girişmeye çalışması ile ilgili Roger'in kayıtları Splitli Toma'nın ifadelerine uyumludur. Bununla birlikte Roger'in asilzadelere yönelik eleştirilerine karşılık Splitli Toma'nın askerleri suçlu gösterir ifadelerde bulunması dikkat çekicidir. Bk. "Splitli Toma, Salona ve Split Piskoposlarının Tarihi", s. 93-94, 99.

161 Thermophylai muharebesi ile ilgili anlatıda bir Perslinin Spartalıları "*oklarımızın sayısından gökyüzünü göremeyeceksiniz*" sözlerine karşılık Spartalı komutanın "*O hâlde biz de gölgede savaşıyoruz*" cevabı ile ilişkili olan bu ifade ile Roger satır arasında da olsa Moğollarla Persler arasında bir benzerlik kurguluyor ve okuyucuya Moğollarla Persler arasında aynılık hissettirmeye çalışıyor. Ancak bu tutum sadece kendisi ile sınırlı da değildi. Nitekim Rus kaynakları da Moğolların Kiev kuşatması ile ilgili tasvirlerde bu edebi unsura gönderme yaparlar: "(...) *Mızraklar kırıldı, sağlam kalkanlar parçalandı ve oklar gökyüzünü kararttı*". Bk. *İpatievskaya Letopis'*, s. 178. Ayrıca bk. A. T. Özcan, *Moğol-Rus İlişkileri*, s. 115.

Sonunda Kralın kardeşi Coloman¹⁶² artık durumun kendi aleyhlerine zayıfladığını görerek, baskı altında iken bulabildiği kadar adamıyla ordunun bir kısmıyla birlikte Tatarlarla şiddetli bir şekilde çarpışmaya girişti. Savaş gün boyunca devam etti¹⁶³. Ordunun diğer kısmından arda kalanlar yardıma gelecekler diye düşünürken ihanete uğradı. Zira onlardan pek çok kimsenin mücadeleye koştuğu düşünülüyordu. Oysaki onlar savaşa gitmemişlerdi. Gerçek şu idi ki Tatarlar biraz öteye doğru geri çekilmiş ve onlarla kendi aralarındaki mesafeyi herhangi bir kimsenin ok atamayacağı ölçüde açmışlardı. Böylelikle Macarlardan pek çok kimse ordusunun ana kısmından ayrılarak bu yola düşmüş oldu. Çok sayıda asker Tatarların onları çektikleri derin yollara ilerlemiş oldu. (Onlarla düşman arasında) Bir mücadelenin gerçekleştiğine dair ne bir söylenti ne de bir haber geldi. Kral savaşmak üzere ilerlediklerine inandığı sırada aslında onlar savaşmak yerine kaçmayı yeğlemişlerdi¹⁶⁴.

162 IV. Bela'nın kardeşi Coloman (1208–1241)

163 Kral IV. Bela'nın kardeşi Coloman'ın Moğollarla mücadelede gösterdiği yiğitlik Splitli Toma'nın eserine de yansımıştır. Bk. "Splitli Toma, Salona ve Split Piskoposlarının Tarihi", s. 98-100. Ancak Toma'nın eserinde çarpışma sırasında Coloman'ın daha sonra ölümüne yol açacak bir şekilde yaralandığından da bahsedilir. Bu bilginin gerçek olduğu daha başka kaynaklara da yansımıştır. Bunlardan birisi olan *Annalium Pragensium*'da Coloman'ın Moğollar tarafından oklandığı ifade edilir. Bk. "Chronicum Pragensium", s. 171. Splitli Toma'nın Coloman'ı ve Başpiskopos Ugrin'i Roger'e göre daha da ön plana çıkarır bir tutum takınması siyasî bir meseleydi. Zira Coloman ve Ugrin Macar Krallığı'nın güney bölgelerinde tesiri yüksek kimselerdi. Bk. G. Barabas, "Prince Coloman's Life After 1226", s. 116. Roger aşağıda görüleceği üzere Coloman'ı halkı Tatarlarla baş başa bırakmasından ötürü farklı bir konuma yerleştirecektir. Öyle görünüyor ki Roger'in Coloman'a bakış açısı Splitli Toma'ya göre çok da gerçekçidir. O, Coloman'ın muharebedeki yiğitliğini ortaya koyarken aynı zamanda onun Moğollardan korkusuna halkı arkasında bıraktığını da ifade etmekten çekinmemiştir. Bk. "Splitli Toma, Salona ve Split Piskoposlarının Tarihi", s. 107. Diğer taraftan Coloman'ın Mohi'deki azmi diğer kaynaklara da yansımıştır. Söz konusu kroniklerdeki bilgiler için bk. Ancak daha başkalarında Coloman'ın adı geçer. Bk. G. Barabas, "Prince Coloman's Life After 1226", s. 118. Buna mukabil *Chronicon Zagrebense* ve *Chronici Hungarii Compositio Saeculi XIV*'te Coloman'ın adına yer verilmez. Bk. G. Barabas, "Prince Coloman's Life After 1226", s. 118.

164 Roger'in bu ifadeleri, Moğol ordusunun Coloman'ın idaresinde bulunan kısım ile başında Macar Kralı IV. Bela'nın bulunduğu Macar ordusunun arasına girerek

Tatarlar Kralın ordusunun artık bir yere kıpırdayamayacağını düşünüyorlardı. Ancak şimdi, pek çok taraf Kralın ordusu için açık olduğundan Kral Tatarlara fark ettirmeden az sayıda adamıyla birlikte ormana uzanan bir yola ilerleme fırsatı yakaladı. Dük Coloman da ordunun bir diğer kısmındaki adamlarıyla bilinmeyen bir yolu kullanmak suretiyle Pest'e gelinceye kadar gece gündüz, atları değiştire değiştire yol aldı¹⁶⁵. Macar halkı kaçışmaya başladığı için (Pest'ten sonra) aslında kullanmaya uygun olmayan zayıflamış hâldeki atlarla hızla Tuna limanına koşuşturdu. Buranın ahalisi her ne kadar efendilerinin karşıya geçişi için gemiler hazırlanana kadar kısa bir süre dinlenmesini rica ettilerse de onu ne tutmak ne de ikna etmek mümkün olabildi. Aksine herkesin başının çaresine bakmasını söyledi. Kendisini takip edenlerden korkusuna acele içerisinde karşı yakaya geçti ve ardından da Simigium'da¹⁶⁶ Segusd¹⁶⁷ adı ile anılan bir yere sıvıştı. Pest ahalisi de her ne kadar aileleri ile birlikte karşıya geçmek üzere acele etmişlerse de Tatarlar tarafından hemencecik yakalandılar ve Tuna'ya ulaşp da boğulmayan ahali, böylelikle öldürülmek üzere kılıca doğru adım attı¹⁶⁸.

düşman kuvveti iki ayrı kısma ayırdığını gösteriyor. Bununla birlikte Üstat Roger bir din adamı olmasından ötürü bu taktiği anlayamayarak Coloman'ın durumunu "ihanete uğramış"lık şeklinde izah ediyor. Hâlbuki durum öyle gösteriyor ki Bela'nın idaresindeki ordu Coloman ile birleşebilecek bir ortamdan mahrum bırakılmışlardı. Roger'in bu kaydı Mohi muharebesinin en detaylı bir şekilde aktarıldığı Splitli Toma'nın eserinde de IV. Bela'nın Papa ve daha başka kimselere gönderdiği mektuplarda da yoktur.

- 165 Üstat Roger Mohi muharebesinden sonra olanları üstünkörü geçse de Splitli Toma gelişmeleri çok daha detaylı bir şekilde aktarır ve bu sırada yaşanan karmaşayı yansıtmayı başarır. Bk. "Splitli Toma, Salona ve Split Piskoposlarının Tarihi", s. 104. vd.
- 166 Bugün Slovakya'nın içerisinde Kösice kentinin kuzey batısında Smižany adı ile bilinen yerleşim birimi.
- 167 Şimdiki Segesd kenti. Bk. "Magistri Rogeri, Epistola in Miserabile Carmen", s. 185/3. dn.
- 168 Splitli Toma ise Pest ahalisinin Tuna'yı geçmek üzere bekledikleri sırada Moğollar tarafından bastırıldıklarını ve tamamıyla katledildiklerini ifade eder. Bk. "Splitli Toma, Salona ve Split Piskoposlarının Tarihi", s. 107-108.

XXIX. Quinque Kilisesinin Piskoposunun Kaçışı

Quinque Kilisesinin Piskoposu Bartholomeus, ordunun yok oluşunu görerek ve Tatarlardan bazılarının orduyu basıp karargâhın önemli bir kısmını yakıp yıktıklarını hesap ederek, yanındaki pek çok askerle birlikte (Coloman ile) aynı şekilde bilindik bir yoldan değil de yolu izi olmayan araziden geçerek kaçıp gitti. Tatarlardan küçük bir birlik atlarını onların ardından dörtmala sürdüler. Ancak tam da bu sırada gerilmiş pek çok bayrağının altındaki kalabalık askeriyle Krala gelmekte olan Kont Ladislaus¹⁶⁹, onlarla ilgili hiçbir şey bilmeksizin buraya ulaşmıştı. Macar Piskoposu bu bayrakları fark edince hemen yolundan saparak Kont'a doğru ilerledi. Tatarlar bu durum üzerine onların kalabalık oluşlarını hesaba katarak geri çekildiler ve diğerlerine de bu durumu anlattılar. İşte böylelikle Kontun kendisi Piskopos ile birlikte bu bölgeden ayrılarak Tatarların elinden kurtulmuş oldular.

XXX. Bahsedilen Muharebede Katledilen Piskoposlar ve Diğer Din Adamları Üzerine

Hem Pest'e doğru uzanan geniş yolu kullanarak kaçanlar hem de ordudan arda kalanlar o kadar çok kesilip biçilmişti ki binlerce insan yok edilmişti. Bunların sayısını ne hesap edebilmek mümkündü ne de katliamın ölçsüz olmasından ötürü güvenilir bir rapor ortaya koymak imkân dâhilindeydi¹⁷⁰. Katledilen din

169 Samogy bölgesinin yöneticisi.

170 Mohi muharebesindeki Macar ordusunun asker kaybı *Continuatio Zwetlensis III*'de 300.000, *Continuatio Lambacensis*'de 80.000, *De Invasione Tartarorum Fragmentum*'da –muharebeye açık bir gönderme olmadan– 60.000, *Annales Sancti Pantaleonis Coloniensis*'de 60.000, *Chronica Maiora*'da kayıtlı Azize Meryem Kilisesi'nden gönderilen bir mektupta 65.000, Paris Milli Kütüphanesi koleksiyonunda yer alan bir kısa metinde 40.000, *Annales Frisacenses*'te 10.000 olarak gösterilir. Bk. "Continuatio Zwetlensis Tertia", s. 655; "Continuatio Lambacensis", s. 559; "De Invasione Fragmentum", s. 599; "Annales S. Pantaleonis Coloniensis", s. 535; A. T. Özcan, "Chronica Maiora'da Moğollara Dair Kayıtlar", s.63; W. Wattenbach, "Ein Fragment über die Tataren", *Archiv für österreichische Geschichte*, Tom. 42/1870, s. 520; "Annales Frisacenses", s. 65. Bu açık rakamların yanında bir de

adamlarından meşhurları şunlardı: Kralın sadece son derece güvendiği bir şahsiyet değil, aynı zamanda beraber büyüdüğü, sevdiği ve çok önemli işlerde görüşlerini kendisine büyük bir itimat besleyerek değerlendirdiği Strigoniumlu Mathias¹⁷¹; asil bir aileden gelen, büyük ve son derece ehemmiyetli dünyevî meseleleri küçük bir konu gibi çözüme kavuşturan Colocensis Başpiskoposu Ugolinus. O öyle bir kimseydi ki Macar asilleri onun güveni sayesinde nefes alıyorlardı, öyle bir kimseydi ki onun güveni sayesinde büyükten küçüğe herkes kendisini (dine) vakfediyordu. Asil alışkanlıkları olan ve kitaplar konusunda büyük bir bilgi sahibi Iauriensis piskoposu Georgius¹⁷²; övgüyeşayan bir yaşam tarzına sahip olup dillere destan bir iyilikte karakteri olan Nitriensis kilisesi piskoposu Iacobus¹⁷³ ve Transilvanya piskoposu Reynoldus¹⁷⁴; kilisede dekan ve kralın şansölyesinin yardımcısı olup önemli bir kimsenin soyundan gelmekle doğuştan asilzade, ölüm yazgısına boyun eğmeden önce kanlı kılıçla kelle alan Nicolaus Scibiniensis¹⁷⁵; Bachiensis başdiyakonu Eradius¹⁷⁶; hukuk

genel bazı tanımlamalar vardır. Mesela II. Frederik'in İngiltere Kralı'na gönderdiği mektubunda da Moğolların Mohi'de Macar ordusunu çember içerisine aldıktan sonra önemli bir kısmını yok ettikleri ifade edilir. Bk. A. T. Özcan, "Chronica Maiora'da Moğollara Dair Kayıtlar", s. 39-40. Kezalı Simeon da Macar ordusunun tamamının öldürüldüğünü ifade eder. Bk. "Simonis de Keza, Gesta Hunnorum et Hungarorum", s. 119.

- 171 1239 ile 1241 arasında Estergon Başpiskoposu Matthias. Bk. "Magistri Rogeri, Epistola in Miserabile Carmen", s. 186/1. dn.
- 172 1223'den itibaren piskoposluk görevinde bulunan bir din adamı. Bk. "Magistri Rogeri, Epistola in Miserabile Carmen", s. 187/3. dn.
- 173 1220'den itibaren Nitra piskoposu olan James. Bk. "Magistri Rogeri, Epistola in Miserabile Carmen", s. 187/5. dn.
- 174 1222'den itibaren piskoposluk görevinde bulunan Fransız asıllı bir din adamı. Mohi muharebesinde hayatını kaybeden din adamlarından birisi olacaktır. Reynaldus ile ilgili olarak bk. "Magistri Rogeri, Epistola in Miserabile Carmen", s.187/4. dn.; A. Györkös, "The Saint and his Finger", s. 542.
- 175 Sibiu dini önderi Nicholas. Daha önceki yıllarda kilisede dekan olan Nicholas, 1240 itibarı ile Şansölye yardımcılığı makamına getirilmişti. Onunla ilgili olarak bk. "Magistri Rogeri, Epistola in Miserabile Carmen", s. 187/6. dn.
- 176 Kaynaklarda ismi bulunmamaktadır. Bk. "Magistri Rogeri, Epistola in Miserabile Carmen", s. 189/1. dn.

kaynakları ile ilgili konuları diğerlerine öğretme becerisine sahip Strigonium başdiyakonu Üstat Albertus¹⁷⁷.

Onların her birinin vücudu korkunç bir şekilde kılıçlarla öyle bir kesilmişti ki Tatarların çekilip gitmelerinden sonra pek çok kişinin arayışa çıkmasına karşın cesetlerinin bulunması mümkün olmadı. Bataklıklarda veya suda hayatını kaybeden, ateşle dağlanan veya kılıçla kesilen büyük veya küçük sınıftan kilise dışından kimselerin sayısını hiçbir ölümlünün hesap edebilme imkânı yoktu. Zira pek çok ölümlünün cesedi ova ve yol boyunca öylece uzanıyordu. Kiminin kafası yoktu, kimisi parçalara ayrılmış hâldeydi, pek çoğu da kaçtığı köylerde ve kiliselerde yakılıp kül olmuşlardı. Bu felaket, bu yıkım, bu tahribat iki günlük yol boyunca her yeri kaplamıştı ve toprak kanla kıpkırmızı olmuştu. Toprağın üzerindeki cesetler tıpkı inek, koyun veya domuz sürüsünün bomboş bir ova boyunca yayılması yahut taşocağında biçilmiş taşların bir bina inşa edilmesi için etrafa yayılması gibi dağılmış vaziyetteydi. Su, boğulmuş fanilerle dolu olduğu için balıklar, kurtlar ve su kuşları bunları iştahla midelerine indiriyorlardı. Toprak, zehirli mızrak, kılıç ve oklarla yere serilmiş cesetlerinin hükümranlığını eline geçirmişti. Kana susamış vahşi kuşlar ve hem evcil hem de vahşi dişli hayvanlar (cesetleri) ısıarak kemiklerine varıncaya kadar kemiriyorlardı. Köylerde ve kiliselerde yakılanların üzerinde ateş hâlâ duruyordu. Bazen yananlardan çıkan yağ ateşi söndürüyor, bundan ötürü de bunun küle dönüşmesi hiç de öyle kısa sürede gerçekleşmiyordu. Nitekim uzun zaman boyunca, küle dönüşmemiş ama kömür gibi kararmış derili kemiklere pek çok yerde tesadüf edilebiliyordu. Çünkü bunlar herhangi bir hayvan için tatlı bir besin gibi görünmediklerinden yok da olmamışlardı.

Cesetler bu şekilde dünyanın üç elementinin hükümranlığına geçerlerken geride kalan dördüncü elementin ne olduğuna bakalım. Dördüncü element olarak söylenen havaya... Diğer üçü, cesetlerin kötü kokusunu alıp götürüyordu. Ancak diğer

177 Kaynaklarda ismi bulunmamaktadır. Bk. "Magistri Rogeri, Epistola in Miserabile Carmen", s. 189/1. dn.

yolla cesetlerin kokusu bulaşıyordu. Çünkü ovalarda, yollarda ve ormanlarda yaralarından ötürü yarı canlı bir şekilde uzanan, zorla da olsa hayatta kalabilecek durumdaki insanlar havadaki bulaşıcılıktan ötürü hayatlarını kaybediyorlardı. İşte bu şekilde, havanın, bu gözü dönmüş yıkımdan ayrı kalır tarafı yoktu.

Savaşta hayatlarını kaybeden insanların ve hatta kaçan kimselerin altınları, gümüşleri, atları, silahları, kıyafetleri ve diğer şeyleri hakkında ne söylenebilir? Eyerlenmiş ve yularlanmış atlar üzerlerine binen kimseler olmaksızın çayırarda ve ormanlarda başıboş bir şekilde öylesine geziyorlardı. Seslerden ötürü öylesine çılgına dönmüşlerdi ki adamakıllı delirmiş gibi görünüyorlardı. Korkuya kapılmış bu atlar kendi efendilerini bulamadıkları için başıboş hâlde öylece kalıyor veya kılıçla ölüyor yahut kendisini yabancı bir sahibin elinde buluyordu. Onların kişnemeleri sanki inilti, hatta ağlama sesi gibiydi. Altın ve gümüş vazolar, ipek kıyafetler ve insanlara özgü diğer şeyler kendilerini takip edenlerin elinden daha hızlı bir şekilde uzaklaşmak isteyen kaçaklarca öylece etrafa fırlatılmış bir şekilde ova ve ormana dağılmış vaziyettedir. Ancak bunlardan hiçbirisinin toplayıcısı yoktu. Çünkü Tatarlar takip ettikleri insanları öyle kesiyorlardı ki ganimet pek az umurlarındaydı.

XXXI. Tatarlar Zafer Yağmasını Nasıl Paylaştılar ve Kralın Mühürü ile Nasıl Sahte Mektuplar Kaleme Aldılar

Böylesi bir orduya karşı zafer kazandıktan sonra kanlı elbiselere, atlara, taş veya ekin gibi bir arada duran pas kırmızısına dönmüş altın ve gümüş eşyalara gürültü patırtı içerisinde el koyarak ve bunları yağmalayarak kısımlara ayırmaya ve bölüşmeye başladılar¹⁷⁸. Tatarların önde gelenlerinden bir komutanın payına kafasını korkunç bir şekilde vücudundan kılıçla ayırdıkları şansölyenin elinde bulunan, Krala ait bir mühür düştü. Daha önce

178 Moğollar bir zafer yazandıklarında yahut bir kaleyi ele geçirdiklerinde yağma aralarında pay edilirdi. Bunun belirli oranları vardı. Bu paylaşım daha başka kaynaklara da yansımıştır. Mesela bk. Shao Hung, "Meng Ta Pei Lu", s. 72.

vatana güvenenler Kralın kaçtığını duyup bu halktan korkarak kaçıp sıvıştılar ve tamamen bilgiğe (=dine) ümit bağladılar.

Tatarlar önce Tuna'nın ötesinde kalan Macaristan'ın tamamını kısımlara ayırdılar ve bunları Tatar Krallığı'nın büyüklerinin her birisine kendi bölgeleri olarak tahsis ettiler. Macaristan'a henüz gelmemiş olanlara, kendileri için hiçbir engel yokken kendi paylarına düşen bölgeleri için hızlı davranmaları yönünde haber gönderdiler¹⁷⁹. Ayrıca hayatta bıraktıkları Macar din adamlarından bazıları aracılığı ile Macaristan'da bulunan insanlara ve tüm büyüklere Kral adına şu şekildeki sahte mektuplar yazdılar¹⁸⁰:

179 Bir bölgeyi ele geçirmelerinden sonra ülkeyi farklı hanedan üyeleri arasında veya komutanlar arasında taksim etmek Moğollar arasında bir gelenektir. Bu konuda en dikkat çekici örnek Kafkasya'nın ele geçirilmesinden sonra bölgelerin komutanlar arasında taksimi ile ilgili olarak Aknerli Grigor tarafından verilir: "*Daha sonra, Çarma Han'ın emri ile kurultay ve büyük meclis kuruldu. Bu yüz on reis, ülkeleri aralarında paylaştılar*". Bk. Aknerli Grigor, *Okçu Milletin Tarihi*, s. 29. Ancak Ermeni yazarın meseleyi tam olarak fark edebildiği söylenemez. Nitekim bu komutanlardan bir kaçının hissesine düşen topraklar da aslında hanedandan birilerinin kontrolündeki toplam alandı. Bir başka ifade ile ülkeler Cengiz'in soyundan gelen evlatları arasında bölüşülüyordu ve bu bölüşülmüş alanlar da altta yer alan komutanlara pay ediliyordu. Bu şekilde idare aşağıya doğru çok katmanlı bir görünüm arz ediyordu. Moğollar arasındaki bu paylaşım Cengiz'in oğullarının tamamına açıktı. Daha önce *ortak kullanım hakkı* olarak isimlendirdiğimiz bu esasa göre hemen her evlat Moğol egemenliğindeki topraklarda mülke sahip olabiliyordu. Mesela Kafkasya'nın İlhanlılar idaresinde olan kısmında Çağatay'ın soyundan gelen Teküdar bulunduğu gibi Hülegü'nün ve haleflerinin Tibet ve Çin'de mülkleri bulunuyordu. Ortak kullanım hakkına dair çeşitli örnekler için bk. P. Jackson, "From Ulus to Khanate: The Making of the Mongol States c. 1220-c.1290", *Studies on the Mongol Empire and Early Muslim India*, Ashgate Variorum Press, Farnham 2009, s. 6, 9-11, 16-19; G. Lane, *Early Mongol Rule in Thirteenth Century in Iran*, Routledge-Curzon Press, London-New York 2003, s. 65. Roger'in bu kaydı Moğolların Avrupa'da da paylaşım gittikleri hususunda son derece önemli bir kayıttır ve bu noktada taktır. Esas itibarı ile bu önem, kaydın, Moğolların Avrupa'daki faaliyetlerinin sadece bir yağma saldırısı olmadığını, aksine buraya yerleşmek üzere geldiklerini ortaya koymasından ileri gelir. Buna mukabil P. Jackson ilgili kaydın Moğolların bölgede kalıcı olmak amacı güttükleri hususunda bir delil olarak değerlendirilemeyeceğini ifade etmiştir. Bk. P. Jackson, *The Mongols and the West*, s. 73-74.

180 Moğolların etrafa sahte mektuplar yazarak ilerleyişlerini kolaylaştırmaya çalışmalarına yönelik bir kayıt Parisli Matthew tarafından da paylaşılmıştır. Bk. A. T. Özcan, "Chronica Maiora'da Moğollara Dair Kayıtlar", s. 49-50.

Vahşi ve gözü dönmüş köpeklerden korkmayın. Hiçbiriniz evlerrizden bir yere kıpırdamaya teşebbüs etmeyin. Her ne kadar beklenmedik bir şekilde kaleleri ve karargâhı arkamızda bırakmışsak da kısa zaman içerisinde Tanrı'nın yardımıyla yeniden ayağa kalkacak, onlarla yeniden yiğitçe mücadele edeceğiz. Bundan ötürü düşmanlarımızın kellelerini ezmemiz için iyi yürekli Tanrı'nın bize izin vermesi için dualarınızı esirgemeyin

Hazırlanan bu mektuplar, artık Tatarlara katılmış bazı Macarlar tarafından sahiplerine götürüldü. Bu, beni ve tüm Macaristan'ı kahrediyor. Zira mektupların dürüstlüğüne öyle inanılıyordu ki her geçen gün bu topraklardaki savaşın yarattığı rahatsızlığın kendisini hissettirmesinden ötürü tam tersi gelişmeler fark edilmesine karşın yine de bu mesele ile ilgili dedikoduların aslını öğrenmek üzere hiçbir elçi gönderme gereği duymuyorduk ve bunun aksi bir durumun olduğuna imkân görmüyorduk. İşte böylelikle Macaristan'ın işgal edilmekten kaçma şansı kalmamıştı. Bunları anlatırken Kralın ilerleyişini ihmal ettik. Şimdi yeniden onun yol alışına dönelim veya daha doğru bir ifade ile kaçmasına.

XXXII. Ordusunun Savaş Dışı Kalmasından Sonra Kral Bela Ne Yaptı ve Avusturya Dükü Tarafından Nasıl Yakalandı ve Yağmalandı?

Ordugâhından kaçtıktan sonra Kral gece gündüz çok küçük bir birlikle Polonya hududu boyunca yol aldı ve ardından da Avusturya'da ikamet etmekte olan Kraliçe'ye ulaşabilmek için en hızlı bir şekilde ilerleyebileceği patika bir yola saptı. Bunu işiten, yüreği Krala karşı hasetle dolu olan Avusturya Dükü dostluk adı altında onu karşılamaya çıktı¹⁸¹. Ancak Kral bir şeyler hazırlanırken, güçlü okların ve zehirli kılıçların arasından sadece Tanrı'nın yardımı ile kurtulmuş ve uzun süredir yolculuk yapmaktan bitap

181 IV. Bela'nın Mohi muharebesinden sonra önce Avusturya'ya kaçtığı daha başka kaynaklarda da ifade edilir. Bk. "Annales S. Pantaleonis Coloniensis", s. 535; "Chronicon Venetum Andreae Danduli", s. 354.

düşmüş bir kişi olarak silahlarını bir kenara bırakmış hâlde kısa bir süre için sakin bir şekilde bir su kenarında uyuyakaldı¹⁸². Sonunda uykusundan uyandığında Dük'ü karşısında gördüğünce ziyadesiyle sevindi¹⁸³. Dük bu sırada Tuna'yı geçmesi, burada güvenli bir şekilde istirahat edebileceği ve ikamet edebileceği hususunda Kralı teskin edici sözler sarf etti. Bunu işiten Kral, safça, hiçbir şekilde bir kötülükten şüphelenmeyerek Dükün söyledikleri karşısında teskin oldu. Dük ayrıca ırmağın diğer tarafında kendisine ait bir kalenin olduğunu ve burada kendisini daha iyi bir şekilde ağırlayabileceğini söyledi. Hâlbuki kalbinde iyilik yoktu, bunun yerine Kralı yanıltmaya çalışıyordu. Kral aslında Scilla'dan kaçtığını düşünürken, Caribdim'e girmişti¹⁸⁴. Tavadan kaçmak isteyen balığın tavaya değil de kendisini ızgaraya, köze atması gibi, kötülükten kaçtığına inanırken daha kötüsüne bu-laştı. Zira Avusturya Dükü kafayı hinlikle çalıştırarak Kralın ve adamlarının memnuniyetini kazanmayı başarmış ve bundan ötürü de, bir zamanlar kendisinden zorla aldığını söylediği büyük miktarda parayı Kral'dan geri istedi¹⁸⁵. Daha ne olsun! Kral talep edilen paranın bir kısmını nakdi olarak, bir kısmını da altın ve gümüş eşyaları vererek ödeyene kadar onun elinden kurtulması mümkün değildi. Ayrıca Krallığının Avusturya'ya yakın üç bölgesini teminat olarak gösterdi. Altın ve gümüş vazolar pahada ağır geliyorlarsa da Dük bunlara ve aynı zamanda üzerleri değerli taşlarla süslü olanlara iki bin mark¹⁸⁶ fiyat biçti. Bunun üzerine

182 Macar Kralı'nın Avusturya sınırında kaldığı yer Bratislava'ydı. Bk. D. Sinor, "The Mongols in the West", s. 16.

183 Metinde *letatus est valde* ifadesi *laetatus est valde* olmalı.

184 Yazar burada Messina ile Sicilya arasındaki iki kötü girdaba yönelik Homer'den itibaren kullanılan bir söz oyunu yapmaktadır.

185 Avusturya Dükü Frederik'in tutumu, 1235'te Macar Krallığı ile Avusturya Dük-lüğü arasındaki gerginlikten sonra imzalanan anlaşmada Macar Kralı'nın aldığı tazminat ile ilgili olduğu anlaşılmaktadır. Bk. P. Jackson, *The Mongols and the West*, s. 65; "Magistri Rogeri, Epistola in Miserabile Carmen", s. 194/1. dn.

186 Eserin İngilizce tercümesini gerçekleştiren J. M. Bak ve M. Rady bir Macar markının 233.35 gram olduğunu ifade etmişlerdir. Bk. "Magistri Rogeri, Epistola in Miserabile Carmen", s.195/3. dn.

Dük bu kalelerin askeri gücünün sayısını artırdı ve kendi parasını Tatarlara karşı hazır olmak için kullandı. Eğer ne kadar paranın Dük'e ödendiği merak edilecek olunursa bu belirsizdir. Zira kimileri yedi, kimileri dokuz daha başkaları da on bin marktan bahsederler¹⁸⁷. Ancak gerçekte bunu hesaplamak mümkün değildir. Çünkü Kral ve Dük gizli bir anlaşma yapmışlardı ve yeminleri ile de bu anlaşmayı sağlamlaştırmışlardı.

Kral kurtulduktan sonra tüm hızıyla kendisinden uzakta olmayan Kraliçeye koştu¹⁸⁸, ona ulaştıktan sonra acele etti ve zaman kaybetmeden onu Waciense Piskoposu Stephen ile birlikte Kutsal Roma Germen İmparatorluğu¹⁸⁹ ile Papalık divanına¹⁹⁰ yardım talebini iletmek üzere gönderdi. Bu sırada kendisi de etrafına toplayabildiği adamlarla birlikte Segesdinum¹⁹¹ taraflarına doğru çekiliyordu¹⁹².

187 Yukarıdaki hesaba göre IV. Bela'nın Avusturya Dükü II. Frederik'e ödediği para neredeyse yarım ton gümüştü. Henüz Amerika'nın bulunmadığı o dönemki iktisadi döneme göre bu ödeme azımsanamayacak bir miktardı.

188 Kral IV. Bela'nın Avusturya Dükü'nün yanından ayrılması 1241'in Mayıs ayının ortalarını bulmuştur. Bk. D. Sinor, "The Mongols in the West", s. 16.

189 Macar Kralı'nın elçisinin II. Frederik'in huzuruna geldiğinden bizzat II. Frederik de diplomatik yazışmalarında bahsettiği gibi bu temas diğer kaynaklara da geçmiştir. Bk. A. T. Özcan, "Chronica Maiora'da Moğollara Dair Kayıtlar", s. 40. *Historia Diplomatica Frederici Secundi*, s. 1141; "Annales S. Pantaleonis Coloniensis", s. 535; "Ryccardi de Sancto Germano Notarii Chronica", *MGH*, Scriptorum, Tomus XIX, Societatis Aperiendis Fontibus Rerum Germanicarum Medii Aevi, Editio G. H. Pertz, Hannoverae 1866, s. 380; "Richeri Gesta Senoniensis Ecclesiae", s. 310. IV. Bela'nın Alman İmparatoru ile kurduğu temas ile ilgili olarak ayrıca bk. P. Jackson, *The Mongols and the West*, s. 67.

190 Macar Kralı'nın Papa'ya gönderdiği mektup için bk. *Vetera Monumenta Historica Hungariam Sacram Illustrantia*, ab Augustino Theiner, Tomus Primus, Romae 1859, s. 182. A. S. Dosayev bu mektubu Latince'den Rusçaya tercüme etmiştir. Bk. Magistr Rogeriy, *Gorestnaya Pes' o Razorenii Vengerskogo Korolevstva*, s. 123-125.

191 Bugün Macaristan'ın batısında yer alan Segesd kenti. Bk. "Magistri Rogeri, Epistola in Miserabile Carmen", s. 195/5. dn.

192 Üstat Roger burada sessiz kalsa da Splitli Toma'nın eserinde Kralın Segesd'den sonra Zagreb'e gittiğini ve Kadaan'ın kendisini takip ettiğini öğrenene kadar da burada kaldığı ifade edilir. "Splitli Toma, Salona ve Split Piskoposlarının Tarihi", s. 111; Ayrıca bk. Bk. "Magistri Rogeri, Epistola in Miserabile Carmen", s. 195/15. dn.

XXXIII. Avusturya Dükü Macar Kaçakları Nasıl Yağmaladı ve Tötonların Macaristan'a Hücumları Üzerine

Macarların topyekûn halde kaçtıklarını gören Dük, kendisine sayısız asker topladı ve onları Macaristan'a Macarlara karşı gönderdi. İşte böylelikle Tatarlar Tuna'nın bir yakasını yakıp yıkarlarken Tötonlar da öteki yakasını yağmalıyor ve karşılarna çıkan her kasabayı yakıp yıkıyorlardı¹⁹³. İşte bunları yapmak suretiyle Iauriense kentine¹⁹⁴ vardılar ve kaleyi ele geçirdiler. Bundan sonra da şiddetli bir mücadele ile Macarlara diz çöktürmeyi tasarladılar. Ancak buradaki Macarlar bir araya gelmeyi ve kente doğru elde silah ilerlemeyi kararlaştırdılar. Bunu Tötonların hepsini kalede yakmaları takip etti. Dük bu olup bitenleri haber alınca öfkesinden kudurdu. Bundan ötürü de, Tatarların varlıklarından Avusturya'ya çekilmiş Macarlara karşı çok öfkelendi ve kaleleri ile kentlerinin korunması karşılığında Kral'dan talep edip olumlu cevap aldığı para miktarını daha önce söz verdiği halde yetersiz buldu. İşte bundan ötürü de hem Tötonlardan hem de Macarlardan gerek para gerekse mal açısından pek çok zengin adamı haince her bir kuruşuna kadar yağmaladı¹⁹⁵. Sefil durumdaki Macarlar her yerde küçük canavarların dişleri arasında acı

193 Üstat Roger bu saldırıları doğrudan Dük ile ilişkilendirmeyerek düzensiz Alman birliklerine yorsa da A. S. Dosayev *Continuatio Garstensis*'teki bilgilerden hareketle bunun bizzat Avusturya Dükü II. Frederik tarafından organize edilmiş olabileceği gibi bir ihtimal üzerinde durmuştur. Bk. Magistr Rogeriy, *Gorestnaya Pesn' o Razorenii Vengerskogo Korolevstva*, s. 265/g. İlgili kayıt için bk. "Continuatio Garstensis", s. 597.

194 Györ kenti. Bk. "Magistri Rogeri, Epistola in Miserabile Carmen", s. 197; Magistr Rogeriy, *Gorestnaya Pesn' o Razorenii Vengerskogo Korolevstva*, s. 265/d.

195 A. S. Dosayev *Annales Wormatienses*'deki bir kaydı kullanarak bunun Moğollara karşı alınan askeri önlemlerin giderleri ile ilişkilendirmiştir. Bk. Magistr Rogeriy, *Gorestnaya Pesn' o Razorenii Vengerskogo Korolevstva*, s. 265-266/e. dn. İlgili kayıt için bk. "Annales Wormatienses", s. 46-47. Roger'in mektubunu İngilizceye çeviren J. M. Bak ve M. Rady ise böyle bir ilişkilendirmede bulunmadan kaydı doğru olarak değerlendirmiş ve bahse konu olan kimselerden Alman olanların Moğol saldırıları karşısında Avusturya'ya kaçan Alman sakinleri olabileceklerini ifade etmişlerdir. Bk. "Magistri Rogeri, Epistola in Miserabile Carmen", s. 197/1. dn.

ısırlıklarla yenilip yutuldular¹⁹⁶, ardından da boş bir alana çıkarılıp çıplak atıldılar ve kusuldular¹⁹⁷. Ancak şimdi onları bir tarafa bırakarak bundan sonra Macaristan'a giren Tatarların Kralları hakkında bilgi verelim.

XXXIV. Tatarlar Waradiense Kentini Nasıl Ele Geçirdiler ve Thome Köprüsü Ötesi ile Diğer Bölgelere Nasıl İlerlediler?

Kral Kadan, daha önce söylendiği gibi Rudana'ya saldırmış ve buranın Kontu olan Ariscald'ı esir etmiş, ardından da adı geçen kontun idaresi altındaki 600 seçkin Töton zırhlı askerini seçmişti¹⁹⁸. Onların sağladığı öncülük sayesinde Tatarlar ağaçlık, ormanlık ve kayalık arazi boyunca paldır küldür ilerleyerek ansızın Waradin¹⁹⁹ kenti yakınlarına ulaştılar²⁰⁰. Kent Macaristan'da meşhur bir kent olmasından ötürü her taraftan asiller, saygıdeğer erkekler ve kadınlar burada biraraya gelirlerdi. Her ne kadar Piskopos bazı din adamları ile birlikte buradan ayrılmışlarsa da arda kalanlarla birlikte burada bulunuyordum. Kalenin bir kısmının yıkılmış halini görünce hemen büyük bir surla burayı kapattık. Zira eğer kenti müdafaa etmeyi başaramazsak iç kaleye sığınacaktık. Günlerden bir gün birden bire geldiler²⁰¹.

196 Deuteronomy 32.24.

197 Jonah 2.10.

198 P. Jackson ve A. S. Dosaev Rubruklu Willem'in Büri'nin egemenliğindeki topraklarda karşılaştığı Alman madencilerin bu kimseler olduklarını düşünmüşlerdir. Bk. P. Jackson, *The Mongols and the West*, s. 70; Magistr Rogeriy, *Gorestnaya Pesn' o Razorenii Vengerskogo Korolevstva*, s. 266/a. dn.

199 Oradea kenti.

200 Üstat Roger'in bu ifadesi, Kadaan'ın Mohi muharebesinde bulunmadığı ve ana ordudan bağımsız olarak Rodana'dan Oradea'ya sarktığını göstermektedir. A. S. Dosayev'in değerlendirmesi de bu şekildedir. Bk. Magistr Rogeriy, *Gorestnaya Pesn' o Razorenii Vengerskogo Korolevstva*, s. 266/b. dn.

201 Roger bu konuda bir tarih vermese de Moğolların Oradea'ya gelişleri Mohi muharebesini takip eden 10 ila 15 gün arasında bir tarihte olmuş olsa gerektir. Zira Roger Moğolların Mohi zaferinden sonra aldıkları Kralın mührü ile etrafa gönderdikleri mühürle imzalanan mektuplardan birisini gördüğünü muharebeden bahsettikten hemen sonra zikreder.

Kentte olmanın beni bazı tereddütler altında bıraktığı sırada kaleye girmek istemedim, bunun yerine ormana kaçtım ve elimden geldiği kadar uzun süre burada saklandım. Bu sırada Tatarlar kentin surlarının içine girmiş, yağmalarını yanlarına katmış, erkek kadın çoluk çocuk yaşlı herkesi sokaklarda, evlerde ve tarlalarda nerede olursa katletmişlerdi. Daha ne olsun? Cinsiyet veya yaş hiçbir şeyi ayırt etmediler.

İşlerini bitirdikten sonra aniden geri çekildiler ve çekiliş sırasında her şeylerini de yanlarında götürdüler. Bunu, birkaç gün boyunca ilerlemeden hiç kimsenin ulaşamayacağı, kaleden beş mil ötedeki bir yere konmaları takip etti. Böylelikle iç kalede olanlar kalenin gücünden ötürü çekilip gittiklerini düşündüler. Zira kale, çevresindeki hendekler ve surların üzerine dikilmiş ahşaptan kuleleri ile son derece güçlü bir tahkimata sahipti ve oradaki askerlerin çoğunda da göğüs zırhı bulunuyordu. Tatarlar bazı zamanlar ne olup bittiğini görmek için kentin yakınlara kadar geldiklerinde Macar askerleri hızla peşlerine düşerek onları takip ederlerdi. Ancak günler boyunca kente gelmeyince, kenttekiler onların artık tamamıyla geri çekildiklerini düşünmeye başladılar.

Durum üzerine askerler ve hisarda bulunan diğerleri Tatarların tamamen çekip gittiklerine canıgönülden inanarak kaleyi tamamıyla boşalttılar ve hep birlikte hisarın dışında bulunan evlerine yerleşmeye başladılar. Böylece günlerden bir gün, şafakta Tatarlar, orada her şeyden habersiz hâlde bulunanlara saldırdılar, önemli bir kısmını, kaleye kaçmaya fırsat bulamayanları yok ettiler. Ardından da hiç vakit kaybetmeksizin hisarı kuşattılar ve yeni surun karşısına yedi mancınık yerleştirdiler ve gece gündüz buraya kaya yağdırdılar. Ta ki yeni sur tamamen çökene kadar hiçbir kimse dur durak dinlemedi. Surlarla birlikte kuleler de yıkıldığında bir araya gelip kaleyi hücumla ele geçirdiler. Kalenin ele geçirilişi sırasında kılıçla yok etmedikleri askerleri ve din adamları ile diğer herkesi esir ettiler. Asil erkekler de, asil kadınlar da, güzel kızlar da herkes, kendisini Katedral kilisesine gizlemek

istiyordu. Tatarlar askerlerin silahlarını kendilerine vermelerini emrettiler ve acı işkenceler altında din adamlarından her neleri varsa söküp aldılar. Katedrale ise hemen giremedikleri için burayı ateşe verdiler ve böylelikle asil kadınlar ve bu sırada kilisenin içerisinde kim bulunuyor ise yanıp kül oldu. Diğer kiliselerin hepsinde de bu günahı işleyerek kadınları yok ettiler²⁰². Böylelikle hepsi suskunluğa gömüldüler ki hiçbir insan olanları tasvir edemez. Asiller, halk, askerler ve din adamları, kentin dışında açık alanda yer alan herkes en ufak bir acıma gösterilmeksizin kesilip biçildi. Bundan sonra azizlerin mezarlarını tamamıyla yok ettiler²⁰³ ve kutsal eşyaları kirli ayaklarının altına alıp çiğnediler. Buhurdanlıkları, haçları, altından kâseleri ve altından vazoları ve altarda kullanılan diğer şeyleri parçalara ayırdılar²⁰⁴. Kiliselere kadınları erkekleri karışık halde soktular ve iffetlerini suiistimal ettikten sonra onları oracıkta katlettiler. Her şeyi yok etmelerinden sonra öldürülmüş insanların cesetlerinden

202 Rus kronik yazarları da Moğolların Vladimir kentini kuşatmaları sırasında kiliseye sığınan ve teslim olmaları yönündeki çağrılara cevap vermeyen kimselerin kilisede yanarak hayatını kaybettiklerinden bahsederler. Söz konusu kayıt için bk. *Lavrent'evskaya Letopis'*, s. 463; *Novgorodskaya Pervaya Letopis'*, 75, 288; *İpatievskaya Letopis'*, s. 176; *Letopis' po Voskresenskomu Spisku*, PSRL, Tom Sedmıy, İzdannoe Arheografičeskoyu Kommissieyu, Sanktpeterburg 1856, s. 141; *Letopismy Sbornik, İmnuemy Patriarşey ili Nikonovskoy Letopis'yu*, s. 108. Buradaki bilgiler ile ilgili olarak ayrıca bk. A. T. Özcan, *Moğol-Rus İlişkileri*, s. 87-88. Benzer bir kayıt, Ögedey zamanı ile ilgili olarak Alaaddin Ata Melik Cüvenyi'nin eserinde de bulunur. Bk. Alaaddin Ata Melik Cüveynî, *Tarih-i Cihangüşa*, s. 190.

203 Moğolların ele geçirdikleri kentlerde yer alan mezarları bozmaları daha başka kaynak yazarları tarafından da ifade edilmiştir. Mesela şu eserde zikredilen çeşitli örnekler bk. P. Jackson, *The Mongols and the Islamic World*, s. 175-176, 179, 197-198, 347. Moğolların bu uygulamalarından Splitli Toma da bahseder. Bk. "Splitli Toma, Salona ve Split Piskoposlarının Tarihi", s. 120-121.

204 Moğolların ele geçirdikleri kentlerdeki kiliseleri müthiş bir şekilde yağmaladıklarından Splitli Toma da bahseder. Bk. "Splitli Toma, Salona ve Split Piskoposlarının Tarihi", s. 106. Bu kaydı değerlendirirken de ifade edildiği üzere Avrupa'daki Moğol saldırıları ile ilgili bilgi veren kronik ve mektup gibi kaynakların hemen tamamında Moğolların kiliselere saldırıp yağmaladıkları, yakıp yıktıkları standart bilgilerdir. Örnek olması açısından bk. F. Schneider, "Ein Schreiben der ungar an die Kurie aus der Letzten Zeit des Tatareneinfalles (2 Februar 1242)", s. 669; "Die Grosse Monglische Fluth", s. 66.

dayanılmaz bir koku peydah oldu. Bunun üzerine geri çekildiler ve bu yer ıssız hale geldi.

Bir süre sonra ormanlık alana saklanmış olan insanlar yiyecek bir şeyler bulabilmek için Waradin'de bir araya geldiler. Taşların ve cesetlerin etrafında dönüp dururlarken Tatarlar birden bire geri döndüler ve karşılarında buldukları canlı olan kimseyi sağ koymadılar. Böylelikle her gün katliamlarına yenilerini eklediler. Yok edecek daha başka kimse kalmayınca oradan tamamıyla ayrıldılar. Ormanda avcılarının tuzakları arasında saklanan bizler ise geceleyin Crisi ırmağı²⁰⁵ üzerinde yer alan Tötonların büyük yerleşim birimi Thome Köprüsü'ne²⁰⁶ doğru çekilmeye başladık. Ancak Tötonlar köprüden geçmemize hiçbir şekilde izin vermediler. Bunun yerine defalarca, onlarla birlik halinde yerleşim birimlerinin istihkâmını savunmak durumunda olduğumuz hususunda ısrar ettiler. Oysaki çoğu kimse bunu istemiyordu. Bunun üzerine Agya ve Waydam halkı ile Gerothlular²⁰⁷ ile çevresinde bulunan daha başka pek çok yerleşim birimi sakinleri tarafından Tatarlara karşı tahkim edilmiş bir adaya doğru²⁰⁸ ilerlemeye başladık. Buranın ötesine ise gitmeye cesaret edemedim ve buradaki idareci ve diğer tüm görevlilerinin onlarla kalmam yönündeki ısrarlarını kabul ettim. Zira çok dar ve elverişsiz, hem de her bir millik kısmında kuleli bir kapısı olan, bundan başka üzerinde çeşitli engeller bulunan bir yolu kullanmak haricinde herhangi bir kişinin bu adanın kıyılarına gelebilmesi mümkün değildi. İşte böyle korunaklı bir yer dikkatimi çekince benim de gönlümü kazandı ve bundan ötürü de burada kaldım. Ancak adanın âdeti

205 Tiszanın solundaki Kereş ırmağı. Bk. Magistr Rogeriy, *Gorestnaya Pesn' o Razorenii Vengerskogo Korolevstva*, s. 266/a. dn.

206 Macarcada Tamashida, Almancada Thomasbrücke adıyla anılan bir Saxon yerleşim birimi. Bk. "Magistri Rogeri, Epistola in Miserabile Carmen", s. 201/2. dn.

207 J. M. Bak ve M. Rady bu yerleşim birimlerinin Ore'a'nın 50 kilometre güneyinde yer alan Agya, Vajda ve Gerot olabileceğini ifade etmişlerdir. Bk. "Magistri Rogeri, Epistola in Miserabile Carmen", s. 202/1. dn.

208 J. M. Bak ve M. Rady bu adanın Crişul Alb Irmağı'nın taşması neticesinde ortaya çıkan bir nokta olabileceğini ifade etmişlerdir. Bk. "Magistri Rogeri, Epistola in Miserabile Carmen", s. 202/1. dn.

şuydu ki girişte her bir kişiye izin verilir, ancak çıkışta kimseye müsaade edilmezdi.

Beraberimdeki hizmetlilerle birlikte birkaç gün geçirdikten sonra bizimkilerin keşifçilerinden Tatarların yakınlarına geldiklerini öğrendik. Bunun üzerine atları nasıl muhafaza edebileceğimizi görmek için adadan gizlice ayrıldım. Bir kılavuz ve bir hizmetli edindim ki her birimiz üç atı yanımızda götürüyorduk, geceleyin bulunduğumuz yerden sekiz mil uzaklıktaki Morisii ırmağının²⁰⁹ üzerinde yer alan Chanadium kenti²¹⁰ istikametine hızla ilerledik. Tüm gece boyunca atların bizi taşıyabildiği kadar at sürdük ve tan atarken Chanadium'a vardık²¹¹. Ancak bir gün önce, diğer taraftan Macaristan'a girmiş olan Tatarlar burayı ele geçirmiş ve yakıp yıkmışlardı²¹². Bu bölgenin tamamı ele geçirilmişti ve bundan ötürü de ırmağı geçmemiz imkânsız bir hâl almıştı. Atlarımızın yorulmuş olması ve buradaki insanların kendilerini saklamış olmalarından ötürü (yeni atlar bulamadığımız için) bulunduğumuz yerden geri de çekilemiyorduk. Bu nedenle atları küçük barınaklara bırakırken kendimizi de uygun bir çukura gizledik. Sonunda akşam olunca, Tatarların arasından korku içerisinde büyük zorluklar çekerek geldiğimiz yere dönmeye koyulduk, ancak engeller ve utanç verici kaş çatmaların gölgesinde adaya yeniden girdik. İşte bu şekilde tehlikeli bir ortamda bulunuyorken dışarıda atları gözleyen hizmetlilerim ve diğer bir kişi param ve kıyafetlerimle birlikte adadan kaçtılar. Ancak kaçışları sırasında Tatarlar tarafından bulundular ve kılıçla öldürüldüler. Ben ise adada bir hizmetlim ile birlikte çırılçıplak gibi bir vaziyette kalakaldık. Bundan kısa süre sonra, Tötonların yerleşim birimi

209 Tisza Irmağı'nın solunda yer alan Maroş ırmağı. Bk. Magistr Rogeriy, *Gorestnaya Pesn' o Razorenii Vengerskogo Korolevstva*, s. 266/b. dn.

210 Canad kenti.

211 J. M. Bak ve M. Rady, Roger ve beraberindekilerin tüm gece at sürmelerinden hareketle sekiz milin Alman mili olduğunu, bundan ötürü bulundukları yer ile Canad arasındaki mesafenin 60 kilometre olabileceğini ifade etmişlerdir. Bk. "Magistri Rogeri, Epistola in Miserabile Carmen", s. 203/4. dn.

212 Başında Kadaan'ın bulunduğu anlaşılan bu saldırı ile ilgili olarak Roger aşağıda daha geniş bir açıklama yapacaktır.

olan, daha önce adı geçen Thome Geçidi'nin şafakta Tatarlar tarafından ele geçirildiği, esir edilmek istemeyenlerin kellelerini çok korkunç bir şekilde keskin kılıçlarla kestikleri dedikodusu bulunduğumuz yere ulaştı. Bu olup bitenleri duyunca tüylerim diken diken oldu, vücudum tirtir titremeye ve korkuya teslim olmaya başladı, ağzım dilim de kekelemeye başladı. Düşündüm ki, acı bir ölüm anında ölümden kaçabilmek mümkün değildir, olsa olsa ancak eli kulağındadır.

Kasapları kalp gözü ile görürken, ölümün soğuk teri de başımdan aşağı dökülüyordu. Ellerini silahlarına atmalarına imkân olmayan, ellerini (teslim olmuşçasına) kaldıran, ayaklarını korunnaklı bir yere doğru atan, gözlerini toprağa diken, ama yine de metin bir şekilde ölümü bekleyen insanları görüyordum. Daha ne olsun? Korkudan yarı ölü vaziyete gelmiş insanlar gördüm ben. Ben de bu dehşetin içerisine düşmüştüm, ancak İsa'nın merhameti benim yanımdaydı. Büyüklerden birisiymişçesine, iyiliği korumak üzere ada insanlarını çağırdım. Böylelikle insanlarla birlikte yanıma iki çocuğu, adanın yöneticisi ve ev sahibimin oğullarını da katarak, yol uzun gibi yapıp ormanın içerisindeki bir çukurda saklanır halde bıraktığım hizmetliyi de alarak adadan çıktım. Erkek çocukların babasına, korkudan adaya dönmek istemediğimi bildirdim ve düşündüm ki benimle birlikte olan evlatlarını saklarsam o da bana ihtiyacım olan şeyleri gönderir.

Günbatımının sonuna gelindiğinde zaruri ihtiyaçlar gönderildi, bu sırada Tatarlar da gelmişlerdi ve hemen adayı kuşattılar. Adaya su yolundan saldırmayı tercih ettiklerini düşündürdüklerinde ada halkı aldanarak bu kısmı koruma altına almaya koyuldu. Ancak Tatarlar diğer taraftan, savunmasız durumda bırakılmış kapı yönündeki tahkimata yüklenerek buradan saldırı başlattılar ve kaleye girerek karşılarına çıkanlardan okları ile vurmadıkları, atlarının veya kendilerinin ayaklarının altına almadıkları kimse sağ kalmadı, bizim haricimizde. Öyle bir zalimlik, öyle bir vahşilik sergilediler ki bunu görenler sadece dehşete düşmedi, aynı zamanda bunu duyanlar da korkudan kendilerinden geçtiler.

Yağmayı kaldırdıktan sonra, bazıları parçalara ayrılmış bazıları da bütün hâlde kadın ve erkek cesetlerini arkalarında bırakıp çekip gittiler. Saklanan çoğu kimse, üçüncü günün ardından gerçekten geri çekildiklerini düşünerek yiyecek bulabilmek için adaya döndüler. Ancak oralarda bir yerde kendilerini saklamış olan Tatarlar tarafından yakalandılar. Bunlardan pek azı canını kurtarabildi. Ben ise ormanın içerisinde bir kaçak gibi her şeyden yoksun bir hâlde yardım dileniyordum. Bana bir zamanlar büyük hediyeler bahşetmiş olanlar, şimdi bana güçlük içerisinde zekât veriyorlardı. Bundan ötürü açlık ve susuzluk beni öyle bir mengene içerisinde almıştı ki geceleri cesetleri ters yüz edip altlarında yiyebileceğim bir ekmek veya et yahut yenilebilecek herhangi bir şey bulabilmek için adaya gitmemek için kendimi zor tutuyordum. Geceleyin her ne buluyorsam onları ormanın derinliklerine taşıyordum. Ey, dinle ve gör, ne kadar berbat bir hayattı!

On veya yirmi gün sonra cesetleri tersyüz etmek üzere yeniden adaya girdim. Farkına var! Ne kadar büyük bir acı! Ne kadar kötü bir koku! Ne kadar büyük bir dehşet! Hiçbir insan düşünmüyorum ki böylesi bir insan kırımından ötürü ruhunun derinliklerine kadar korkmasın. Kendimi güvence altına alabilmem için bir mağara veya bir çukur veya bir ağaç kovuğu bulmak benim için bir nimetti. Tatarlar sık dikenli çalılardan, ormanın karanlığından, derin sulardan, çorak arazinin derinliklerinden sanki bir köpek gibi, yabani tavşan gibi, ayı gibi tarayarak ilerliyor gibi görünüyorken... Tam bir ay veya daha fazla bir süre boyunca ormanı taradılar ve buradakilerin tamamını öldürmeleri mümkün olmayınca, onları şu şekildeki yeni bir tuzağa çektiler.

XXXV. Tatarlar Kendilerini Ormanda Saklayanları Nasıl Tuzağa Düşürdüler

Ormanda saklanan bazı kimseleri esir ettiler ve onları, gizlenen diğerlerine göndererek, eğer belirli bir süre içerisinde kendilerine teslim olurlarsa güvenli bir şekilde evlerine gidebileceklerine dair söz verdiler. İhtiyaç maddeleri artık sona gelmiş kimseler

için onların bu sözleri tamamen inanılır sözler olarak göründü. Bundan ötürü de ormanda kalanların hepsi evlerine döndüler. Saklanan insanlar büyük ormanda sayısız bir kalabalık hâlinde bulunuyorlarken, buradan çıkmalarıyla üç günlük yol boyunca uzanan topraklar kalabalıklaştı. Her bir köy Tatarlardan birini kendisine Kral olarak seçti. Böylelikle hasat zamanı geldiğinde ürünü hep birlikte topladılar ve onların sapı samanını ve diğer neleri varsa ambarlara topladılar. Bizimle birlikte Tatarlar ve Kumanlar da aynı şekilde aynı yerlerde bulunuyorlardı. Burada herkesi görüyorlar ve keyif çatıp kendi zevkleri için koruma altına aldıkları kızlardan ötürü babaların, hanımlardan ötürü kocaların, güzel kızkardeşlerinden ötürü erkek kardeşlerinin hayatını kurtarmalarından eğleniyorlardı. Babanın veya kocanın önünde kıızıyla yahut hanımı ile ilişkiye girmekten keyif alıyorlardı²¹³.

Tatarlar adaleti tesis eden ve atları, hayvanları, silahları, hediyeleri²¹⁴ ve giyecekleri hesap kitap eden *canesi*, yani *balivioları* tayin ettiler. Mesela benim *canesim*²¹⁵ onların efendilerinden birisiydi ve neredeyse 1000 kasabayı idare ediyordu. Bu şekilde olan neredeyse 100 tane *canesi* vardı²¹⁶. Huzur ve sükûnet içerisindeydik.

213 Roger'in bu tasvirinin bir benzeri hiçbir kaynakta bulunmamaktadır. Ancak bu böyle bir tutumun sergilenmemiş olduğu hususunda kesinlik sağlamaz. Buna mukabil en azından Julian gibi şahitler, Moğol esirleri ile ilgili tasvirlerinde bu şekilde bir tutumu kaydetmemişlerdir.

214 Metinde *exenia*. Doğrusu *xenia* olmalı.

215 Roger'in ifade etmeye çalıştığı aslında doğrudan emrinde çalıştığı bir kişi değil, içinde bulunduğu köyün veya kasabanın başında bulunan Moğol idarecidir.

216 Roger'in kayıtları Moğolların Macaristan'ın ele geçirdikleri kısmında bir idare kurmaya çalıştıklarının veya kurduklarını göstermektedir. Ş. Papacostea da bu kayıtları bu açıdan değerlendirmiştir bk. Ş. Papacostea, *Between the Crusade and the Mongol Empire*, s. 157. Benzer kayıtlar Moğol egemenliği altına giren Rusya ve Kafkasya ile daha başka yerlere ilişkin bilgilerle uyumludur. Bk. Fr. Iohannes de Plano Carpini, "Ystoria Mongalorum", s. 85-86; Plano Carpini, *Moğolistan Seyahatnamesi*, s. 109-110; "Hystoria tartarorum Fratri C. de Bridia", s. 97; Aknerli Grigor, *Okçu Milletini Tarihi*, s. 29; A. M. Özyetgin, *Eski Türk Vergi Terimleri*, Köksav yay., Ankara 2004, s. 26; M. Brosset, *Histoire de la Georgie Depuis l'Antique Jusqu'au XIX Siecle*, Vol. I, Sanktpeterburg 1849, s. 551; G. Lane, "Argun Aka: Mongol Bureaucrat", *Iranian Studies*, Vol. 32/4, 1999, s. 473. Rusya'daki sayım ile ilgili olarak ayrıca bk. A. T. Özcan, *Moğol-Rus İlişkileri*, s. 157-160, 198-217;

Herkesin hakkı adaletle gözetiliyordu. En güzel kızlar Tatarlara gönderiliyor, bunun karşılığında da bunları getirenlerle koyunlar, boğalar ve hatta atları hediye olarak yolluyorlardı²¹⁷. *Canesiler* hemen hemen yedi günde bir (sorumlu oldukları yerlere) gelirlerdi. Ben de sıklıkla onların hayatını gözlemlemek ve onların büyüklerinin kim olduklarını tetkik etmek adına ve aynı zamanda birileri kurtuluş yolu bahşeder diye *canesimle* birlikte bu yerlere gidiyordum.

Kasaba sakinleri, yerleşim biriminin erkeklerinin, kadınlarının ve çocuklarının hediyelerle birlikte *canesinin* huzuruna çıkmaları yönündeki emirlerini aldıklarında buna uyarak gelirler. Aslında bu haberden müthiş bir şekilde korkardık. Çünkü tamamen alışık olmadığımız bir şeydi bu. Bundan ötürü de böylesi bir belirsiz durumla karşı karşıya kalabileceğim bir kasabada durmak yerine *canesi* ile birlikte orduya gitmeyi tercih ettim. Bu nedenle çıplak ve yalınayak bir vaziyette, Tatarların kendi işlerinde çalıştırdıkları Macarların²¹⁸ çadırlarından birinde at arabasının gü-

İ. Kamalov, *Altın Orda ve Rusya*, s. 80-81. Roger'in *balivio* unvanı ile gösterdiği kişinin aslında bir baskak olduğu anlaşılmaktadır. Baskak unvanı ile ilgili olarak bk. A. T. Özcan, *Moğol-Rus İlişkileri*, s. 374-378.

- 217 Roger'in Moğol idare yapılanmasından sonra ortaya çıkan güven ortamını bu sözlerle tasvir etmesine benzer bir kaydı Aknerli Grigor şu şekilde tutmuştur: "*Vergi yani mal ve tağar vermeyi ve atlarıyla birlikte onların götürdükleri yerlere gitmeyi taahhüd ettiler. Moğollar yapılan bu anlaşma gereği katliama son verdiler ve tahribatı durdurdular*". Bk. Aknerli Grigor, *Okçu Milletinin Tarihi*, s. 25. Bununla birlikte bu düzenin kurulmasından sonra yaşanan vergi toplanmaları sırasında halkın karşı karşıya kaldığı sıkıntılar kimi zaman isyanların patlak vermesi ile neticelenmiştir. Kafkasya ve Rusya'da yaşanan ayaklanmalarla ilgili olarak bk. Müverrih Kiragos, *Ermeni Müverrihlerine Göre Moğollar*, s. 64; A. T. Özcan, *Moğol-Rus İlişkileri*, s. 208-214, 230-237. Ancak Roger'in hissiyatı, bu vergi toplanma durumlarının dışındadır ve idare altına alınan halkın hislerini yansıtmaması noktasında önemlidir.
- 218 Plano Carpinili Johannes ve Rubruklu Willem de Moğol egemenliğindeki topraklarda Macarlarla karşılaşmışlardı ki bunlardan bazıları şüphesiz ki Roger'in de bahsettiği kimselerdi. Bk. Fr. Iohannes de Plano Carpini, "Ystoria Mongalorum", s. 122; Plano Carpini, *Moğolistan Seyahatnamesi*, s. 154; Fr. Guillelmus de Rubruc, "Itinerarium Willelmi de Rubruc", s. 209, 217, 245, 280, 305; Ruysbroeckli Willem, *Mengü Han'ın Sarayına Yolculuk*, s. 139, 147, 184, 223, 255. Yine elde bulunan çeşitli belgeler, Moğolların arasında bir süre yaşadıkları sonradan yeniden

venliğini sağlayan kimseler olarak kaldık. (Bu sırada) *Canesiolar* hakikaten hediyeleri almak üzere geldiler, ardından da hediyeleri teslim aldıkları herkesi bir vadiye götürüp soyup soğana çevirdiler ve ardından da oracıkta katlettiler.

XXXVI. Bu Ağıt'ın Yazarı Tatarların Eline Nasıl Düştü?

Bu haber bana ulaştığında, daha önce kendisinden bahsettiğim Tatarlar gibi yaşayan Macarlardan birisi kendisine hizmet etme izin vermekle bana büyük bir iyilik bahşederek beni durumun içinden çekip çıkarmıştı. Onunla birlikte geçirdiğim birkaç günde gözlerimle ve kalbimle sürekli olarak ölüleri görüyordum. Buradayken her gün sayısız Kumanın ve Tatarın elde ettikleri yağmalarla, yük arabalarıyla, hayvanlarıyla, yük hayvanlarıyla ve diğer kullandıkları hayvanlarla birlikte geri geldiklerine şahit oluyordum. Bunun ne ile ilgili olduğunu sorup soruştururken bir gece, hep birlikte gidip de bir kasabayı kuşattıklarını, kılıçlarına kurbanlarının kanını içirdiklerini, bu kasabaların tamamından ancak kendilerini ormana ve mağaralara saklamayı başarabilen az sayıda kimsenin hayatını kurtardığını, bundan ötürü de bölgenin tamamıyla ıssız hale geldiği cevabını aldım. Buna karşın ne ekini, ne samanı, ne de kimi evleri yakıyor, aksine bunlara zarar gelmesin diye dikkat gösteriyorlardı. Bu dikkatlerinden ötürü onların kışı bu topraklarda geçirmeyi veya hane halkını arkalarında burada bırakmak istediklerini varsaydım²¹⁹. Zira kışın (buranın dışında) atları için barınak yahut yiyecek maddeleri arayacaklardı. Daha sonra öğrendiklerim bunların tamamının doğru olduğunu gösterdi. Zira halkın ekini hep birlikte kaldırmaları ve üzüm bağlarını toplamaları için bir süreliğine güven içerisinde

memleketlerine dönen insanlarla ilgilidir ki bunların önemli bir kısmının Macarlar olduğunu tahmin etmek zor değildir. Bk. P. Jackson, *The Mongols and the West*, s. 70. Ayrıca bk. G. G. Guzman, "European Captives and Craftsmen Among the Mongols, 1231–1255", *The Historian*, Vol. 72/1, 2010, s. 141, 143.

219 Moğolların yerel halkı kendi ihtiyaçları için çalıştırmalarından Meng Ta Pei Lu'da bahsedilir. Bk. Shao Hung, "Meng Ta Pei Lu", s. 74.

hayatta kalmalarına müsaade ettiler. Ancak hep birlikte bunları tüketmelerini istemediler²²⁰.

XXXVII. Novo Villa ile Egres Manastırının Yok Edilmesi Üzerine

Daha ne olsun? Orodin²²¹ ve Chanad üzerine doğru ilerlemeye başladılar²²². Bunların ortasında yer alan, 70 köy ahalisinin bir araya toplandığı Perg olarak anılan Novo Villa ile kale gibi sağlam olup asker ve pek çok asilzadenin kendisini emniyet altına aldığı Cisterciensis tarikatının Egres manastırına²²³ saldırmadan teğet geçtiler. Tatarlar çevresindeki alanın tamamıyla yakılıp yıkılmadan buraya saldırmayı istemediler. Ancak kimi kez bazıları buranın yakınlarına kadar gelmiş, fakat Macar askerleri onları uzak bölgelere kadar kovalamışlardı. Bundan ötürü de bu askerler Tatarların kendilerine güçlerinden bir şey kaybetmemiş olmalarından ötürü dokunamadıklarına tüm kalpleriyle inanmışlardı²²⁴.

Sonunda bu toprakların tamamını ıssız hâle getirmelerinden sonra Tatarlar; Ruthen, Kuman ve Macar esirlerinin bir kısmını kendi kalabalıklarıyla birleştirerek büyük kasabayı²²⁵ her yönden kuşattılar. Savaşmaya önden Macar esirlerini gönderdiler ve onların tamamı hayatını kaybetti. Ardından da Ruthenler²²⁶, İsmâ-

220 Moğolların çiftçilere yönelik tutumlarına dair bk. Fr. Iohannes de Plano Carpini, "Ystoria Mongalorum", s. 92; Plano Carpini, *Moğolistan Seyahatnamesi*, s. 115.

221 Arad kenti.

222 Canad'a düzenlenen saldırısının başında Kadaan'ın bulunduğu anlaşılmaktadır. Bu konuda ayrıca bk. Magistr Rogeriy, *Gorestnaya Pesn' o Razorenii Vengerskogo Korolevstva*, s. 247-248/g. dn.; S. Ota, *The Mortuary Archaeology of the Medieval Banat*, s. 38.

223 A. S. Dosayev'e göre burası Banat'da 1179'da kurulmuş bir manastırdı. Bk. Magistr Rogeriy, *Gorestnaya Pesn' o Razorenii Vengerskogo Korolevstva*, s. 268/b. dn.

224 Oysaki Moğollar daha önce de ifade edildiği üzere kentlileri üzerlerine çekmek üzere bu şekilde bir usul takip ediyorlardı.

225 Üstat Roger Novo Villa'yı kast etmektedir.

226 Macaristan seferine iştirak edenlerin arasında Slav-Rus asıllı kimselerin de olduğu Splitli Toma'nın eserine de yansımıştır. İlgili kayıta Toma, Mohi muharebesi başlamadan önce bu kimselerin Macar karargâhına gelerek Moğolların niyetinden

ililer²²⁷, Kumanlar²²⁸ bir biri peşine savaşmaya gönderildiler. Tatarlar ise her şeyin arkasında geride durarak onların dökülmeleri ve yok oluşlarından ötürü kahkahalara boğuluyorlardı²²⁹. Mü-

bahsettiklerini ifade eder. Bk. "Splitli Toma, Salona ve Split Piskoposlarının Tarihi", s. 98.

- 227 Macaristan seferine iştirak edenlerin arasında Müslümanların da varlığı Alaaddin Ata Melik Cüveyni tarafından da ifade ediliyorsa da (Alaaddin Ata Melik Cüveyni, *Tarih-i Cihangüşa*, s.241) yazarın burada kast ettiğinin Macaristan'ın zaptından sonra esir edilen kimseler olduğu anlaşılmaktadır. 960'lı yıllarda eserini kaleme alan Yakup ile 1150'lerde Macaristan'da bulunmuş Ebu Hamit Gırnatî Macaristan'da yaşayan Müslümanlardan bahsetmişlerdir. Hatta bunlardan ilki Macaristan'da otuz tane Müslüman yerleşim biriminin bulunduğunu ve bu kimselerin bundan gurur duyduklarını da kaydeder. Arkeolojik kazılar da Yakub'un bu kaydını doğrulayan bir netice vermiş ve arkeologlar bir Müslüman yerleşim biriminin kalıntılarına ulaşmışlardır. Diğer taraftan Latin kaynaklarında da Macaristan'da yaşayan Müslümanların varlıklarına ilişkin değinmeler vardır. Ancak hiçbir kaynakta Macaristan'da İslamın nasıl tutunduğunu izah edebilecek bir kayıt bulunmamaktadır. Belki ki Ebu Hamit Gırnatî'nin onların askerlik yaptıklarından bahsetmesi veya Yakub'un onların ticaretle uğraştıklarına değinmesi bu kimselerin Hazarların da askerî güçlerinden yararlandıkları ve Hazar topraklarında ticaretle uğraşan Harezmîliler olduklarını düşünmeye kapı aralar. Diğer taraftan bunların Hazarlardan, İtil Bulgarlardan, Balkanlardan gelmiş olduklarına ilişkin değerlendirmeler de yapılmıştır. Macaristan'da Müslümanlarla ilgili olarak bk. N. Brend, *At the Gate of Christendom*, s. 64-68; V. Spinei, *The Romanians and the Turkic Nomads*, s. 134; A. Gyuncha, W. E. Lee, Z. Rózsa, "The Mongol Campaign in Hungary", s. 1049; I. Zimonyi, "Islam and Medieval Eastern Europe", *International Conference, 9th European Society for Central Asian Studies*, Krakow 2005, s. 452-453. Bu konuda yapılan en son inceleme şudur: K. Štulrajterová, "Convivenza, Convenienza and Conversion: Islam in Medieval Hungary (1000–1400 ce)", *Journal of Islamic Studies*, Vol. 24/2, 2013, s. 175-198. Macaristan'da Harezmîlilerle ilgili olarak bk. M. Dubrovits, "The Altaic World Through Byzantine Eyes: Some Remarks on the Historical Circumstances of Zemarchus' Journey to the Turks (AD 569-570)", *AOASH*, Tomus 64/4, 2011, s. 392; P. B. Golden, "Religion among the Qibcaqs of Medieval Eurasia", *Central Asiatic Journal*, Vol. 42/2, 1998, s. 236; I. Vásáry, "Western Sources on the Early Towns of the Middle Volga Region", *AOASH*, Vol. 55, 1/3, 2002, s. 264; K. Štulrajterová, "Convivenza, Convenienza and Conversion", s. 185.

- 228 Moğol ordusunda savaşan Kumanlar daha başka kaynak yazarlarının da gözünden kaçmamıştır. Bk. "Annales Mellicenses", s. 508; "Continuatio Sancti Crucensis Secunda", s. 641.

- 229 Moğolların esir ettikleri insanları öncü olarak kullanmalarına ilişkin bk. A. T. Özcan, "Chronica Maiora'da Moğollara Dair Kayıtlar", s. 67; İbnü'l-Esir, *İslam Tarihi*, s. 349-350; Alaaddin Ata Melik Cüveyni, *Tarih-i Cihangüşa*, s. 126, 143,

cadeleden geri dönenleri ise kılıçlarının derinliğine itiyorlardı. Böylelikle yedi gün, gündüz gece süren mücadelenin ardından hendeği doldurmak suretiyle²³⁰ kasabayı ele geçirdiler. Bunu, karargâhın dışında çok sayıda asker ve asil hanımların bir kısma, köylülerin de diğer bir yere yerleştirilmeleri ve paralarının, silahlarının, kıyafetlerinin ve diğer değerli şeylerinin ellerinden alınması takip etti. Ardından da bazı asilzade güzeller eğlenceleri için hayatta bırakılırken diğerlerinin tamamı baltalar ve kılıçlarla vahşi bir şekilde öldürüldüler. Bunlar arasından sadece başkasının kanına bulanmış bir vaziyette, kendilerini kesilerek öldürülmüş kimselerin arasına saklayabilecek kadar güçlü olanlar hayatta kalabildiler. Ne kadar büyük bir keder! Ne kadar korkunç bir vahşilik! Ne kadar kalabalık bir gözü dönmüş güruh! Böyle bir halkın yarattığı yıkımı akliselim bir şekilde düşünen bir kişi, bu ülkeyi kan tarlası²³¹ olarak anmak zorunda kalır.

Bundan birkaç gün sonra manastırı, yani Egres manastırını kuşatma altına aldılar ve hemen karşısına pek çok (kale yıkıcı) makine²³² yerleştirdiler. Burada bulunanların Tatarlara karşı

145, 146; Fr. Iohannes de Plano Carpini, "Ystoria Mongalorum", s. 82, 92, 95-96; Plano Carpini, *Moğolistan Seyahatnamesi*, s. 105, 115, 119; Fr. Guillelmus de Rubruc, "Itinerarium Willelmi de Rubruc", s.198-199; Ruysbroeckli Willem, *Mengü Han'ın Sarayına Yolculuk*, s. 124; J. Paviot, "England and the Mongols", s. 307. "Dominiken Misyoner Julian'ın Seyahati ile İlgili Metinler", s. 80.

230 Hendek Macar kale savunmasının temel unsuruydu. Arkeolojik kazılar bu dönemde Macaristan'daki pek çok yerleşim biriminin etrafında derinlikleri değişen hendeklerin bulunduğunu göstermiştir. Bk. J. Laszlovszky et al, "Contextualizing the Mongol Invasion of Hungary in 1241-42", s. 427.

231 Roger burada İncilden bir değinmede bulunuyor. Bk. Magistri Rogeri, "Epistola in Miserabile Carmen", s: 213/2. dn.

232 Burada bahsedilen silah Moğolların kuşatmalarda sıklıkla kullandıkları mancınıklardı. Bu aleti kullanmaları pek çok kaynakta kendisine yer bulmuştur. Mesela Rusya'daki saldırıları ile ilgili bilgi veren Rus kronikleri bunlardan bahseder. Bk. A. T. Özcan, *Moğol-Rus İlişkileri*, s. 86. Mancınının Moğollar tarafından yaygın bir şekilde kullanılmasına karşın Plano Carpinili Iohannes kuşatma yöntemlerinden bahsederken buna yer vermemiştir. Bk. Fr. Iohannes de Plano Carpini, "Ystoria Mongalorum", s. 82-83; Plano Carpini, *Moğolistan Seyahatnamesi*, s. 106-107. Moğolların kuşatmalarda kullandıkları silahlara dair ayrıca bk. R. P. Hrapçevskiy, *Voennaya Derjava Çingishana*, İzdatel'stvo AST, Moskva 2005, s. 209-257; Yu.S.

koyabilmeleri mümkün değildi ve bundan ötürü de canlarını bağışlamaları için kendilerini onların ellerine ve insaflarına teslim ettiler. Ancak teslim olanların başına da diğerlerinin başına gelen geldi, elbette ayrılmalarına rıza gösterdikleri bazı din adamları ile onların suistimallerine ayrılan bazı asil hanımlar ve güzel kızlar hariç. Bundan daha acı ne olabilir? Eğer savaşları, haddi hududu olmayan vahşilikleri birer birer tanımlansa okuyucuların yürekleri korkudan yerinden fırlar ve korkunç seslerden ötürü kulakları zonklardı. Eğer bu türden korkunç dedikodular yeryüzüne yayılmış olsa idi, önderler farklı şekilde düşünürlerdi. Ne yazıkki yaz boyunca, Avusturya, Bohemya, Moravya, Polonya, Silesya ve Kumanya sınırlarından Tuna'ya kadar olan her bir yeri yakıp yıktılar.

XXXVIII. Tatarların Tuna'yı Geçmenin Çarelerini Ararlarkenki Kurnazlıkları Üzerine

Strigonium²³³ ve Macaristan'daki her yerin üzerinden teker teker geçmeleri üzerine Tuna'yı aşmak ve karargâhlarını da ırmağın öte yakasına kurmak hususunda çok düşündüler. Ne yazıkki kışın kar ve buz o kadar çok yağdı ki böylelikle Tuna ırmağı daha önceki yıllarda görülmediği şekilde dondu. Ancak Macarlar kendilerine yakın taraftaki buzları her gün kırar ve Tuna'nın (kendi taraflarındaki kısmını bu şekilde) müdafaa ederlerdi. Böylelikle devamlı surette piyadeler buzun üzerinde mücadele ederlerdi. Bununla birlikte uğursuz buz yine oluşur ve böylelikle Tuna'yı bir bütün halinde birleştirdi. Buna rağmen hiç kimse bunun üzerinden atlarla saldırıya geçmezdi. Şimdi bunu nasıl yaptıklarına dikkat et!

Pek çok at ve hayvanlarını Tuna'nın yukarı kısmındaki kıyıya götürdüler ve üç gün boyunca bunların muhafazasına kimseyi göndermediler. Böylelikle de hayvanlar sanki başlarında onları koruyup kollayan kimse yokmuş gibi başıboş bir haldeymişçesine

Hudiyakov, *Vooru jenie Tsentral'no-Aziatskih Koçevnikov v Epohu Rannego i Razvitoego Srednevekov'ya*, İzdatel'stvo Akademii Nauk, Novosibirsk 1991, s. 163.

233 Estergon.

görüldü ve Tatarlardan hiçbir kimse burada göz önüne çıkmadı. Bunun üzerine Macarlar, Tatarların geri çekildiklerine inanarak hemen karşı tarafa geçtiler ve hayvanların hepsini buzun üzerinden öte tarafa geçirdiler. Geri gelen Tatarlar, böylelikle buzun üzerinden atları ile karşı tarafa geçebilmelerinin mümkün olduğunu görmüş oldular. Bunun üzerine hepsi bir arada saldırıya geçtiler ve Tuna'nın karşı yakasını doldurdular²³⁴.

Diğer tarafta Kral Kadan ise, kimsenin kendisine yardım etmemesi üzerine Sclavonia'da bulunan Macar Kralı'nın peşinden koşturuyordu²³⁵. Öngörüsü ile kaçmaya başlayan Kral, kıyı şeridinde kendisine uygun bir kale bulamadığı için bir adaya vardı²³⁶. Böylelikle onların çekilip gitmelerine kadar adada kalabilecekti. Bunu gören Kadan, onu yakalamasının mümkün olmadığını gö-rerek Rascie Krallığı'ndaki²³⁷ Bozna'yı yakıp yıktı ve ardından da Bulgaristan'a doğru ilerlemeye başladı²³⁸.

234 Roger Moğolların Tuna'yı ne zaman aştığı konusunda tam bir tarih vermiyorsa da Parisli Matthew Moğolların buz tutmuş durumdaki Tuna'yı İsa'nın doğum gününde yani Aralık ayının sonlarında geçtikleri ifade edilir ki ben buradaki kayda daha fazla itimat ediyorum. Bk. A.T. Özcan, "Chronica Maiora'da Moğollara Dair Kayıtlar", s.63. D. Sinor ve A. Pálóczi-Horváth Tuna'nın Şubat'ta geçildiğini ifade ederler. Bk. D. Sinor, "The Mongols in the West", s.17; A. Pálóczi-Horváth, *Pechenegs, Cumans, Iasians*, s. 51. Ayrıca bk D. Hardi, "Cumans and Mongols in the Region of Srem", s.91.

235 1240'ların sonlarında Papalık ile Sırbistan ile Bosna Hersek sınırı yakınlarındaki Sirem bölgesindeki kiliseler arasındaki yazışmalarda Moğolların bu bölgeye de saldırdığı ifade edilmiştir. Bu saldırıları idare eden Moğol komutanının ismi kaynaklara yansımamıştır. Bununla birlikte bu kişinin, yukarıda da ifade edildiği üzere, Oituz geçidinden geçmesinden sonra Carta, Şebeş ve civarındaki bölgedeki harekâtı idare eden Böçök olduğu anlaşılmaktadır. Bununla birlikte bazı tarihçiler bu saldırının Kadaan tarafından idare edildiğini düşünmüşlerdir. Bu görüşler ile ilgili olarak bk. D. Hardi, "Cumans and Mongols in the Region of Srem", s. 92-93.

236 Kralın Traguri adasına kaçmasıyla ilgili süreci Splitli Toma daha teferruatlı bir şekilde aktarır. Bk. "Splitli Toma, Salona ve Split Piskoposlarının Tarihi", s. 127-128. Yine bu bilgi pek çok kronikte kendisine yer bulmuştur. Mesela bk. "Chronicon Venetum Andreae Danduli", s. 354.

237 Ortaçağ'da Sırbistan *Rascia* veya *Rascie* adıyla geçer.

238 Moğolların buradaki faaliyetleri ile ilgili olarak Splitli Toma'nın kayıtlarına da bk. "Splitli Toma, Salona ve Split Piskoposlarının Tarihi", s. 126. Moğolların bu bölge üzerindeki tahribatından sınırlı da olsa *Continuatio Sancrucensis Secunda*'da da

XXXIX. Tatarlar Strigonium'u Nasıl Yakıp Yıkıldılar?

Ordunun bir diğer kısmı ise Strigonium²³⁹ üzerine doğru ilerlemeye başlamıştı. Ancak buraya kadar ancak çok azı ulaşabildi. Yine de uzak bir yere yerleştiler ve kentin karşısına 30 (sur yıkıcı) makineyi kurmaya başladılar. Strigoniumlular ise bu sırada kendilerini hendeklerle, surlarla, ahşaptan yapılmış kulelerle güçlü bir şekilde koruyorlardı. Bu sırada kentte kendilerini tek başlarına koruyabileceklerine inanan, öyle ki tüm dünyaya karşı bile karşı koyabileceklerine inanarak böbürlenmiş sayısız insan ve çok zengin yerleşimciler, asil askerler ile asil hanımlar bulunuyordu. Neticede günlerden bir gün²⁴⁰ Tatarlar kenti kuşattılar. Onlarla birlikte olan esirler çok sayıda dal demetleri taşıyorlardı ki kentin bir kısmındaki hendeğin üzerini tıpkı bir sur gibi bu dallarla doldurdular. Bundan hemen sonra da bu surun ardına 30 (sur yıkıcı) makineyi yerleştirdiler. Bunu gece gündüz demeden kenti ve ahşaptan kuleleri taşlarla dövmeleri takip etti. Kentte öyle bir karmaşa meydana geldi ki, kentin üzerine öyle bir moral bozukluğu çöktü ki müdafilerin kendilerini savunmaları gerektiği bile akıllarından çıktı, kör ve aklını kaybetmiş insanlar gibi müşkül duruma düştüler.

Bu arada Tatarlar ahşap savunmayı yıkmışlardı ve toprakla dolu çok sayıda çuvalı çukuru doldurmak üzere makinelerle (hengeğe) fırlatmışlardı. Macarlardan veya diğerlerinden hiç kimse atılan taş ve oklardan ötürü hendeğin üzerinde bir araya gelmeye teşebbüs edemedi. Macarlar, Fransızlar ve kentin efendisi gibi olan Lombadlar, kendilerini koruyamayarak geri çekildiler ve bu sırada kenar mahalleyi ve kentin hükümet konağına kadar uzanan sayısız miktardaki ahşaptan evi ateşe verdiler. Pek çok evde çok sayıda kıyafet ve elbiseyi kül ettiler²⁴¹, atları öldürdüler,

bahsedilir. Bk. "Continuatio Sancrucensis Secunda", s. 641. Moğolların Bulgar topraklarındaki faaliyetlerine dair ayrıca bk. P. Jackson, *The Mongols and the West*, s. 65; P. Sopholis, "The Mongol Invasion of Croatia and Serbia in 1242", s. 267-272.

239 Estergon.

240 1242 Ocak-Şubat olmalı.

241 Yazarın bunlardan bahsetmesi söz konusu kıyafetlerin lüks ürünler olması ile yakından ilişkiliydi. Nitekim bu yıllarda Estergon Macar Krallığı'nın en gözde ticaret

altın ve gümüşleri toprağa gömdüler, güzel olan her ne var ise sakladılar²⁴². Çünkü hükümet konağında kendilerini koruyabilirlerse onları nasıl olsa yeniden alabileceklerdi. Ancak Tatarlar, ahalinin, kendilerini zengin edecek olan her şeylerini yaktıklarını anladıklarında gözleri döndü. Hemen, hiç kimsenin kaçamaması için kenti ağaç tomruklarla çevrelediler. Böylelikle insanları kılıcın ağzından geçirdiler, ardından da hükümet konağına saldırıya geçtiler. Öyle bir hızla saldırıya geçtiler ki doğruluğuna and içtim ki kentte toplamda 15 kişinin kaldığına inanmam. Burada bulunmayanları da dışarıda öldürdüler. Burada kılıçlarına kan içirdiler ve kentlilere karşı duydukları öfkeden ötürü hayatta kalanları da fırınlarda domuz gibi kızarttılar.

XL. Macaristan'ın Tamamını Yakıp Yıkımlarının Ardından Tatarlar Kendi Memleketlerine Nasıl Döndüler?

Beyleri ve hanımları, güzel kıyafetler giymiş olmalarına göre bir sarayda topladılar. Esaret hayatına düşmeleri veya öldürülmeleri kaçınılmazken büyük prensin merhametine başvurdular²⁴³. Bu-

merkeziydi ve pek çok ülkeden lüks ürünleri sinesine çekiyordu. İlgili kaydın kentin ekonomisi ile bağı hakkında bk. B. Nagy, "Foreign Trade of Medieval Hungary", *The Economy of Medieval Hungary*, eds. J. Laszlovsky, B. Nagy, P. Szabó, A. Vadas, Brill Publishing, Leiden 2018, s. 481.

242 Macaristan'da gerçekleştirilen arkeolojik kazılarda Roger'in bu kaydını doğrulayan çeşitli gömüler bulunmuştur. Bk. J. Laszlovsky et al, "Contextualizing the Mongol Invasion of Hungary in 1241–42", s. 425–426 J. Laszlovsky, "Material Remains of the Mongolian Invasion", s. 1–2; M. Vargha, "Swords Drunk With the Blood of the Slain", s. 241, 246–250. Bu konuda şu kitap da ilgi çekici durmaktadır. Ancak bu çalışma kapsamında inceleyebilme imkânım olmadı. Bk. M. Vargha, *Hoards, Grave Goods, Jewellery Objects in Hoards and in Burial Contexts During the Mongol Invasion of Central–Eastern Europe*, Archaeopress Publishing, Oxford 2015.

243 A. S. Dosaev Splitli Toma'nın kayıtlarına dayanarak bu Moğol komutanının Kaadaan olduğunu ifade etmiştir. Bk. Magistr Rogeriy, *Gorestnaya Pesn' o Razorenii Vengerskogo Korolevstva*, s.272/a. dn. Bununla birlikte *Yuan shi*'deki biyografisinde Subetay'ın Tuna boylarında yer alan bir Macar kentini ele geçirdiğinin belirtilmesine bakıldığında bu kentin Estergon olduğunu kabul etmek ve bundan ötürü de bahse konu olan kişinin de Subetay olduğunu değerlendirmek makul görünmektedir. *Yuan shi*'deki kayıt için bk. S Pow–J. Liao, "Subutai", s. 67. Daha başka tarihçiler de Estergon'un Batu ve Subetay tarafından ele geçirildiğini kabul etmişlerdir.

nun üzerine hepsi, neredeyse 300 kişi yaşamlarının bağışlanmasını dilemek için ve hediyelerini sunmak üzere kentin dışında bulunan efendinin yanına götürüldüler. Ancak eline hiçbir yağma geçiremeyen efendi o kadar sinirliydi ki hiçbir şekilde teskin olmadı ve kellelerinin kesilmesini emretti. Bu emir hemen yerine getirildi. Ancak bu sırada kentin (iç) kalesi henüz ele geçirilememişti. Kont İspanyol Simeon pek çok balistacı ile birlikte kaleyi yiğitçe müdafaa ediyordu.

Etrafı bataklıkla çevrili Alba Regina kentine²⁴⁴ ulaştıklarında, karın ve buzun erimiş olmasından ötürü burayı ele geçirmeyi başaramadılar. Panonya'daki Aziz Martin kalesine²⁴⁵ saldırdıklarında buranın başındaki din adamı kenti yiğitçe savundu ve bunun üzerine geri çekildiler. İşte böylelikle burada sadece üç noktayı²⁴⁶ ele geçirememiş bir hâlde arkalarında bıraktılar. Tuna'nın ötesini²⁴⁷ ve çevresindeki alanı ellerine geçirdiler, ancak bu yakasını tamamıyla ıssızlaştıramadılar. Çünkü buraya kendi karargâhların kurmamışlardı. Ancak karşı tarafa geçmenin bir yolunu bulmaları üzerine burayı da müthiş bir şekilde yakıp yıktılar.

Tatarların Tötonların ülkesine saldırmaya dudak büktükleri haberlerini işitince büyük acılara boğuldum. Çünkü onların kanlı ellerinden orada kurtulabileceğimi düşünüyordum. Öte yandan sevincim de çok büyüktü. Çünkü Hıristiyanlar yıkımdan paçayı kurtarıyorlardı. Gerçekte Büyük Krallarının emri ile ıssız bırakılan topraklar üzerinden yağmaları ve silahları taşıyan

Bk. P. Jackson, *The Mongols and the West*, s. 64; Ş. Papacostea, *Between the Crusade and the Mongol Empire*, s. 156; P. Sopholis, "The Mongol Invasion of Croatia and Serbia in 1242", s. 255.

244 Székesfehérvár kenti.

245 Kale olarak anılan yer aslında Macaristan'ın en eski manastırlarından birisi olan Pannonhalmadaki Benedikten manastırıydı. Bu yer ile ilgili olarak bk. Magistri Rogeri, "Epistola in Miserabile Carmen", s. 218/3. dn.

246 Yazarın bahsettiği üç noktadan birisi hemen yukarıda bahsettiği Strigonium, yani Estergon kalesinin iç kalesidir. İkinci kale Alba Regina kalesidir. Üçüncüsü ise Aziz Martin kalesidir.

247 Metnin İngilizce çevirmenleri *tam ultra Danubium* ifadesini *tam utra Danubium* olarak ele almış olacaklar ki ifadeyi Tuna'nın her iki yakasını da şeklinde tercüme etmişlerdir. Bk. "Magistri Rogeri, Epistola in Miserabile Carmen", s. 219.

yük arabaları, yük hayvanları ve hayvan sürüsü ile birlikte geri çekilmeye başladık²⁴⁸. Hareketleri fark edilmesin diye, yavaş yavaş, gizli yerleri ve ormanın karanlık ücra yerleri araştırılarak geri dönüşe geçilmişti²⁴⁹. İşte bu şekilde gıdım gıdım çekilerek ormanların ötesine²⁵⁰ ulaştık. Burada arkalarında pek çok insanı bırakmışlardı ve Tatarların çekilmelerinden sonra onlar çok sayıda kale inşa etmişlerdi. Daha ne olsun? Birkaç kale hariç bu

248 Plano Carpinili Johannes'in Moğol çekilişini Büyük Han Ögedey'in ölümü ile ilişkilendirmesine karşın Roger'in çekilişi Büyük Han'ın emri ile izah etmesi dikkat çekici bir karşıt görüştür ve üzerinde durulması gerekir. Johannes'in kaydı için bk. Fr. Iohannes de Plano Carpini, "Ystoria Mongalorum", s. 96; Plano Carpini, *Moğolistan Seyahatnamesi*, s. 119. Ancak pek çok yazar, Moğol çekilişi ile ilgili değerlendirmelerinin merkezine Johannes'in kaydını yerleştirmiş, çekilişi Ögedey'in ölümüne bağlamışlardır. Bk. J. Fletcher, "The Mongols: Ecological and Social Perspectives", *Harvard Journal of Asiatic Studies*, Vol. 46/1, 1986, s. 47; A. Pálóczi-Horváth, *Pechenegs, Cumans, Iasians*, s. 52; N. Brend, *At the Gate of Christendom*, s. 35-36; Ş. Papacostea, *Between the Crusade and the Mongol Empire*, s. 157-158; S.G. Haw, "The Deaths of Two Khaghans: a Comparison of Events in 1242 and 1260", *BSOAS*, Vol. 76/3, 2013, s. 368, 370-371. Ancak bu konuda daha başka değerlendirmeler de ortaya konmuştur. Bunlar arasında bilhassa D. Sinor'un Macaristan'ın Moğol ordusundaki atları besleyememesinin çekilişine ana nedeni olduğuna dair görüşü dikkat çekicidir. Bu görüş D. Morgan gibi ciddi bir taraftar bulmuşsa da eleştirilerle de karşılaşmıştır. Bk. D. Sinor, "Horse and Pasture in Inner Asian History", *Oriens Extremus*, Vol. 19/1-2, 1972, s. 171-183; D. Morgan, *The Mongols*, Blackwell Publ., Oxford 2007, s. 141; J. Fletcher, "The Mongols: Ecological and Social Perspectives", s. 47; T. Sălăgean, *Transylvania in the Second Half of the Thirteenth Century*, s. 25; S. G. Haw, "The Deaths of Two Khaghans", s. 363. Moğolların Avrupa'dan çekilmeleri ile ilgili değerlendirmeler için bk. G. S. Rogers, "An Examinations of Historians' Explanations for the Mongol Withdrawal", s. 3-26; L. S. Pow, *Deep Ditches and Well-Built Walls*, s. 9-45. Bu konuda ilerleyen yıllarda biz de bir çalışma yapmayı düşünüyoruz. Bu sırada bu konudaki tüm bu görüşleri ayrı ayrı ele alacağız.

249 Önlerinde durabilecek bir güç olmamasına karşın bu kadar temkinli bir şekilde geri çekilmeleri ilgi çekicidir. Bunun kendilerine yönelik olarak hazırlanan Haçlı seferi çağrılarını iştihalarıyla ilişkisi kurulabilir. Bu çağrıyı yapanlardan birisi de kendilerine biat etmiş olan II. Frederik idi. Bk. A. T. Özcan, "Chronica Maior'da Moğollara Dair Kayıtlar", s. 38-44.

250 İngilizce çevirisinde *ultra silvas* ifadesi *Transilvania* olarak değerlendirilmişse de yazarın burada *ultra silvas*'ı bir yer adı olarak kullanmaması, ifadesinin *Transilvania* olarak anlamlandırılmasının önüne geçer. Rusça çeviride ise *no myu sto ponu leca* ifadesi ile mana korunmuştur.

bölgeyi tamamıyla ele geçirdiler ve geçip gittiklerinde arkalarında ıssız ve boş bir toprak parçası bıraktılar. Ancak böylelikle Macaristan'ı terk edip Cumanya'ya adım attılar. İlkinde olduğu gibi esirler için öldürülmüş hayvanların herhangi bir ayırım olmadan tamamının verilmesine izin vermeyerek bunun yerine onlara hayvanların bağırsaklarını, ayaklarını ve hatta başlarını verdiler. Ardından da tercümanların bahsettiklerine dayanarak Macaristan'dan çıkarken bizleri kılıcın derinliğine iteceklerini düşünmeye başladık. Artık yaşama ümidim hiçbir şekilde kalmadığı bir sırada, korkunç ve acılı bir ölümün kapısında bulunuyorken, devam eden acılar içerisinde ilerlemektense şuracıkta ölmenin daha yeğ olduğunu düşündüm. Bundan ötürü ana yolu arkamda bırakarak, tabii gibi görünen bir ihtiyaca doğru adım atmak suretiyle hızla beraberimde bir hizmetli ile birlikte balta girmemiş ormana daldım. Bir derenin içerisindeki oyuğa sinerek üzerimi dallarla ve yapraklarla kapadım. Hizmetlimi ise eğer beklenmedik bir şekilde birimizin yeri bulunursa diğeri yakalanmasın diye daha uzaktaki bir yere gizlemiştim.

Böylelikle iki gün boyunca, başımızı bile kaldırmadan sanki bir mezardaymışız gibi, başı boş bir şekilde yakınımızdaki ormanlık alana doğru yayılmış hayvanlarının ardından giden, yahut sıklıkla kendilerini gizleyen esirleri çağıran Tatarların korkunç seslerini duyarak burada yattık kaldık. Ancak sonunda açlığa ve dayanılmaz yemek isteğine tahammül edemeyerek, kapandığımız yerin altında kalbimizi sıkıca düğümledik, başımızı kaldırdık, ellerimiz ve ayaklarımızla toprağın üzerinde kertenkele gibi süründük. En nihayetinde sesin zayıfladığı bir yere vardık ve açlıktan ötürü çekilen sessiz acı şikâyeteye dönüştü, ağlanarak sızlanarak ortaya çıktık ve kendimizi açık ettik. Çünkü açlıktan ötürü organlarla birlikte vücudun tamamının ve ruhun yok olmasındansa kılıçla ölerək yok olmak daha kabul edilebilir geliyordu. İlahiler söylerken karşımızda bir adam beliriverdi ve gözlerinin bebeğini görür görmez bizi takip edip etmediğini bile düşünmeden arkamıza dönüp bakmaksızın korku içerisinde

kaçmaya başladık. Ancak bir süre sonra kendisinin hiç de bir esir avcısına²⁵¹ benzemediğini, bizim sayemizde yolu üzerine konmuş tehlikeli tuzakları öğrenmeye çalışan bir kişi olduğunu gördüm.

Tanrının sayesinde kaçaklar kaçağı gördüler ve silahlı olmadıklarını anladılar. Ayağa kalktık, başımızı sallayıp işaret vererek birbirimizi çağırdık. Birbirimizi soruşturduktan sonra ziyadesiyle konuştuk ve hatta samimi bir şekilde ne yapacağımız hususunu bir karara bağladık. Ancak zorluk iki kat artmıştı hem müthiş açlık hem de ölüm korkusu. Çileyle azap çekiyorduk ve bundan ötürü de gözlerimizin feriyle ileriye görme yeteneğini kaybediyorduk. Nitekim ormandaki otların suyunu mu yutuyorduk yoksa ineklerin yediği otun kendisini mi çiğniyorduk anlayamıyorduk. Açlık bizi eziyor olsa da, ölümün sızısının tehdidi bizi öyle kalakalmış bıraksa da, yaşama bağlılığımızın desteği bizi ayakta tutuyor, kaçma ümidi bize güç veriyordu. Bundan ötürü Tanrı'ya olan inancımıza güvenip cesaret bularak heyecan içerisinde ormanın dışına çıktık ve yüksek bir ağaca tırmandık. Buradan Tatarlar tarafından ıssız hale getirilmiş diyara tanıklık ettik. Oysaki daha önce burası tarumar edilmiş bir vaziyette değildi. Ne büyük bir talihsizlik!

Geri çekildikleri sırada ıssız hale getirdikleri, insandan arındırılmış boş toprak üzerinde dolaşmaya başladık. Kiliselerin çan kuleleri bir yerden bir yere giderken bize işaret oldu. Ancak yolun kendisi de bizim için yeteri kadar ürkütücü bir işaretti. Zira yollar ve kadim patikalar ile çayır ve koruluk alanlar tamamıyla ele geçirilmişti. Çiftçilerin yetiştirdikleri pırasa, soğan ve diğerlerini arkalarında bırakmışlardı. Bunları bulduğumda bana o kadar leziz geldiler ki... Yine ebegümece ve ağıotu kökü de lezzetliydi. Aç midelerimiz bunlarla tıka basa doldu ve bitkilerin canı, cansız bedenimize can verdi²⁵². Yorgunluğa bir mola bile yoktu.

251 Metinde *praecursoror* kelimesinin genetivus singulâri *precursoris* şeklinde geçen kelime her ne kadar öncü kuvvet manasına gelse de metin içerisindeki kullanımdan ötürü bunu esir avcısı olarak ifade ettik.

252 Moğol saldırılarından sonra kendisini gösteren açlık ile ilgili Bk. "Splitli Toma, Salona ve Split Piskoposlarının Tarihi", s. 130/ 136. dn.

Başımızı sokacak bir sığınağımız, bir çatımız bile yoktu. Dinledebileceğimiz bir gecemiz bile yoktu.

Sonunda ormandan çıkışımızın üzerinden sekiz gün geçtikten sonra Alba kentine²⁵³ geldik. Burada kemikler ve öldürülmüş insanların kafataslarından başka hiçbir şey bulamadık. Kiliselerin ve sarayların pek çok Hristiyanın kanına bulanmış duvarları çökmüş ve yıkılmış haldeydi. Toprak emdiği için zararsız kimse-lerin kanını göstermiyorsa da taş üzerindeki morumsu kırmızı kanı belli ediyordu. Bunların arasından derin bir acı ağlama olmadan hızla geçip gidebilmek mümkün değildi²⁵⁴.

Alba'nın 10 mil ötesinde, ormanın yakınında buradaki halkın Frata adı ile andığı bir yerleşim birimi²⁵⁵ vardı. Ormanın dört mil altında ise göz alıcı ve büyük bir dağ bulunuyordu ki bunun tepesinde kayalar ve korkunç taşlar vardı. Buradaki erkeklerin ve kadınların önemli bir kısmı buraya kaçmışlardı. Ahali bizleri büyük bir memnuniyetle ve gözyaşları ile karşıladılar ve bizlere büyük bir merak içerisinde başımızdan geçen tehlikelerin neler olduğunu sordular. Ancak bunların hepsini onlara kısaca

253 Alba Iulia kenti.

254 T. Sălăgean'ın paylaştığı Romanyalı arkeologların tespitleri, Alba kentinin 1241'deki nüfus seviyesine ancak 15. yüzyılda geldiğini gösterir. Ancak elbette bu kent ahalisinin tamamının katledilmesi ile ilgili olmayıp kentten başka bir yere yerleşmiş ve geri dönmemiş veya kentin uğradığı yıkım karşısında başka yerlere göçen insanlarla ilgilidir. Ancak neticede Alba'nın yıkımının genel sonucu, kentin gerilemiş olduğu gerçeğidir. Alba, stratejik konumu açısından Moğollar için son derece önemliydi. Zira kent, Avusturya sınırları ile Dalmaçya'yı Moğolların önüne açıyordu ve bu açıdan bakıldığında bundan sonraki Moğol saldırılarında bu kentin ele geçirilmesi önemli bir yer tutmaktadır. Kentin önemi ve kentin nüfusu ile ilgili veriler için bk. T. Sălăgean, *Transylvania in the Second Half of the Thirteenth Century*, s. 9, 37. Kentin hangi Moğol komutanı tarafından ele geçirildiği belirsizdir. T. Sălăgean kentin Büri tarafından ele geçirildiğini ifade etmektedir. Bk. T. Sălăgean, *Transylvania in the Second Half of the Thirteenth Century*, s. 27, 28. Ancak kent Oituz geçidine çok yakındır ve bundan ötürü Böçök tarafından ele geçirilmiş olması daha makul gibidir.

255 J. M. Bak ve M. Rady, Roger'in coğrafi tanımlamalarının gerçeği yansıtmadığını, çünkü Alba Iulia'nın kuzeyinde on millik bir alanda ne Roger'in bahsettiği bir yerleşim biriminin ne de bir dağın bulunduğunu ifade ederler. Bk. "Magistri Rogeri, Epistola in Miserabile Carmen", s. 225/ 3. dn.

anlatabilmemiz mümkün değildi. Hemen sonra bize buğdaydan yapılma kara ekmek, ufalanmış meşe ağacı kabuğu verdiler. Bizim için bunlar, şimdiye değin tattığımız en iyi türden buğdaydan çok daha lezzetli görünüyordular. Burada böylece ayrılmaya hiçbir şekilde teşebbüs etmeden bir ay kaldık. Ancak devamlı olarak Tatarların bir kısmının halen Macaristan'da bulunup bulunmadıklarını yahut daha önce yaptıkları gibi geri kalanları esir etmek üzere geri gelmek gibi bir hile durumu var mı yok mu gözlemleyip bilgi edinsinler diye çevik insanlardan gözcüler gönderiyorduk. Her ne kadar sıklıkla yiyecek ihtiyacı hâsıl olduğunda sınırda yer alan, bir zamanlar insanlarla dolu yerlere ulaşıyorsa da adım atmak halen daha güvenli değildi. Ta ki Kral Bela, Macarlar tarafından Tatarların geri döndükleri yönünde bilgilendirilip, Rodos adasındaki Haçlıların²⁵⁶ ve Frangapanların efendisinin²⁵⁷ yardımı ile beraberinde pek çok askerle deniz kıyısındaki bölgelerden Macaristan'a gelene kadar²⁵⁸.

Bunların hepsini, siz babamızın benim iyi talihimi ve aynı zamanda sıkıntılarımla ve başımdan geçen tehlikeleri bilersiniz diye, siz babamıza hiçbir yalan yanlış katmadan yazdım. Siz, Babamız hoşça kalın.

256 Bu temas, Rodos ile değil, Kudüs'teki Hospitaller Şövalyeleri ile olmuştur. Öyle görünüyor ki *Miserabile Carmen*'in yazmasını XV. veya XVI. yüzyılda kopya eden kişi, Hospitaller şövalyeleri ile kurulan teması kendi zamanının şartları ile düşünerek Rodos adasını metin içerisine dâhil etmiştir. Bk. "Magistri Rogeri, Epistola in Miserabile Carmen", s. 225/ 5. dn.; A. S. Dosayev'in değerlendirmesi için bk. *Magistr Rogeriy, Gorestnaya Pesn' o Razorenii Vengerskogo Korolevstva*, s. 274/ v. dn.

257 J. M. Bak ve M. Rady burada da Rodos adası ile ilgili olduğu gibi bir müstensih eklemesinin söz konusu olduğunu, Roger'in aslında kast ettiğinin Veglia Düklüğü olduğu, Frangapanların daha sonraki yıllarda bölgede ortaya çıkan bir güç olduğunu ifade etmişlerdir. Bk. "Magistri Rogeri, Epistola in Miserabile Carmen", s. 225/5. dn. Roger'in eserinde Frangapanlara yönelik bilgi, IV. Bela zamanında Moğollarla mücadele ettiklerinden ötürü kendilerine toprak bahşedildiğine yönelik bazı sahte belgelerle de ilişkili olabilir. Belki de Roger'in eserinin sonraki kopyalarını yapan kimseler bu sahte belgelerin yarattığı ortamdan etkilenecek Frangapanlara eserde yer vermiş olabilir. Söz konusu belgelere dair bk. P. Sopholis, "The Mongol Invasion of Croatia and Serbia in 1242", s. 268/56. dn.

258 Kral Dalmaçya'dan Moğolların ayrılmasından çok sonra, Ağustos 1242'de dönmüştür. Bk. "Magistri Rogeri, Epistola in Miserabile Carmen", s. 225/4. dn.

BİBLİYOGRAFYA

A. Kaynaklar

- Aknerli Grigor, *Okçu Milleti Tarihi*, çev. Hrand D. Andreasyan, Yeditepe yay, İstanbul 2007.
- Alaaddin Ata Melik Cüveynî, *Tarih-i Cihangüşa*, çev. M. Öztürk, Kültür Bakanlığı yay., Ankara 1999.
- “Continuatio Admuntensis”, *MGH*, Scriptorum, Tomus IX, Societatis Aperiendis Fontibus Rerum Germanicarum Medii Aevi, Edidit G.H. Pertz, Hannoverae 1851, s.569-593.
- “Chronici ab Ottone Frisingensi”, *MGH*, Scriptorum, Tomus XX, Societatis Aperiendis Fontibus Rerum Germanicarum Medii Aevi, Edidit G.H. Pertz, Hannoverae 1868, s.302-337.
- “Annales Capituli Cracoviensis”, *MGH*, Scriptorum, Tomus XIX, Societatis Aperiendis Fontibus Rerum Germanicarum Medii Aevi, Edidit G.H. Pertz, Hannoverae 1866, s.582-607.
- “Annales Colonienses Maximi”, *MGH*, Scriptorum, Tomus XVII, Societatis Aperiendis Fontibus Rerum Germanicarum Medii Aevi, Edidit G.H. Pertz, Hannoverae 1861, s.723-847.
- “Annales Erphordenses”, *MGH*, Scriptorum, Tomus XVI, Societatis Aperiendis Fontibus Rerum Germanicarum Medii Aevi, Edidit G.H. Pertz, Hannoverae 1859, s.26-40.
- “Annales Frisacenses”, *MGH*, Scriptorum, Tomus XXIV, Societatis Aperiendis Fontibus Rerum Germanicarum Medii Aevi, Verlag K.W. Hiersemann, Leipzig 1925, s.65-67.
- “Annales Mellicenses”, *MGH*, Scriptorum, Tomus IX, Societatis Aperiendis Fontibus Rerum Germanicarum Medii Aevi, Edidit G.H. Pertz, Hannoverae 1851, s.480-535.
- “Annales Placentini Gibellini”, *MGH*, Scriptorum, Tomus XVIII, Societatis Aperiendis Fontibus Rerum Germanicarum Medii Aevi, Edidit G.H. Pertz, Hannoverae 1863, s.457-581.

- “Annales Polonorum IV”, *MGH*, Scriptorum, Tomus XIX, Societatis Aperiendis Fontibus Rerum Germanicarum Medii Aevi, Edidit G.H. Pertz, Hannoverae 1866, s.609-656.
- “Annales S. Pantaleonis Coloniensis”, *MGH*, Scriptorum, Tomus XXII, Societatis Aperiendis Fontibus Rerum Germanicarum Medii Aevi, Edidit G.H. Pertz, Hannoverae 1872, s.529-547.
- “Annales Sanctae Crucis Polonici”, *MGH*, Scriptorum, Tomus XIX, Societatis Aperiendis Fontibus Rerum Germanicarum Medii Aevi, Edidit G.H. Pertz, Hannoverae 1866, s.677-687.
- “Annales Sancti Rudberti Salisburgenses”, *MGH*, Scriptorum, Tomus IX, Societatis Aperiendis Fontibus Rerum Germanicarum Medii Aevi, Edidit G.H. Pertz, Hannoverae 1851, s.757-810.
- “Annales Sancti Trudperti”, *MGH*, Scriptorum, Tomus XVII, Societatis Aperiendis Fontibus Rerum Germanicarum Medii Aevi, Edidit G.H. Pertz, Hannoverae 1861, s.285-294.
- “Annales Scheftlarienses Maiores”, *MGH*, Scriptorum, Tomus XXVII, Societatis Aperiendis Fontibus Rerum Germanicarum Medii Aevi, Verlag K.W. Hiersemann, Leipzig 1925, s.334-343.
- “Annales Silesiaci Compilati”, *MGH*, Scriptorum, Tomus XIX, Societatis Aperiendis Fontibus Rerum Germanicarum Medii Aevi, Edidit G.H. Pertz, Hannoverae 1866, s.536-540.
- “Annales Wormatienses”, *MGH*, Scriptorum, Tomus XVII, Societatis Aperiendis Fontibus Rerum Germanicarum Medii Aevi, Edidit G.H. Pertz, Hannoverae 1861, s.34-73.
- “Annales Zwifaltenses”, *MGH*, Scriptorum, Tomus X, Societatis Aperiendis Fontibus Rerum Germanicarum Medii Aevi, Edidit G.H. Pertz, Hannoverae 1852, s.51-64.
- “B. Odoricus de Portu Naonis”, *Sinica Franciscana*, Vol. I (Itinera et Relationes Fratrum Minorum), Collegit, ad fidem codicum redegit et ad notavit P. Anastasius van den Wyngaert, Quaracchi–Firenze 1929, s.381-495.
- “Boemiae Regis Epistola”, *Codex Diplomaticus et Epistolaris Moraviae*, Tomus Tertius, Studio et Opera Antonii Boczek, Olumucii 1841, s.5.
- “Chronica Albrici Monachi Trium Fontium”, *MGH*, Scriptorum, Tomus XXIII, Societatis Aperiendis Fontibus Rerum Germanicarum Medii Aevi, Verlag K.W. Hiersemann, Leipzig 1925, s.631-950.
- Anonymi Leobensis Chronicon*, nach dem Originale herausgegeben von Z Zahn, Graz 1865.
- “Chronica Minor Auctore Minorita Erphordiensi”, *MGH*, Scriptorum, Tomus XXIV, Societatis Aperiendis Fontibus Rerum Germanicarum Medii Aevi, Verlag K.W. Hiersemann, Leipzig 1925, s.172-204.

- "Chronica S. Petri Erfodensis Moderna", *MGH*, Scriptorum, Tomus XXX, Pars I, Societatis Aperiendis Fontibus Rerum Germanicarum Medii Aevi, Verlag K.W. Hiersemann, Leipzig 1925, s.335-475.
- Chronicon Budense*, Textum recognovit, Notis Illustravit est Iosephus Podhradczky, Budae 1838.
- "Chronicon Polono-Silesiacum", *MGH*, Scriptorum, Tomus XIX, Societatis Aperiendis Fontibus Rerum Germanicarum Medii Aevi, Edidit G.H. Pertz, Hannoverae 1866, s.553-570.
- "Chronicon Venetum Andreae Danduli", *Rerum Italicarum Scriptores*, Tomus Duodecimus Mediolani 1778.
- "Chronicum Pragense", *MGH*, Scriptorum, Tomus IX, Societatis Aperiendis Fontibus Rerum Germanicarum Medii Aevi, Edidit G.H. Pertz, Hannoverae 1851, s.163-209.
- Codex Diplomaticus Hungariae Ecclesiasticus ac Civilis*, Tomus Quartus, Volumen I, Studio et Opera Georgii Fejer, Budae 1829.
- Codex Diplomaticus Hungariae Ecclesiasticus ac Civilis*, Tomus Quartus, Volumen II, Studio et Opera Georgii Fejer, Budae 1829.
- Codex Diplomaticus Poloniae*, Tomus Tertius, ed. J. Bartoszewics, Varsaviae 1858.
- "Continuatio Garstensis", *MGH*, Scriptorum, Tomus IX, Societatis Aperiendis Fontibus Rerum Germanicarum Medii Aevi, Edidit G.H. Pertz, Hannoverae 1851, s.593-604.
- "Continuatio Lambacensis", *MGH*, Scriptorum, Tomus IX, Societatis Aperiendis Fontibus Rerum Germanicarum Medii Aevi, Edidit G.H. Pertz, Hannoverae 1851, s.556-561.
- "Continuatio Sancrucensis Secunda", *MGH*, Scriptorum, Tomus IX, Societatis Aperiendis Fontibus Rerum Germanicarum Medii Aevi, Edidit G.H. Pertz, Hannoverae 1851, s.637-646.
- "Continuatio Zwetlensis Tertia", *MGH*, Scriptorum, Tomus IX, Societatis Aperiendis Fontibus Rerum Germanicarum Medii Aevi, Edidit G.H. Pertz, Hannoverae 1851, s.654-669.
- "De Invasione Fragmentum", *MGH*, Scriptorum, Tomus XXIX, Societatis Aperiendis Fontibus Rerum Germanicarum Medii Aevi, Verlag K.W. Hiersemann, Leipzig 1925, s.599-600.
- "Die Grosse Monglische Fluth", *Die Goldene Chronik Hohenschwangau*, München 1842, s.62-70.
- "Ex Annalibus Burtonensibus", *MGH*, Scriptorum, Tomus XXVII, Societatis Aperiendis Fontibus Rerum Germanicarum Medii Aevi, Verlag K.W. Hiersemann, Leipzig 1925, s.473-483.
- "Dopolneniya i Popravki", *Sbornik Materialov otnosyashchysya k Istorii Zolotoy Ordı*, Tom I, İzvleçeniya iz Soçineniy Arabskih, Sobrannie V. Tizengauzena, Sanktpeterburg 1884, s.539-554.

- Dörrie, H., "Drei Texte Geschichte der Ungarn und Mongolen", *Nachrichten der Akademie der Wissenschaften in Göttingen*, No. 6/ 1956, s.125-202.
- "Ex Annalibus Wigorniensibus et Teokesburiensibus", *MGH*, Scriptorum, Tomus XXVII, Societatis Aperiendis Fontibus Rerum Germanicarum Medii Aevi, Verlag K.W. Hiersemann, Leipzig 1925, s.449-473.
- Fr. Iohannes de Plano Carpini, "Ystoria Mongalorum Quos Nos Tartaros Appelamus", *Sinica Franciscana*, Vol. I (Itinera et Relationes Fratrum Minorum), Collegit, ad fidem codicum redegit et ad notavit P. Anastasius van den Wyngaert, Quaracchi-Firenze 1929, s.27-130.
- Gerdizî, *Zeyn el-abbâr*", R. Şeşen, *İslam Coğrafyacılarına Göre Türkler ve Türk Ülkeleri*, TTK yay., Ankara 2001, s.72-89.
- "Gestorum Treverorum Continuata (IV)", *MGH*, Scriptorum, Tomus XXIV, Societatis Aperiendis Fontibus Rerum Germanicarum Medii Aevi, Verlag K.W. Hiersemann, Leipzig 1925, s.368-414.
- "Gregorius IX papa abbati Sanctae Crucis mandat ut contra Tartaros", *MGH*, Epistolae Saeculi XIII e Regestis Pontificum Romanorum Selectae, Tomus I, Berolini 1883, s.722-723 (No. 822).
- "Gregorius IX Papa Rusudae Rginae et David nato eius Gergianorum regi scribit, se iis contra Tataros auxilium mittere nequivisse", *MGH*, Epistolae Saeculi XIII e Regestis Pontificum Romanorum Selectae, Tomus I, Berolini 1883, s. 664-665.
- "Gregorius Papa IX Abbatem S. Crucis fratresque Praedicatores Teutoniae jubet praedicare cruciatam contra Tartaros", *Codex Diplomaticus et Epitolaris Moraviae*, Tomus Tertius, Studio et Opera Antonii Boczek, Olumucii 1841, s.5-6.
- "Heinrici Chronicon Lyvoniae", *MGH*, Scriptorum, Tomus XXIII, Societatis Aperiendis Fontibus Rerum Germanicarum Medii Aevi, Verlag K.W. Hiersemann, Leipzig 1925, s.231-332.
- Gregory Abul Farac (Bar Habraeus), *Abul Farac Tarihi*, C.II, İngilizceye Çev. E.A.W. Budge, Türkçeye çev. Ö.R. Doğrul, TTK yay, Ankara 1999.
- Historia Diplomatica Frederici Secundi*, Collegit J.L.A. Huillard-Bréholles, Tomus V, Pars II, Parisiis 1809.
- Historica Russiae Monumenta*, ex Antiquis Exterarum Gentium Archivis et Bibliothecis Deprompta ab A.J. Turgenio, Tomus I, Petropoli 1841.
- Hudûdü'l Âlem Mine'l-Meşrik İl'el-Magrib*, İngilizceye çeviren V. Minorsky, Türkçeye çevirenler A. Duman, M. Ağarı, Kitabevi yay., İstanbul 2008, s.
- "Hystoria tartarorum Fratri C. de Bridia", *Hristianskiy Mir i Velikaya Mongol'skaya İmperiya, Materialı Frantsiskanskoy Missi 1245 goda*, Kritičeskiy Tekst, Perevod s Latini S.V. Aksenova i A.G. Yurçenko, İzdatel'skaya Gruppa Evraziya, Sanktpeterburg 2002, s.77-126.
- Ibn Battuta Seyahatnamesi*, C.I, çev. A.S. Aykut, Yapı Kredi yay, İstanbul 2010.

- Ibn Rusteh, *el-A'lâk el-nefise*", R. Şeşen, *İslam Coğrafyacılarına Göre Türkler ve Türk Ülkeleri*, TTK yay., Ankara 2001, s.36-42.
- İbnü'l-Esir, *İslam Tarihi* (El Kâmil fi't-Tarih Tercümesi), çev. A. Ağırakça, A. Özeydin, C. XII, İstanbul 1987.
- "Iohannis Longi Chronica S. Bertini", *MGH, Scriptorum*, Tomus XXV, Societatis Aperiendis Fontibus Rerum Germanicarum Medii Aevi, Verlag K.W. Hiersemann, Leipzig 1925, s.736-866.
- İpatievskaya Letopis'*, PSRL, İzdannoe Arheografiçeskoyu Komissieyu, Tom Vtoroy, Sanktpeterburg 1843.
- "İz İstorii Vassafa", *Sbornik Materialov odnosyaşçih s k İstorii Zolotoy Ordı*, Tom II, İzvleçeniya iz Persidskih Soçineniy, Sobrannie V.G. Tizengauzenom i obrabotannie A.A. Romaskeviçem i S.L. Volinim, İzdatel'stvo Akademii Naul SSSR, Moskva-Leningrad 1941, s.80-89.
- Jean de Joinville, *Bir Haçlının Hatıraları*, çev. C. Kanat, Vadi yay, Ankara 2002.
- Joannis Dlugossi seu Longini Canonici Cracoviensis Historiae Libri XII*, Tomus II (Libri V, VI, VII, VIII), Cracoviae 1873.
- Kartlis Tskhovreba (A History of Georgia)*, translated and with commentary D. Gamq'relidze, Artanuji Press, Tbilisi 2014
- Kniga Stepennaya Tsarskogo Rodosloviya, Çast' Pervaya*, PSRL, Tom Dvatsat Perviy, İzdannoe Po Visoçayşemu Poveleniyu Arheografiçeskoyu Kommissieyu, Çast Pervaya, Sanktpeterburg 1908.
- Korykoslu Hayton, *Doğu Ülkeleri Tarihinin Altın Çağı*, Latince'den çeviren ve notlandıran A.T. Özcan, Selenge yay., İstanbul 2015.
- Laurent'evskaya Letopis'*, PSRL, Tom Perviy, İzdannoe Arheografiçeskoyu Komissieyu Akademii Nauk SSSR, Leningrad 1927.
- Letopis' po Voskresenskomu Spisku*, PSRL, Tom Sedmıy, İzdannoe Arheografiçeskoyu Kommissieyu, Sanktpeterburg 1856.
- Letopisnyy Sbornik, İmenuemyy Patriarşey ili Nikonovskoy Letopis'yu*, PSRL, Tom X, İzdannoe Po Visoçayşemu Poveleniyu Arheografiçeskoyu Kommissieyu, Sanktpeterburg 1885.
- Letopisnyy Sbornik, İmenuemyy Tverskoyu Letpis'yu*, PSRL, Tom XV, İzdannoe po Visoçayşemu Poveleniyu Arheografiçeskoyu Kommissieyu, Sankteperburg 1863.
- "Magistri Rogeri, Epistola in Miserabile Carmen Super Destructione Regni Hungarie per Tartaros Facta", *Anonymus and Master Roger*, Translated and Annotated by J.M. Bak and M. Rady, Central European University Press, Budapest 2010, s.132-227.
- Magistr Rogeriy, *Gorestnaya Pesn' o Razorenii Vengerskogo Korolevstva Tatarami*, Latinskiy Tekst i Perevod, Perevod s Latinskogo Yazıka, Vstupitel'naya Stat'ya i Kommentarii A.S. Dosayeva, Sanktpeterburg 2012.

- “Martini Oppaviensis Chronicon Pontificum et Imperatorum”, *MGH, Scriptorum*, Tomus XXII, Edidit G.H. Pertz, Verlag Larl W. Hiersemann, Hannoverae 1872, s., s.443-475.
- Matthaei Parisiensis, *Chronica Maiora*, edited by H.R. Luard, Vol. IV, London 1877.
- Minhâc-i Sirâc el-Cûzcânî, *Tabakât-ı Nâsirî (Moğol İstilasına Dair Kayıtlar)*, Çeviri ve Notlar M. Uyar, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2016.
- Moğolların Gizli Tarihi*, çev. A. Temir, TTK yay., Ankara 1995.
- Moğolların Gizli Tarihçesi*, Moğolca Aslından Çeviren M.L. Kaya, yayıma hazırlayan E. Kalan, Kabcacı yay., İstanbul 2011.
- Müverrih Kiragos, *Ermeni Müverrihlerine Göre Moğollar*, müt. Edvar Dulaurier, haz. G. Solmaz, Elips Kitap, Ankara 2009.
- Novgorodskaya Pervaya Letopiś, Starşego i Mladşego İzvodov*, pod. Redaktsiey i s predisloviem A.N. Nasonova, İzdatel'stvo Akademii Nauk SSSR, Moskva–Leningrad 1950.
- Peng Da Ya- Xiu Ting, “Hei Ta Shi Lu”, *Cengiz İmparatorluğu Hakkında İlk Tarih Kayıtları: Meng Ta Pei Lu ve Hei Ta Shi Lu*, Çev. A. Danuu, Yayına Hazırlayan M. Uyar, Ötüken yay., İstanbul 2012, s.97-165.
- Plano Carpini, *Moğolistan Seyahatnamesi*, Tercüme ve Notlar E. Ayan, Kronik kitap, İstanbul 2018.
- Rashiduddin Fazlullah, *Jami'u't Tawarikh: Compendium of Chronicles, A History of the Mongols*, Part One, English Translation and Annotation by W.M. Thackston, ed. Ş. Tekin, G.A. Tekin, Harvard University Department of Near Eastern Languages and Civilization 1998.
- Rashiduddin Fazlullah, *Jami'u't Tawarikh: Compendium of Chronicles, A History of the Mongols*, Part Two, English Translation and Annotation by W.M. Thackston, ed. Ş. Tekin, G.A. Tekin, Harvard University Department of Near Eastern Languages and Civilization 1999.
- Raşid-ad-din, *Sbornik Letopisey*, Tom. I/ Kniga Pervaya, Pervod s Persidskogo L.A. Hetagurova, redaktsiya i Primeçaniya A.A. Semenova, İzdatel'stvo Akademii Nauk SSSR, Moskva–Leningrad 1952.
- Raşid-ad-din, *Sbornik Letopisey*, Tom. II/ Kniga Vtoraya, Pervod s Persidskogo O.İ. Smirnovoy, Primeçaniya B.İ. Pankratova i O.İ. Smirnovoy, Redaktsiya A.A. Semenova, İzdatel'stvo Akademii Nauk SSSR, Moskva–Leningrad 1952.
- Raşid-ad-din, *Sbornik Letopisey*, Tom. Vtoraya, Pervod s Persidskogo Yu. P. Verhovskogo, Primeçaniya Yu.P. Verhovskogo, V.İ. Pankratova, Redaktsiya İ.P. Petruşevskogo, İzdatel'stvo Akademii Nauk SSSR, Moskva–Leningrad 1960.
- Regesta Diplomatica nec non Epistolaria Bohemiae et Moraviae* Pars I; Opera Caroli Jaromiri Erben, Pragae 1855.
- “Reginonis Abbatis Prumiensis Chronicon”, *MGH, Scriptores Rerum Germanicarum in Usum Scholarum*, Tomus L, Hannoverae 1890, s.1-153.

- "Richeri Gesta Senoniensis Ecclesiae", *MGH*, Scriptorum, Societatis Aperiendis Fontibus Rerum Germanicarum Medii Aevi, Verlag K.W. Hiersemann, Leipzig 1925, s.249-345.
- Ricoldus de Monte Crucis, *Doğu Seyahatnamesi*, Latince aslından Çeviren A.D. Altunbaş, Kronik kitap, İstanbul 2018.
- "Rogerii Miserabile Carmen Super Destructione Regni Hungariae per Tartaros Facta", *MGH*, Scriptorum, Tomus XXIX, Edidit Societas Aperiendis Fontibus Rerum Germanicarum Medii Aevi, Verlag Karl W. Hiersemann, Leipzig 1925, s.547-567.
- Russian Primary Chronicle*, Laurentian Text, translated and edited by S.H. Cross and O.P. Sherbowitz-Wetzor, The Mediaeval Academy of America, Cambridge-Massachusetts 1953.
- Ruysbroeckli Willem, *Mengü Han'ın Sarayına Yolculuk (1253-1255)*, ed. P. Jackson, D. Morgan, çev. Z. Kılıç, Kitap yay, İstanbul 2010.
- "Ryccardi de Sancto Germano Notarii Chronica", *MGH*, Scriptorum, Tomus XIX, Societatis Aperiendis Fontibus Rerum Germanicarum Medii Aevi, Edidit G.H. Pertz, Hannoverae 1866, s.321-386.
- Schneider, F., "Ein Schreiben der ungarn an die Kurie aus der Letzten Zeit des Tatareneinfalles (2 Februar 1242)", *Mitteilungen des Instituts für österreichische Geschichtsforschung*, 36/ 1915, s.661-670.
- Secret History of the Mongols*, by Francis Woodman Cleaves, Vol.I, Harvard University Press 1982.
- Shao Hung, "Meng Ta Pei Lu" (Moğol Tatarlarının Umumi Tarihi), *Cengiz İmparatorluğu*, çev. A. Danuu, yay. haz. M. Uyar, Ötüken yay., İstanbul 2012, s.39-93.
- "Sifridi de Balnhusin Compendium Historiarum", Societatis Aperiendis Fontibus Rerum Germanicarum Medii Aevi, Verlag K.W. Hiersemann, Leipzig 1925, s.679-718.
- Simon de Saint Quentin, *Bir Keşişin Anılarında Tatarlar ve Anadolu 1245-1248*, çev. E. Özbayoglu, Daktav yay, Antalya 2006.
- "Simbad Sparapet'in Vekayinamesinden bir Bölüm", *Ermeni Kaynaklarına Göre Moğollar*, haz. A.G. Galstyan, çev. İ. Kamalov, Yeditepe yay, İstanbul 2005, s.95-115
- "Simonis de Keza, Gesta Hunnorum et Hungarorum", *Rerum Hungaricarum Monumenta Arpadiana*, Edidit Stephanus Ladislaus Endlicher, Sangalli 1849, s.83-130.
- Sofiyskaya Pervaya Letopis'*, PSRL, Tom V- Vpusk Perviy, İzdanie Vtoroe, İzdavaemoe Gosudarstvennoy Arheograficeskoyu Kommissieyu Rossiyskoy Akademii Nauk, Leningrad 1925.
- "Svedeniya o Zapadnom Pohode Mongolov, No. 78", R. Hautala, Ot "Davida, Tsarya İndiy" do "Nenavistnogo Plebsa Satani" Antologiya Rannih Latinskih

- Svedeniy o Tataro-Mongolah*, Institut İstorii im. Ş. Mardjanii AN RT, Kazan 2015, s.363-372.
- “Svedeniya o Zapadnom Pohode Mongolov, No. 79”, R. Hautala, *Ot “Davida, Tsarya Indiy” do “Nenavistnogo Plebsa Satani” Antologiya Rannih Latinskih Svedeniy o Tataro-Mongolah*, Institut İstorii im. Ş. Mardjanii AN RT, Kazan 2015, s.382-397.
- The Chronicle of Theophanes Confessor, Byzantine and Near Eastern History AD 284–813*, Translated with Introduction and Commentary by C. Mango and R. Scott with assistance of G. Greatrex, Clarendon Press, Oxford 1997.
- The Opus Majus of Roger Bacon*, Edited with Introduction and Analytical Table by Joh Henry Bridges, Vol. I, Oxford 1900.
- Theophanis, *Chronographia*, Volumen I, ex recessione Ioannis Classeni, CSBH, Volumen XLIII, Bonnae 1839.
- “The Eastern Parts of the World Described by Friar Odoric the Bohemian, of Friulii, in the Prvince of Saint Anthony”, *Cathay and the Way of Thither, Being a Collection of Medieval Notices of China*, translated and edited by Sir Henry Yule, Vol. II, London 1913, s.97-277.
- The Successors of Genghis Khan*, Translated from the Persian of Rashid al-din, by J.A. Boyle, Columbia University Press, New York–London 1971.
- Thomae Archidiaconi Spalatensis, *Historia Salonitanorum atque Spalatinorum Pontificum / History of the Bishops of Solona and Split*, ed. and trans. O. Perić, D. Karbić, M. Matijević–Sokol, J.R. Sweeney, Central European University, Budapest 2006
- Thompson, R.T., “The Historical Compilation of Vardan Arewelc’i”, *Dumbarton Oaks Papers*, Vol.43/1989, s.125-226.
- Toma Splitiski, *İstoriya Arhiepiskopov Saloni i Splita*, Vstupitel’naya Stat’ya, Perevod, Kommentariy O.A. Akimovoy, Izdatel’svo İndrik, Moskva 1997.
- Vetera Monumenta Historica Hungariam Sacram Illustrantia*, ab Augustino Theiner, Tomus Primus, Romae 1859.
- Wattenbach, W., “Ein Fragment über die Tataren”, *Archiv für österreichische Geschichte*, Tom. 42/ 1870, s.519-522.
- Wattenbach, W., “Zum Mongelensturm 1241”, *Forschungen zur deutschen geschichte*, Band 12/ 1872, s.643-648.

B. Araştırmalar

- Abulafia, D., *Frederick II A Medieval Emperor*, Oxford University Press, Oxford 1988.
- Ahinjanov, S.M., “Horezm i Deşt-i Kıpçak v načale XIII v.”, *Vizaimodeystvie kočevnıh i drevnıh tsivilizatsiy*, red. V.M. Masson, Alma-Ata 1989, s.326-335.
- Aigle, D., “The Letters of Eljigidei, Hülegü and Abaqa: Mongol Overtures or Christian Ventriloquism?”, *Inner Asia*, Vol. 7/ 2005, s.143-162.

- Aleman, A., *Sources on the Alans A Critical Compilation*, Brill Publishing, Leiden 2000.
- Alinge, C., *Moğol Kanunları*, çev. C. Uçok, Sevinç Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi yay, Ankara 1967.
- Allsen, T., "The Rise of the Mongolian Empire and Mongolian Rule in North China", *Cambridge History of China*, Vol. VI, ed. H. Franke-D. Twitchett, Cambridge University Press, New York 2006, s.321-413.
- Allsen, T.T., "Mongols and the North Caucasia", *Archivum Eurasiae Medii Aevi*, Vol. 7 / 1987-1991, s.5-40.
- Allsen, T.T., "Prelude to the Western Campaigns: Mongol Military Operations in the Volga-Ural Region 1217-1237", *Archivum Eurasiae Medii Aevi*, Vol.3/1983, s. 5-24.
- Almási, T., "The Carmen Miserabile: Some Issues Concerning the Transmission of the Text", *Chronica*, Vol. 3/ 2003, s.84-93.
- Ayalon, D., "Cerkes" (Memluk Period), *EF*, Vol.II, Leiden, 1991, s.23-24.
- Aydın, E., *Orhon Yazıtları*, Kömen yay., Konya 2012.
- Bachrach, B.S., *A History of the Alans in the West*, University of Minnesota Press, Minneapolis 1973.
- Balamir, S., "Yakın Doğuda Çöl Çekirgesi", *Bitki Koruma Bülteni Dergisi*, S.3/ 1952, s.14-26.
- Balard, M., *La Romanie Genoise (XIIe debut Xe siecle)*, Vol. I, Genova 1978.
- Balard, M., *La Romanie Genoise (XIIe debut Xe siecle)*, Vol. II, Genova 1978.
- Barabas, G., "Prince Coloman's Life After 1226. A Member of the Arpadian Dynasty and Central European Narrative Sources", *Hungary and Hungarians in Central and East European Narrative Sources (10th-17th Centuries)*, ed. D. Bagi, G. Barabas, M. Font, E. Sashalmi, university of Pecs, Pecs 2019, s.107-123.
- Barthold, V.V., *Moğol İstilasına Kadar Türkistan*, haz. H.D. Yıldız, TTK yay., Ankara 1990.
- Barthold, W. -Quelquejay, Ch., "Burtas", *EF*, C.II, Brill Publishing, Leiden 1986, s.1337-1338.
- Bartol'd, V.V., "İstoriya Turkestana", *Soçineniya*, Tom. III/ I, İzdatel'stvo Vostoçnoy Literaturı, Moskva 1963, s.109-163.
- Bartol'd, V.V., "Mesto Prikaspinskih Oblastey v İstorii Musul'manskogo Mira", *Soçinenie*, Tom. III/ I, İzdatel'stvo Vostoçnoy Literaturı, Moskva 1963.
- Beckwith, C.I., *İpek Yolu İmparatorlukları*, çev. K. Yıldırım, ODTÜ yay., Ankara 2011.
- Bendefy, L., "Fontes Authentici Itinera (1235-1238) Fr. Iuliani Illustrantes", *Archivum Europae Centro-Orientalis*, Vol. 3/ 1937, s.1-50.
- Bezzola, G.A., *Die Mongolen in abendländischer Sicht (1220-1270)*, Francke Verlag, Bern und München, 1974.

- Biran, M., *Cengiz Han*, Türkçesi A.F. Yıldırım, Vakıfbank Kültür yay., İstanbul 2019.
- Barker, H., *Egyptian and Italian Merchants in the Black Sea Slave Trade, 1260–1500*, Unpublished PhD thesis, Columbia University 2014.
- Bol'shakova, S.A., "Papskie Poslaniya Galitskomu Knyazyu kak İstoričeskiy İstočnik", *Drevneyšie Gosudarstva na Territorii SSSR*, Akademiya Nauk SSSR, Moskva 1976, s.122-129.
- Boyle, J., "Dynastic and Political History of the Ilkhans", *The Cambridge History of Iran*, Vol. V, ed. J.A. Boyle, Cambridge University Press, Cambridge 1986, s. 303-421.
- Brend, N., *At the Gate of Christendom Jews, Muslims and Pagans in Medieval Hungary c.1000–1300*, Cambridge University Press, Cambridge 2001.
- Brosset, M., *Histoire de la Georgie Depuis l'Antique Jusqu'au XIX Siècle*, Vol. I, Sanktpeterburg 1849.
- Budak, N., "Historia Salonitana and Historia Salonitana Maior a Contribution to the debate About the Relation of the Two Texts", *Summer School in the Study of Historical Manuscripts*, ed. M. Willer and M. Tomic, Zadar 2013, s.101-131.
- Bunyatov, Z.M., *Gosudarstvo Harezmsahov-Anuşteginidov 1097–1231*, Akademii Nauk Azerbaydjanskoy SSR, Moskva 1986.
- Chambers, J., *The Devil's Horsemen*, London and Edinburg 1979.
- Cheshire, T., "The Great Tartar Invasion of Europe", *The Slavonic Review*, Vol. 5/ 13, 1926, s. 89-105.
- Çoban, E., *Ortaçağda Kumanlar ve Macarlar*, Nobel yay., Ankara 2004.
- Dashdondog, B., *The Mongols and the Armenians (1220-1335)*, Brill Publishing, Leiden 2011.
- DeWeese, D., "The Influence of the Mongols on the Religious Consciousness of Thirteenth Century Europe", *Mongolian Studies*, Vol. 5/ 1978–1979, s.41-78.
- Dienes, M., "Eastern Mission of the Hungarian Dominicans in the First Half of the Thirteenth Century", *Isis*, Vol.27/ 2, 1937, s.225-241.
- Dimnik, M., "The Struggle for Control over Kiev in 1235 and 1236", *Canadian Slavonic Papers*, Vol. 21/ 1, 1979, s.28-44.
- Dubrovits, M., "The Altaic World Throught Byzantine Eyes: Some Remarks on the Historical Circumstances of Zemarchus' Journey to the Turks (AD 569-570)", *AOASH*, Tomus 64/ 4, 2011, s.373-409.
- Duzer, C. Van, "A Northern Refuge of the Monstrous Races: Asia on Waldseemüller's 1516 'Carta Marina', *Imago Mundi*, Vol. 62/ 2, 2010, s.221-231.
- Endicott-West, E., *Mongolian Rule in China: Local Administration in the Yuan Dynasty*, Harvard University Press, Cambridge 1989.
- Engel, P., *The Realm of St. Stephen, A History of Medieval Hungary 895–1526*, Translated by T. Palosfalvi, English edition edited by A. Ayton, I.B. Tauris Publishers, London 2001.

- Fedorov-Davidov, G.A., *Koşevniki Vostochnoy Evropy pod Vlast'yu Zoloto-Ordmskih Hanov Arheologicheskie Pamyatniki*, İzdatel'stvo Moskovskoy Universiteta, Moskva 1966.
- Fennell, J., *The Crisis of Medieval Russia 1200-1304*, Longman Press, London 1990.
- Font, M., "Daniil Romanoviç 'Galitskiy' i Vengerskoe Korolevstvo", *Pis'mennost' Galitsko-Volnnskogo Knyazestva: İstoriko-Filologicheskie İssledovaniya*, Olomouc 2016, s.91-105.
- Font, M., "The Crises of Medieval Society: The Mongol Invasion in Eastern and Central Europe", *Actes Testantibus, Yuvileyniy Zirnrik na Poşanu Leoniya Voytovaça*, L'viv 2011, s.691-698.
- Gabriel, A.L., "The Conversion of Hungary to Christianity", *The Polish Review*, Vol. 6/ 4, 1961, s.31-43.
- Galstyan, A., "Zavoevanie Armenii Mongol'skimi Voyskami", *Tataro-Mongolı v Azii i Evrope*, red. S.L. Tihvinskiy, İzdatel'stvo Nauka, Moskva 1977, s.166-185.
- Gero, S., "The Alexander Legend in Byzantium", *Dumbarton Oaks Papers*, Vol. 46/ 1992, s.83-87.
- Golden, P.B., "I Will Give the People unto Thee: The Cinggisid Conquest and Their Aftermath in the Turkic World", *Journal of the Royal Asiatic Society*, Vol. 10/ 1, 2000, s.21-41.
- Golden, P.B., "Religion among the Qibcaqs of Medieval Eurasia", *Central Asiatic Journal*, Vol.42/ 2, 1998, s.1280-237.
- Golden, P.B., "War and Warfare in the Pre-Cinggisid Western Steppes of Eurasia", *Studies on the Peoples and Cultures of the Eurasian Steppes*, ed. C. Hriban, Editura Academiei Romane, Bucureşti 2011, s.65-134.
- Golden, P.B., *Hazar Çalışmaları*, çev. E. Mızrak, Selenge yay., İstanbul 2006.
- Guzman, G.G., "European Captives and Craftsmen Among the Mongols, 1231-1255", *The Historian*, Vol. 72/ 1, 2010, s.122-150.
- Guzman, G.G., "Reports of Mongol Cannibalism in the Thirteenth Century Latin Sources: Oriental Farct or Western Fiction?", *Discovering New Worlds*, ed. S.D. Westrem, London-New York 1991, s. 31-68.
- Györköş, A., "The Saint and his Finger: Dominican Legends and Exempla from Thirteenth Century Hungary", *The Hungarian Historical Review*, Vol. 5/ 3, 2016, s.536-556.
- Gyuncha, A., Lee, W.E., Rózsa, Z., "The Mongol Campaign in Hungary, 1241-1242: The Archaeology and History of Nomadic Conquest and Massacre", *The Journal of Military History*, Vol. 83/ 2019, s.1021-1067.
- Halperin, C.J., "Russo-Tatar Relations in Mongol Context Two Notes", *AOASH*, Vol. 51/ 3, 1998, s.321-339.
- Hardi, D., "Cumans and Mongols in the Region of Srem in 1241-1242: A Discussion on the Ectent of Devastation", *Journal of Historical Researches*, Vol. 27/ 2016, s.84-105.

- Hautala, R., "Early Hungarian Information on the Beginning of the Western Campaign of Batu", *AOASH*, Vol. 69/ 2, 2016, s.183-199.
- Hautala, R., "İstoričeskiy Kontekst Osnovaniya Katoličeskoy Eparhii Kumanii 1227 goda", *Zolotoordninskaya Tsivilizatsiya*, No. 7 / 2014, s.111-139.
- Hautala, R., *Ot "Davida, Tsarya İndiy" do "Nenavistnogo Plebsa Satani" Antologiya Rannih Latinskih Svedeniy o Tataro-Mongolah*, İstitut İstorii im. Ş. Mardjanii AN RT, Kazan 2015.
- Haw, S.G., "The Deaths of Two Khaghans: a Comparison of Events in 1242 and 1260", *BSOAS*, Vol. 76/ 3, 2013, s.361-371.
- Hilal, A., *Moğol Batı Avrupa İlişkileri ve İslam Dünyasına Etkileri*, çev. D. Ahsen Batur, Selenge yay., İstanbul 2019.
- Hornstein, L.H., "The Historical Background of the King of Tars", *Speculum*, Vol.16/ 1941, s.404-414.
- Hrapačevskiy, R.P., *Voennaya Derjava Çingishana*, İzdatel'stvo AST, Moskva 2005.
- Hudyakov, Yu.S., *Voorujenie Tsentral'no-Aziatskih Kočevnikov v Epohu Rannego i Razvıtogo Srednevekov'ya*, İzdatel'stvo Akademii Nauk, Novosibirsk 1991.
- Huzin, F. – Şakirov, Z., "Bilyar Arkeolojik Keşiflerinin 50. Yıl Dönümü: Büyük Şehrin Araştırma Sonuçları ve Sorunları", çev. S. Karagöz, *Türk Tarihi Araştırmaları Dergisi*, Vol. 3/ 1, 2018, s.123-153.
- Isoaho, M., *The Image of Aleksandr Nevskiy in Medieval Russia: Warrior and Saint*, Brill Publishing Leiden–London 2006.
- İzmaylov, İ.L., "İslam v Voljskoy Bulgarii", *Vostok*, No.2/ 2009, s.5-12.
- Jackson, P., "From Ulus to Khanate: The Making of the Mongol States c. 1220-c.1290", *Studies on the Mongol Empire and Early Muslim India*, Ashgate Variorum Press, Farnham 2009, s. 1-25.
- Jackson, P., "Giriş", *Mengü Han'ın Sarayına Yolculuk 1253–1255*, Giriş Notlar ve Ekler (Latineden İngilizceye çeviren) P. Jackson – D. Morgan, çev. Z. Kılıç, Kitap yay., İstanbul 2010, s.17-72.
- Jackson, P., "The Crusade Against the Mongols (1241)", *Journal of the Ecclesiastical History*, Vol. 42/ 1, 1991, s.1-18.
- Jackson, P., *The Mongols and the Islamic World from Conquest to Conversion*, Yale University Press, New Haven 2017.
- Jackson, P., *The Mongols and the West*, Pearson-Longman Press, Harlow 2005
- Jackson, P.; "Medieval Christendom's Encounter with the Alien", *Historical Research*, Vol.74/ 2001, s.347-210.
- Jackson, P.; "World Conquest and Local Accommodation: Threat and Blandishment in Mongol Diplomacy", *History and Historiography of Post Mongol Central Asia and the Middle East*, Studies in Honor of John E. Woods, ed. J. Pfeiffer, Sh.A. Quinn, Otto Harrassowitz Verlag, Wiesbaden 2006, s.3-22.
- Kafalı, M., "Deşt-i Kıpçak ve Cuci Ulusu", *Makaleler I*, Haz. S. Yalçın, S. Özbek, Berikan yayınevi, Ankara 2005, s.43-56.

- Kafesoğlu, İ., *Harzemşahlar Devleti Tarihi*, TTK yay., Ankara 2000.
- Kamalov, İ., *Altın Orda ve Rusya, Rusya Üzerindeki Türk-Tatar Etkisi*, Ötüken neşriyat, İstanbul 2009.
- Koç, D., *Rus Kaynaklarına Göre İlk Müslüman Türk Devleti: İtil Bulgar Devleti*, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 2010.
- Kosztolnyik, Z.J., "The Influence of Latin Canon Law on the Golden Bulls Issued by Andrew II of Hungary", *Chronica*, Vol. 5/ 2005, s.44-61.
- Kovácz, S., "Bortz, A Cuman Chief in the 13th Century", *A AOASH*, Vol. 58/ 3, 2004, s.255-266.
- Kubinyi, A., – Laszlovsky, J., "Demographic Issues in Late Medieval Hungary: Population, Ethnic Groups, Economic Activity", *The Economy of Medieval Hungary*, eds. J. Laszlovsky, B. Nagy, P. Szabó, A. Vadas, Brill Publishing, Leiden 2018, s.48-63.
- Kuşkumbaev, A.K., "Soderjanie Desyatiçnoy Sistemı v Voennoy Organizatsii Mongol'skoy Epohi", *Voennoe Delo Koçevnikov Kazahstana i Sopredel'nuh Ştran Epohi Srednevekov'ya i Novogo Vremeni*, Astana 2013, s.81-95.
- Lane, G., "Argun Aka: Mongol Bureaucrat", *Iranian Studies*, Vol.32/4, 1999, s.459-482.
- Lane, G., *Early Mongol Rule in Thirteenth Century in Iran*, Routledge-Curzon Press, London-New York 2003.
- Laszlovsky, J. "Material Remains of the Mongolian Invasion in Hungary and Development-led Archaeology", *Hungarian Archaeology*, Spring 2012, s.1-2.
- Laszlovsky, J., Pow, S., Romhányi, B.F., Ferenczi L., Pinke, Z., "Contextualizing the Mongol Invasion of Hungary in 1241–42", *The Hungarian Historical Review*, Vol. 7/ 3, 2018, s.419-450.
- Liddell Hart, B.H., *Hitler'in Generalleri Konuşuyor*, Çev. S. Uygur, Kronik Kitap, İstanbul 2019.
- Lyublyanovics, K. *The Socio-Economic Integration of Cumans in Medieval Hungary, An Archaeozoological Approach*, Unpublished Doctoral Dissertation, Central European University, Budapest 2015.
- Lyublyanovics, K., "Spies of the Enemy, Pagan Herders and Vassals Most Welcome: Cuman-Hungarian Relations in the Thirteenth Century", *Expulsion and Diaspora Formation: Religious and Ethnic Identities in Flux from Antiquity to the Seventeenth Century*, Ed. J.V. Tolan, Brepols Publishers, Turnhout 2015, s.31-49.
- Madgearu, A., "The Mongol Domination and the Detachment of the Romanians of Walachia from the Domination of the Hungarian Kingdom", *De Medio Aevo*, Vol. 12/ 1, 2018, s.217-238.
- Madgearu, A., *The Asanids: The Political and Military History of the Second Bulgarian Empire (1185–1280)*, Brill Publishing, Leiden 2017.

- Martin, J., *Medieval Russia 980-1584*, Cambridge University Press 2007.
- May, T., "The Conquest and Rule of Transcaucasia: The Era of Chormaqan", *Caucasus during the Mongol Period*, ed. J. Tubach, G. Vashalomidze, M. Zimmer, Wiesbaden 2012, s. 129-151.
- Menache, S., "Tatars, Jews, Saracens and the Jewish-Mongol Plot of 1241", *History*, 81/ 1996, s. 319-342.
- Miskov, Ye.P., *Politiçeskaya Istorii Zolotoy Ordı*, Volgograd 2003.
- Mielke, C., *Every Hyacinth the Garden Wears: The Material Culture of Medieval Queens of Hungary (1000-1395)*, Central European University, Budapest 2017.
- Minorsky, V., "Caucasia III: Alan Capital Magas and the Mongol Campaigns, *BSOAS*, Vol.14/2, 1952, s.221-238.
- Morgan, D., *The Mongols*, Blackwell Publ., Oxford 2007.
- Nagy, B., "Foreign Trade of Medieval Hungary", *The Economy of Medieval Hungary*, eds. J. Laszlovsky, B. Nagy, P. Szabó, A. Vadas, Brill Publishing, Leiden 2018, s.473-490.
- Negyesi, L., "Muhi Muharebesi", çev. G. Dilbaş, *Tarih Okulu*, S.XIV/2013
- Ogle, M.B.; "Petrus Comestor, Methodius and Saracens", *Speculum*, Vol. 21/ 3, 1946, s.318-324.
- Ostrowski, D., "The 'Enclosed People' Pseudo Methodios of Patara in the Povest' Vremennyh Let", *Philology Broad and Deep: In Memoriam H.G. Lunt*, ed. M.S. Flier, D.J. Birnbaum, C.M. Vakareliyska, Bloomington 2014, s.215-242.
- Oña, S., *The Mortuary Archaeology of the Medieval Banat (10th-14th Centuries)*, Brill Publishing, Leiden 2015.
- Özcan, A.T., "Chronica Maiora'da Moğol İmajı", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, C. XXVII/ 2, 2012, s.427-458.
- Özcan, A.T., "Chronica Maiora'da Moğollara Dair Kayıtlar", *Tarih Okulu*, S.XVI, 2013
- Özcan, A.T., "Macar Papaz Julian'ın 1237 Tarihli Moğol Raporu", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, C.XXIX/S.48, 2010, s. 89-99.
- Özcan, A.T., "Moğol Tarihine İlişkin Latince Kaynaklarda Uygurlar", *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S.34/2013, s.147-163.
- Özcan, A.T., "Timur'un Elçisi Sultaniyeli Johannes ve Libellus de Notitia Orbis Adlı Eserinden Bazı Parçalar", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, C.33/S.55, 2014, s. 121-162.
- Özcan, A.T., *Hazar Kağanlığı ve Etrafındaki Dünya*, Kronik kitap, İstanbul 2019.
- Özcan, A.T., *Moğol-Rus İlişkileri (1223-1341)*, TTK yay., Ankara 2017
- Özgüdenli, O.G., *Gazan Han ve Reformları (1295-1304)*, Kaknüs yay., İstanbul 2009.

- Özyetgin, M., *Eski Türk Vergi Terimleri*, Köksav yay., Ankara 2004.
- Pálóczi-Horváth, A., *Pechenegs, Cumans, Iasians Steppe Peoples in Medieval Hungary*, Corvina Kiadó, Budapest 1989.
- Palosfalvi, T., *The Noble Elite in the Country of Körös (Krizevci) 1400-1526*, MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet, Budapest 2014.
- Papacostea, Ş., *Between the Crusade and the Mongol Empire The Romanians in the 13th Century*, Translated from the Romanian by L. Bleoca, Center for Transylvanian Studies Romanian Cultural Foundation, Cluj-Napoca 1998.
- Paşuto, V.T., "Mongol'skiy Pohod v Glub' Evropi", *Tataro-Mongol v Azii i Evrope*, red. S.L. Tihvinskiy, İzdatel'stvo Nauka, Moskva 1977
- Paşuto, V.T., *Vneshnyaya Politika Drevney Rusi*, İzdatel'stvo Nauka, Moskva 1968.
- Pavlot, J.; "England and the Mongols", *Journal of the Royal Asiatic Society*, Vol.10/ No.3, 2000, s.305-318.
- Pelliot, P.; "A propos des Comans", *Journal Asiatique*, Tom 15/ 1920, s.125-185.
- Petruşevskiy, İ.P., "Pohod Mongol'skih Voysk v Serednyuyu Aziyu v 1219-1224 gg. i ego Posledstviya", *Tataro-Mongol v Azii i Evrope*, red. S.L. Tihvinskiy, İzdatel'stvo Akademii Nauk, Moskva 1977, s.107-140.
- Pilipçuk, Ya.V., "Zavoevanie Mongolami Vostochnoevropeyskih Stepey (1237-1242)", *Zolotoordmskaya Tsivilizatsiya*, Vıpusk 4/ 2011, s.187-206.
- Poçekaev, R., *Batry han Kotoriy ne bil Hanom*, İzdatel'stvo AST, Moskva 2007.
- Podosinov, A.V., "Eşçe Raz O Drevneyšem Nazvanii Volgi", *Drevneyşie Gosudarstva Vostochnoy Evropy 1998 g.*, red. T.M. Kalinina, İzdatel'skaya Firma "Vostochnaya Literatura" RAN, Moskva 2000, s.238-239.
- Poglár, S., "A Contribution to the History of the Khazar Military Organization: Strengthening of the Camp", *AOASH*, Vol. 58/ 2, 2005, s.197-204.
- Pow, L.S.; *Deep Ditches and Well-Built Walls: A Reappraisal of the Mongol Withdrawal from Europe in 1242*, Unpublished M.A. Thesis, University of Calgary, Calgary 2012.
- Pow, S – Liao, J., "Subutai: Sorting Fact from Fiction Surrounding the Mongol Empire's Greatest General (With Translations of Subutai's Two Biographies in the Yuan Shi)", *Journal of Chinese Military History*, Vol. 7/ 2018, s.37-76.
- Pow, S., "'Nations que se Tartaros Appellant': An Exploration of the Historical problem of the Usage of the Ethnonyms Tatar and Mongol in Medieval Sources", *Zolotoordmskoe Obozrenie*, Vol. 7/ 3, 2019, s.545-567.
- Pow, S., "Hungary's Castle Defense Strategy in the Aftermath of the Mongol Invasion (1241-1242)", *Fortifications, Defence Systems, Structures and Features in the Past*, Eds. V. Bikic, I. Feld, M. Karbić et al, Zagreb 2019, s.239-250.
- Prawdin, M., *The Mongol Empire Its Rise and Legacy*, translated by Eden and Cedar Paul, George Allen and Unwin LTD Publishing, London 1940

- Rachewiltz, I. de, *Papal Envoys to the Great Khans*, Faber and Faber Publ., London 1971.
- Ramm, B. Ya., *Papstvo i Rus' v X-XV vekah*, İzdatel'stvo Akademii Nauk SSSR, Moskva-Leningrad 1959.
- Richard, J., "La Limite Occidentale de l'expansion de l'alphabet Ouigour", *Les Relations entre l'orient et l'occident au Moyen Age*, Ashgate Variorum, London 1999, s.71-75.
- Richard, J., "The Mongols and the Franks", *Journal of Asian History*, Vol. 3/ 1, 1969, s.45-57.
- Richard, J., *Crusaders c. 1071–c. 1291*, Cambridge University Press, New York 1999.
- Rogers, G.S., "An Examinations of Historians' Explanations for the Mongol Withdrawal from East Central Europe", *East European Quarterly*, Vol. XXX/ I, 1996, s.3-26.
- Róna-Tas, A., *Hungarians and Europe in the Early Middle Ages*, Central European University Press, Budapest 1999.
- Roux, J.P., *Moğol İmparatorluğu Tarihi*, çev. A. Kazancıgil—A Bereket, Kabalcı yay., İstanbul 2001
- Roux, J.P., *Türklerin ve Moğolların Eski Dini*, Kabalcı yay., İstanbul 2002.
- Ryazanovskiy, V.A., *Mongol'skoe Pravo (Preimuščestvenno Običnoe)*, Harbin 1931.
- Sălăgean, T., *Transylvania in the Second Half of the Thirteenth Century the Rise of the Congregational System*, Brill Publishing, Leiden 2016.
- Sedlar, J.W., *East Central Europe in the Middle Ages 1000–1500*, Vol. III, The University of Washington Press, Washington 1994
- Sinor, D., "Horse and Pasture in Inner Asian History", *Oriens Extremus*, Vol. 19/ 1–2, 1972, s.171-183.
- Sinor, D., "Le Rapport du Dominicain Julien écrit en 1238 sur le peril Mongol", *Comptes rendus des seances de l'Academie des Inscriptions et Belles-Lettres*, 146e anne, N. 4/ 2002, s.1153-1168.
- Sinor, D., "The Mongols in the West", *Journal of Asian History*, Vol. 33/ 1, 1999, s.1-44.
- Sinor, D., "Un Voyageur du treizieme siecle: le Dominicain Julien de Hongrie", *BSOAS*, Vol. 14/ 3, 1952, s.589-602.
- Smirnov, A.P., *Voljskie Bulgari*, İzdanie Gosudarstvennogo İstoričeskogo Muzeya, Moskva 1951.
- Sokol, M.M., "Archdeacon Thomas of Split (1200–1268) –A Source of Early Croatian History–", *Review of Croatian History*, Vol. 3/ 1, 2007, s.251-270.
- Somer, T., "Forging the Past: Facts and Myths Behind the Mongol Invasion of Moravia in 1241", *Zolotoordinskoe Obozrenie*, Tom 6/ 2, 2018, s.238-251.
- Sopholis, P., "The Mongol Invasion of Croatia and Serbia in 1242", *Fragmenta Hellenoslavica*, Vol. 2/ 2015, s.251-278.

- Spinei, V., "Gospodstvo Zolotoy Ordı v Valahii i Moldavii", *Zolotoordinskoe Obozrenie*, Tom 4/ 4, 2016, s.734-766.
- Spinei, V., "The Cuman Bishopric – Genesis and Evolution", *The Other Europe in the Middle Ages, Avars, Bulgars, Khazars and Cumans*, Ed. F. Curta with the Assistance of R. Kovalev, Brill Publishing, Leiden 2008, s.413-456.
- Spinei, V., *The Romanians and the Turkic Nomads North of the Danube Delta from the Tenth to the Mid-Thirteenth Century*, Brill Publishing, Leiden 2009.
- Spuler, B., *Die Goldene Horde in Russland*, Otto Harrassowitz, Wiesbaden 1965
- Stokes, A.D., "Tmutarakan", *The Slavonic and East European Review*, Vol. 38/ 91, 1969, s.499-514.
- Štulrajterová, K., "Convivenza, Convenienza and Conversion: Islam in Medieval Hungary (1000–1400 ce)", *Journal of Islamic Studies*, Vol.24/ 2, 2013, s. 175-198.
- Sverdrup, C.F., "Sübe'etei Ba'atur, Anonymous Strategist", *Journal of Asian History*, Vol. 47/ 1, 2013, s.33-49.
- Sweeney, J.R., "Thomas of Spalato and the Mongols: A Thirteenth Century Dalmatian View of Mongol Customs", *Florilegium*, Vol. 4/ 1982, s.156-183.
- Szabó, J.B., "The Mongol Invasion of 1241", *On Common Path, Budapest and Krakow in the Middle Ages*, ed. J. Benda., V. Kiss, G. Lichonczak–Nurek and K. Magyar, Budapesti Történeti Múzeum, Budapest 2016, s.81-83.
- Szende, K., "Iure Theutonico? German Settlers and Legal Frameworks for Immigration to Hungary in an East-Central European Perspective", *Journal of Medieval History*, Vol. 45/ 3, 2019, s.1-20.
- Tatár, M.M., "Ethnic Continuity by the Volga: From Vidini to Vet'ke", *Haptacahaptaitis, Festschrift for Fridrik Thordarson, on the occasion of his 77th birthday*, ed. D. Haug and E. Welo, Instituttet for sammenlignende kulturforskning, Oslo 2005, s.289-308.
- Toločko, A., "Prinimal li Roman Mstislavič Posol'stvo Papı Innokentiya III v 1204?", *Ruthenica*, T.2/2003, s.195-204.
- Topsakal, İ., *İdil Bulgarları ve İslamiyet*, Ötüken neşriyat, İstanbul 2019.
- Toth, W., "The Christianizaation of the Magyars", *Church History*, Vol. 11/ 1, 1942, s.33-54.
- Uydu-Yücel, M., *İlk Rus Yıllıklarına Göre Türkler*, TTK yay, Ankara 2007.
- Uyumaz, E., *Sultan I. Alâeddin Keykubad Devri Türkiye Selçuklu Devleti Siyasi Tarihi (1220–1237)*, Türk Tarih Kurumu yay., Ankara 2003.
- Üren, M., *Avrasya'nın Bozkır Halkları Alanlar ve Aslar*, Akçağ yay., Ankara 2018.
- Valeev, R.M., "Goroda Povolj'ya kak Tsentrı Torgovih Svyazey Bulgari", *Rossiyskaya Arheologiya*, No. 2/ 2010, 91-93.
- Vargha, M., "Swords Drunk With the Blood of the Slain' Traces of Destruction. The Archaeological Remains of the Mongol Invasion of Hungary", *Acta Archaeologica Carpathica*, Vol. LII/ 2017, s.235-258.

- Vásáry, I., *Kumanlar ve Tatarlar, Osmanlı Öncesi Balkanlarda Doğulu Askerler (1185–1365)*, çev. A.C. Akkoyunlu, YKY yay., İstanbul 2018.
- Vasary, I., "Western Sources on the Early Towns of the Middle Volga Region", *AOASH*, Vol. 55, 1/3, 2002, s.263-268.
- Vladimirtsov, B.Y., *Moğolların İçtimai Teşkilatı*, çev. A. İnan, TTK yay., Ankara 1995.
- Wittkower, R., "Marvels of the East: A Study in the History of Monsters", *Journal of the Warburg and Courtauld Institutes*, Vol. 5/ 1942, s.159-197.
- Wolff, R.L., "Romania: The Latin Empire of Constantinople", *Speculum*, Vol. XXIII / 1, 1948, s.1-34.
- Wolff, R.L., "The Second Bulgarian Empire: It's Origin and History to 1204", *Speculum*, Vol. 14/ 2, 1949, s.167-206.
- Yaltırık, M.B., *Moğolların Deşt-i Kıpçak Seferleri*, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Edirne 2014.
- Yorulmaz, O., *Kanglı Türkleri*, Ötüken yay., İstanbul 2012.
- Zatko, J., "The Union of Suzdal 1222–1252", *The Journal of Ecclesiastical History*, Vol. 8/ 1957, s. 33-52.
- Zimonyi, I., "Islam and Medieval Eastern Europe", *International Conference, 9th European Society for Central Asian Studies*, Krakow 2005, s.447-453.
- Zimonyi, I., "Moğolların Batı Seferi", çev. Ş. Gezer, *Türk Tarihi Araştırmaları Dergisi*, Yıl. 4/ S. 1, 2019, s.419-452.
- Zimonyi, I., "The Mongol Campaigns Against Eastern Europe", *Medieval Nomads in Eastern Europe*, ed. V. Spinei, Bucureşti, 2014, s.325-352.
- Zimonyi, I., "The Volga Bulgars Between Wind and Water (1220-1236)", *AOASH*, Vol. 46/ 2-3, 1992-1993, s.347-355.
- Zimonyi, I., "Why were the Hungarians Referred to as Turks in the Early Muslim Sources?", *Néptörténet-Nyelvtörténet. A 70 éves Róna-Tas András köszöntése*, eds. L. Károly – E. Nagy Kincses, Szeged 2001, s. 201-212.
- Zimonyi, I., *Muslim Sources on the Magyars in the Second Half of the 9th Century The Magyar Chapter of the Jayhani Tradition*, Brill Publishing, Leiden 2016.
- Zimonyi, I., "A New Muslim Source on the Hungarians in the Second Half of the Tenth Century", *Chronica*, Vol. 4/ 2004, s.22-31.
- Zsoldos, A. – Hambert, S., "King and Oligarchs in Hungary at the Turn of the Thirteenth and Fourteenth Centuries", *The Hungarian Historical Review*, Vol. 2/ 2, 2013, s.211-242.

ALTAY TAYFUN ÖZCAN

MOĞOLLAR AVRUPA'DA

AVRUPA'NIN SINIRLARINI ERİTEN
MOĞOL KORKUSU...

*"Eğer gelirlerse Tartar olarak andıklarımız Tartaryalarına def olacaklar, geri göndereceğiz,
ya da onlar bizim hepimizi cennete gönderecekler."*

- Fransa Kralı IX. Louis

1241 yılının Mart ayında başlayan Moğol saldırısı, eş zamanlı olarak dört ayrı ordunun şimdiki Polonya, Macaristan, Romanya'nın orta kesimi ve Romanya'nın güneyinden Sırbistan'a uzanan sahanın hedef alınmasıyla kendisini gösterdi. Artık Orta Avrupa ve Balkanları Doğu Avrupa'ya bağlayan bütün önemli geçitler aşılmış, ardındaki kuvvetler yok edilmiş ve bunun yarattığı ümitsizlik içerisinde arda kalan bölge yıkıma boyun eğmişti. Avrupa'nın geride kalan kısmında ise pek çok insan bu felaketin bundan sonra hangi ülkenin üzerine çökeceğini merak ediyordu. İtalya'daki kentler mi, yoksa Kutsal Roma Germen İmparatorluğu mu, yoksa Fransa mı? Sadece insanların değil, aynı zamanda asillerin ve din adamlarının ve hatta Kralların ve İmparatorların bile korkuya esir düştükleri günlerde Avrupa koca bir hapisane gibi görünüyordu.

Moğolların Avrupa seferi ile ilgili günümüze erişmiş pek çok türde kaynak bulunmaktadır. Ancak bunlar arasından en ilgi çekici olanlar, bizzat hadiseler içerisinde bulunup başlarından geçenleri, gördüklerini veya duyduklarını aktaran kimselerin kaleminden çıkan eserlerdir. Bunlardan bir kısmı, bir veya birkaç sayfalık mektuplar halinde bulunmakla birlikte üç ayrı kaynak, diğerlerinden gerek hacim olarak ve gerekse nitelik olarak üstündür. Bu çalışma işte bu üç kaynağın diğer kaynaklarla karşılaştırılarak notlandırılıp Türkçeye tercümesi olarak takdim edilmektedir.

Altay Tayfun Özcan'ın hazırlayıp çevirdiği ve notlandığı "Moğollar Avrupa'da", Avrupa'nın adeta felce uğrayarak donup kaldığı bir dönemi Moğol saldırılarıyla yüzyüze gelmiş, kusatılmış veya esir edilmiş kimselerin anlatılarına dayalı olarak okuyucuya sunuyor ve onları geçmişin bu "tehlikeli" dönemine keşfe çıkarıyor.



Kronik

kronikkitap.com

kronikkitap

₺35,00
KDV'den muaf

ISBN: 978-605-7635-47-3



9 786057 635471